Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

Історичний факультет
Студентське наукове товариство

КАРАЗІНСЬКІ ЧИТАННЯ
(історичні науки)

Матеріали міжнародної наукової конференції
20 квітня 2007 р.

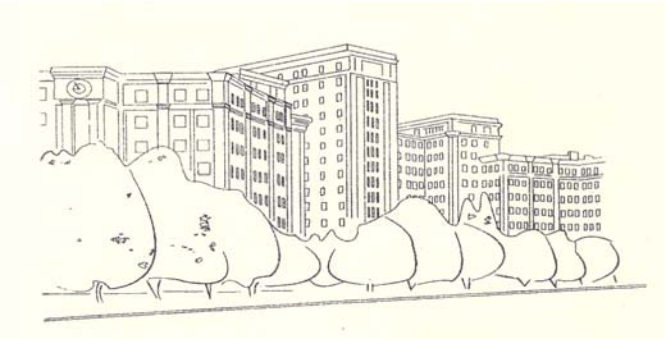

Харків – 2007

УДК 94(082)
ББК 63я431

Редакційна колегія:

канд.іст наук, доцент	Д.В. Журавльов (головний редактор)
	А.А. Зібалов (відповідальний секретар)
канд.іст наук, професор	В.М. Духопельніков
канд.іст наук, професор	С.М. Куделко
доктор іст наук, професор	С.Б. Сорочан
канд.іст наук, доцент	М.З. Бердута
канд.іст наук, доцент	Ю.В. Буйнов
канд.іст наук, доцент	О. Д. Каплін
канд.іст наук, доцент	С.Д. Литовченко
канд.іст наук, доцент	О.Г. Павлова
канд.іст наук, доцент	С.Ю. Страшнюк

Адреса редакційної колегії:
Україна, 61077, м. Харків, пл. Свободи, 4, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, історичний факультет
Тел.: (057) 707-52-42; факс (057) 702-03-79
e-mail: istfac@univer.kharkov.ua;
web: http://www-history. univer.kharkov.ua

Тексти подаються в авторській редакції

ISBN 966-623-424-6

©ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007

ЗМІСТ

Алєксєєнко Анна Регіональні особливості розвитку історичного краєзнавства на Харківщині (1943-1991 рр.)…… 14
Алёхин Виталий Социальный состав спартанской армии и тенденции его изменения в конце V – первой половине IV в. до н.є. …… 15
Альков Володимир Модерні розваги харків'ян наприкінці XIX – на початку XX століття. …… 16
Антонова Ольга Институт дружбы в культуре Древнего Рима (М. Т. Цицерон и Т. П. Аттик) …….. 18
Бабарика Роман Формирование «образа врага» во внешней политике Польши 1919-1939 гг……. 20
Баженова Ганна Роль міжнародних конгресів орієнталістів у дослідженні історії народів Сходу (друга половина XIX – початок XX ст.)…….. 21
Байстрюченко Світлана Порівняльна характеристика сучасного сектантства та антицерковних течій наприкінці XIX - початку XX ст…….. 22
Балишев Марат Проблеми відтворення наукової біографії академіка О. Л. Струве (1897-1963)……. 24
Баранова Наталя Освітня діяльність Київського митрополита XIX ст. Євгенія Болховітінова……. 26
Барикіна Олена Інформаційні технології в архівній справі: електронна презентаційна версія виставки документів. Із досвіду роботи ЦДНТА України…… 27
Белая Елена Англо-германские колониальные противоречия в 80 – е гг. XIX - начале XX века. К вопросу о периодизации…….. 28
Бистріченко Анна Гнат Хоткевич – видатний діяч української культури……. 30
Біньовська Людмила Причини «холодної війни», позиція Г. Кіссінджера…... 31
Бовдуй Дарья Масонский орден и образование……. 33
Богданова Татьяна Попытки создания англо-американского союза накануне провозглашения политики «открытых дверей» в Китае……. 34
Божко Андрей Некоторые особенности распространения памятников Черняховской культуры в Белгородской области…….. 35
Бондар Наталя Виникнення та еволюція лівої течії в харківській організації УПСР (1917 - 1919 роки)…….. 37
Бондаренко Станіслав Правовий аспект використання електронних документів в архівній справі……..... 38

Борисенко Анатолий Внутрипартийные фракции Либерально-Демократической партии Японии в эпоху коалиционных правительств……..... 41
Бочина Н. Концепция мира и человека и роль магических представлений у итальянских ученых-гуманистов XIV-XVI вв……. 42
Бузань Віталій Позиція Радянського Союзу в ООН щодо палестинської проблеми (1947-1948 рр.) …….…… 43
Вахонеев Виктор Из истории греческой эротики в Северном Причерноморье: самоудовлетворение……. 45
Венцова Марина Проблема характера власти в Боспорском царстве в V-конце II вв. до н.э.……. 47
Вербий Роман К вопросу о типологии боспорских поселений VI-IIIвв. до н.э... 48
Вербовський Вадим Позиція британської делегації щодо "вірменської проблеми" на Лозаннській конференції в 1922 р……. 49
Владикін Василь Російсько-американські відносини (1991-2001 рр.)…… 51
Власенко Игорь, Назаров Артур Основные этапы российской историографии Четвёртого крестового похода…… 52
Власова Наталья Досуг студентов Украины в 1953 – 1964 гг……. 55
Волошкова Наталья Комедии Филдинга как отражение его общественно-политических взглядов…… 57
Гавриленко Юрий Эволюция военно-политической доктрины США в 50-е – начале 60-х гг. XX века…… 59
Гарбарь Елена Армия как опора зарождающейся единоличной власти в Римской республике…… 61
Глушко Антон Радянський психоемоційний фантомний комплекс і проблема «двох Україн»……. 62
Головащенко Алла Британская монархия и Содружество наций (II половина XX – начало XXI вв.)…… 64
Гордилов Антон Роль свободы и рабства в становлении афинской демократии…… 66
Горохов Сергій Поширення агрономічних знань земствами Чернігівської губернії на початку XX століття…… 67
Греков Вячеслав Облам, як елемент захисних споруд…… 69
Грибанов Денис Проблема географических границ Боспора в период правления Левкона I…… 70
Григор'єв Артем Будівлі Харківського університету: джерела та історіографія……. 71
Григор`єва Марина Студентські корпорації Німеччини крізь призму російської публіцистики кінця XIX – початку XX століття……. 73

Гришанин Петр Структурная периодизация советской историографии Гражданской войны в России (1917 – 1921 гг.) как сложный и многоплановый феномен отечественной исторической науки…… 74
Гряник Вадим Черный расизм…… 76
Гуринова Оксана Раздел Македонии в 1912 – 1913 гг…….. 77
Гутник Марина Характеристика наукових досліджень у Харківському політехнічному інституті на етапі науково-технічної революції……. 79
Данилова Ірина Становище протестантських релігійних організацій в Україні у повоєнний період (II пол. 40-х I пол. 50-х рр. XX ст.)…… 80
Дворкін Ігор До історії Полтавського єпархіального церковно-археологічного музею (1906 – 1915 рр.)…… 83
Дегтярева Ольга Эволюция баасизма как «панарабского» идейно-политического течения в Сирии (1947 – 1985 гг.)…… 85
Дейникевич София Крымская война 1853-1856 годов и кавказские горцы……... 86
Дейнеко Сергей Роль и значение складочных таможен европейской России (вторая пол. XIX – нач. XX вв.)……. 88
Дем'яненко Світлана Розвиток наймитства в одноосібних селянських господарствах в Харківській губернії (1921 – 1923 рр.)…….. 89
Демянчук Юлия Российско-белорусское экономическое сотрудничество в первой половине 90-х гг. XX в…….. 91
Денисова Ирина О расселении славян в Византийской империи (на примере Греции)……. 92
Дідич Марія Міжнародні зв'язки народної української академії: історія становлення…… 93
Дмитриева Оксана Положение военнопленных чехов и словаков в России (февраль1917 – май 1918 гг.)……. 95
Дождьова Ольга До історії м. Харкова: впорядкування міських річок у другій половини XX ст. (за документами ЦДНТА України)…….. 96
Долгова Евгения Источники разрядо-родословных сборников XVII века…….. 97
Еремеев Павел Разделение поповского направления старообрядчества на толки и согласия…… 98
Ерохин Кирил Мезолитические памятники среднего течения Северского Донца в работах Н. В. Сибилева…… 100
Жигло Володимир Документація центральних державних архівів України про підпільно-партизанський та націоналістичний рух у зоні військового управління в роки німецько-фашистської окупації (1941-1943 рр.)……... 101
Жуков Сергій Образ земського учителя в російській публіцистиці другої половини XIX – початку XX ст…….. 102
Заворотна Ганна Ландшафтний фактор в палеоекономіці племен Південно-Східної України доби пізньої бронзи…… 103

Зайцева Ирина Процесс проникновения буддийской сангхи в древнекитайское общество……. 104
Зарічук Ольга Основні напрямки розвитку освіти в Німецькій імперії (1871 – 1914 рр.)…… 106
Засядько Микола До питання про формування націй в Іспанській Америці…… 107
Захарченко Євген Дробицький Яр – історія Голокосту на Харківщині……... 109
Зибалов Артём Военное дело генуэзских колоний Северного Причерноморья в отечественной историографии XIX – XXI вв…… 110
Золотухина Юлия Отношения между детьми и родителями в середине – второй половине XIX века по воспоминаниям современников……... 111
Івангородський Костянтин Методологічне становлення російської етнологічної науки в 1990-х рр…….. 113
Иваницкая Яна К проблеме раннехристианского искусства I – IV вв. н.э.: символизм или иллюстративность…… 115
Іванов Станіслав Національний склад населення м. Харкова в роки НЕПу…... 116
Иващенко Ирина Общественно-политические взгляды М.П. Мусорского….. 118
Іващук Володимир Участь наддніпрянських політичних емігрантів в Галичині у підготовці всеукраїнського національного конгресу у 1934 році…… 119
Ивченко Богдан Расказачивание на Дону в 1919 г…… 121
Игина Юлия Ад, Дьявол, ведьма и «несчастный простак»: антиведовской памфлет как инструмент воздействия на народное сознание……. 122
Игнатьева Алла Проблемы методологии в творчестве М.П. Драгоманова…… 124
Игнатьева Алла Суждения римских историков об Империи и императорской власти (по работе М.П.Драгоманова «Вопрос об историческом значении Римской империи и Тацит»)…….. 126
Ізотова Олена Стан житлово – комунальної сфери повоєнного села Харківщини (1946 – 1953 рр.)…… 128
Каиль Максим Расколы 1920-х годов в Русской православной церкви в методологическом измерении…… 129
Кайдаш Виктории Звериный стиль скифов Посулья, савроматов и сарматов Алтая: общее и особенное……. 130
Калініченко Ганна Земельна громада в українському селі 20-х років XX ст. в історіографії…….. 132
Касьянова Марина Формування кадрового складу гірничорятувальної служби у Донбасі наприкінці XIX – початку XX ст…… 134
Кізлова Антоніна Документальні джерела з історії шанування православних святинь Старого Києва і Києво-Подолу (XVIII — середина XIX ст.)…… 137
Клиніна Тетяна Англійські торгівельні компанії: до питання про типологію… 138

Ковальов Іван Польське підпілля в 1939 – 1941 рр.: особливості розвитку на західноукраїнських землях…… 140
Ковальчук Олексій Міжнародні аспекти боротьби українських національних партій за незалежність країни наприкінці 1917 – в 1918 рр. на тлі політики Західних держав…… 141
Коврижных Александр Из истории зарождения нумизматики в Украине……. 143
Козак Роман Греко-Католицька Церква і національно-культурне життя Перемищини першої половини XIX століття…… 145
Kolaczkowska Wioletta Tło historyczne i zakres obowiązywania porozumienia polsko – radzieckiego z 26 lipca 1944 roku…….. 146
Корж Кристина Відбиття статусу Нової Запорозької Січі у формулярах листування з гетьманом Кирилом Розумовським……. 148
Корж Кристина Центр экономических исследований Московского Университета им. М. В. Ломоносова…….. 150
Коробчук Ірина Пам'яткознавчі публікації Ореста Левицького у науковій періодиці Наддніпрянщини…… 152
Корольков Дмитрий Актуальность изучения исторического опыта модернизации государственного аппарата в 20-30х гг. XX ст…… 153
Котенко Виктория Кухонная и столовая керамика поселения Маслины как исторический источник (по фондам МАЭСУ)…….. 154
Кравченко Артём Причины и условия демократизации в России в феврале 1917 – январе 1918 гг.: постановка проблемы…….. 156
Кравченко Инна И.В. Нетушил как историк раннего Рима…… 158
Красникова Екатерина Проримская ориентация Боспора I-II вв. н.э. в системе восточной периферии римского мира…….. 160
Красовская Яна Воспитание детей в семьях российского дворянства (вторая пол. XVIII –нач. XIX ст.)…….. 161
Крикун Ирина, Скрылёва Софья Корипп – латинський поэт VI в. из Константинополя……. 162
Крутовая Ольга Деятельность Е. Р. Дашковой на посту директора Академии наук (1783 – 1794)…….. 164
Кулик Галина Женский вопрос в Древней Греции VI-IV в.в. до н. э. в контексте проблемы самоубийств……. 166
Куликова Анна В.П. Бузескул о. М.М. Лунине……. 167
Kusztelak Monika Gruzja: lata 1989 – 1991…….. 169
Ласкавый Дмитрий Великобритания и Россия в Персии: концессия Дарси и концессия Хоштарии……. 170
Левченко Ирина Миссия Н.П. Резанова в Японию (1803-1805). К истории зарождения русско-японских отношений…….. 172

Левченко Станіслав Торгівельна політика Європейського Союзу в середземноморському регіоні (1995 – 2005 рр.)…… 174
Лимар Андрій Психо-історична мотивація видатних представників руху опору тоталітарній системі в Україні 1960 – 1980 роки……. 175
Литовченко Анна Вертограды – медицинские энциклопедии XVI – XVII вв… 176
Литовченко Елена Roman decadence:эпоха глазами позднеримской аристократии……... 178
Лихачова Татьяна Культурно-просветительская робота среди беженцев-поляков из Царства Польского в годы Первой мировой войны……. 179
Локтіонова Юлія Феномен мілітанства в англійському суфражизмі…… 181
Ломоносов Матвій Міф про Косовську битву 1389 р. у російської історіографії…… 182
Лук'яненко Володимир Бюрократія і великі реформи кінця XIX – початку XX ст. в Російській імперії: сучасна англо-американська історіографія……... 184
Лыскова Екатерина Историография историко-психологических исследований в Харькове конца XIX – начала XX века (Д. Н. Овсянико-Куликовский)…… 185
Мазурика Юлия Духовные миссии в системе отношений Российской империи со странами Дальневосточного региона…… 186
Маліков Василь Проблеми дослідження звичаєвого цивільного права у працях вчених II половини XIX - початку XX століть……... 188
Мартиненко Володимир Дипломатичні стосунки Білоруської Народної Республіки з українськими урядами в 1918 році в світлі архівних матеріалів…….. 189
Медведева Наталья Общеславянские и специфические черты в жилище Белгородского края…….. 193
Меденцева Людмила Личность Луция Корнелия Суллы…….. 195
Мелешко Лідія Соціокультурний портрет сім`ї Донецької області межі XX – XXI ст……. 196
Метёлкина Жанна Жизненный путь Гаспара Шатийона графа де Колиньи в период становления его как политического лидера……. 198
Миколенка Дмитро Ставлення правоцентристських партій Болгарії до проголошення незалежності 1908 р…… 199
Мовчан Анастасія Формування феномену «радянського дитинства» на сторінках переодичної преси Донбасу 1920-х рр…… 200
Мозговая Елена Закрытие Харьковского Свято-Покровского монастыря…….. 202
Motyka Michał Pomarańczowa rewolucja jako przełom historyczny – próba oceny zysków i strat w kontekście ostatnich wyborów parlamentarnych na Ukrainie ze szczególnym uwzględnieniem dokonań dotychczasowego obozu rządzącego „pomarańczowych”..... 203
Мухин Евгений Некоторые итоги пребывания Словакии в ЕС…… 205
Новікова Анастасія Радянський парафіянин очима священика: усні історії…... 207

Онацкий Максим Нэпманы Харькова……. 208
Осипович Ирина «14 пунктов» В. Вильсона как американская модель урегулирования международных отношений после Первой мировой войны…... 209
Панасенко Александр Неизвестные вехи биографии отца Василия Феоктистовича Спесивцева – пастыря и археолога……. 211
Панова Ольга Переведення економіки на військовий лад та евакуація промислових підприємств Харківської області з 22 червня по 24 жовтня 1941 р…….. 212
Паращич Віталій Суспільний дискурс Веймарської республіки, як спроба конструювання нових візій історичного часу…… 213
Пархоменко Марии О неканонической деятельности христианской общины в византийском Херсоне……. 215
Петров Сергій Метод картографування у вивченні історії заселення та адміністративно-територіального устрою Слобідської України в XVII – кінці XVIII ст……. 217
Підлісний Д. Діяльність владних структур гетьманату П. Скоропадського щодо оновлення складу міських і земських управ Харківської губернії…… 218
Посохов Иван Студенческое пьянство: вредная привычка или традиция? (На материалах российских университетов XIX – нач. XX вв.)…… 220
Постернак Олег Одеська торговельна буржуазія напередодні та на початку революції 1905-1907 рр……. 221
Потрашков Андрей К вопросу о восстании батальонов киевской подвижной милиции в ноябре-декабре 1807 года……. 222
Пошивайло Богдан Експериментальна перевірка гіпотез про причини появи відбитків тканини на денцях давнього посуду…… 224
Пробейголова Алексей Антропоморфная стела из погребения поздней бронзы на Донецком Кряже……. 225
Прокопенко Сергей Развитие хоры городов Боспора при Археанактидах (480 – 438 гг. до н.э.)…… 226
Псёл Карина Женщина в религиозной жизни римской республики……. 227
Пяничук Ольга Магическое значение сердца в контексте заупокойных верований древних египтян…… 229
Радченко Юрій Остарбайтери – в’язні нацистських концтаборів (1941-1945)… 230
Разиграєв Олег Документальна база державної польської поліції Волинського воєводства як джерело до вивчення діяльності комуністичної партії Західної України у 1921 – 1926 рр…… 232
Резников Владислав, Михаль Юлия, Куликов Владимир Классификация и типологизация археологических данных с использованием самоорганизующихся карт Кохонена (на материалах количественного спектрального анализа бронзовых изделий памятника скифской культуры – Бельского Городища VIII–III вв. до н.э.)…… 233

Роговая Юлия О характере и роли виноделия на античном Боспоре…… 235
Розман Крістіна Значення анархістсько-селянського руху – махновщини у вітчизняній історії……. 236
Романова Татьяна Проблемы охраны архивных памятников в период оккупации Украины (1941–1943 гг.)……. 238
Романуха Олександр Наукове співробітництво вищих навчальних закладів України і Російської Федерації 1991–2005 рр……. 240
Ругаль Володимир Бойові дії українського козацтва під час морських походівXVI-XVII ст…… 241
Рышковская Анастасия Гермонасса: к истории изучения боспорского города на Тамани…….. 244
Рябцева Марина О готских погребениях на Боспоре (Восточный Крым) в середине III – VI вв……. 245
Сайпанова Алла Вклад С. И. Сидельникова в изучение Болгарского революционного центрального комитета…….. 247
Сайченко Людмила Домашнее обучение: кто, что и как преподавал……..... 248
Салтан Олександр До питання про витоки і наслідки карибської кризи…… 250
Самофалова Марія Взаємини української православної церкви і уряду української держави в історіографії міжвоєнного періоду……. 251
Саранов Сергей Внешнеполитический курс Франции в Персидском заливе: цели и задачи (1899-1904 гг.)…….. 253
Сатохіна Наталія Підходи до інтерпретації орнаменту зрубної культурно-історичної спільності……. 254
Сафронов Ілля Динамічне християнство в контексті історії людства……. 256
Сбитнева Юлия К проблеме изучения восточно-христианского искусства Н.П. Кондаковым (1844 – 1925)…….. 257
Свенцицька Біляна Порівняльна характеристика деяких аспектів сімейної політики і її впливів у м. Юзовці (Сталіно) і інших великих радянських індустріальних містах(1918-1928)……. 259
Свириденко Виктория Советские военнопленные в фашистских лагерях (1941-1945)…….. 260
Селевич Юлія Документи Харківської духовної консисторії як джерело з економічного розвитку Харківської єпархії…… 261
Сергєєва Марина Про значення лотоса у Стародавньому Єгипті…… 262
Середа Ольга Особливосты запровадження суду присяжних в контексті історичного досвіду Росії в другій половині XIX – на початку XX століття……. 263
Симоненко Ольга До питання про роль профспілок у тоталітарній державі на прикладі Італії…… 265

Синельникова Оксана Иноименные Дионисы: история происхождения и становления дионисийского культа в Древней Греции классического периода…….. 267
Скальський Віталій Київ – Харків – Петроград. Потенціал революційного лідерства. 1917 рік……. 268
Скіданова Антоніна Торгівці ринків Харкова (друга половина XIX – початок XX ст.)……. 270
Склокін Володимир Адміністративне підпорядкування військових обивателів Слобідської України (60-ті рр. XVIII – поч. XIX ст.)…… 272
Скоробогата Ірина Розвиток радіо на Донеччині в 20-30-ті рр. XX ст……..... 274
Скубий Игорь Идеологические аспекты советско-польской войны 1920 года……. 276
Скубий Игорь Роль Ю.Пилсудского в генезисе политической системы Польши в 20-е годы……. 277
Смирницких Татьяна Частная жизнь византийской женщины в IV – VI вв….. 279
Смирнова Ольга Сировинна база кам'яних знарядь поселень епохи пізньої бронзи Північно-Східного Приазов'я…….. 280
Соболєв Володимир Загальні принципи підсудності цивільних осіб судам військового відомства за російським законодавством початку XX століття……...…… 282
Соболєва Олена Музиканти як персонажі традиційного кримськотатарського весілля…….. 283
Соколкова Наталя Харківський період діяльності театру "Березіль" (останні роки життя Леся Курбаса)…… 285
Соловей Мария Создание сети детских домов в Сталинской области в годы Великой Отечественной войны……. 287
Сорочан Екатерина О торговле древесиной как предмете специализации в Византии IV – IX вв…… 288
Софьин Дмитрий Великий князь Сергей Александрович и Айседора Дункан в 1905 г……. 289
Степанова Марина Применение лекарственных ароматических растений в античной медицине…… 290
Столяренко Евгений К вопросу об этническом происхождении хазар……... 292
Супрун Наталия Анализ некрополя Херсонеса Таврического в эпоху античности……... 293
Тавшунский Олег Фактор общественного мнения в истории Независимого государства Конго (НГК)…… 295
Телуха Світлана Утворення та деякі напрямки діяльності « Харківського братства законовчителів »…… 296

Терещенко Юлія Державне регулювання жіночої зайнятості в Україні в 1920-ті рр……. 299
Тюхтина Алла «Другая» любовь в древней Греции как социально и культурно обусловленный феномен…….. 300
Уварова Олена Російська «політика покровительства» балканським народам: до постановки питання…… 302
Уманець Олена До історії заснування музеїв Імператорського харківського університету…… 303
Ус Наталья Политический экстремизм в Италии во в. п. XX века: компаративный анализ двух тактик…….. 305
Устименко Олександр Незрячі в Харківській губернії в другій половині XIX ст…….…… 306
Фали Міра Життя українки у XIX ст…… 308
Фалько Сергій Противостояние спецслужб России и Японии накануне и во время войны 1904-1905гг…… 310
Филиппенко Л. «Женский вопрос» в творчестве Н.С. Лескова…….. 311
Фомина Альбина Организация партизанского движения в Харьковской области: мифы и реальность…… 312
Харітонова Ніна Голод – геноцид 1933 року в Україні……. 313
Харламов Михайло Розвиток сільськогосподарських професійних шкіл в УСРР у 1921-1929 рр……. 315
Харченко Артем Особливості шлюбів купецтва Харкова у XIXст……. 316
Хоменко Наталія Зовнішній вигляд студентів УРСР 1950–1960-х рр…… 318
Циозда Анна Поляки у католицькій громаді Харкова в XIX столітті…….. 319
Часник Олександр Локальні особливості весільного обряду нововодолажчини…….. 320
Ченчик Дмитрий Становление европейских федералистских движений в 1945 – 1947 г…… 322
Черкашин Олександр Господарська діяльність старообрядців Харківської губернії XIX ст…… 324
Черкашина Надежда К проблеме скифского влияния на ранние колонии эллинов в Северном Причерноморье (по данным топонимики)……. 325
Чернікова Інна Співробітництво громадськості з пам’яткоохоронцями Харківщини у 20-х – на початку 30-х рр. XX ст…….. 327
Чернова Ольга Формирование и укрепление управленческого аппарата профсоюзов в Центральном Черноземье в 20-е гг. XX в. в контексте проведения политики украинизации в регионе…….. 328
Черныш Инна Архивная информация как объект авторского права……... 330
Чорногор Ярослав Участь партії „Зелених” ФРН в масових соціальних рухах антивоєнного характеру в 1983-1985 рр……. 332

Чумак Михайло Купецтво Старобільського повіту в розвитку харчової промисловості (кін. XIX – поч. XX ст.)…… 333
Чумаченко Марина Судебная реформа 1864 года и А. Ф. Кони…… 335
Чухлій Світлана «Кубанський період» в житті і діяльності професора М.В. Клочкова…….. 336
Шаповалова Елена Влияние территориального спора на общественное мнение в Японии и России……. 337
Шатохіна Маріна Давні індоіранці на теренах Причорномор'я: проблеми дослідження…… 339
Шевченко Валентина Участь приватних одеських банкірів єврейського походження у соціальній доброчинності (др. пол. XIX – поч. XX ст.)…….. 340
Шишкіна Євгенія Місце незагальнообов`язкового грошового обігу у системі політики «воєнного комунізму»…… 341
Шляхова Ірина Діяльність місцевих органів влади по розвитку промисловості у м. Харкові (1921-1925рр.)…… 343
Шляхтин Игорь Воинские погребения Ржевского могильника салтово-маяцкой культуры……. 344
Штан Генадий Конституционные демократы и польские национальные демократы: несостоявшийся союз (1905-1914)…… 346
Щепаняк Надежда Амфорная керамика поселения Маслины как исторический источник (по фондам МАЭСУ)…… 347
Юрочкіна Ірина Український Червоний Хрест на етапі свого становлення(1918-1926 рр.)…….. 348
Юрченко Юлія Столовий посуд лісостепового варіанту салтівської культури…….. 350
Яровая Евгения Лепная керамика салтовской культуры……. 351

АЛЄКСЄЄНКО АННА
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА НА ХАРКІВЩИНІ (1943-1991 РР.)

Розвиток історичного краєзнавства у зазначений період (1943-1991 рр.) характеризується повною підпорядкованістю державним і партійним органам. Усі установи і організації, що займалися історико-краєзнавчою діяльністю, як державні, так і громадські, мали чітку ієрархічну структуру. Про це, зокрема, свідчить побудова розгалуженої мережі бібліотек, архівних та музейних закладів, структура Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури, Редакційної колегії по підготовці видання "Історії міст і сіл Української РСР" тощо. За умов жорсткої централізації історико-краєзнавчий рух розвивався в усіх областях за однаковим сценарієм. Але, не зважаючи на це, кожний регіон мав свої особливості, що випливали з особливостей його історичного розвитку.

Так, непересічний вплив на розвиток історико-краєзнавчих студій на Харківщині справив той факт, що Харків до 1934 рр. був столицею Української РСР. Статус центрального міста республіки в період формування організаційних і наукових засад радянського історичного краєзнавства призвів до виникнення саме у Харкові таких потужних осередків краєзнавчого руху як Всеукраїнський комітет охорони пам'ятників мистецтва і старовини (1919), Всеукраїнський координаційний центр з керівництва краєзнавчою справою (1925), Харківська краєзнавча комісія при ВУАН (1926).

Сталінські репресії другої половини 30-х рр., німецько-фашистська окупація 1941-1943 рр. значно підірвали розвиток історико-краєзнавчих студій. Але з повоєнною відбудовою мережі державних культурно-освітніх закладів відроджувався і краєзнавчий рух.

Крім обласного та партійного архівів, у Харкові до 1971 р. знаходились Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва та філія Центрального державного історичного архіву УРСР. По-перше, таке місцерозташування значно полегшувало пошук джерел місцевим дослідникам краю. По-друге, працівники цих архівних установ теж брали активну участь у краєзнавчих дослідженнях.

Прикладом для інших областей, була також робота харківських бібліотек. Тут діяли Книжкова палата УРСР та ЦНБ ХДУ. А наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка стала одним з координаційних центрів створення довідково-бібліографічної бази з історії міст і сіл. В пік активності історико-краєзнавчих

студій каталог "Харківщина" був найбільш презентабельним, порівняно з каталогами бібліотек інших областей, він налічував 109760 карток.

Все це позитивно позначилось на розвиткові історичного краєзнавства і висунуло Харківську область в авангард краєзнавчого руху. Це, зокрема, дуже виразно проявилося при підготовці наймасштабнішого історико-краєзнавчого проекту – видання "Історії міст і сіл Української РСР". Завершений першим макет тому "Харківська область" був розісланий в усі обкоми Компартії України і взятий за взірець, що активізувало написання інших томів.

Таким чином, як бачимо, особливості історичного розвитку Харкова, а саме: його тимчасове перебування у статусі столиці Української РСР, – позитивно вплинули на подальший розвиток історичного краєзнавства на Харківщині. Харків довгий час залишався методичним центром не лише Східноукраїнського регіону, а й усієї республіки.

АЛЁХИН ВИТАЛИЙ
Белгородский государственный университет

СОЦИАЛЬНЫЙ СОСТАВ СПАРТАНСКОЙ АРМИИ И ТЕНДЕНЦИИ ЕГО ИЗМЕНЕНИЯ В КОНЦЕ V – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ IV В. ДО Н.Э.

Спарта на протяжении многих десятилетий претендовала на роль гегемона, а спартанская армия считалась одной из лучших в Греции. Причины этого обычно виделись в особой системе спартанского воспитания и жесткой регламентации образа жизни. Исходя из этого, делался вывод о значительной профессионализации спартанской армии.

Однако, анализируя источники, мы убеждаемся, что спартанская армия никогда не состояла сплошь из спартиатов; в нее входили также периэки и илоты. При этом число последних в несколько раз превышало число спартиатов.

В разгар Пелопоннесской войны к этим категориям населения добавились неодамоды. Впервые они упоминаются под 421 г. до н.э. и, по-видимому, представляют собой освобожденных илотов (Thuc., V, 34,1). Однако, кроме неодамодов существует еще 4 группы освобожденных илотов, различие между которыми неясно. Неодамоды и илоты часто фигурируют в источниках как неотъемлемая часть спартанской армии, причем обычно их число возрастает, когда речь идет о дальних военных экспедициях; число спартиатов в таких походах не превышает 30 человек – это, в основном, командиры.

Еще одной социальной группой спартанской армии были гипомейоны. Хотя прямых свидетельств их присутствия в армии нет, можно с большой долей уверенности это утверждать. Подобный вывод напрашивается, исходя из их

социального статуса. Гипомейонами называлась та часть спартиатов, которая лишилась в силу каких-либо причин части гражданских прав. Впервые этот термин упоминает Ксенофонт под 398 г. до н.э., в связи с заговором Кинадона в Спарте (Xen., Hell., III, 3, 6), однако это не означает, что гипомейонов ранее не было. Очевидно, Фукидид, хуже, чем Ксенофонт, знавший спартанское общество, просто не видел разницы между гипомейонами и спартиатами, поэтому не отразил ее в своем труде.

Достоверно известно на примере Кинадона, что гипомейоны выполняли военно-полицейские функции, но в случае необходимости их призывали в армию. Таким образом, у них появлялась возможность добиться восстановления своих гражданских прав, хорошо зарекомендовав себя на войне. О таком случае говорит Фукидид: «Пленных спартиатов… лакедемоняне лишили некоторых гражданских прав… Впрочем, со временем они были восстановлены в гражданских правах» (V, 34, 2).

Важное значение в спартанской армии занимали представители такой категории населения как «воспитанники» (со 2-й половины IV в. до н.э. по отношению к ним утвердился термин мофаки). К «воспитанникам» относились все те, кто не был спартиатом, но все же прошел курс спартанского воспитания: дети знатных иностранцев, оказавших большие услуги Спарте, бастарды – побочные сыновья спартиатов и, возможно, дети гипомейонов. Из этой категории вышли такие видные спартанские полководцы как Лисандр, Калликратид и др. Однако, такая карьера для этой категории лиц была возможна лишь в условиях войны.

Число спартиатов в армии в конце V – 1-й половине IV в. до н.э. неуклонно уменьшается, что было вызвано изъянами спартанского законодательства. В частности, если спартиат терял свой земельный надел, он лишался гражданских прав со всеми вытекающими отсюда последствиями. На фоне быстрой поляризации общества таких людей становилось все больше и больше. В результате основу армии стали составлять неполноправные категории населения, которые, по большей части, не отличались профессиональными военными навыками, или отряды союзников, которые не всегда были надежными. Итогом этого стало падение спартанской гегемонии в Греции.

АЛЬКОВ ВОЛОДИМИР
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

МОДЕРНІ РОЗВАГИ ХАРКІВ'ЯН НАПРИКІНЦІ XIX - НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Наприкінці XIX – на початку XX ст. з'являються раніше небачені, модерні видовища: повітроплавання на кулях та літаках, а також кінотеатри. Тема розваг харків'ян, а тим більше модерних, зовсім недосліджена. Цього питання побіжно торкалися деякі дослідники (Дузь, Ковань, Олійник, Грот, Міславський, Лейбфрейд, Полякова, Турстон, автори «Історії міста Харкова XX століття»). Втім, існує чимало цікавих джерел, які дають змогу продовжити дослідження даної теми. Це перш за все періодичний друк (газети «Харьковские губернские ведомости», «Южный край»), джерела особового походження, діловодна документація (здебільшого канцелярії харківського губернатора й міської думи).

Польоти на повітряних кулях стали шоу із самого початку свого існування, а з другої половини XIX століття набули значного поширення. Першим харків'янином-аеронавтом став у 1874 р. селянин М.Лаврентьєв. Його вразив публічний політ Бюнеля, який він побачив у Харкові, й Лаврентьєв вирішив теж зайнятися цією справою. Як правило, польоти були публічні й розпочинались в місцевих садах, збираючи масу публіки. У 1881 р. Лаврентьєв здійснив політ у саду «Шато де Флер», а пан Бюде в 1882 р. із саду «Лівадія». У 1889 р. Шарль Леру влаштував стрибки з парашутом з повітряної кулі.

Великий внесок у справу популяризації авіації вніс С.І.Уточкін. Завдяки йому харків'яни вперше побачили політ аероплана 7 червня 1910 р. Фірма братів Боммер готувалась зняти фільм про політ Уточкіна, з тим щоб потім демонструвати його у сінематографі. Цей політ зібрав більше 70 тис. глядачів. Уточкін проводив польоти й в 1911 р. на іподромі Скакового товариства. 30 серпня 1910 р. харків'яни побачили політ І.М.Заїкіна. Коли Заїкін з'явився на іподромі, люди на трибуні піднялись й стали захоплено його вітати. Проте сильний порив вітру перекинув аероплан і він розбився. Другий політ Заїкіна пройшов вдало, й повторив його у Москві, Воронежі та інших містах.

Молодий інженер С.В.Грізодубов уперше побачив літак у кінохроніці про політ братів Райт і загорівся ідеєю побудувати літальний апарат. Це був перший літак, побудований у Харкові. Грізодубов так само влаштовував польоти на іподромі.

Також у цей час відбувалися польоти авіаторів Карабаєва, Пшеновського, Єфімових та інших. Вони збирали таку кількість публіки, що не вистачало сил для охорони порядку.

Наприкінці XIX ст. в Харкові з'являється ще одна розвага, що починає притягувати все більше публіки – кінотеатри. У 1912 р. кіноглядачі перевищили число глядачів усіх інших видів розваг. Уперше харків'яни побачили кіно 7 липня 1896 р. в саду Комерційного клубу, у цей літній сезон демонструвалась програма з 10 фільмів. У 1897 р. відбулися демонстрації сінематографа братів Люм'єр, які супроводжувались бурними ап-

лодисментами, й на вимогу публіки багато картин було повторено. З 1906 р. сеанси кінематографа у Харкові стають систематичними. У 1907-1908 рр. успіх кінематографа був настільки великим, що це стало підставою для відкриття кількох кінотеатрів. У березні 1908 р. відкрився перший кінотеатр, побудований за спеціальним проектом під назвою "Брати Боммер".

Особливо зацікавили глядачів фільми, зняті харків'янами. Так, кінопоказ фільму Федецького 2 грудня 1896 р. викликав захоплені відгуки в пресі.

Власники кінотеатрів стали використовувати різноманітні хитрощі, щоб залучити ще більше публіки: запрошували артистів, влаштовували буфети, народні читання, демонстрували "фільми для чоловіків".

У 1913 р. у Харкові було відкрито кінотеатр "Ампір". Це був один з найбільших і найкращих кінотеатрів: він був прекрасно декорований, мав вентиляцію зали, розрахованої на 800 глядачів, демонстрація фільму супроводжувалась грою оркестру. Кінотеатр не поступався столичним чи західноєвропейським.

Масовість публіки кінотеатрів стала можливою, оскільки квитки коштували недорого. Проте ціни відрізнялись у залежності від класу кінотеатру: від 15 копійок у кінотеатрі "Експрес" до 5 карбованців у "Ампірі".

Про масштаби популярності кінематографа свідчить надзвичайно велика кількість кінотеатрів: у 1917 р. в місті їх нараховувалось вже до двадцяти.

Отже, розваги харків'ян наприкінці XIX – на початку XX ст. характеризувались новизною, відрізнялись розмаїттям видів та форм. Модерні розваги стали насправді масовими, приваблюючи мешканців усіх станів міста.

АНТОНОВА ОЛЬГА
ТВГУ

ИНСТИТУТ ДРУЖБЫ В КУЛЬТУРЕ ДРЕВНЕГО РИМА (М. Т. ЦИЦЕРОН И Т. П. АТТИК)

Amicitia в системе общественных связей Древнего Рима. Дружба была в Риме понятием политическим. Любая возможность общественного продвижения могла реализоваться лишь через принадлежность к определенной социальной группе. Содействие другу в достижении магистратуры, консулат в паре с другом или клиентом, защита друга в суде – все это относилось к обязательствам дружбы.

Сподвижники и друзья – это традиционный круг лиц, составлявших ядро партийных группировок в Древнем Риме. Каждый знатный римлянин в частной жизни и на форуме находился в окружении свиты, которая состояла из друзей и клиентов. Ее наличие и отсутствие определяло политический вес римского аристократа. Дружеские связи часто закреплялись брачными союзами.

В эпоху раннего принципата кружки (circuli), по существу, своего рода клубы по интересам, переживали подлинный расцвет. Этим словом обозначали форму интеллектуального досуга: circulus составляли друзья, более или менее регулярно встречающиеся для обсуждения различных тем. Amicitia кроме политической окраски приобретает форму духовного общения.

Теоретическое осмысление института дружбы в системе общественных отношений Древнего Рима. В трактате «О дружбе» М. Т. Цицерон обосновал традиционно римское представление о дружбе как гражданской добродетели. По его мнению, amicitia возможна между равными гражданами при условии полного совпадения стремлений и мнений. Цицерон настаивал, что интересы государства должны быть выше интересов друга.

М. Т. Цицерон и Т. П. Аттик – идеальная модель дружбы? Их отношения не вполне укладывались в идеал, представленный в диалоге Цицерона. В данном случае главное несовпадение – выбор жизненного пути. Цицерон по традиции занял активную политическую позицию и посвятил себя общественной деятельности. Аттик же предпочел частную жизнь общественному долгу.

Т. П. Аттик – новый тип римского гражданина в I веке до н. э. Аттик играл определенную роль в политической карьере Цицерона, давая «советы» и используя свои чрезвычайно обширные связи для поддержки друга. Благодаря им, не принимая непосредственного участия в общественной жизни, Аттик обеспечивал себе устойчивое положение. Использование дружбы в своих политических интересах является традиционным элементом. Путь Помпония к положению влиятельного человека можно считать новым явлением.

Анализ писем Цицерона к Аттику позволяет сделать вывод, что в их дружбе имела место душевная склонность. Аттик, как обаятельный и хорошо образованный человек, не мог не привлекать Марка Туллия. Помпоний же был не просто другом, он играл огромную роль в жизни М. Т. Цицерона. Их дружба имела сложный характер, включая как традиционные, так и новые моменты.

БАБАРИКА РОМАН
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ФОРМИРОВАНИЕ «ОБРАЗА ВРАГА» ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ ПОЛЬШИ 1919-1939 ГГ.

История формирования «образа врага» во внешней политике Второй Речи Посполитой может объяснить логику внешнеполитических решений польской дипломатии межвоенного периода. Феномен «образ врага», несомненно, складывается под влиянием политических, экономических, социальных и психологических факторов.

Геополитическое положение Польши между Германией и Советским государством определило отношение Варшавы к этим странам. Пересечение интересов трех государств в Восточной Европе приводило к постоянным конфликтам. Польшу явно беспокоило ресурсное и экономическое превосходство соседей. Но больше всего польская дипломатия опасалась, и не без основания, возможности советско-германского союза. Военное сотрудничество Красной Армии и Рейхсвера 1920-1933 гг., Рапалльский договор 1922 г., политический диалог Москва – Берлин, в котором прослеживался «польский фактор», непосредственно влияли на политику Варшавы.

Слабая польская экономика на протяжении 1919-1939 гг. так и не смогла разорвать исторически сложившуюся связь с немецким и советским рынками. По сути, экономика становилась одним из рычагов давления на Польшу. В польском государстве остро стоял вопрос национальных меньшинств. Украинцы, белорусы, немцы, евреи становились символом «пятой колонны», действующей за советским или же немецким сценарием.

Одним из определяющих факторов формирования «образа врага» в кругу польской политической элиты были и внешнеполитические амбиции Второй Речи Посполиты. Окончание Первой мировой войны, революции в России привели к образованию вакуума власти в восточноевропейском регионе, чем и поспешила воспользоваться Польская Республика, стремясь обрести статус великой державы. Варшава надеялась существенно расширить польские границы и создать в Восточной Европе военно-политический блок под своей эгидой, что, естественно, негативно воспринималось советским и германским руководством.

Неоднозначная политика стран Антанты по отношению к Польше, поляризация Европы на сферы влияния Франции и Великобритании - все это вносило свои коррективы во внешнеполитические планы поляков.

Англо-французские противоречия подогревали и так накаленные польско-германские и польско-советские отношения. Более того, профранцузски настроенная Варшава после Локарнской конференции 1925 г. оказалась под угрозой международной изоляции, что поставило под сомнение эффективность польско-французского союза.

Министр иностранных дел Польши Ю. Бек, занявший свой пост в 1932 г., предложил новую внешнеполитическую концепцию – идею «равновесия» в отношениях с Германией и СССР. Однако уже сформировавшийся «образ врага» заставлял польскую дипломатию лавировать между Гитлером и Сталиным, ставя страну перед выбором: союз с нацистами или с большевиками. Такая политика продолжалась вплоть до 1938 г., когда Польская республика вновь вернулась к идее «равновесия сил». Переоценив свои возможности, Польша все больше втягивалась в водоворот нового европейского кризиса, вылившегося в сентябрьскую трагедию 1939 г.

БАЖЕНОВА ГАННА
КНУ ім. Т. Шевченка

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ КОНГРЕСІВ ОРІЄНТАЛІСТІВ У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ НАРОДІВ СХОДУ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Друга половина XIX – початок XX ст. характеризувались зростаючою інтернаціоналізацією політичного та громадського життя, що прискорило та поглибило міжнародну наукову співпрацю. Раніше вона обмежувалася переважно сферою кореспонденції, науковою періодикою, відрядженнями, участю у роботі зарубіжних наукових товариств, фахових конференцій. Процеси ж інституціоналізації науки створили ґрунт для заснування перших міжнародних організацій та проведення конгресів, які сприяли розробці наукових стандартів та універсалізації методів. З 60-70-х рр. XIX ст. наукова кооперація істориків перейшла з вузьконаціонального на загальноєвропейський рівень – почали проводитись міжнародні конгреси антропології та доісторичної археології, міжнародні форуми орієнталістів та американістів. Метою доповіді відповідно стало висвітлення історії вивчення народів Сходу та ролі конгресів орієнталістів у дослідженні цієї проблеми.

Як самостійний напрямок історичної науки орієнталізм виокремився у XVIII ст., коли почалося систематичне вивчення фундаментальних східних текстів. В 1795 р. у Парижі була заснована школа з вивчення живих мов Азії, що стала провідним європейським центром орієнталістики. Перші

значні успіхи в закладенні основ нової науки були досягнуті в галузі класичної філології на ниві дешифрування найдавніших систем писемності та археології. Протягом останньої чверті XIX – початку XX ст. орієнталістика перетворилася на справжню науку зі своїми методами й теоретико-пізнавальними принципами, чому сприяла і колоніальна експансія провідних європейських держав.

Віхою в розвитку європейського сходознавства стало проведення I Міжнародного конгресу орієнталістів (Париж, 1873 р.). Загалом до початку Першої світової війни відбулося шістнадцять форумів орієнталістів, які проводились переважно в Європі. Серед основних тематичних блоків, що виносилися на їх розгляд, були такі: 1. Єгиптологія, африканські мови; 2. Семітологія, іслам; 3. Центральна Азія; 4. Індія; 5. Іран; 6. Індокитай, Малайзія, Полінезія; 7. Китай; 8. Японія; 9. Греція та Схід. Визнанням значних успіхів російської орієнталістики стало проведення III Міжнародного конгресу орієнталістів у Петербурзі (1876). Вочевидь, вибір країни й міста не був випадковий, а зумовлений всією попередньою історією вивчення Сходу в Росії. Справжнім тріумфом сходознавства став XI Конгрес орієнталістів (Париж, 1897 р.), який зібрав 800 учасників з країн Європи, Азії та Єгипту. Значним досягненням цих форумів стало заснування Міжнародної асоціації з вивчення Індії та Міжнародного союзу з вивчення Середньої та Східної Азії, до складу яких входили самостійні комітети від різних країн. В роботі Міжнародного союзу російські вчені брали активну участь.

Міжнародні конгреси орієнталістів стали одним з єднальних центрів істориків останньої третини XIX – початку XX ст. Вони згуртували навколо себе не лише представників європейської, але й азіатської науки, що значно активізувало вивчення східного регіону. Активна участь російських вчених у роботі форумів засвідчила не лише залучення російської науки до міжнародного наукового діалогу, але й її розвиток у контексті світової орієнталістики.

БАЙСТРЮЧЕНКО СВІТЛАНА
МПСТГУ

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО СЕКТАНТСТВА ТА АНТИЦЕРКОВНИХ ТЕЧІЙ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Завдання даної статті - дослідити наскільки актуальним є досвід протисектантської діяльності РПЦ кінця XIX - початку XX ст. для сучасних місіонерів. Насамперед, варто з'ясувати риси схожості й відмінності в характеристиках сектантства та в зовнішніх умовах діяльності внутрішньої місії Церкви в наш час та у досліджуваний період.

Соціально-політичні передумови бурхливого росту сектантства в порівнювані періоди є схожими. Якщо в 1990-і роки швидкий розвиток різних релігійних груп послідував за ідеологічними, політичними й соціально-економічними потрясіннями перебудови, то наприкінці XIXст. поширення сектантства також було викликане серйозними змінами у всіх сферах життя держави, обумовленими кардинальними реформами 1860/70-х рр.

Розбуджені в народі самосвідомість і протест знедолених людей проти існуючого порядку, як на території колишнього СРСР кінця XX ст., так і в Російській імперії кінця XIX ст. виразилися значною мірою, у сфері духовного життя. Усвідомлений пошук змісту буття та несвідоме прагнення до знаходження соціальної ніші втягували чималу частину населення в нові групи, що забезпечували своїм прихильникам і те, та інше - у секти.

Релігійним народним хвилюванням скористалися секти іноземного походження, які щедро фінансувалися з-за кордону: наприкінці XIX ст. - секти баптистів, євангелістів, адвентистів. В 1990-і роки різке посилення прозелітизму цих релігійних груп пройшло майже непоміченим на фоні масової появи в країнах колишнього СРСР порівняно нових західних сектантських течій: кришнаїтів, єговістів, мунітів, мормонів.

Типовим був і залишається метод пропаганди сект: масове поширення сектантської літератури, утримання штату проповідників, організація призивних молитовних зборів (семінарів, конференцій, презентацій), прозелітична добродійність, проникнення в сферу освіти, організація кружків «соціального служіння», ведення торгівлі зі знижкою для своїх «братів».

Як і раніше сектанти застосовують хитрість та лицемірство (у минулому столітті «проповідники», переодягнені в селянські плаття, під видом торговців роз'їжджали по селах, у наш час сектанти часто видають себе за православних). Молодіжні та дитячі збори, де шляхом катехізації під різними «соусами» (ялинок, літературних вечорів), нав'язують далекі їм вірування, самими сектантами визнаються як сама підходяща нива для «євангелізації».

Не змінилися й внутрішні риси сектантства. У сутності віровчення всіх сект заперечують Істину, Православ'я, Церкву, церковні таїнства. Багато сект уміло маскують свою ворожість за зовнішнім прагненням до міжрелігійного співробітництва. У спробах приховати своє істинне обличчя, сектанти нерідко практикували й практикують двоє вірування (у минулому - хлисти, в наш час - сайентологи, деякі кришнаїти та муніти).

Хоча в порівнювані епохи існують різні типи сект, можна знайти подібність рис окремих течій. Наприклад, строге підпорядкування лідерові, іноді – до обожнювання (хлистівські течії, скопці, підгорновці в Харківській єпархії; нинішні кришнаїти та муніти). Сувора регламентація духовного й побутового життя членів релігійним лідером або громадою. Деякі секти проповідують крайній аскетизм (мальованці, скопці, висаріоновці). Інші секти, навпроти, залучають людей життєвим благополуччям, пропагуючи здоровий спосіб життя (адвентисти, баптисти, мормони, івановці), ідеали родини та шлюбу (меноніти, муніти, мормони), або можливість самореалізації (баптисти, сайентологи, кришнаїти). Є секти, які не визнають державу, а тільки власну владу (скопці, толстовці, єговісти). У будь-якій секті особисті інтереси підкоряються общинним. Майже всі секти різних часів використовують обман при вербуванні й методи контролювання свідомістю неофітів. Частина сект має ізувірний характер (скопці, Біле Братерство).

Таким чином, сектантство за минуле століття не змінилося по своїй сутності. Щодо ролі держави в стримуванні поширення сектантства, обидва періоди характеризуються тенденцією до забезпечення повної свободи віросповідання.

Отже, видні безсумнівні паралелі між характером і положенням сектантства в нашій державі на рубежі XIX-XX й XX-XXI століть. Таким чином, досвід місіонерської діяльності РПЦ наприкінці XIX - початку XX ст. є актуальним і для сучасних місіонерів. Саме життя вимагає відродження інституту роз'їзних протисектантських єпархіальних місіонерів, глибоко знаючих місцеве сектантство й здатних вести публічні співбесіди із сектантами, що сьогодні могли б служити як проповідь християнства. Значну користь могли б принести релігійно-просвітні братерства та гуртки. Відродження традицій школи сектознавства РПЦ могло б не тільки збагатити бібліотеку місіонера, але й благотворно вплинути на сучасне світське релігієзнавство.

БАЛИШЕВ МАРАТ
Центр дослідження науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України

ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ НАУКОВОЇ БІОГРАФІЇ АКАДЕМІКА О. Л. СТРУВЕ (1897-1963)

Науково-пізнавальна актуальність біографічного дослідження історії родини астрономів Струве (XIX-XX ст.ст.), яка перебуває в полі зору вже не одного покоління дослідників, обумовлена її важливим внеском до скарбниці світової науки та культури. Враховуючи за мету дати всебічну комплексну характеристику історичному феномену астрономічної династії Струве, в цій роботі увага приділена життєвій і науковій біографії проф. Отто Людвіговича Струве.

Треба визначити, що останнім часом спостерігається зростання інтересу істориків науки до історико-біографічних досліджень, оскільки використання відомостей з різноманітних personalia – ювілейних збірок, мемуарів, листування або архівних документів особового походження – дозволяє реконструювати, або відтворити в найбільшій повноті суспільно-політичні складові тієї чи іншої епохи. Загалом, персоніфікація нашого минулого – характерна риса сучасної вітчизняної історіографії.

При розгляді історії вивчення такої важливої наукознавчої проблеми як біографія ученого, доцільно, перш за все, визначитися з перспективами її розробки як наукового дослідження; по-друге, – з основними науковими методами та поняттями, за допомогою яких будується структура наукової біографії, якою оперує біограф-історик. Науковий підхід вирізняється засобами пошуку та аналізу фактів, доказу та перевірки, а не зусиллями уяви дослідника чи образністю мови.

На жаль, оприлюднені до цього часу біографічні свідчення про проф. О. Л. Струве переповнені фактологічними неточностями й історичними помилками. Тому маємо констатувати: біографічна реконструкція історичної особистості все більше повинна відповідати критеріям наукового знання.

Досліджуючи проблеми наукової біографії, необхідне виходити з того, що діяльність та індивідуальність ученого можуть бути адекватно роз□яснені лише в системі трьох складових: предметно-логічному, соціально-історичному, особисто-психологічному вимірах.

Принцип трьохаспектності науки потребує розглядати внесок ученого в розвиток науки не лише з точки зору його концептуальних, методичних й інших досягнень (в цьому випадку перед нами лише один аспект – предметно-логічний), але й з двох інших позицій, а саме: з точки зору оцінки ролі ученого у науковому соціумі його епохи та суспільному житті в цілому; з точки зору впливу на науку ученого як цілісної особистості та його внеску у світову спадщину знань.

Не може бути наукової біографії, яка б не експонувала багатства, здобутого її героєм. Але біографія – це не каталог відкриттів та книг, це концентрований науковий звіт. Вона – реконструкція реального життя; реальної індивідуальності. Тому для біографа немає Більш високої мети, ніж пояснити, яким чином логіка розвитку науки визначає поведінку конкретної особистості; в якій формі вона, ця логіка, що є незалежною від свідо-

мості та волі окремих осіб, підкоряє їхню свідомість та волю, стає їх життєвим імпульсом та посиланням.

БАРАНОВА НАТАЛЯ
ЛНПУ

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОГО МИТРОПОЛИТА XIX СТ. ЄВГЕНІЯ БОЛХОВІТІНОВА

Звернення до попереднього досвіду непересічних особистостей минулого, зокрема Київського митрополита XIX ст. Євгенія Болховітінова у розвитку освітнього процесу в Україні є дуже актуальним і в наш час.

До призначення на посаду Київського митрополита о. Євгенія у 1822 р. рівень духовної освіти в єпархії знаходився у незадовільному стані, що спричинялося гальмуванням реформи духовних шкіл, розпочатої в 1817 р., нерозумінням священнослужителями важливості духовної освіти, недостатньою кількістю духовних навчальних закладів.

З метою розповсюдження духовного просвітництва серед церковного кліру

Є. Болховітінов дозволив на церковні кошти виписувати книги релігійного змісту за широкою тематикою, на основі яких священнослужителі повинні були складати власні проповіді. Митрополит також особисто проводив піврічні іспити з богословських дисциплін серед духовних осіб різного звання, тим самим збільшуючи кількість освічених кандидатів для єпархіального кліру.

Переймаючись збільшенням кількості духовних навчальних закладів, о. Євгеній сприяв будівництву нової споруди Київської духовної академії у 1822 – 1825 рр. та відкрив у 1830 р. духовну семінарію й закріпив пріоритет майбутніх випускників перед тими, хто не мав духовної освіти.

Ставши патроном Київської духовної академії, митрополит Євгеній відкрив її Конференцію, обов'язками якої була розробка методик викладання, переклад і складання богословських творів, присудження вчених ступенів.

Ставлячи за мету підвищення освітнього й наукового рівня академії, Є. Болховітінов прагнув позбавити навчальний процес схоластичного підґрунтя, приділяючи багато уваги вивченню, філології, історії церкви, а особливо філософії, рівень викладання якої був не нижчий, ніж у найкращих університетах Європи.

О. Євгеній розвивав і підтримував літературні здібності та перекладацьку діяльність студентів Київської академії, зокрема переклади церковних книг з латинської й польської мови на російську з наступним друкуванням за кошти академії Є. Болховітінов спонукав студентів до наукової діяльності, підтримуючи найкращі дослідження власними коштами.

Є. Болховітінов захищав інтереси Київської академії перед Комісією духовних училищ у випадках упередженого й суб'єктивного ставлення до вказаного навчального закладу.

У 1834 р. преосвященний Євгеній благословив відкриття Київського університету, вчена рада якого обрала його своїм почесним членом. З того часу його перший ректор М. Максимович стає близьким другом митрополита Київського. Вони часто спілкувалися, збагачували один одного знаннями].

Київська єпархія отримала в особі митрополита Євгенія одного з непересічних діячів свого часу, який розумів окремішність і своєрідність України в освітній царині й робив усе можливе, щоб підняти її тогочасний освітній рівень до рівня провідних країн Європи.

БАРИКІНА ОЛЕНА
ЦДНТАУ

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В АРХІВНІЙ СПРАВІ: ЕЛЕКТРОННА ПРЕЗЕНТАЦІЙНА ВЕРСІЯ ВИСТАВКИ ДОКУМЕНТІВ. ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ ЦДНТА УКРАЇНИ

Одним з приоритетних напрямів роботи архівних установ є популяризація та поширення серед агентів інформаційного простору ретроінформації документів, які зберігаються в архівних фондах. Важливою формою такої роботи є створення власного інформаційного продукту – електронної виставки архівних документів, яке передбачає не тільки розробку її наукової концепції, але й тематичного розкриття. Центральний державний науково-технічний архів України долучився до сучасних форм демонстрації документів архіву за допомогою інформаційних комп'ютерних технологій – електронних презентаційних версій.

Електронна презентаційна версія виставки є комплексом подання ретроінформації, який складається з цифрових відбитків архівних документів і зв'язного текстового супроводу до нього, створеним за допомогою програми Microsoft PowerPoint. У практиці ЦДНТА України публічне демонстрування презентаційної версії супроводжується усною доповіддю з теми виставки. Доповідь, як правило, дублює текстову частину слайдів (за виня-

тком пошукових даних архівного документу). Разом з тим, презентаційна версія виставки може виступати і як самодостатній інформаційно-довідковий продукт.

Програма Microsoft PowerPoint призначена для ілюстрування доповідей та нарад. Проте, через специфіку архівної справи і нестандартність завдання, акценти роботи було зміщено, і основним компонентом публічного продукту, замість звичайної текстової інформації презентацій, стала ілюстративна візуальна частина, а усна доповідь стала другорядною.

Можливості програмного продукту, пристосованого для створення презентаційної версії, відповідають нагальним потребам ЦДНТА України. Серед таких можливостей можна вказати на управління процесом проведення презентації, тобто відображенням слайдів, визначенням порядку їх показу; установку параметрів зовнішнього вигляду і появи слайдів; роботу з текстом, анімацією, звуком тощо.

Поряд з перевагами програми у процесі роботи з нею архівної установи було виявлено і незручності. Таким недоліком став малий обсяг місця, яке можна заповнити текстовою частиною, його фактично вистачає лише на підпис до зображення, тоді як концепція даної форми роботи архіву надає тексту більше функцій і потребує більшого його обсягу; незручність використання гіперпосилань зважаючи на специфіку ілюстративного матеріалу.

Електронна презентаційна версія виставки архівних документів має додаткове значення через загальну тенденцію до обмежень демонстрації оригіналів архівних документів. Цей вид роботи є складовою процесу запровадження сучасних інформаційних технологій в архівну справу, завданням якого є зміцнення наукових основ інформаційної діяльності, а також забезпечення вільного доступу до ретроінформації та ефективного її використання в інформаційному просторі.

БЕЛАЯ ЕЛЕНА
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

АНГЛО – ГЕРМАНСКИЕ КОЛОНИАЛЬНЫЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ В 80–Е ГГ. XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА. К ВОПРОСУ О ПЕРИОДИЗАЦИИ

Последняя треть XIX в. – важный этап в развитии колониальной политики европейских держав. Особую роль в это время играли англо – германские колониальные противоречия. Настойчивые попытки Германии сначала получить оставшиеся неразделенными колониальные территории,

а потом по возможности добиться передела сложившейся колониальной системы в свою пользу сталкивались, прежде всего, с интересами Великобритании, лидера по размерам и богатствам колоний.

При рассмотрении англо – германских колониальных противоречий автор обращает внимание на следующую проблему: в освещающих данный вопрос исследованиях англо – германские колониальные противоречия выступают как явление недостаточно структурированное, без четко выделенных этапов развития. Авторы имеющихся исследований не ставят своей целью специальное исследование данной проблемы, в результате чего она не получила должного освещения. Изучаемая проблема англо – германского антагонизма в общих работах по истории Германии, истории дипломатии, по мнению автора, недостаточно структурирована, внимание периодизации развития англо – германских колониальных противоречий не уделяется. В специальных же работах авторы рассматривают более узкую проблематику и, соответственно, не ставят перед собой задачу определения этапов англо – германского антагонизма в колониальном вопросе.

Выход из ситуации автор видит в том, чтобы разработать периодизацию англо – германских колониальных противоречий с определением основных этапов их развития и показать ту роль, которую играл каждый из этапов в формировании международной политики в соответствующий период. Исходя из этого, автор предлагает следующий вариант периодизации англо – германских колониальных противоречий в 80 – е гг. XIX в. – начале XX в.

I этап. 1884 – 1890 гг. Данный период характеризуется вступлением Германии на путь колониальной экспансии и сразу же зародившимся недовольством Англии.

II этап. 1890 – 1894 гг. Начало этому этапу положил договор о Гельголанде между Англией и Германией, вызвавший неоднозначные отзывы современников и противоречивые последствия. Окончательный же провал попыток Германии заключить союз с Англией приходится на окончание этого периода.

III этап. 1894 – 1904 гг. К этому этапу относится окончательный переход Германии к скрытно – враждебным действиям против Англии. В этот же период состоялось принятие в Германии законов о строительстве военно-морского флота; ухудшение отношений с Англией стало необратимым.

IV этап. 1904 – 1913 гг. Период противостояния двух военно-политических блоков - Тройственного союза и Антанты. В этом контексте освещается англо-германский антагонизм.

БИСТРІЧЕНКО АННА
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ГНАТ ХОТКЕВИЧ – ВИДАТНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Серед видатних діячів української культури ХХ століття постать Гната Мартиновича Хоткевича (1877–1938р.р.) посідає особливе місце. Письменник, композитор, режисер, актор, педагог, мистецтвознавець, етнограф, художник, неперевершений майстер бандурного мистецтва, громадський діяч – це все поєднував в собі Гнат Хоткевич.

Науковий доробок геніального харків'янина – багатогранної особистості – ще до кінця незбагненний. Феномен Гната Хоткевича полягає в рідкісному поєднанні актуальності його студій, відповідності найбільш прогресивним завданням та вимогам свого часу і дивовижної тривкості й перспективності його розвідок, ідей, методології, методики, що лише поступово, з ходом еволюції самої науки набирали визнання, прийняття, розвиток наступними поколіннями вчених різних країн та народів.

Характерний є сам підхід вченого до матеріалу–поєднання фундаментальних студій з практичною їх науковою (публікації, доповіді на конференціях. дискусії в творених ним осередках і товариствах), творчою (виконавською, композиторською), педагогічною (в Харківському Музично-драматичному інституті, інших навчальних закладах, музичних та театральних художніх колективах) та просвітницькою (лекції-концерти, підручники, посібники, програми) діяльністю. Особливого резонансу серед науковців та прогресивної громадськості країни набула участь Гната Хоткевича у ХІІ Археологічному з'їзді, який проходив у Харкові в 1902р. та організацію виступу капели кобзарів.

Його літературна творчість (зокрема, повісті «Кам'яна душа » та «Авірон») зайняла місце серед української літератури найвищого рівня.

Слід зауважити, що ґрунтовне дослідження «Музичні інструменти українського народу» входить як невід'ємна частина до списку праць Гната Хоткевича в галузі музично-фольклористичних досліджень. Ця праця і сьогодні не втратила наукової цінності як перша спроба систематично характеризувати українські народні інструменти. Підхід Г. Хоткевича дещо відрізнявся від концепцій майбутніх радянських дослідників. Автор підійшов до праці, характеризуючи інструменти, що побутували серед українського народу на території Радянської України і в областях, адміністративно підлеглих Польщі та іншим державам. Він звертав увагу саме на інструменти, що споконвічно існували на теренах України, були загальнонаціональними і виконували певну культурно-історичну та естетичну функцію в житті українського народу, описує також їх розповсюдження по сусідніх територіях в Росії, Білорусії, Польщі й інших країнах Заходу. В цій праці Гнат Хоткевич уперше в історії музично-фольклористичних досліджень розробив систему , яку застосував до розгляду походження й еволюції конструкції, строю, способів гри і форми функціонування всіх музичних інструментів, а також їх ролі в народному музикуванні впродовж різних епох.

В результаті виявляється внесок українського народу в створення типових різновидів музичних інструментів. Наукова цінність монографії Г. Хоткевича цілком очевидна. Робота розкриває систему музичної інструментальної культури. Зосередження уваги на традиційному виконавстві, особі музиканта професійному характері, психологічних, соціологічних, демографічних аспектах його діяльності ставить Г. Хоткевича до кола новаторів й випереджає свій час, знайшовши продовження на зламі ХХ ст. Серед суттєвих і мало ще розроблених дослідницьких сфер Г.Хоткевича –порівняльне музикознавство й дослідження української музики в контексті світових культурних надбань, зв'язків і паралелей, розвиток музичної освіти на базі радикального реформування місця й способу пізнання етнічної культури при невід'ємності науки й творчої практики, феномен етнографічних концертів та вирішальна роль автентичних носіїв як неперевершених взірців при пізнанні традиції. Майже століття мало проминути, щоби вказані позиції знайшли часткове втілення й розвиток у діяльності окремих ентузіастів, установ, вузів Харкова, Львова, Києва, Рівного, Петрозаводська, Петербурга, Москви, Клайпеди, Вільнюса, Казахстану, Польщі, Фінляндії, Естонії, країн Заходу і Сходу. Слід підкреслити, що саме в Харкові , на Батьківщині Г. Хоткевича проводиться Міжнародний конкурс виконавців на українських народних інструментах імені Гната Хоткевича. На Харківщині, у сел. Високому створений музей видатного митця, науковця та громадського діяча.

БІНЬОВСЬКА ЛЮДМИЛА
ВДПУ ім. М. Коцюбинського

ПРИЧИНИ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ», ПОЗИЦІЯ Г. КІССІНДЖЕРА

До цього часу між істориками йде дискусія, предметом якої є визначення причин, які спричинили виникнення «холодної війни» між Сполученими Штатами Америки та Радянським Союзом після Другої світової війни.

Американська історіографія, на відміну від радянської, яка незмінно трималась на позиціях ортодоксальної теорії, розділилась на дві течії: ортодоксальну та ревізіоністську.

Ортодоксальна американська точка зору була при всіх президентах США офіційною доктриною висунутою американським урядом. Свій апогей вона пережила в 40 – 50-ті рр. XX ст., роки розпалу «холодної війни». Ця теорія полягає в тому, що «холодна війна» була сміливою та необхідною відповіддю вільних людей на комуністичну агресію. Деякі вчені звертались до подій, які відбулись за довго до Другої світової війни, щоб розкрити джерело російського експансіонізму.

Ревізіоністська теорія стверджує, що після смерті Франкліна Рузвельта та закінчення Другої світової війни, США зумисне відмовились від політики співробітництва військового часу. Володіючи атомною зброєю вони самі стали на шлях агресії, щоб не допустити будь-якого впливу росіян в країнах Східної Європи та утворити демократичні капіталістичні держави на межі з СРСР. Як вважають ревізіоністи, ця політика не залишила Москві іншої альтернативи, окрім як вжити заходів для захисту своїх власних кордонів і тому є закономірним результатом поява «холодної війни».

Генрі Кіссінджер повторює офіційну для правлячих кіл США точку зору, що винним у виникненні «холодної війни» був Радянський Союз, Сталін, який намагався закріпитись в Арабському Азербайджані, де було організовано виступ сепаратистів, підтримка комуністичних угруповань у громадянській війні в Греції, а головне зробивши своїми сателітами окуповані країни Східної Європи нав'язавши їм прорадянський режим.

Із перемогою над спільним ворогом союз, коаліція країн, які об'єднались проти цього ворогу, зазвичай розпадається безболісно. Такому союзу не обов'язково перетворюватись у протистояння. Цього у травні 1945 р., напевно, не передбачав не тільки Сталін, а й західні союзники. Але тут зіграла свою роль надмірна підозріливість «вождя народів», так само як його комуністичне месіанство та імперські амбіції.

Політика США давала приводи для підозри. Застосування ними атомної зброї в Японії, коли перемога вже була справою часу, заклало підзори, що головною метою було не прискорення перемоги над Японією та скорочення американських втрат, а капітуляція Японії ще до вступу у війну СРСР і, головне, бажання навчити Радянський Союз «новим правилам гри» в післявоєнний час. Ці підзори були підтверджені після виходу в світ щоденників та мемуарів президента Трумена, тодішнього військового міністра США Г. Стімсона та ряду інших державних діячів.

Майже не можливо сказати, хто розпочав «холодну війну», так саме, як сказати, хто несе найбільшу провину за те, що сталося. Такі пошуки винуватих марні через ряд причин, в тому числі геополітичних та ідеологічних.

БОВДУЙ ДАРЬЯ
ХГУ "НУА"

МАСОНСКИЙ ОРДЕН И ОБРАЗОВАНИЕ

Целью данной научной работы является исследование сущности и целей масонского ордена, просветительской деятельности членов тайного общества, выявление связей между системой образования и орденом «вольных каменщиков».

Вопрос возникновения и развития масонского ордена имеет достаточно обширную историографию. Из доступных автору источников наибольший интерес представляют статьи О. Крыжанивской, В.Новикова, Ю. Перепечаенко, опубликованные в журналах «История в школах Украины», «Высшее образование в России», «Бизнес», а также ресурсы сайта http://masons.ru/mas_simvolism.html. Среди монографических изданий, посвященных данной теме, необходимо выделить книгу под редакцией Н.И. Марковой «Тайные общества и секты. Культовые убийцы, масоны, религиозные союзы и ордена, сатанисты и фанатики».

Масонский орден – это тайная организация, основы которой были заложены в Средние века строителями готических соборов и замков. Изначально это общество было создано для сохранения и передачи тайн искусства каменщиков, но со временем задачи братства были значительно изменены. Целью масонства стало совершенствовать себя, а через себя и мир.

Родиной «нового масонства» стала Англия, где в 1717 году была основана первая Великая ложа, провозгласившая себя материнской для всех «мастерских» мира. Из Англии масонство достаточно быстро распространилось в другие страны Европы, Америки и Азии.

Появление братств вольных каменщиков в России связывают с именем Петра I, который намеревался таким образом укрепить связи с Англией и способствовать распространению просвещения. В 1755 году был основан первый в Российской империи университет, который собрал вокруг себя талантливых просветителей, среди которых был и Николай Новиков. Именно по инициативе этого великого масона за десять лет на типографии Московского университета было напечатано более 900 наименований книг.

В Украину масонство пришло через Польшу, Россию и из стран западной Европы. Первая масонская ложа на территории нашей страны появилась в 1742 г. Членами лож были представители духовной элиты, политические и публичные деятели, доктора, архитекторы, литераторы, купцы, научные деятели.

Подлинный расцвет масонства в Харькове и активизация его просветительского движения связана с открытием в 1805 г. Харьковского императорского университета. На базе данного учебного заведения с легкой руки его попечителя Захария Яковлевича Карнеева было организовано духовное религиозное общество, которое на самом деле являлось филиалом петербуржской ложи «Умирающий сфинкс». Члены общества часто собирались под председательством Карнеева, трактовали и писали брошюры о предметах религиозных. Наиболее деятельное участие в ложе принимали профессора Дудрович и Гулак-Артемовский.

С приобретением Украиной независимости начинает возрождаться и масонское движение. Первым миссионером масонства в новой стране стала Великая национальная ложа Франции, благодаря которой в Харькове в 1996 году была открыта «мастерская» «Феникс № 1093».

БОГДАНОВА ТАТЬЯНА
ЛНПУ им. Т. Шевченка

ПОПЫТКИ СОЗДАНИЯ АНГЛО-АМЕРИКАНСКОГО СОЮЗА НАКАНУНЕ ПРОВОЗГЛАШЕНИЯ ПОЛИТИКИ «ОТКРЫТЫХ ДВЕРЕЙ» В КИТАЕ

Одним из важных событий в истории международных отношений конца XIX-начала XX вв. было провозглашение доктрины «открытых дверей». Она появилась на свет в период активного международного соперничества на Дальнем Востоке, обозначив возросшее значение данного региона.

В указанном контексте необходимо отбратить внимание на развитие англо-американских отношений в период, который предшествовал возникновению «доктрины Хэя». Сложность отношений США и Великобритании в то время, переход от острой конфронтации в борьбе за мировую гегемонию к попыткам создания «дружественного альянса» – все это делает изучение англо-американских отношений актуальным и необходимым для более глубокого понимания сложившейся тогда международной ситуации.

Конец 1897 – начало 1898 гг. для Великобритании – это период активных поисков союзников в связи с отказом от политики «блестящей изоляции». В это время британские дипломаты начали просчитывать вероятность заключения англо-американского союза. Приступая к переговорам с Вашингтоном, Лондон имел основания рассчитывать на положительный ответ с американской стороны, т.к. в конце XIX в. Соединенные Штаты находились еще в финансовой зависимости от Великобритании. Вместе с тем Белый Дом стремился к сближению с Уайтхоллом, рассчитывая совместными усилиями противостоять усилению России в Маньчжурии.

Реализация стратегии сближения началась с марта 1898 г., когда состоялись неофициальные переговоры между лордом Паунсефотом и гос. секретарем США Дж. Шерманом. После окончания испано-американской войны 1898 г. Дж. Чемберлен сделал безуспешную попытку заручиться поддержкой нового гос. секретаря США англофила Дж. Хэя.

Для достижения соглашения с Америкой Великобритания использовала и влияние деловых кругов. Так, в феврале 1899 г. было заключено соглашение между британской «Бритиш энд Чайниз корпорейшн» и «Американ Чайна дивелопмент компани» о сотрудничестве в железнодорожном строительстве в Китае. В этой же связи следует рассматривать и миссию адмирала и одновременно представителя Объединения британских торговых палат лорда Ч. Бересфорда в Китай, Японию и США.

Последнюю попытку завязать с Соединенными Штатами переговоры о союзе Великобритания предприняла в январе 1899 г., уступив США в вопросе о строительстве канала между Тихим и Атлантическим океанами. Однако и на этот раз Вашингтон ответил молчанием.

Таким образом, планы Уайтхолла добиться союза с Вашингтоном потерпели крушение. К этому времени американцы проводили вполне самостоятельную политику в регионе, главное содержание которой нашло свое выражение в провозглашенной в 1899 г. «доктрине Хэя». Уступки, сделанные англичанами, на наш взгляд, лишь ускорили реализацию замыслов правящих кругов США.

БОЖКО АНДРЕЙ
БГУ

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ПАМЯТНИКОВ ЧЕРНЯХОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

Черняховская культура – крупное этнокультурное образование, существовавшее во второй четверти I тыс. нашей эры. Памятники данной культуры известны на территории Белгородской области, к западу от Северского Донца. Они обнаружены в результате сплошных разведок А. М. Обломского, А. В.

Кропоткина, Р.В.Терпиловского в конце 80-х годов XX века в бассейнах Ворсклы, Псла и Северского Донца. Ряд памятников зафиксирован благодаря изысканиям краеведов (В.В. Ерошенко).

Восточная граница распространения памятников черняховской культуры в Белгородской области проходит по долине реки Пены, далее по верховьям Ворсклы до места слияния Северского и Липового Донца, южнее границей области концентрации поселений с преобладанием гончарной керамики служит долина Северского Донца.

Значительное количество памятников черняховской культуры в Белгородской области расположено на пологих склонах и краях оврагов и балок (тип 1 по Р.Г. Шишкину) Нередко поселения находились как на одной, так и на другой стороне оврага. Немного меньшее количество памятников расположено на первых надпойменных террасах и склонах надпойменных террас рек (тип 2 и 4 по Р. Г. Шишкину).

В нашем распоряжении имеются данные более 60 памятников черняховской культуры в Белгородской области. В результате нанесения их на ландшафтную карту 1780 года, составленную Ю. Г. Чендевым, оказалось, что в большинстве случаев, места расположения памятников черняховской культуры в Белгородской области в XVI – XVIII веках были заняты лесными массивами, в то время как балки, не занятые лесами в XVIII веке не показывают наличие памятников черняховской культуры. Следует отметить, что в черняховское время лесов в зоне расселения племён данной культуры видимо, не существовало. Приведу ряд доказательств. Т. А. Серебряная и Э. О. Ильвейс говорят о том, что в первых веках до нашей эры площадь лесов, особенно широколиственных, заметно сокращается под воздействием хозяйственной деятельности людей. По мнению Ю. Г. Чендева в первой половине субатлантического периода голоцена (ранний железный век по археологической периодизации) на территории Среднерусской возвышенности, в южной части которой находится Белгородская область, могла существовать климатогенная фаза аридизации. Косвенным аргументом в пользу отсутствия лесов является то, что все памятники черняховской культуры в Белгородской области расположены на чернозёмных почвах, а, по мнению вышеупомянутого Ю. Г. Чендева для образования серых лесных почв из чернозёмных необходим длительный период существования лесов на определённой территории. Этот период оценивается в 1500 – 2400 лет. Следовательно, если бы леса там существовали, то сейчас под памятниками черняховской культуры могла бы быть серая лесная почва.

Тяготение памятников черняховской культуры к местностям, которые в последствии (XVI-XVIII вв) оказались под лесом связано с тем, что появлении на данной территории лесов вызвано их большей, в сравнении с остепненными

ми участками, степенью увлажненности. То есть данная территория (берега рек и склоны балок) была пригодна как для жизни, так и для хозяйственной деятельности.

После ухода черняховского населения на этой территории, в связи с увлажнением климата в Малый климатический оптиум, начинается залесение, причем, этого не наблюдается в остепнённых районах южной части Среднерусской возвышенности.

Тот факт, что большинство памятников черняховской культуры расположено на территории находившейся в XVI-XVIII вв под лесом можно использовать в процессе археологических разведок. Балки и берега рек, обозначенные на карте 1780 года как покрытые лесами, требуют наибольшего внимания при обследовании местности. При этом территории, где и в указанное время лесов не было, выглядят мало перспективными при поиске памятников черняховской культуры. Это предположение предполагается проверить в наступающем полевом сезоне.

БОНДАР НАТАЛЯ
ХНТУСГ ім. П. Василенко

ВИНИКНЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЛІВОЇ ТЕЧІЇ В ХАРКІВСЬКІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ УПСР (1917 - 1919 РОКИ)

Вивчення процесів виділення течій в українських політичних партіях є актуальною проблемою, бо дає змогу характеризувати політичні процеси, зміни ідеології в середовищі самої партії. Виділення фракцій в українських політичних партіях років революції та громадянської війни було закономірним явищем, бо свідчило про розвиток ідеологій партій, про пошук нових альтернативних моделей розвитку держави. Характерною ознакою течій, що виникали в українських політичних партіях зазначеного вище періоду, було їх ліве спрямування. Процес оформлення внутріпартійних фракцій не обминув й харківську організацію найсильнішої та найвпливовішої з українських політичних сил – Української партії соціалістів-революціонерів.

Особливістю харківської організації УПСР було те, що з самого початку її існування, вона характеризувалася як ліва організація. Про це свідчить той факт, що харківська організація УПСР входила до лівобережних організацій партії, що перебували під великим впливом російських соціалістів-революціонерів і взагалі російської соціалістичної інтелігенції. Сюди входили: А. Заливчий, Л. Ковалів, Г. Михайличенко та інші. Крім того, Харківська організація УПСР, на перше місце висувала момент соціально-економічний, а потім національний момент в революції. З цією позицією

була пов'язана критична оцінка діяльності Української Центральної Ради, зроблена харківським українським соціалістом-революціонером Г. Михайличенко, який від імені своєї партійної організації вимагав відмовитися від підтримки Тимчасового уряду, розірвати коаліцію з буржуазією і негайно створити суто революційний соціалістичний уряд, який дасть мир і вирішить аграрне питання на основі соціалізації землі.

Просування Харківської організації в лівому напрямку мало такі етапи:

– кінець квітня 1918 р. – харківська організація УПСР бере назву УПСР (ліві), офіціально заявляючи про свою ліву спрямованість.

– прийняття лівими українськими соціалістами-революціонерами Харківщини комуністичної ідеології та проголошення 3-11 березня 1919 р. в Харкові про створення Української партії соціалістів-революціонерів (комуністів). Скорочено її назва була: УПСР (комуністів-боротьбистів). Боротьбисти визнавали тепер "комуністичний характер сучасної революції", диктатуру трудящих класів (більше відстоювали вимоги трудящого селянства, ніж пролетаріату міста), Радянську владу і говорили про спільні дії з більшовиками.

– створення 6 серпня 1919 р. Української Комуністичної партії (боротьбистів) шляхом злиття УПСР (комуністів-боротьбистів) з лівою фракцією українських соціал-демократів «незалежних». Ця партія представляла націонал-комуністичну течію в українському русі.

Таким чином, формування лівої течії в харківській організації УПСР, як і взагалі її ліве спрямування було пов'язано перш за все з особливостями Харківського регіону, де існувала і діяла широка мережа російських партій і значний вплив мала російська інтелігенція. В більшості завдяки цьому харківські українські соціалісти-революціонери характеризувалися як ліві серед інших членів партії. Ця характеристика вживалася, починаючи з самого початку існування партійного осередку на Харківщині й зберігалася й під час діяльності їх в Українській комуністичній партії (боротьбистів), тобто до березня 1920 р.

БОНДАРЕНКО СТАНІСЛАВ
ХНУ ім В.Н. Каразіна

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ В АРХІВНІЙ СПРАВІ

У зв'язку з розширенням сфери вживання інформаційних технологій в гуманітарних науках, збільшенням питомої ваги електронних документів у діловодстві а також широким розповсюдженням персональних

комп'ютерів і доступністю електронних документів в мережі Інтернет, нагальною потребою наприкінці дев'яностих років стало створення законодавчої бази для врегулювання відносин в галузі вжитку і обігу електронних документів. Розбіжності у визначенні термінів давно стали предметом дискусій спеціалістів в галузі історичної інформатики і архівної справи. Головні питання, довкола яких велися обговорення, можна об'єднати в наступні групи:

1) Визначення особливостей збереження інформації на цифрових носіях
2) Розробка термінології і визначення суті електронного документу (ЕД)
3) Створення нормативно-правової бази вжитку ЕД
4) Розробка засобів стандартизації і автентифікації ЕД
5) Розробка методів роботи з ЕД в архівній справі, поява нових спеціальних історичних дисциплін, та інш.

Дискусія щодо особливостей, суті, способу використання і вивчення, зберігання, обробки електронних документів, була покладена в основу нормативно-правової бази сучасного вітчизняного законодавства в галузі інформаційних технологій. Постійне оновлення матеріально-технічної бази, неконсолідований підхід до вирішення проблем обігу ЕД держави та провідних науковців, визначили характеристику сучасного вітчизняного законодавства щодо обігу інформації в електронній формі, як недосконалу.

Постмодерністський підхід, продиктований входженням до повсякденного життя інформаційних технологій, на теперішньому етапі розвитку інформацієзнавства розглядає інформацію, як будь-які свідоцтва про людей, факти, явища і процеси, незалежно від форми їх викладення. На відміну від інформацієзнавства, українське законодавство і документознавство під інформацією розуміє лише ті відомості, які були задокументовані або публічно оголошені. Основним засобом викладення, зберігання, тиражування інформації в інформаційному суспільстві є матеріальні носії. За способом кодування інформації їх можна розділити на аналогові (ті, що можуть бути прочитані людиною неозброєною технічними засобами) і електронні (ті, що можуть бути розшифровані лише за допомогою технічних засобів). Закон наголошує, що джерелом інформації є тільки передбачені або встановлені законом носії інформації: документи та інші носії інформації, які являють собою матеріальні об'єкти, що зберігають інформацію. Стосовно електронного документу, законодавчо встановлено збереження інформації на ньому, у вигляді даних – інформації, у формі, придатній для обробки електронними засобами.

Згідно з законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронним вважається документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізи-

ти документа. Документом виступає будь-яка передбачена законом форма одержання, зберігання, використання, поширення інформації шляхом її фіксації на папері, або іншому носієві. Приділяється законом увага також поняттю первинний та вторинний документ: первинним є той, що містить вихідну інформацію, вторинним – що є результатом аналітико – синтетичної переробки документу. ЕД є первинним у всьому масиві своїх копій і відтворень, на відміну від документу на аналоговому носії, який може мати лише один оригінал. Авторська копія ЕД без зміни реквізитів також вважається оригіналом і є автентичною. Звідси, оригіналом ЕД вважається електронний примірник документу з обов'язковими належними реквізитами і будь-яка автентична копія має силу оригіналу.

Особливість ЕД полягає у відносній легкості їхньої фальсифікації, тому постала проблема створення системи засобів і стандартів, яка дозволяє зберігати автентичність носія інформації на електронному рівні і затвердження певних вимог до електронного документу. Законодавство закріплює серед них такі як електронний цифровий підпис ЕЦП. Накладанням електронного підпису завершується створення оригіналу ЕД. За підписом проводиться також експертиза цілісності і автентичності, незалежно від типу електронного формату в якому зберігається ЕД. Відповідно до Закону України «Про електронний цифрвий підпис» (ЕЦП), визначається, як дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних. Накладання ЕЦП забезпечується апаратно-технічними засобами, призначеними для генерації ключів, накладення або перевірки електронного цифрового підпису. ЕЦП накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа. Особистий ключ – параметр криптографічного алгоритму формування ЕЦП, доступний тільки підписувачу - особі, яка на законних підставах володіє особистим ключем. Для отримання ЕЦП є необхідним сертифікат - документ, виданий центром сертифікації ключів, що засвідчує чинність і належність відкритого ключа підписувачу.

ЕД може виступати історичним джерелом і архівним документом. Сукупність ЕД сама по собі виступає в якості окремого виду джерел, які існують у виключно електронно-цифровій формі. Звідси витікає специфіка зовнішньої та внутрішньої критики ЕД як історичного джерела, а також особливості роботи з новим видом архівного матеріалу, зокрема правові. Таким чином, питання, пов'язані з дослідженням, датуванням, атрибуцією, зовнішньою та внутрішньою критикою ЕД, як історичного джерела, тісно стикаються не тільки зі сферою розвитку власне інформаційних технологій, а також з нормами і стандартами, що діяли в час створення документу

для забезпечення його автентичності, тобто законами і розпорядженнями, що регулюють сферу вжитку і обігу ЕД.

БОРИСЕНКО АНАТОЛИЙ
ХНУ им В.Н. Каразина

ВНУТРИПАРТИЙНЫЕ ФРАКЦИИ ЛИБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЯПОНИИ В ЭПОХУ КОАЛИЦИОННЫХ ПРАВИТЕЛЬСТВ

В 2005 г. Либерально-Демократическая партия Японии (ЛДП) отмечала свое пятидесятилетие. С 1955 по 1993 гг. ЛДП единолично и непрерывно находилась у власти, а с 1994 г. – в составе коалиций. В силу целого ряда причин ЛДП удалось в течение 50 лет занимать ведущее место среди японских политических партий. Такой статус ЛДП во многом объясняется специфической организационной структурой партии и, прежде всего, внутрипартийным фракциям.

Рассматриваемую проблематику изучают: И. Латышев, И. Цветова, А. Сенаторов, О. Николаева, К. Мишима, Г. Эрдхардт, Л. Шоппа, Ч. Парк и др.

Значительные изменения, произошедшие в политической системе Японии за последние 15 лет, и вызванные этим фактом попытки реформировать организационную структуру ЛДП обостряют интерес к внутрипартийным фракциям.

Причиной появления фракций в ЛДП является то, что ее образовали 16 существовавших ранее политических организаций. Традиционными функциями внутрипартийных фракций стали: 1) распределение руководящих постов в партии, парламенте и правительстве; 2) сбор и распределение денежных средств на политические цели; 3) оказание поддержки своим членам на выборах; 4) заключение сделок с другими группировками при смене партийного руководства и правительства.

Представители разных фракций ЛДП, придерживающиеся неодинаковых взглядов, баллотировались в многомандатных округах и благодаря этому получали большее число мандатов. При распределении постов в партии и правительстве учитывалась фракционная иерархия (численность фракции, кратность избрания в парламент и т.д.).

После поражения на парламентских выборах 1993 г., что ознаменовало начало новой политической эпохи, эпохи коалиционных правительств, ЛДП была вынуждена пересмотреть свою политику и внутрипартийную организацию,

С 1994 г., когда были отменены многомандатные округа и введена смешанная система выборов, избирательная функция- ЛДП была подорвана. В 1994 г. фракции были распущены, но в 1999 г. восстановлены как организации одинаково думающих людей.

В 2001 г. новый премьер-министр Японии от ЛДП Дз. Коидзуми сформировал свой Кабинет без учета фракционной иерархии. Лидер ЛДП поставил перед собой задачу как можно больше ослабить фракции, исключить или приструнить оппонентов. С этой целью в 2005 г. была распущена палата представителей. Часть оппонентов Коидзуми, была забаллотирована, произошло изменение внутрифракционного соотношения сил: подорвано господство «Кэйезй-кай» (бывшей фракции Хасимото), ослаблено влияние «Котикукай» (фракции Танигаки), все остальные фракции - это большая фракция Коидзуми.

На выборах нового главы ЛДП в 2003 г. и 2006 г. была увеличена до 300 человек доля выборщиков от префектур, что также ослабило влияние депутатов парламента ЛДП, численность которых приблизительно равна 400 и, следовательно, влияние фракций.

В правительство С. Абэ в 2006 г. вошли представители лишь 5 из 9 существующих фракций.

Таким образом, в новых политических условиях фракции в ЛДП потеряли часть своих функций. Политика части руководства ЛДП направлена на ослаб¬ление роли фракций и увеличение роли лидера партии и его связи с рядовыми японцами. Этот процесс может рассматриваться в контексте планов введения всенародного избрания премьер-министра.

БОЧИНА Н.
ТВГУ

КОНЦЕПЦИЯ МИРА И ЧЕЛОВЕКА И РОЛЬ МАГИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У ИТАЛЬЯНСКИХ УЧЕНЫХ-ГУМАНИСТОВ XIV-XVI ВВ.

Итальянский гуманизм – передовая идеология эпохи Возрождения в Италии представляет собой сложное и многогранное историческое явление. Ренессанс называют истоком современной цивилизации. Цель данного доклада – рассмотреть роль магических представлений в философии итальянских ученых-гуманистов XIV-XVI вв: М. Фичино, Д. Манетти, Д. Пико делла Мирандола, П. Помпонацци, Д. Бруно и др.

Философии итальянских ученых-гуманистов посвящены работы Брагиной А.М., Ревякиной Н.В., Стама С.М., Гуковского М.А., Горфункеля А.Х. Есть перевод некоторых зарубежных авторов: Я.Буркхард «Культура Возрождения в Италии», Э.Гарен «Проблемы итальянского Возрождения». Тем не менее тема магии в учении о человеке итальянских гуманистов почти не исследована.философии итальянских ученых-гуманистов 14-16вв.

Новое представление о мире и человеке, отличное от средневекового, возникло у итальянских гуманистов на основе синтеза христианских, античных и восточных идей. Античные идеи, среди которых неоплатоновская концепция эманации божества, концепция Аристотеля о Законе, представление о подобии человека (как микрокосма) и Вселенной (как макрокосма) были дополнены восточными учениями о человеке как мудреце и маге. Источниками таких представлений служили древние герметические тексты(Corpus Hermeticum),переведенные М. Фичино, и «Пикатрикс», трактат XI века арабского происхождения, а также элементы древнеегипетской, арабской и еврейской философии. Их можно обнаружить в трудах итальянских гуманистов XIV-XVI вв: Д. Манетти «О достоинстве и превосходстве человека», М. Фичино «Комментарий на «Пир» Платона», Л. Валла «Об истинном и ложном благе; О свободе воли», Пико делла Мирандола «Речь о достоинстве и превосходстве человека».

Гуманисты стремились примирить античную мудрость с христианским учением, не отрицая происхождение мира и человека от Бога. Человек как творение Бога – прекрасен и обладает огромным потенциалом. Он может управлять природой, зная ее законы, и духовно развиваться. Постоянно совершенствуя себя, приобретая знания, человек может подняться до уровня Демиурга. Такой путь внутреннего развития, постижения тайн природы итальянские гуманисты называли магией. Благодаря такому магическому представлению о человеке снимаются многие противоречивые моменты между античными и христианскими идеями. Магический аспект, таким образом, является своеобразным стержнем, основанием философии итальянских гуманистов, а центральной идеей – концепция деятельной и познающей личности. То магия представлялась как способ изучения мира (в узком смысле слова) и как образ жизни, путь духовного развития человека через познание себя и природы, развитие внутренних способностей, активную гражданскую жизнь и многое другое.

БУЗАНЬ ВІТАЛІЙ
КНУ ім. Т. Шевченка

ПОЗИЦІЯ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ В ООН ЩОДО ПАЛЕСТИНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ (1947-1948 РР.)

В 1947-1948 роках представники СРСР в ООН взяли активну участь в пошуку шляхів вирішення палестинської проблеми. На пленарному засіданні ГА ООН 14 травня 1947 році виступив постійний представник СРСР в ООН – А. А. Громико. Він запропонував два варіанти вирішення проблеми: 1) утворення арабо-

єврейської держави в Палестині 2) розділ Палестини на дві самостійні держави – арабську і єврейську. Радянський дипломат не віддав перевагу жодному із запропонованих ним варіантів.

Генеральна Асамблея ООН створила Спеціальний комітет для вивчення палестинського питання. Доповідь цього комітету була представлена на розгляд другої сесії Генеральної асамблеї ООН 31 серпня 1947 року. Комітет запропонував два плани устрою Палестини. План більшості членів комітету передбачав розділ Палестини на дві самостійні держави – арабську і єврейську. План меншості передбачав створення в Палестині федеративної арабо-єврейської держави.

Радянській делегації в ООН була направлена вказівка не протестувати проти пропозицій більшості членів комітету. Керуючись директивами Москви, член радянської делегації С.К. Царапкін виступив 13 жовтня 1947 року під час обговорення доповіді Спеціального комітету. Він заявив: «Якщо Генеральна Асамблея вирішить на даній сесії створити арабську і єврейську державу в Палестині, то буде зроблений великий крок вперед на шляху вирішення палестинської проблеми в цілому».

На пленарному засіданні ГА ООН 26-29 листопада 1947 року з промовою виступив А.А. Громико. Він підтримав план розділу Палестини, заявивши: «На думку радянської делегації, це рішення відповідає корінним національним інтересам обох народів, інтересам як єврейського, так і арабського народу».

На думку керівництва СРСР розділ Палестини був би вигідний для СРСР. По-перше, створення двох незалежних держав у Палестині значно послабило б позиції Великобританії в даному регіоні. По-друге, незалежна єврейська держава могла стати ключем для просування політичного впливу СРСР на Близькому Сході. Радянські дипломати розраховували, що після створення єврейської держави до неї приїде значна маса євреїв із СРСР. Це буде інструментом посилення впливу на новостворену державу. По-третє, для СРСР потрібно було створити в Палестині державу, яка б могла стати союзником для витіснення Великобританії з Близькому Сходу. СРСР не міг використати для цієї мети арабські країни, тому що вони були під сильним впливом Великої Британії.

В силу цих політичних розрахунків, СРСР підтримали під час голосування резолюцію ГА ООН № 181(II) від 29 листопада 1947 року. Дана резолюція передбачала створення арабської та єврейської держави в Палестині та надання спеціального міжнародного статусу місту Єрусалиму.

Але англійський уряд прагнув зірвати виконання рішення ООН і разом із урядом США вирішити палестинське питання у своїх цілях. Англійський уряд мав бажання розділити Палестину між залежним арабським країнами. При цьому Трансйорданія, яка фактично являлася англійською колонією, повинна була анексувати арабську частину Палестини.

19 березня 1948 року на засіданні Ради Безпеки представник США вніс пропозицію про скликання спеціальної сесії Генеральної Асамблеї, для встановлення опіки ООН над Палестиною, стверджуючи, що неможливо мирними засобами виконати запропоновану програму розділу Палестини. У відповідь на це А. А. Громико заявив, що позиція США «не має нічого спільного з резолюцією Генеральної Асамблеї… і Радянський Союз не може погодитися з такою позицією».

Під час першої арабо-ізраїльської війни, яка тривала з перервами з 14 травня 1948 по 25 січня 1949 року, СРСР продовжував підтримувати політичну лінію на повне виконання резолюції ГА ООН від 29 листопада 1947 року. 29 травня 1948 року Рада Безпеки ООН доручила досягнення перемир'я в Палестині посереднику ООН. На цю посаду було призначено Ф. Бернадотта. Перед від'їздом із США 16 липня Ф. Бернадотт заявив, що план розділу Палестини, прийнятий ООН 29 листопада 1947 року, може бути переглянутий в цілях урегулювання палестинської проблеми. Такі заяви, непокоїли дипломатів СРСР. Крім того в перегляді резолюції були зацікавлені США та Великобританія.

Посередник пропонував передати арабським державам вирішення питання про долю арабської частини Палестини, передати арабам Негев, а євреям Галілею. Ці пропозиції були неприйнятними для СРСР тому що передбачали ревізію резолюції ГА ООН від 29 листопада в найбільш важливій частині – по відношенню кордонів між єврейськими і арабськими територіями. Якщо резолюція ГА ООН передбачала створення двох незалежних держав - єврейської і арабської, то пропозиції Бернадотта по суті означають передачу 4/5 території Палестини Трансйорданії, тобто під повний контроль англійців, і відмову від створення в Палестині арабської незалежної держави в межах визначених резолюцією ГА ООН від 29 листопада 1947 року.

Отже, Радянський Союз протягом 1947-1948 року виступав за створення в Палестині двох незалежних держав в межах кордонів визначених резолюцією від 29 листопада 1947 року. Радянські дипломати критикували будь-які спроби Великобританії та США переглянути рішення ГА ООН з палестинського питання.

ВАХОНЕЕВ ВИКТОР
КНУ им. Т. Шевченко

ИЗ ИСТОРИИ ГРЕЧЕСКОЙ ЭРОТИКИ В СЕВЕРНОМ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ: САМОУДОВЛЕТВОРЕНИЕ

Тема интимной жизни древних греков Северного Причерноморья начала привлекать внимание исследователей лишь в последнее десятилетие. Начало этому положил доклад Ю.Г. Виноградова «Из интимной жизни

ольвиополиток» на конференции в 1996 году. В последние годы серию статей данной проблематике посвятил Д.В. Журавлёв, призвавший других исследователей уделять внимание и данной проблематике. Некоторые из них действительно откликнулись (к примеру на 7 Боспорских чтениях был сделан интересный доклад С.В. Кашаева). Тем не менее, ещё большое количество археологического материала лежит в фондах музеев и ждёт своего исследователя.

Общеизвестно, что одной из самых распространённых сексуальных практик в любое время являлось самоудовлетворение. Не была исключением и античная эпоха. Что касается мужчин, пожалуй, самым ярким иллюстративным примером является чернофигурная амфора конца VI в. до н.э. из собрания ГИМа с изображением с одной стороны мастурбирующего силена анфас, с другой – силена анфас с висячим фаллом (Инв. № 82254). Подтверждение существования мужского самоудовлетворения находим и в письменных источниках у Агафия Схоластика в эпиграмме «Пример Диогена» и эпиграмме Скифина «Страсть к Илису».

Намного интереснее вопрос о самоудовлетворении у женщин. Необычайного интереса приобрела проблема возможности практического использования ὀλίσβους (терракотовых и кожаных). Не вдаваясь в дискуссию, рассмотрим конкретные примеры. На краснофигурном килике конца VI в. до н.э. мастера Эпиктета из Березани (ГЭ, Инв. № Б. 475) изображена гетера с двумя фаллами в руках. На одном из киликов из Берлинского музея представлена групповая сцена, где, в том числе участвуют и женщины, занимающиеся самоудовлетворением. Есть и другие иллюстрации: на росписи вазы из Бостонского музея изящных искусств мы видим практическое использование олисбосов. Много интересной информации содержат изображения на щитках светильников.

В Северном Причерноморье неоднократно были найдены терракотовые олисбы. Отметим лишь самые известные находки. Первая, собственно опубликованная Ю.Г. Виноградовым, происходит из раскопок Ольвии. Это ножка амфоры усть-лабинского типа с граффито ὅλισβος. Практическое использование данного олисба воспроизведено на утраченном килике из Берлинского музея, где изображена обнажённая гетера с амфорой. Кроме того, мы имеем находку красноглиняной ручки амфоры с граффито φαλης (т.н. «Оселок Нумения»). Наконец, известны и другие керамические олисбы: из Пантикапея, недавно опубликованный Д.В. Журавлёвым, Херсонеса и Фанагории.

Из письменных источников, упоминавших использование олисбов, отметим VI и VII мимиамбы Герода (тут олисб назван βαυβών), 28 фрагмент «Эрота» псевдо-Лукиана (он всегда опускался в отечественных переводах) и фрагмент (107-110) «Лисистраты» Аристофана.

Таким образом, интимная жизнь древних греков Северного Причерноморья была неразрывно связана с общегреческими тенденциями и новациями. Остаётся надеяться, что последующие исследования данной проблематики позволят глубже понять одну из неотъемных частей греческой повседневности античной эпохи.

ВЕНЦОВА МАРИНА
ДОНУ

ПРОБЛЕМА ХАРАКТЕРА ВЛАСТИ В БОСПОРСКОМ ЦАРСТВЕ В V - КОНЦЕ II ВВ. ДО Н.Э.

В современном историческом исследовании истории Боспора существует еще много проблем, неоднозначное решение которых в основном связано с небольшим количеством нарративных источников и неоднозначностью интерпретации археологических.

Одной из ключевых проблем боспорской проблематики является определение характера власти в период правления династии Археанактидов и сменившей их династии Спартокидов. В «Исторической библиотеке» Диодора Сицилийского говорится, что основатель новой династии Спарток унаследовал власть от своих предшественников. Таким образом, чтобы определить характер власти в период правления Археанактидов, необходимо выяснить, какой она была при Спартокидах. Дискуссии о характере власти наметили два основных направления. Одни ученые, такие как В.В.Латышев, М.И.Ростовцев, Д.П.Каллистов, В.Ф.Гайдукевич, Д.Б.Шелов считали, что правление государства Археанактидов осуществлялось выборными или наследственными архонтами из среды аристократии. Существует и другая точка зрения, в которой правление Археанактидов представляется как тирания. Так считали, М.И.Артамонов, Т.В.Блаватская, Ю.Г.Виноградов, В.М.Зубарь.

Детально проанализировав источники, Ю.Г.Виноградов обнаружил, что в половине случаев правители именуются тиранами. Такие понятия мы встречаем у Аристотеля, Хрисиппа, Энея Тактика, Псевдо-Скимна. Династами постоянно называет Спартокидов практически один Страбон, причем подчеркивает авторитарный режим правления. Единственным автором, который называет Спартокидов термином «царь», был Диодор Сицилийский, но он непоследователен в использовании этого термина. Можно пред-

положить, что титул «царь» был дарован тирану или присвоен ему, а древний автор употребил его как термин, который свойственен его времени. Что касается термина архонт, то в основном он встречается в эпиграфических источниках. (КБН) Возможно, что боспорские тираны хотели под ним скрыть свою узурпаторскую автократическую власть.

Следует обратить внимание еще на одну особенность формы власти Спартокидов, которая заключается корпоративном характере тирании. Впервые это наблюдение было четко сформулировано Р.Вернером. Суть его заключается в том, что власть осуществлялась несколькими правителями одновременно - или отцом с сыновьями, или братьями.

Существуют различные точки зрения о характере власти на Боспоре в период правления династии Археанактидов и Спартокидов. Но, на наш взгляд, наиболее аргументирована точка зрения о том, что власть была тираническая, т.е. осуществлялось единоличное правление, полученное незаконно и силой, и не было освящено традицией, как наследственное правление древних греческих царских родов, или санкционировано свободным выбором народа.

ВЕРБИЙ РОМАН
ХНУ им. В.Н. Каразина

К ВОПРОСУ О ТИПОЛОГИИ БОСПОРСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ VI-III ВВ. ДО Н.Э

Изучение сельского хозяйства Боспора, несомненно, ведущей отрасли боспорской экономики, представляет очевидный интерес. За 50 с лишним лет систематического исследования территории только Керченского полуострова обнаружено более 300 сельских поселений, каждое из которых посвоему уникально. Для того, чтобы разобраться в этом материале, необходима его систематизация, важнейшим элементом которой следует считать разработку типологии поселений. При этом особого внимания заслуживает период VI-III вв. до н.э. – эпоха становления и расцвета боспорского землевладения.

Вопрос о типологии античных сельских поселений рассматривался многими ведущими специалистами по археологии Боспора. Было предложено три варианта типологии. Первый из них разработан В.Ф. Гайдукевичем. Он предполагал выделение трёх основных типов поселений: посёлков на прилегающих к полису территориях, усадеб на полисных землях, а также небольших деревень туземцев на царских землях. Второй вариант был предложен И.Т. Кругликовой. Он основывается на двух принципах классификации: наличии или отсутствии укреплений и количестве обнаруженных хозяйств. В результате исследовательница выделяет укреплённые и неукреплённые усадьбы, укреплённые и неукреплённые поселения. А.А. Масленников принимает за основу классификации площадь поселения и его планировку. Именно планировка и площадь во многом были детерминированы природными, социально-экономическими, культурными и иными факторами. По мнению учёного, сельские поселения подразделялись на отдельные постройки, поселения с рассеянной и регулярной застройкой.

В настоящей работе предпринимается попытка предложить такой вариант типологии боспорских поселений, который учитывает и планировку, и размер, и функциональное предназначение поселений. Он выглядит следующим образом: 1.Крупные царские хозяйственные комплексы с торговыми функциями (Генеральское Западное). 2.Крупные храмовые комплексы (Таманский Толос). 3.Поместья крупных царских чиновников и приближённых на царской хоре (Бакланья Скала, Чокракский Мыс). 4.Крупные усадьбы на полисной хоре (Солдатская Слободка, Андреевка Южная). 5.Небольшие одиночные усадьбы-ойкосы в различных районах Боспора (Пустынный Берег, Ново-Отрадное). 6.Античные поселения на полисной хоре (Южно-Чурубашское, Октябрьское). 7.Варварские поселения вне полисной хоры (Марфовка, Марьевка, Айвазовское).

Такая типология может способствовать дальнейшему изучению экономики Боспора на основе археологических данных, выявлению различных форм собственности, определению характера земельных отношений, выяснению зависимости между формами собственности и внешней торговлей и разрешению ряда других проблем истории Боспорского царства.

ВЕРБОВСЬКИЙ ВАДИМ
ЛНПУ ім. Т. Шевченка

ПОЗИЦІЯ БРИТАНСЬКОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ ЩОДО “ВІРМЕНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ” НА ЛОЗАННСЬКІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ В 1922 Р.

Події на анатолійському фронті, в тому числі, спричинили урядову кризу у Великій Британії. В цих умовах 19 жовтня 1922 р. Ллойд Джордж пішов у відставку. На нових виборах цього ж року, консерватори отримали переконливу перемогу. 24 жовтня парламентською більшістю був обраний новий кабінет Бонар Лоу. Новий кабінет, при суттєвій зміні у внутрішній політиці, залишився непохитний щодо основних засад зовнішньої політики, яку провадив попередній уряд, чому сприяла діяльність Дж.Керзонона, міністра закордонних справ, одному з небагатьох міністрів, який зберіг свою посаду після урядової кризи.

Діяльність міністра закордонних справ Дж.Керзона на Лозаннській конференції, привертала увагу багатьох вітчизняних дослідників, однак дослідження позиції міністра щодо "вірменської проблеми", залишається ще мало дослідженою проблемою.

Поверхове ознайомлення з літературою по цій проблематиці, дає можливість прийти до висновку про кризу зовнішньої політики Уайтхоллу на Близькому Сході. Попередні ідеалістичні промови епохи кабінетів Лорд Джорджа, вже в 1922 р., на думку Дж.Керзона, продемонстрували свою безперспективність. "Вірменська проблема" , яка включала в себе, в тому числі і британські зобов'язання по наданню вірменам можливості та підтримки у створенні своєї національної держави в Західній Вірменії (шість вілайетів Анатолійської Туреччини).

20 листопада 1922 р. у Лозанні почалась мирна конференція, яка стала формальним приводом в котре привернути міжнародну громадськість на проблему статусу Західної Вірменії. Втім, ця проблема, тривалий час після початку конференції. Залишалась поза увагою головних, на думку багатьох дослідників, переговірників Ісмет-паши та Дж.Керзона, відповідно міністрів іноземних справ Туреччини та Великої Британії. Складні переговори, жорстка позиція Туреччини та обмеженість аргументів британської делегації, взаємні претензії, були обумовлені широким спектром проблем, які розглядалися під час Лозаннської конференції. Більшість претензій європейських держав до Османської імперії, що залишилися в спадщину від XIX та початку XX-го ст., до яких належала невирішеність вірменської проблеми, 12 грудня 1922 р. опинилася в епіцентрі жвавої дискусії між турецькою та британською делегацією.

Ініціатором цієї дискусії став Дж. Керзона. На правах керівника британської делегації на конференції він звернувся до Ісмет-паши і поцікавився думкою керівника турецької делегації, щодо питання про можливість існування вірменської національної держави в Західній Вірменії і Кілікії. У відповідь Ісмет паша , представник турецької сторони, зробив довгу промову, що базувалась на британських джерелах. Ісмет паша проаналізував вірменську проблему в історичній перспективі, заявляючи, що подібно іншим меншостям в Османській імперії, вірмени жили в мирі, безпеці й процвітанні в межах системи мілетів разом зі своїми турецькими сусідами, але гарні відносини були зруйновані через втручання держав, що мали імперіалістичні проекти на Близькому Сході. Він також заявив, що вірмени повстали проти Порти з підбурювання іноземців, піддавши мусульманських людей різанині. Стамбул був змушений захиститися проти них. І підсумував, що Анкара повинна буде розглянути пропозицію щодо встановлення "вірменської батьківщини" в Західній Вірменії як нову спробу поділити землю турків. Крім того, Туреччина вже уклала угоди й встановила добрі привітні відносини відповідно до міжнародного права з незалежною Вірменією (Єреванська радянська Республіка). Існування іншої Вірменії, суперечило угодам, що уклала Туреччина. Нарешті, Ісмет паша підкреслив, що пояснення, які він дав відносно "вірменської національної батьківщини", необхідно вважати остаточним.

Відсутність дипломатичних та силових аргументів (скорочення британської військової присутності на Близькому Сході, "Чанакська катастрофа", Радянсько-турецький договір, соціальні заворушення у Великій Британії, криза бртансько-турецьких відносин тощо) для тиску на турецький уряд, мали суттєвий вплив на подальший зовнішньополітичний курс Великої Британії щодо "вірменської проблеми" Консервативні кола, в середині 1923 р. у Вестмінстері все більше схилялися до того, щоб британські делегати на чолі з Дж.Керзоном в Лозанні розцінювали "вірменську проблему" закритою для Великої Британії. Розпочалася широкомасштабна інформаційна кампанія. Британська газета "Манчестер Гардіен" писала: "Якщо порівняти точку зору британського уряду на месопотамську нафту з точкою зору вірмен на вірменську кров, то це порівняння покриває британський уряд соромом та стидом; утім для дипломата ця кров та нафта означають прибуток на капітал. А відповідно повагу в суспільстві й гідність у державі... ".

Таким чином, аналіз подальшого розвитку Конференції показує, що реальна мета Керзона полягала в тому, щоб створити нові меншості мусульман у межах кордонів Туреччини. Вірменський файл був закритий. Імміграція турецьких греків до Греції, а з ними значної кількості вірменів із Західної Вірменії, а також обмін населенням з Південним Кавказом довершив справу того, що на цій території залишилася проживати лише незначна частина вірменського населення.

ВЛАДИКІН ВАСИЛЬ
ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

РОСІЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ ВІДНОСИНИ (1991-2001 РР.)

Після закінчення «холодної війни», розпаду СРСР і перетворення Російської Федерації в самостійного суб'єкта міжнародної політики, російсько-американські відносини стали одним з визначальних факторів розвитку міжнародних відносин. Почали виходити нові колізії та протиріччя, що не поступалися по своїй гостроті і глибині минулим.

На початку 90-х р.р. XX ст. як у російської, так і у американської еліти не було нехватки у завищених чеканнях відносно «світлих» перспектив російсько-американських відносинах. Кожна із сторін сподівалась на вигідне їх вста-

новлення. Після розпаду СРСР, який вінчався блискавичною для Заходу перемогою у «холодній війні», американські лідеривирішили, що саме США призначено долею роль одноосібного лідера в світі. В той же час США так же нереалістично надіялися, що Росія отримає динамічну ринкову економіку і стабільну демократичну політичну систему без серйозної допомоги зовні.

Коливання зовнішньої політики Росії другої половини 1990-х рр., які відчувалися з Москви, ігнорувались, оскільки сприймались в США як прояв ностальгії за минулою радянською імперською величчю, і тільки укріплювали впевненість в настанні Pax Americana.

Однак, в середині 90-х рр. змінюється відношення один до одного розглянутих країн. Якщо до 1990-го року США були для СРСР буржуазною імперією, загрозою світовій справі комунізму; а СРСР було «імперією зла», червоною чумою, то після розпаду Радянського Союзу відбулася докорінна зміна. В цих умовах Сполучені Штати уявили себе вождем прогресивного людства, який покликаний керувати світом в його русі до свободи і процвітання.

В США Росію стали сприймати як державу-тягар, яка шантажує Захід за допомогою свого ядерного потенціалу, а самих росіян – як представників мафії, які створюють додаткові проблеми для країн «вільного світу». На межі нового тисячоліття представники американської політичної еліти були настроєні по відношенню до Росії дуже скептично. В Росії ж Америка швидко перетворилась з прикладу для наслідування в джерело всіх бід і нещасть. За розглянуте десятиліття дві країни змінювали ставлення один до одного, однак зуміли об'єднатися проти загального ворога. В цілому можна виокремлено наступні етапи російсько-американських відносин в розглянутий період: 1) початок 1990-х рр. – середина 1990-х рр. (надія на партнерські відносини, «зависання» відносин, розчарування сторін); 2) середина 1990-х рр. – 2000 р. (коливання зовнішньої політики Росії, внаслідок розширення НАТО на Схід, події в Косово; початок президентства Дж.Буша-мол.); 3) 2000 рік – 2001 рік (перспектива налагодження дружніх відносин між країнами, на які впливають особисті стосунки В.Путіна і Дж.Буша).

ВЛАСЕНКО ИГОРЬ, НАЗАРОВ АРТУР
Тольяттинский государственный университет

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ РОССИЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ЧЕТВЁРТОГО КРЕСТОВОГО ПОХОДА

В историографии до сих пор не утихают споры о сути и последствиях Четвертого крестового похода (1202-1204 гг.), несмотря на то, что со времени захвата Константинополя крестоносцами в апреле 1204 г. миновало более восьми столетий. Отечественные исследователи дают свои, во многом отличные от западноевропейских, ответы на эти вопросы. В развитии российской историографии Четвёртого похода нами выделено четыре основных этапа.

Первым этапом являются работы православных авторов XIII в., которые были непосредственными очевидцами событий Четвёртого крестового похода. С их трудами связано возникновение историографических традиций отечественной историографии похода. К «Истории» Никиты Хониата и «Повести о взятии Царьграда фрягами» восходят традиции осуждения захвата Константинополя в 1204 г. и признания причастности Иннокентия III, римского первосвященника, к изменению направления похода.

Второй этап – это время становления и концептуального оформления отечественной историографии Четвёртого крестового похода. Он охватывает исследования второй трети XIX – первой половины XX вв. С работами отечественных историков 30 – 60-х гг. XIX в. (И.Д. Ертов, Ф.Ф. Сидонский) связано становление отечественной историографии вопроса. Эти труды носили компилятивный характер, но содержали авторские комментарии описываемых событий. Главным отличием этих работ от западноевропейских является то, что в них крестовые походы рассматривались не как религиозные предприятия, а как предприятия, организаторы которых преследовали свои личные политические и экономические цели. По мнению исследователей 30 – 60-х гг. XIX в., эта тенденция стала очевидна во время Четвёртого крестового похода.

Собственно научные исследования по истории Четвёртого похода были проведены отечественными медиевистами в 1900-е – 1910-е гг. XX в. Именно тогда было концептуально оформлено это направление в отечественной византинистике и медиевистике. В работах Ф.И. Успенского и А.А. Васильева поднимались вопросы о глубоких противоречиях Западной Европы и Византии, католической и православной Церквей, до этого не привлекавшие интереса западных исследователей. Также в них представлена свежая трактовка проблем (например, о роли Венеции и папства в событиях Четвёртого крестового похода), ставившихся ранее в зарубежной историографии. В заслугу историков 1900-х – 1910-х гг. XX в. можно поставить то, что они расширили используемый круг памятников, в частности за счёт привлечения византийских и древнерусских источников.

В 1920 – 1940-е гг. XX века не велись исследования по истории Четвёртого крестового похода. Советские историки только начали заново осмысливать проблему крестоносного движения. Это связано с тем, что дре-

вняя история и история западноевропейского средневековья не считались приоритетными направлениями в исторической науке.

Третий этап отечественной историографии Четвёртого крестового похода связан с исследованиями советских историков 50-х – начала 80-х гг. XX в. Явным достоинством этих исследований является глубокий анализ социально-экономических и политических аспектов данного похода в рамках исторического материализма. Именно с этим этапом связаны исследования М.А. Заборова. Михаилом Абрамовичем Заборовым (1920 – 1987 гг.) по проблематике крестовых походов написано 10 монографий и более 40 научных статей. Как до, так и после него, никем не была настолько глубоко разработана проблема Четвёртого крестового похода. Учёный выдвинул концепцию грабительской сущности похода и проанализировал весь комплекс причин, приведших к захвату Константинополя. В заслугу М.А. Заборова можно поставить то, что он осуществил перевод и публикации практически всех источников крестового похода и предпринял попытку анализа состояния историографии крестоносного движения. Несмотря на явные достоинства исследований М.А. Заборова, в его концепции присутствуют и недостатки. Наиболее значительным из которых является акцентирование внимания только на социально-экономических и политических аспектах Четвёртого похода в ущерб разработке проблем социокультурной и военной истории похода и анализу ментальности крестоносцев. Это относится и к недостаткам всей советской историографии 50-х – начала 80-х гг. XX в. Исследования этого периода также носили идеологизированный характер, сковывающий непредвзятый анализ событий похода. Это было обусловлено с одной стороны, главенством партийно-идеологических лозунгов в советской историографии, а с другой стороны, нарастанием конфронтации социалистической и капиталистической систем в годы «холодной войны». Советская историография 50-х – начала 80-х гг. XX в. не прервала традиций отечественной историографии в рассмотрении событий данного похода.

В 1990 – 2000-е гг. произошли глубокие изменения в российской медиевистике. «В оценках состояния исторической науки, которые дают ведущие медиевисты, наиболее употребительными в последние десятилетия стали ключевые слова – кризис и обновление».

Четвёртый этап отечественной историографии охватывает работы начала XXI века. В связи с усилением противоречий западного и исламского миров в новом столетии активизировался интерес к крестоносной проблематике. Сторонники силового разрешения цивилизационного конфликта обосновывают свои претензии идеями священной войны (джихада или крестового похода). За семь лет вышло большое количество работ по исто-

рии Четвёртого крестового похода, в основном, в форме статей. Современные исследования остаются в рамках традиций отечественной историографии в оценке причин и последствий крестового похода и роли папства в захвате Константинополя. Большое внимание к социокультурным аспектам похода в тематике исследований является новым для российской историографии и, на наш взгляд, перспективным для дальнейшего изучения проблемы.

Анализ проблематики исследований показал, что отечественные исследователи придерживаются комплексного подхода в изучении всего спектра проблем Четвёртого крестового похода. Поэтому справедливо говорить только об акцентах на те или иные аспекты крестового похода в исследованиях отечественных учёных. Для работ XIX – первой половины XX вв. характерно внимание к анализу противоречий Западной Европы и Византии, католической и православной церквей. В советской историографии 50-х – начала 80-х гг. упор делается на социально-экономических и политических аспектах крестового похода. Для современной историографии характерно повышенное внимание к социокультурным аспектам Четвёртого крестового похода.

Развитие отечественной историографии Четвёртого крестового похода, начиная с начала XX века, идёт самостоятельным путём. Отечественные историки выдвигали собственные оригинальные концепции, которые получили признание и в западной историографии. Анализ отечественной историографии Четвёртого крестового похода позволяет говорить о большом вкладе российских историков в мировую историческую науку.

ВЛАСОВА НАТАЛЬЯ
ДОНУ

ДОСУГ СТУДЕНТОВ УКРАИНЫ В 1953 – 1964 ГГ.

Досуг студентов – неотъемлемая часть всестороннего развития личности. Изучения данного вопроса дает возможность более глубоко проанализировать историю культуры и образования, понять особенно культурного отдыха студентов, их повседневную жизнь в период “хрущевской оттепели”. Проблема досуга студентов в высших учебных заведениях является актуальной и в историографии остается мало изученной. В советской историографии 1970-1980-х гг. этой теме уделялось мало внимания, она не являлась приоритетной. Можно назвать только несколько работ общего характера: сборник “Дела студенческие”, книга “Студенты и его деятель-

ность” и сборник статей “Студенческий клуб”. В них вскользь упоминается о Однако они не дают развернутой характеристики организации культурного отдыха студентов, поскольку носят информационно- популяризаторский характер. Работ аналитической направленности по данной теме просто нет. Поэтому новизна исследуемой проблемы не вызывает сомнения.

Цель данного доклада - проследить развитие культурного досуга студентов Украины в 1953-1964 гг. на примере Харьковского государственного университета им. М. Горького, Сталинского государственного педагогического института, Киевского государственного университета им. Т.Г. Шевченко, Львовского государственного университета им. И. Франка и Одесского государственного университета им. И. Мечникова. Изучение этого вопроса позволит понять особенности официальных и не официальных форм досуга. В работе рассматриваются виды досуга студентов и работа студенческих клубов во всех этих учебных заведениях.

Хронологические рамки исследования 1953-1964 г.г., т.е. время "хрущевской оттепели". Источниковой базой работы являются документы Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины, а именно - годовые отчеты об учебной и воспитательной работе названных вузов.

Изучение этих отчетов свидетельствует, что в вузах Украины понятие культурно-массовой работы ограничивалось функционированием только официально разрешенных студенческих клубов и кружков. Их деятельность планировалась и контролировалась комсоргами, профоргами, проректорами по учебной и воспитательной работе. Набор кружков в различных вузах почти не отличался: при студенческих клубах действовали хоровой, хореографический, драматический, художественного слова, эстрадный, студия живописи и т.д. Однако они охватывали не так уж много учащихся: совокупная цифра студентов, проводивших свой досуг на занятиях кружков, в различных университетах колебалась от 200 до 1000 человек. По сравнению с общим количеством обучающихся в вузах этот показатель "официально охваченных культурно-массовой работой" редко превышал 10%, Так, например, в Одесском государственном университете в 1955/56 учебном году в кружках принимало участие 300 человек, что составляет 8,2% от общего количества студентов университета. Наиболее высоким процент охвата был в Харьковском университете – здесь в кружках занималось 960 человек, или 16% от общего числа студентов. Таким образом, можно констатировать, что уровень охвата студентов был весьма низким. Это свидетельствует о недостаточном интересе молодежи к предлагаемым руководством вузов формам проведения досуга. А если учесть, что неред-

ко в кружки студентов загоняли «добровольно-принудительно», не интересуясь их желанием участвовать в работе самодеятельных коллективов, то можно сказать, что значительная часть студенчества игнорировала официально навязываемые стандарты организации досуга.

Вместе с тем, студенчество изучаемого периода продемонстрировало способность к самоорганизации досуга. В 50-60 гг. появились новые культурные явления, зародившиеся в молодежной (в том числе – и студенческой) среде в годы "хрущевской оттепели, такие как клубы интернациональной дружбы (ведь в это время в Москве прошел 1 Всемирный фестиваль молодежи и студентов), клубы веселых и находчивых (КВН), клубы самодеятельной (авторской) песни (КСП), литературные студии, где впервые читали стихи поэтов, впоследствии названных "шестидесятниками" (Е.Евтушенко, А.Вознесенский, Р.Рождественский), дискуссионные клубы, проводившие споры "физиков" и "лириков" и обсуждения новых кинофильмов. Все это было именно самодеятельным культурным отдыхом студентов и в определенной мере противопоставлялось ими официальным и официозным формам досуга.

ВОЛОШКОВА НАТАЛЬЯ
ДОНУ

КОМЕДИИ ФИЛДИНГА КАК ОТРАЖЕНИЕ ЕГО ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ

В плеяде представителей английского Просвещения особое место принадлежит известному писателю и общественному деятелю Генри Филдингу (1707-1754). Десять лет своей жизни он посвятил театру, написав свыше двадцати комедий. И хотя славу писателю принесли не пьесы, а романы, этот «театральный отрезок» в жизни просветителя стал периодом становления его мастерства и утверждения активной гражданской позиции.

Литературное творчество писателя явилось предметом исследования многих зарубежных ученых. Интерес представляют труды английских исследователей О.Добсона, П.Роджерса, Мартина и Рут Баттестин, Р.Паулсона и др. Свой вклад в изучение наследия Филдинга внесли российские литературоведы А.А.Елистратова, М.П.Алексеев, С.С.Мокульский, Ю.Кагарлицкий и др. Среди отечественных ученых исследованием творчества писателя занимался М.Г.Соколянский. Заметим, до настоящего времени работы просветителя привлекали внимание исклю-

чительно литературоведов. В зарубежной литературе о Филдинге изучению общественно-политической позиции просветителя отводилось незначительное место. В отечественной науке взгляды просветителя вообще не являлись прежде предметом специального рассмотрения. Между тем анализ общественных и политических воззрений Филдинга позволили бы определить политическую ориентацию писателя, а также понять, насколько значительным было его место в общественной жизни страны.

Английское Просвещение как идейное течение было настолько разноплановым, что интерес к его проблематике в мировой науке становится все активнее. И сейчас внимание исследователей привлекает вопрос о взаимодействии деятелей просветительского движения с представителями властных структур. Поэтому литературное наследие Филдинга требует всестороннего изучения, так как выявляет особенности личностных качеств писателя, участие в общественно-политических событиях, что является уникальным историческим материалом, позволяющим осмыслить значимость роли личности в истории.

Следует отметить, что английский театр в 30-е годы XVIII столетия играл важную роль в общественной и политической жизни страны. Драматургические произведения были своеобразным зеркалом жизни и являлись особой формой развития общественно-политической мысли. И если современный читатель глух к злободневности пьес Филдинга сегодня, то лондонские зрители в 30-е годы XVIII века знали реальную подоплеку происходящему на сцене, улавливая скрытый подтекст в его пьесах.

Драматургия Филдинга достигла вершины в трех сатирических комедиях, написанных в период обострения политической борьбы в Англии в 30-е годы. Это были «Дон Кихот в Англии», «Пасквин» и «Исторический календарь за 1736 год».

Не являясь противником существующего в Англии государственного устройства, Филдинг подверг обличительной критике методы управления премьер-министра Уолпола, процветание коррупции, подкуп в правительстве, межпартийную борьбу и избирательную систему. С позиций просветителя драматург критиковал всю систему судопроизводства страны, а также церковь и ее приспешников-священнослужителей.

Он подвергал критике пороки людей и негативные стороны современного ему общества. Прежде всего это касалось пьянства, которое приобрело национальный размах в Англии ганноверского периода. Филдинг не мог обойти вниманием вопросы, связанные с положением женщин в обществе. Зная нравы, царившие в высшем свете, он возмущался тем, что молодые девушки из высшего общества растрачивают свою жизнь на маскарады, карточную игру и наряды.

Таким образом, Филдинг-драматург своими пьесами откликался на все злободневные проблемы английского общества в 30-е годы XVIII века. Его пьесы представляли такую общественную силу, что стали восприниматься премьер-министром Уолполом как реальная угроза, от которой он поспешил избавиться. Уолполу удалось провести законопроект о театральной цензуре в парламенте. Не помогла даже знаменитая речь Честерфилда в защиту сцены. По этому закону ни одна пьеса не могла быть допущена на сцену без предварительной цензуры. И хотя после принятия закона Филдинг перестал писать для театра, в дальнейшем он приобрел всемирную славу романиста.

Таким образом, общественно-политические взгляды Филдинга тождественны тем, которых придерживались другие представители Просвещения. Как драматург он оставил неизгладимый след не только в истории английского театра, но и английской общественно-политической жизни первой половины XVIII века.

ГАВРИЛЕНКО ЮРИЙ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ЭВОЛЮЦИЯ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДОКТРИНЫ США В 50-Е – НАЧАЛЕ 60-Х ГГ. XX ВЕКА

Война в Корее 1950-1953 гг. поставила перед США серьезную стратегическую проблему – сдерживания коммунистического влияния в окраинных странах методами, исключающими тотальную ядерную войну.

Правительство республиканцев во главе с Д. Эйзенхауэром, пришедшее к власти в 1953 г., решило разработать более эффективную военно-политическую доктрину. Она базировалась на новом видении американским правительством основ и перспектив дальнейшего развития вооруженных сил и взаимосвязи его с экономическими и внешнеполитическими реалиями. Концепция нового видения (New look) предусматривала проведение стратегии, основанной в меньшей мере на обычной обороне силами сухопутных войск и в большей – на ответных ядерных ударах стратегической авиации, направленных против центра агрессии.

Новая доктрина под названием «массированного возмездия» стала известной широкой общественности после речи госсекретаря Дж. Ф. Даллеса в Совете по вопросам внешней политики 12 января 1954 г.

Суть «доктрины Даллеса» сводилась к тому, что в случае любой коммунистической агрессии, вместо попытки отпора средствами обычной

обороны, США должны быть готовыми немедленно ответить на нее, используя свою бомбардировочную авиацию и морскую мощь с целью нанесения ядерного удара по источнику угрозы. То есть, выдвигалась идея нанесения асимметричного удара вне зависимости от района боевых действий.

Концепция опиралась на огромный перевес ядерного арсенала и средств его доставки США над СССР (17:1 в 1962 г.). Непредсказуемость удара должна была послужить фактором сдерживания СССР, что позволяло отказаться от переброски значительных военных контингентов в других странах. Замену им должны были составить войска подверженных коммунистической угрозе государств, объединенных в военно-политические блоки.

Дальнейшее увеличение СССР своей атомной мощи (взрыв водородной бомбы в 1953 г.), модификация авиационного парка, разработки межконтинентальных баллистических ракет (вывод на орбиту ракетой Р-7 спутника в 1957 г.) приблизило вариант патовой ситуации в военном противоборстве сверхдержав. Среди американских экспертов и политиков советский ядерный фактор все больше усиливал скептическое отношение к эффективности и последствиям применения массированного ядерного удара со стороны США. Даже в случае «успеха» возможный атомный удар сопровождался бы тотальным разрушением противника, что не оправдывало никаких политических и стратегических целей. Кроме того, теперь СССР с большой долей вероятности мог ответить США разрушительным ядерным ударом. Поэтому с конца 1950-х гг. президент Д. Эйзенхауэр стал относиться к «массированному возмездию» более чем критически, используя ее разве что в пропагандистских целях.

Пересмотр доктрины привел высшее политическое руководство США к выводу о необходимости более гибкого отношения к возникающим конфликтам, чтобы исключить неоправданный риск применения ядерного оружия. Гибкость предусматривала замену возможной глобальной ядерной войны системой локальных войн, при этом применение ядерного оружия должно быть поздним и ограниченным. Концептуальные основы этой стратегии основывались на расчете, что возможности обычных сил и боевой техники могут быть улучшены до такой степени, когда использование атомного оружия станет излишним. Ставка на гибкость и многообразие вооружений была рассчитана на 2,5 войны – две большие и одну малую. Доктрина «гибкого реагирования», автором которой был министр обороны Р. Макнамара, в 1961 г. принимается на вооружение администрацией Дж. Кеннеди, а в 1967 г. – НАТО.

ГАРБАРЬ ЕЛЕНА
ДОНУ

АРМИЯ КАК ОПОРА ЗАРОЖДАЮЩЕЙСЯ ЕДИНОЛИЧНОЙ ВЛАСТИ В РИМСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Во II – I в. до н. э. в жизни Римской республики происходило разложение общинных отношений под влиянием новых ценностей. Однако трансформации не получали окончательного завершения, а накапливались, из-за чего происходило сосуществование и противостояние старой и нарождающейся традиций. Постепенно в среде традиционного коллективного управления появлялись элементы индивидуализма. И основной опорой этого индивидуализма стала армия.

В конце II – 1-й пол. I в. до н. э. в Римской республике проходил процесс сложения профессиональной армии. Однако постепенная трансформация войска в социальный институт со своей чёткой структурой и особым укладом растянулась во времени.

Одним из важнейших факторов разложения традиционных общинных отношений в Риме стало развитие в ходе римской экспансии политических, экономических и культурных контактов с неримской периферией, особенно с Восточными государствами. Через военачальников и солдат Эллинистический Восток передал Риму идеи индивидуализма и единовластия.

Однако отход от римских ценностей в армии был долгим процессом. Связан он не только с профессионализацией, но и с варваризацией войск, т. е. набором в армию неримлян. Начало этому положил закон 89 г. до н. э. о предоставлении союзникам римского гражданства. Таким образом, национально- и гражданско-римский характер войска [Polyb. VI.52.1–5] постепенно перестаёт лежать в основе набора в армию.

Длительные войны за пределами Италии сыграли огромную роль в изменении ментальности, в определённой варваризации римских солдат. Например, Цезарь, отмечая, что солдаты Помпея в Испании от постоянных войн с туземцами привыкли к своего рода варварскому способу сражения, поясняет это тем, что на солдат вообще оказывают влияние нравы тех стран, где они подолгу находятся [Caes. B.C. I.44.2; B. Alex. 53.2].

Но в рассматриваемый период в войске, набиравшемся из римлян, превалировали всё же традиционный римские ценности.

Также иное мировоззрение формировалось и у аристократической верхушки римского общества. От Мария до Цезаря мы можем наблюдать

эволюцию осознания и восприятия идей единоличной власти у полководцев, вытеснение исконных римских традиций новыми. Первоначальный страх перед абсолютной властью, диктуемый традицией, сменяется стремлением к единоличной власти.

Опорой для реализации планов полководцев по захвату власти стала новая римская армия. Именно создание такой армии и постепенное превращение её в социальный институт, отделённый от римских ценностей, сделали возможным установление единоличной власти в Риме.

Можно также сказать, что постепенно для военных лидеров профессиональная и всё больше варваризирующаяся армия стала наёмной. Заключался своеобразный контракт, по которому войско за определённые материальные выгоды поддерживало своего полководца.

К середине I в. до н. э. армия ещё не превратилась окончательно в отдельный социальный институт, поэтому интересы самого войска ещё не были политическими и ограничивались исключительно собственной материальной выгодой. Но армия уже стала довольно ценным инструментом для достижения поставленных полководцами целей, в том числе и единоличной власти.

ГЛУШКО АНТОН
ЛНПУ ім. Т. Шевченка

РАДЯНСЬКИЙ ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ ФАНТОМНИЙ КОМПЛЕКС І ПРОБЛЕМА «ДВОХ УКРАЇН»

Я искал над фактами законов.
Л. Д. Троцкий

Характерним явищем історії людства завжди був поділ на імперії і колонії. Теорія і практика взаємовідносин між ними ось вже не одне тисячоліття визначають поступ людини у майбутнє. Вони ж є водночас однією з найвідоміших і найзагадковіших сторінок світової історії.

Не є виключенням і наша країна. Далебі, її імперський досвід стосунків з Московією, згодом – Російською імперією, налічує понад триста років. Усе наше життя – політика, економіка, екологія, енергетика (в першу чергу – психічна), культура так чи інакше пов'язані з найбільшою континентальною імперією світу – Росією. Факт розвалу СРСР не став початком занепаду геоісторичного і психогенетичного впливу РФ на колишні провінції, особливо, на значущі в ідейно-стратегічному плані – Білорусь, Казахстан і Україну. Події останніх років,

періоду т. зв. «Помаранчевої революції» (22.11.2004 – 4.8.2006) засвідчили її незборимий потяг до перешкоджання розвитку молодих національних держав на пострадянському просторі.

Закономірність цього процесу полягає в наступному: чим більше ознак національно-культурної ідентичності зберігла країна, тим сильніший буде чинитися тиск на неї, тим більше підозри вона викликатиме в Москві. Але якими методами впроваджується російська імперська доктрина в Україні, що заважає становленню дійсно братніх відносин РФ, Білорусі та України, куди поділася панслов'янська ідея – на ці запитання автор і спробує дати відповідь.

Свого часу А. Даллес писав про доктрину США, спрямовану проти СРСР: «В управлении государством мы создадим хаос и неразбериху, незаметно, но активно и постоянно будем способствовать самодурству чиновников, взяточничеству и беспринципности; бюрократизм и волокиту возведем в добродетель. Честность и порядочность будем осмеивать – они никому не станут нужны, превратятся в пережиток прошлого. Хамство и наглость, ложь и обман, пьянство и наркомания, животный страх друг перед другом и беззастенчивое предательство – все это мы будем ловко и незаметно культивировать, все это расцветет махровым цветом».

Щось на кшталт цього є сьогодні в арсеналі ФСБ на чолі з В. В. Путіним і С. В. Івановим. Хоча час засвідчує обізнаність ідеологів з психоемоційними детермінантами управління історичним поступом народів ще тисячі років потому. Наприклад, китайський мудрець Сун-Тсу зазначав: «Руйнуйте все, що зміцнює силу ворожої держави, зсередини тієї держави і руками її громадян. Для того вживайте всіх засобів і способів, не оглядаючись ні на що. Наприклад, приваблюйте, затягайте визначніших, впливових, поважних осіб до злочинної, протизаконної дії. Потім примушуйте їх служити нашій державі, загрожуючи оприлюднити їхні підлі вчинки. Коли вони не погодяться, то оприлюднюйте всі знеславлюючі (компрометуючі) їх факти. Нав'язуйте приятельські зв'язки з шумовинням, злочинцями, продажними, покривдженими, озлобленими на владу і на суспільство людьми. Не шкодуйте грошей і зусиль, щоб поширити і поглибити всяке озлоблення, невдоволення, незгоди, ненависть, підозру, упередження поміж людьми і групами їх. Під'юджуйте молодь проти старших поважних людей. Руйнуйте національні та релігійні традиції. Поширюйте розпусту. Щедро платіть повіям, танцюристкам, шинкарям, щоб вони зваблювали молодь на пиятику і танці, що руйнують мораль і здоров'я молоді. Перешкоджайте всіма способами тим заходам уряду і суспільства, які зміцнюють духовно і фізично здоров'я ворожої нації. Робіть усе, що можете, щоб їхньому війську завжди і постійно бракувало їжі та військового спорядження і за мирного часу. А понад усе не шкодуйте грошей на підкуп доносників та шпигунів з громадян ворожої нам держави. Мусите їх мати в усіх установах, у всіх галузях життя

ворожої нам держави. Не легковажте і дрібницями. Збирайте всі відомості в одному місці, що має їх оцінити і планово використати задля нашої держави. Витрачені на все це гроші повернуться з величезним зиском. Державний муж, що володіє зібраними відомостями про ворожий народ і що має мережу своїх агентів у ворожій державі, такий державний муж важить для нас більше, ніж усі наші скарби разом, він бо ж їх збільшить, вигравши війну». Трохи завелика, проте – змістовна цитата.

Безперечно, що тиск на свідомість мешканців України (особливо – Криму, Донбасу і Слобожанщини) застосовується синхронно з політичними заявами і скандалами. На рівні психоемоційної сфери люди обмежені радянським фантомним комплексом – системою емоцій і почуттів, які віддзеркалюють ідеалізацією соціалістичного минулого, мріями і сподіваннями на його якнайскоріше повернення. А на політичній сцені лунають провокаційні заяви на кшталт міркувань Миколи Курьяновича, депутата Держдуми від ЛДПР: «Конечно, договор с Украиной (від 31 травня 1997 року. – Авт.) продлевать не надо. Отдали им полуостров в 1954 году по пьянке, а ведь он наш еще по Кучук-Кайнарджийскому договору 1774 года. И его никто не отменял. Сначала Крым вернем, а затем проведем референдумы в Центральной и Восточной Украине и их присоединим к России. А «западенцы» пусть себе столицу во Львове делают». Всі силоміць застосовані засоби вкупі з економічним тиском з боку Росії в очах частини наших громадян виглядають як демонстрація сили Росії, як буцімто покаранням за зраду «братській» дружбі в 2004 році.

Насправді, це – не що інше, як маніпуляція маргінальною свідомістю людей, котра вкупі з ідеологічним пресингом має на меті дезінтеграцію нашого суспільства, його обскурацію, а згодом – ліквідацію державного суверенітета України. Доречно згадати уривок з книги Густава Лебона «Психологія народів і мас»: «Кто владеет искусством производить впечатление на воображение толпы, тот и обладает искусством ею управлять».

ГОЛОВАЩЕНКО АЛЛА
ХНУ им. В.Н. Каразина

БРИТАНСКАЯ МОНАРХИЯ И СОДРУЖЕСТВО НАЦИЙ (II ПОЛОВИНА XX – НАЧАЛО XXI ВВ.)

Актуальность данного исследования вызвана следующими обстоятельствами: уникальностью такого международного объединения, как Содружество наций, которое продолжает существовать и в настоящее время; важностью статуса главы Содружества для самого института британской монархии; ростом интереса исследователей к личностям суверенов; возможностью использования принципов и механизмов отношений между Великобританией и странами Содружества для стран СНГ.

Как в отечественной, так и в зарубежной историографии исследования по этой теме носят в основном научно-популярный, публицистический характер. Проблема взаимоотношений британской короны и стран Содружества во II половине XX – начале XXI вв. рассматривается в них, главным образом, лишь в контексте общих проблем по новейшей истории Великобритании. В советской историографии проблема монархий не была актуальной. К общим работам советских авторов, затрагивающих данный вопрос, можно отнести труды В.Г. Трухановского, Н.А. Ерофеева, И.М. Лемина, А.В. Лебедева, И.И. Жигалова. Среди специальных работ российских исследователей – монография Н.С. Крыловой, работа К. Рыжова, труд «Монархи Европы. Судьбы династий» под ред. Н.В. Попова, историко-биографические очерки В.А. Матвеева и Г.С. Остапенко, статья В.М. Заболотного. В зарубежной историографии изучением рассматриваемой темы в 50-70-е гг. XX в. занимались Дж. Голлан, А. Сэмпсон, П. Бромхед. В 90-е гг. в журнале «Round Table» был опубликован ряд специальных статей (Б. Пимлот, Г. Ходсон и др.). Существенный вклад в изучение проблемы внесли зарубежные биографы К. Келли и С. Брэдфорд. Т.о., ни в отечественной, ни в зарубежной историографии данный вопрос не получил должного освещения.

Источниковедческая база доклада представлена документами Интернет-сайтов британской монархии и Секретариата Содружества наций, где содержатся выступления и речи главы Содружества – Елизаветы II, официальные документы и материалы конференций стран Содружества; а также воспоминаниями бывших советских послов в Великобритании, периодической печатью и справочной литературой.

Автор пришел к следующим выводам:

1)после II мировой войны основные принципы, на которых основывалась особая роль британской короны в Содружестве, подверглись коренным изменениям, однако ей по-прежнему отводилась роль главного элемента в этой организации;

2)если до 1947 г. страны Содружества были связаны с Великобританией личной унией, то после – это объединение уже нельзя считать политическим союзом и британский монарх уже не мог оказывать значительное политическое влияние на членов Содружества;

3)на смену доктрине «связующего звена» приходит идея «короля-символа»;

4)монархические традиции в Содружестве выдержали ряд серьезных испытаний;

5)корона продолжала играть роль цементирующего фактора внутри Содружества.

Следовательно, относительно безболезненная трансформация Британского Содружества наций в новое Содружество объясняется особенностями британской деколонизации, а также личными качествами Елизаветы II. В отличие от Великобритании, где роль монархии в конце XX – начале XXI вв. оказалась весьма символической и в значительной степени формальной, в Содружестве она является конструктивной и в этом качестве совершенно незаменимой вследствие обоюдных выгод, получаемых сторонами от сотрудничества в рамках такой организации.

ГОРДИЛОВ АНТОН
БГУ

РОЛЬ СВОБОДЫ И РАБСТВА В СТАНОВЛЕНИИ АФИНСКОЙ ДЕМОКРАТИИ

Афинская демократия эпохи классики (V – IV вв. до н.э.) представляет собой, по сути, принципиально новую в истории форму государственного устройства. Каждый свободный гражданин по достижении совершеннолетия имел право принимать активное участие в обсуждении общественных дел; каждый мог быть избран для отправления любой общественной должности, суд производился всенародно. Греческая демократия воспевалась и превозносилась на протяжении всей истории человечества. Свобода как ценностная категория появляется именно в этот период. Однако, характерной чертой афинской демократии был институт рабства; также и в среде свободных граждан существовала социальная дифференциация (эвпатриды, феты; позже экономическая и юридическая дифференциация). Это свидетельствует не только о существовавшем неравенстве в Афинском обществе, а ставит под сомнение само существование феномена δημοκρατία. Цель работы: выяснить, могла ли данная форма политического устройства возникнуть без опоры на институт рабства.

Данная проблематика тесно связана с экономической сферой жизни греков. Греческое общество еще в древние времена обрело институт частной собственности. Например, в произведениях Гомера мы наблюдаем грека-земледельца, выступающего со своим отдельным участком земли. Интерес также представляют реформы Солона, а именно, общественное разделение труда в сельском хозяйстве. Таким образом, наблюдается регулирование данной сферы законами, что было несвойственно государственной или общинной собственности на землю. Это свидетельствует о частной собственности и, как

следствие, относительной независимости ее хозяина. Специфическое географическое положение и низкая интенсивность обмена на начальном этапе способствовали появлению рабства как возможности обеспечения ликвидности хозяйственных отношений. Но рабами в основном выступали представители соседних общин (то есть сами греки), а уже позднее - варвары. Это свидетельствует о рабстве как о внутренних закономерностях развития социально-экономической действительности, а не как о факторе возникновения и развития общества и государства. В дальнейшем рабы также не были преобладающим элементом в развитии производительных сил (до конца V в. до н.э.).

В социальной сфере Афинского общества рабы выделялись в отдельный гетерогенный социальный слой. Рабство воспринималось как явление естественное и обыденное. Рабы выступали частью общества, лишенной гражданских прав, и не воспринимались как личности. Они противопоставлялись свободным гражданам, наделенным не только обязанностями, но и правами.

Следует отметить и духовную сферу жизни греков. Неравенство в их жизни изначально воспринималось как нечто естественное. Греки находились под постоянным покровительством своих богов и ставили их в пример себе. Сами греческие боги воспринимались живущими в условиях неравенства и, более того, разделялись по правам и сферам деятельности. Греческое общество, по аналогии с олимпийским, также имело социальную структуру и базировалось на частнособственнических отношениях (у богов отсутствовали элементы общинного быта).

Таким образом, выдвинутая в XIX в. теория рабства как основной силы в производстве, а также ведущего фактора политической системы в Древней Греции и, конкретно, в Афинах, представляется недостаточно обоснованной и устаревшей. Ситуация была сложнее и состояла в сложном динамическом соотношении роли рабства и свободы в становлении афинской демократии. Истинную роль рабства в демократии у греков еще предстоит выяснить.

ГОРОХОВ СЕРГІЙ
КНУ ім. Т. Шевченка

ПОШИРЕННЯ АГРОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ ЗЕМСТВАМИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

На початку XX ст. постала проблема реформування агрономічної освіти та поширення агрономічних знань. Так, 26 травня 1904 р. Державна Рада розглянула «Положення про Сільськогосподарську освіту» та визнала, що ця сфера потребує негайного реформування. Для цього було затверджено постанову,

за якою у законодавчому порядку передбачалася участь земств у забезпеченні агрономічної освіти.

Земства Чернігівської губернії вирішили віддати перевагу створенню більш дешевих та короткострокових сільськогосподарських курсів.

Губернське земство у цій справі відігравало активну роль, про що свідчить постанова 16 липня 1905 р., згідно якої губернське земство бере на себе відповідальність за фінансову підтримку повітових земств щодо поширення агрономічних знань. У 1907 р. Чернігівська земська губернська управа постановила створити районні тимчасові сільськогосподарські курси у кожному повіті. Головною вимогою до слухачів була зайнятість у сфері сільського господарства. На думку земських діячів, потрібно було ізолювати селян від міського негативного впливу. Перші такі курси були проведені у 1907 р. Мглинським та Новгород-Сіверським повітовими земствами. Активніше повітові земства починають працювати з 1908 р., коли губернське земство поступово збільшує асигнування. Так, у 1908 р. воно відрахувало на цю справу 1000 крб., у 1909 р. – 2000 крб., а в 1911 р. – 3000 крб.

Зі збільшенням кількості кооперативних організацій зростала і потреба у відповідних фахівцях. Але і тут з'являлись деякі проблеми. По-перше, на той час було занадто мало кваліфікованих фахівців, по-друге, кооперативні організації не мали фінансових можливостей запросити до себе на роботу таких спеціалістів. Розуміючи усю складність такого положення, Чернігівське губернське земство почало організовувати тривалі курси для підготовки фахівців для кооперативних організацій. Перші курси такого роду були відкриті у м. Ніжині в 1908 р., другі - у Новгород-Сіверську в 1909 р., треті – у Борзні в 1910р.

Так, наприклад, Ніжинські курси рахівництва були відкриті для задоволення потреб сільськогосподарських спілок. З цією метою було запрошено лектора, який викладав цю дисципліну. Але, нажаль, було прочитано не повний курс лекцій, і, до того ж, вони були досить змішаного характеру, крім того, практичних занять взагалі не проводилося. Значно краще були організовані Новгород-Сіверські курси, де лекції по рахівництву були прочитані не тільки для представників від спілок та організацій дрібного кредиту, а і для окремих осіб, бажаючих отримати практичні і теоретичні знання. Лекції були прочитані на досить високому рівні. За цією ж схемою були організовані і Борзенькі кооперативні курси. Особливістю останніх було те, що у читанні лекцій прийняли участь не тільки лектори з кооперативних питань, а і агрономи. Щодо складу слухачів курсів, 55% складали особи, надіслані кооперативними організаціями.

Починаючи з 1910 р. і до 1913 р., щорічно у різних повітах проходили сільськогосподарські тижневі курси. Так, вони проводились Кролевецьким,

Новозебківським, Чернігівським губернським, Стародубським та Борзеньким земствами. Перед відкриттям курсів, як правило, виступав губернський агроном Т.С. Губенко. Більшість слухачів, а їх число сягало у середньому 60-66 осіб, були віком до тридцяти років. Це були селяни з середнім розміром землеволодіння з різних повітів, направлені на курси за рахунок повітового земства чи товариства. Основною тематикою, яка розглядалася на курсах, було землекористування та землеволодіння, зачитувалися статті законів щодо земельної власності, проводилися екскурсії до склепів.

Отже на поч. XX ст. земства Чернігівської губернії зробили значний внесок у таку справу, як поширення агрономічних знань серед сільського населення.

ГРЕКОВ ВЯЧЕСЛАВ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ОБЛАМ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАХИСНИХ СПОРУД

Наприкінці XI століття, на території Південно-Західної Русі з'являється новий елемент захисту—облам. У історичній науці склалася однозначне уявлення про конструкцію та функції обламу. Відносно функцій, вона проявилася у тому, що облам слугував для стрільби не лише фронтально, а й ще і території під стінами. Конструктивно облам мав вигляд консольної споруди, яка виходила за межі стіни на три колоди(60-70см), з зовнішньої сторони робився бруствер, а у містках робилися отвори, для обстрілу території під стіною. Мені здається, що не можна зводити призначення обламу лише до однієї функції – обстрілу території. Його поява була викликана збільшенням кількості штурмів з використанням облогової техніки. Головним чином у цей час використовували драбини при штурмі міст. Активне використання драбин під час облоги вимагало від захисників пошуку протидії цій погрозі. Такою відповіддю і став облам. Простота конструкції та ефективність у використання забезпечило довге існування цієї споруди. Перед майстрами захисної справи, стояла задача, винайти таку конструкцію щоб при штурмі збільшувала кут нахилу драбини, при цьому не заважаючи обстрілювати примикаючи до стіни територію. Збільшення кута нахилу драбини до стіни зменшує зусилля, які треба докласти захисникам, щоб скинути драбину зі стіни. Щоб зменшити кут нахилу, нападники повинні були ставити подалі драбину від стіни, але це призводило до того, що призводило до збільшення розміру, та зменшення міцності та мобільності. Також збільшення розмірів вело до послаблення стійкості під час розхитування у боки. Саме виконання кількох функцій одночасно забезпечило

довге існування обламу. Проаналізувавши тактику штурмів, можна цілком вважати, що обстріл території, був лише однією з функцій, яка відігравала другорядне значення. Головною метою зведення обламу була протидія облоговій техніці – драбинам. Для ефективного виконання цієї цілі, треба було як можна далі винести цю конструкцію. Але ці розміри були обмежені тим фактором, що в разі великих розмірів вона заважала обстрілу території, яка прилягала до стіни. Для збільшення цих розмірів і зменшення мертвої зони біля стіни у містках робилися отвори. Оптимальним розміром цієї конструкції були 60-70см. Саме це обмеження викликало появу допоміжного елемента обламу. Цей елемент був продовженням консольної балки обламу з поперечиною на кінці. Тобто облам складався з двох частин: перша—основна, складалася з виносної конструкції на :60-70см, мостами і бруствером, і друга—допоміжна, яка складалася з трьох колод, двох паралельних, на яких тримався бойовий хід та основна частина обламу, і поперечна колода. Спорудження цієї допоміжної споруди мала на меті безпосередньо збільшення кута нахилу драбини. Її розміри залежали від розмірів валу, максимально її довжина досягала 1м. Розміри цієї споруди були також обумовлені тим, щоб у тому випадку, коли нападники поставлять драбину у середину неї, нападники не могли по ній досягти верху чи це було би пов'язано з втратою часу. Таким чином можна казати про існування двох простих та складного видів обламу. До простих видів відносяться облами, які складалися з основної чи допоміжної частини. Відповідно, складний облам складався з двох частин. Використання складного обламу майже нанівець зводило використання драбин під час штурму.

ГРИБАНОВ ДЕНИС
ХНУ им. В.Н. Каразина

ПРОБЛЕМА ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ГРАНИЦ БОСПОРА В ПЕРИОД ПРАВЛЕНИЯ ЛЕВКОНА I

В рамках данного исследования в центре внимания находится весь спектр научных проблем, связанных с территориальной экспансией Боспорского государства в период правления Левкона I. Эта проблематика в последние годы приобрела новую актуальность в связи с опубликованием новых боспорских надписей, содержащих официальную титулатуру правителя. На сегодняшний день известно всего восемь надписей подобного рода датируемых временем Левкона I, и именно эта категория источников уже традиционно является определяющей при решении основных вопросов связанных с проблемой территориального расширения Боспора.

В основном на данных официальной боспорской титулатуры базировались традиционные представления о порядке присоединения к Боспору новых территорий и о форме политического господства ранних Спартокидов над подвластными им греческими полисами и варварскими племенами. В соответствии с ранее известными надписями в отечественной историографии (Латышев, Гайдукевич, Каллистов и др.) утвердилось мнение, что различия в политическом статусе греческих полисов и варварских этносов, входивших в состав Боспорского государства, отразились в титулатуре Спартокидов в виде противопоставления терминов архонт-царствующий.

Новые эпиграфические данные позволяют скорректировать и уточнить эти представления. В начале правления Левкона была присоединена Феодосия, что нашло отражение в самой ранней форме титула этого правителя (архонт Боспора и Феодосии). Затем под власть боспорского правителя попадает значительная часть синдо-меотских племён (синды, тореты, дандарии, псессы). С учётом новых надписей можно предположить, что все перечисленные племена были включены в состав Боспорского государства одновременно или в течение небольшого промежутка времени. Обращает на себя внимание тот факт, что первоначально Левкон распространил свою власть на данные племена в качестве архонта, а не царствующего, как считалось ранее. Вряд ли это можно считать свидетельством наделения варварских племён статусом полисной общины, поэтому появление впоследствии в титуле Левкона термина «царствующий» не следует однозначно связывать с усилением реальной власти боспорского правителя. Заключительным этапом эволюции официальной титулатуры Левкона стало объединение всех несиндских племён под общим наименованием «все меоты» - возможно, это стало следствием присоединения к Боспору одного или нескольких меотских племён, которые вместе с торетами, дандариями и псессами образовали новое политико-административное понятие. В таком виде титул, отражающий высшую стадию территориального расширения Боспора за всю его раннюю историю, перешёл и к наследнику Левкона Перисаду I.

ГРИГОР'ЄВ АРТЕМ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

БУДІВЛІ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ

Історія університетських будівель – тема безмежно цікава й захоплююча, але поряд із цим, досить складна. Її складність обумовлюється,

передусім, тим, що фахівці-історики раніше не займалися її ґрунтовним дослідженням.

Серед джерел з даної проблематики слід назвати офіційну університетську документацію (звіти про стан та діяльність університету, інструкції будівельним комісіям тощо), публікації в місцевій пресі, спогади сучасників. Деякі з названих матеріалів були опубліковані, деякі відклалися в архівах, зокрема в Державному архіві Харківської області та Центральному державному науково-технічному архіві України (м. Харків).

Звіти про стан та діяльність Харківського університету дають інформацію щодо проведення щорічних будівельних та ремонтних робіт в університеті та його допоміжних установах.

Певну частину джерельної бази складають спогади сучасників про стан університетських будівель. Вони дають уявлення про ставлення університетських людей різних поколінь до проблем університетського будівництва. Саме аналізуючи такі джерела, можна виявити "місця пам'яті" в університеті.

"Записки" про установи університету – бібліотеку, ботанічний сад, друкарню, університетську церкву, - позначили певний етап вивчення теми. В них містяться дані з приводу будівництва та ремонтних робіт в цих спорудах. Публікації в періодичній пресі свідчать про значну суспільну увагу до проблем університетського будівництва.

Серед літератури слід також назвати загальні роботи з історії міста Харкова, Харківського університету, історії архітектури в Україні та місті Харкові та спеціальні роботи, присвячені архітектурі харківських університетських будівель.

Загальні роботи з історії міста Харкова дозволяють прослідкувати роль університетського будівництва у зростанні міста. Праці з історії Харківського університету містять інформацію щодо ставлення університетської спільноти до проблем університетського будівництва, дають можливість прослідкувати його етапи. Загальні роботи, присвячені архітектурі України, дають зрозуміти місце, яке займав комплекс університетських будівель в архітектурі нашої країни. Можна сказати, що до сьогодні будівлі Харківського університету вивчалися саме в межах проблем історії архітектури та містобудування.

В цілому джерельна база та комплекс літератури з теми, що розглядається, є досить чисельними та дають змогу розкрити дану проблематику на належному рівні. Поряд із цим в джерельній базі існують деякі прогалини (зокрема через втрату фондів ДАХО в роки Великої Вітчизняної війни, через обмеженість кількості зібраних спогадів – в цьому необхідна спеціальна програма їх збирання). На жаль, погляд на будівлі з

соціокультурної точки зору не набув поширення. Разом із тим, саме таким чином ми можемо краще зрозуміти деякі чинники, що об'єднували університетську корпорацію, виявити, яким чином оточуючий ландшафт впливав на функціонування університетських традицій, краще зясувати роль пам'яті та пам'ятних місці в університетському середовищі.

ГРИГОР`ЄВА МАРИНА
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

СТУДЕНТСЬКІ КОРПОРАЦІЇ НІМЕЧЧИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ РОСІЙСЬКОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Період кінця XIX – початку XX століття став досить неоднозначним в історії Російської імперії. На фоні лібералізації суспільної думки та поширення революційних настроїв виникали чисельні проекти демократичних перетворень в усіх сферах життя. Не стали виключенням і питання студентської корпоративності, які досить активно обговорювалися на шпальтах періодичних видань. Серед публікацій цього часу досить часто можна зустріти статті, присвячені аналізу студентського самоврядування в закордонних університетах та його порівнянню з самоврядуванням в університетах російських. Значна увага при цьому була зосереджена на німецьких студентських організаціях. Це, очевидно, було повя`зано з існуванням у суспільстві думки про значний вплив німецької системи університетської освіти на російську, а також бажанням публіцистів на закордонному прикладі довести необхідність змін державної політики щодо студентських організацій в Російській імперії.

Автори, які розглядали студентське самоврядування в університетах Німеччини, відзначали існування там значної академічної свободи студентів та можливість критичного аналізу університетською молоддю тих знань, що вона отримувала на лекціях чи знаходила в літературі, можливість „не навчатися, а „студіювати” науку”. Аналізуючи позитивні та негативні моменти академічної свободи німецького студентства, автори визнавали значну перевагу перших. І на цих засадах пропонували будувати політику щодо об’єднань студентів в російських університетах.

Характеризуючи суспільні настрої німецького студентства, публіцисти найчастіше зупинялися на їхньому консерватизмі. «Корпоранти – великі патріоти, але тільки в консервативному, так би мовити, дусі: вони прихильні Бісмарка, стоять на боці антисемітів та ставляться вороже до демократичних течій» - зауважував Є. Лович.

Це явище оцінювалося позитивно, воно, за думкою публіцистів, свідчило про стабільність політичного розвитку держави. «Участь студентів у відомих категоріях суспільної діяльності – симптом патологічного стану суспільства» - відзначав Є. Синицький.

Поряд із цим автори публікацій робили акцент на такій функції університету як підготовка майбутніх державних службовців. І в даному контексті існування студентських корпорацій визнавалося корисним та необхідним. Заборона діяльності студентських організацій та їхнє змушене подпільне існування в Російській імперії виглядали на такому фоні досить непривабливо.

Таким чином, наприкінці XIX – на початку XX століття в російській публіцистиці поширеним було обговорення діяльності німецьких студентських корпорацій. Характеризуючи німецьких студентів, автори публікацій виділяли такі їх негативні риси, як пияцтво, пристрасть до дуелей та розваг. Поряд із цим публіцисти наголошували на позитивних наслідках функціонування студентських корпорацій, які стояли на боці держави та були засобом виховання майбутніх державних службовців. В Російській імперії було навпаки – держава забороняла студентскьку корпоративність, і студенти, що об`єднувалися нелегально, притистояли державі. Запобігти цьому, на думку авторів, міг би офіційний дозвіл та підтримка організацій студентів на державному рівні. Крім того, як вважали публіцисти кінця XIX – початку XX століття, «революційність» російських студентів була обумовлена загальним нестабільним політичним становищем в державі, яка наближалась до революції.

ГРИШАНИН ПЕТР
ПГЛУ

СТРУКТУРНАЯ ПЕРИОДИЗАЦИЯ СОВЕТСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ В РОССИИ (1917 – 1921 ГГ.) КАК СЛОЖНЫЙ И МНОГОПЛАНОВЫЙ ФЕНОМЕН ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ НАУКИ

Поскольку советское государство на протяжении всего своего существования накладывало на историков обязательство корректирования своих научных позиций с «генеральной линией» партии, в историографии наблюдалась тенденция постоянной борьбы между откровенным цитатничеством и схематизмом, с одной стороны, и сугубо научным знанием, с другой. Историки – марксисты стремились опровергнуть положения о незрелости и отсталости России, ее неготовности к социалистической революции и строительству социализма. Важно было выявить исторические закономерности Октябрьской революции и роль пролетариата как ее авангарда.

При этом наиболее распространенным стало обращение к ближайшим событиям, связанным, в первую очередь, со становлением и укреплением советской политической системы. Это своеобразное «хронологическое сжатие», о котором немало написали современные исследователи С.П. Бычков и А.В. Свешников, делалось сквозь призму классовой борьбы и революционного процесса.

Современное осмысление становления отечественной исторической науки в советский период идет по нескольким направлениям. Одни исследователи рассматривают феномен «советская историография» исключительно в контексте «наука и власть», другие же - как взаимоотношение и взаимодействие домарксистской и марксистской школ отечественной историографии. Ряд историографов полагает, что речь идет о «социальном, историографическом проекте», характерными чертами которого выступает классовый подход как заданная ценность и нацеленность на борьбу с буржуазной историографией. Существует и так называемая «компромиссная» позиция. Ее сторонники утверждают, что советская историография сформировалась как сочетание «факторов внешнего и внутреннего влияния» и потому отличалась активным участием историков в политической жизни страны и постоянством борьбы с позитивизмом.

С учетом многообразия оценочных позиций вряд ли можно отрицать, что советская историография формировалась и развивалась как сложный и уникальный исторический феномен, многообразный и многоплановый, ускользающий от однозначной оценки. Соглашаясь с В.П. Корзун, советская историография на всем протяжении своего развития представляла собой сложный период творческих поисков, научных открытий и в то же время трансформации научной мысли под гнетом идеологического пресса. Обретения и потери, подвиги и трагедии российских ученых были неизбежны. Поэтому в современных условиях социализации науки исследование проблемы феномена советской историографии невозможно без специальных компаратистских разработок различных национальных историографий в реалиях рубежа XX - XXI вв.

В этой связи обсуждаемой продолжает оставаться проблема периодизации советской исторической науки, несмотря на то, что, начиная с середины 1960 – х гг. историки предпринимали многочисленные попытки к определению основных вех ее развития, тесно связанных с переменами в господствующей идеологии. Сама по себе подобного рода взаимозависимость способствует пониманию многих советских оценок тех или иных исторических событий, в том числе и Белого движения.

Поэтому структуризация советской историография Гражданской войны может быть представлена тремя этапами ее развития, определяемыми самими советскими исследователями: первый период - с 1917 г. до начала 30-х гг. XX в.; второй период – с начала 30-х гг. - до второй половины 50– х гг.; третий период

– со второй половины 50 – гг. до середины 90 – х гг. Внутри последнего уже современные исследователи выделяют три диалектически взаимосвязанных периода: первый - вторая половина 50 – х гг. – первая половина 60 – х гг.; второй - вторая половина 60 – х гг. – первая половина 80 – х гг.; третий – вторая половина 80 – х гг. – середина 90 – х гг.

ГРЯНИК ВАДИМ
ХНУ им. В.Н. Каразина

ЧЕРНЫЙ РАСИЗМ

Темой данной работы является такое явление как черный расизм. Термин непривычный и встречающийся довольно нечасто.

Слово расизм характеризуется достаточно однообразно: как идеология, предусматривающая деление человечества на высшие и низшие расы. С данным суждением сложно спорить, но при этом ни одно из справочных изданий не даёт понятия о разновидностях расизма. Трудность деления на расы стала одной из причин отсутствия классификации разновидностей расизма.

По теме расизма написано множество литературы, проводились и проводятся различные дискуссии, и почти везде в качестве ярчайшего примера приводится режим апартеида, который представлял собой узаконенное превосходство европейцев с белым цветом кожи над любыми другими жителями ЮАР.

Автор выдвигает перед собой цель выяснить существует ли как таковой черный расизм, и если существует, то в чем проявляется. В качестве источников, используются журнальные и газетные статьи, статьи из электронной сети Internet, художественная литература. Автор обозначает рамки, в которых рассматривает данный вопрос, а именно: что называть черным расизмом. В качестве этого критерия берет наиболее распространенные и безоговорочные грани деления: в качестве белой расы подразумевает европейское коренное население, а также белое население США, и в качестве черной расы выделено чернокожее население Африканского континента, а также афроамериканцы. В качестве основного рассматриваются этнополитический и культурный факторы. Черный расизм рассматривается как теория о мнимой низости белой расы по отношению к черной.

Возникшее негативное отношение т.н. черных к белым (по аналогии физического закона о противодействии сил) возникло как ответная реакция на унижения. Развитие капитализма в Европе, а после и в США, требовало дешевой рабочей силы, чем и стало негритянское население. Отношение к нему

приобрело характер отношения «человек – животное». Но с повышением интеллектуального уровня определенных групп африканцев, стали возникать идеи, опровергающие устоявшиеся каноны и традиции. Они стали осознавать, что они могут претендовать на те же блага цивилизации, на те же права, что и белые. С начала XX века появляются такие идеологии как панафриканизм, негритюд, африканская этнофилософия, афроцентризм, негро-африканизм, черное самосознание, негризм. С развитием и ростом влияния этих идеологий, они все больше расширяются, их становится невозможно не замечать и не реагировать на них. Те первоначальные идеи интеллектуальной верхушки черной расы отстаивали лишь право на равенство, уважение к «черному цвету» (Уильям Дюбуа, Леопольд С. Сенгор). К началу XXIв. идеи приобретают радикальный, террористический характер (Муаммар Каддафи, Луис Фаррахан), требуют уже превосходства, преобладания черной расы, и теперь уже не только на Черном континенте.

Однозначно, можно сказать только то, что такое явление как расизм требует глубоких исследований и классификации, и автор данной работы пытается сделать первые шаги в этом направлении.

ГУРИНОВА ОКСАНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

РАЗДЕЛ МАКЕДОНИИ В 1912 – 1913 ГГ.

Новейшая история македонских земель является одной из самых сложных и дискуссионных проблем в европейской истории XIX – XX вв. Македонский вопрос, возникший после Берлинского конгресса 1878 г., в очередной раз заявил о себе во время Балканских войн 1912 – 1913 гг. Они привели к освобождению албанских и македонских земель от османского господства, но в отличие от Албании, получившей независимость, самостоятельное македонское государство тогда так и не образовалось. В силу ряда геополитических и социально-экономических причин этническая и политическая консолидация македонцев происходила более медленными темпами, чем у других народов Балканского полуострова. Вопросы гражданских свобод, обретения национальной государственности не находили отклика в патриархальной Македонии. Смешение национальностей и вероисповеданий, а также принадлежность македонских земель в разное время разным государствам давали повод соседям предъявлять права на эти территории. Это привело к отставанию в идентификации македонцев как единого этноса, обладавшего правом национального самоопределения.

Вспыхнувшая осенью 1911 г. итало-турецкая война в очередной раз продемонстрировала слабость Османской империи и послужила толчком к переговорам правительств балканских стран о единстве действий. В преддверии Первой Балканской войны (октябрь 1912 – апрель 1913 гг.) Македония стала основным объектом межгосударственных переговоров трех стран: Болгарии, Сербии и Греции, позднее к ним присоединилась Черногория. Формирование Балканского союза завершилось 6 октября 1912 г. с подписанием сербо-черногорской союзной конвенции. Формальным поводом для начала войны стало угнетение славянского и христианского населения Македонии. Война оказалась для Турции катастрофической, она потеряла все свои владения в Европе, кроме Восточной Фракии. При этом Македония стала той точкой, где сошлись наступавшие с разных сторон союзные армии. Начался период беспринципного торга между балканскими государствами за большую часть территориальной добычи. Бывшая турецкая провинция была поделена на три части, отошедшие к Греции, Сербии и Болгарии, не совпадавшие по размерам с достигнутыми в 1912 г. договоренностями. Поэтому произвольный раздел македонских земель вызвал новый виток напряженности в межгосударственных отношениях бывших союзников. Установленное союзным договором размежевание, сделанное на скорую руку, оказалось неудовлетворительным, не отвечая более ожиданиям ни одной из заинтересованных сторон.

Царь Фердинанд, не слишком рассчитывая на русский арбитраж, предусмотренный болгаро-сербским договором от 13 марта 1912 г., решил восстановить «справедливость» силой оружия. Он отдал приказ 2-й болгарской армии пересечь демаркационную линию и в ночь на 16 июня 1913 г. атаковать греческие позиции под Салониками, а 4-й – сербские у реки Слетова. Черногория, Греция и Турция, каждая из которых защищала свои собственные интересы, вступили в войну на стороне Сербии; Румыния 28 июня ударила по Болгарии с тыла. Вторая Балканская война была формально начата болгарами, но хотели ее все бывшие союзники. Вскоре Болгария потерпела поражение и попросила мира. Границы были передвинуты еще раз на конференции великих держав и стран-победительниц 28 июля 1913 г. в Бухаресте. По новому мирному договору у Болгарии отняли захваченные территории в пользу Румынии, Турции, Сербии, а выход к Эгейскому морю ограничился узким коридором в районе Каваллы. Сербия получила Вардарскую Македонию (западная и центральная части площадью 25 774 кв. км), Греция — Эгейскую Македонию (южная часть 35 169 кв. км), Болгарии осталась Пиринская Македония (северо-восточный район 6 798 кв. км).

Удивительной была реакция населения Македонии на оккупацию и раздел страны: “народ безмолвствовал” и не оказывал сопротивления. Причины этого можно искать в эмиграции значительной части наиболее инициативной

группы населения, в привычке к повиновению, сформировавшейся в течении столетий чужеземного господства и насильственных средств, применявшихся турками, греками, сербами и болгарами в борьбе за обладание македонскими землями. Дипломатическое покровительство, которое оказывали великие державы своим балканским фаворитам в македонском вопросе, не только препятствовало скорейшему его разрешению, но и поощряло Болгарию, Грецию и Сербию активно добиваться своих территориальных целей в Македонии. Бухарестский мир явился лишь перемирием, которому суждено было закончиться через год.

ГУТНИК МАРИНА
НТУ «ХПІ»

ХАРАКТЕРИСТИКА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ХАРКІВСЬКОМУ ПОЛІТЕХНІЧНОМУ ІНСТИТУТІ НА ЕТАПІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Найстаріший технічний вуз на території України було створено в 1885 році. Наукові дослідження, що ведуться тут, охоплюють багато з галузей науки і техніки - від медицини до космічного матеріалознавства, від металургії до мікроелектроніки. Аналізуючи історію вузу, виявилось, що найбільш насичена науково-дослідна робота велася в період науково-технічного революції.

Саме в 1950-1980-і роки тут було створено установки для магнітно-імпульсної обробки металів, що не мали аналогів у світі, як за якістю, так і за ціною й були захищені понад 50 патентами у різних країнах; споруджено першу в СРСР, найбільшу в Європі параболічну антену діаметром 100 метрів; розроблено принципово нову технологію виготовлення ливарних стрижнів з рідних сумішей, що самостійно тверднуть; розроблено докорінне вдосконалення гідрогенізацію жирів, шляхом переводу її на безперервний процес; розроблено енерготехнологічний агрегат виробництва азотної кислоти під тиском 7,3 атм. та інше. Всі ці нововведення широко впроваджувались на виробництві, і принесли країні багатомільйонну економію коштів.

Слід зазначити, що в цей період інститут стає головною організацією країни за такими напрямками: розробка унікальних накопичувачів електричної енергії, дослідження іоносфери радіометодами, розробка магніто-імпульсних установок різноманітного призначення, створення високо економічних останніх ступенів парових турбін з лопаткою до 1450 мм, генераторів імпульсів для електроерозійної обробки металів, розробка технології одержання ливарних форм для лиття за моделями, що виплавляються.

Історично період науково-технічної революції поділено на три під періоди.

Перший під період - 1950-1960-і роки - період автоматизації, механізації. У цей час проявилися такі форми співпраці науковців і виробничників як міжзаводські школи і семінари новаторів, курси підвищення кваліфікації інженерів і керівників виробництва. Встановлюються міжнародні зв'язки як на ниві навчання студентів так і проведення спільних наукових проектів. У розробках вчених зацікавлені підприємства Угорщини, США, Польщі, Франції, Німеччини.

Другий під період - 1960-1970-і роки - період електронної автоматизації. Інтенсифікується науково-дослідна робота в лабораторіях, на кафедрах. В усі сфери роботи впроваджуються нові електронні прилади. Зростає тематика за господарчими договорами. Дослідження спрямовуються на полегшення праці робітників. Для ознайомлення студентів з машинною «абеткою» в 1964 році в інституті створюється кабінет програмованого навчання, а у 1972 році почав функціонувати обчислювальний центр інституту.

Третій під період - 80-90-і роки XX ст. - період інформатизації. Характерною рисою є впровадження новітніх комп'ютерних технологій у наукові дослідження. Зростає міжнародна співпраця. Чимало науковців виїжджає на конференції, семінари, для читання лекцій і проведення наукових досліджень у країни Європи і Близького Сходу.

Як бачимо, наукові дослідження, що велися у Харківському політехнічному інституті ішли у ногу з вимогами свого часу, та в більшості випадків навіть перевершували не тільки вітчизняні а й закордонні досягнення.

ДАНИЛОВА ІРИНА
ВДПУ ім. М.Коцюбинського

СТАНОВИЩЕ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (ІІ ПОЛ. 40-Х - І ПОЛ. 50-Х РР. XX СТ.)

Після Великої Вітчизняної війни відбулося певне пожвавлення протестантського руху. Релігійна палітра зазнала значної трансформації, що зумовлювалась активізацією діяльності різноманітних протестантських течій, формуванням нової релігійної мережі (відновлення церковних структур у протестантських конфесіях, державна реєстрація громад, утворення релігійних центрів), спробою протестантських релігійних осередків відновити свою практику, колишні організаційні структури, збільшенням кількості віруючих.

Багато віруючих під час Великої вітчизняної війни брали участь у бойових діях, чимало з них було відзначено держав¬ними нагородами. У

воєнні роки релігійні інституції надавали допомогу Червоній армії, пораненим воїнам, сім'ям загиблих, сиротам, відігравали важливу роль в консолідації суспільства, доклали чимало зусиль для зміцнення обороноздатності країни. Після звільнення країни від нацистських загарбників віруючі сподівалися на порозуміння і неантагоністичне співіснування з радянською владою.

Однак, у „Закритому листі ЦК КП(б)У у питаннях релігії", надісланому у 1945 році партійним ор¬ганізаціям, наголошувалося: „Наша партія і уряд не змінювали свого ставлення до релігії і церкви, а в ході Вітчизняної війни церква змінила своє ставлення до радянської держави і оскільки церква у своїй діяльності ставить за мету надати допомогу нашому народу у боротьбі за остаточний розгром гітлерівської Німеччини.., тому і радянська громадськість, радянська держава по суті оцінюють цей бік діяльності церкви…

Але ми, комуністи, ні на хвилину не повинні забувати, що ідеологія церкви суперечить нашому науковому марксистсько-ленінському світогляду, що вона глибоко реакційна і в кінцевому рахунку повинна бути подолана".

Таким чином, перед партійним та державним керівництвом Радянського Союзу й України постала проблема — не вступаючи у конфлікт з протестантами, взяти під контроль їхні релігійні формування. Належало подолати традиційну відразу до релігії і церкви та вдатися до інтриг, які б приховали справжні наміри радянських органів влади стосовно сектантських релігійних організацій.

З метою більшого контролю за релігійною ситуацією в країні роль основ¬ного провідника державної релігійної політики відводилась правлячій еліті Руської Православної Церкви. Організована згідно з постано¬вою РНК СРСР від 14 вересня 1943 року, Рада у справах РПЦ через своїх уповноважених на місцях мала «опікуватися» питаннями ре¬єстрації церковних громад та відкриттям нових парафій, вивчати стан і перебіг внутрішньоцерковних процесів, неодмінно доповідати про них вищим партійним та державним органам. Досить широкий віросповідний спектр суспільства, зумовле¬ний, насамперед, його етнічною строкатістю, вимагав організації самостійного, незалежного від Ради у справах РПЦ, органу контролю за життям громад інших конфесійних угруповань. Тому здійснення зв'язку між державними органами та керівниками релігійних об'єднань і сектантськими організаціями постановою уряду від 19 травня 1944 року покладалося на Раду у справах релігійних культів при Раднаркомі СРСР, їх уповноважених у республіках і областях.

Завданням уповноважених було не лише з'ясування реально існуючої картини поліконфесійного простору України, але й розробка на цій основі конкретних запобіжних заходів, спрямованих на стримування активності релігійних громад, скорочення їх мережі і, навіть, ліквідацію небажаних церковних угруповань. В інформаційному звіті апарату Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по УРСР за квітень-червень 1947 року кількісне скорочення релігійних громад визначалося як найголовніше і найважливіше завдання. „Проведенням цієї роботи, - зауважував уповноважений Ради по УРСР П.Вільховий, - ми намагаємось скоротити мережу релігійних громад - розплідників релігійно-містичної пропаганди серед населення, вживаючи заходів до недопущення штучного організаційного зміцнення громад".

В результаті заходів по скороченню мережі громад релігійних культів на 1 січня 1948 р. в Україні нараховувалось 1788 релігійних громад євангельських християн-баптистів, 141 група адвентистів сьо¬мого дня, 241 релігійна громада римо-католиків, 92 групи реформа¬тів, а на 1 січня 1956 року їх кількість значно зменшилась і скла¬дала: 1351 релігійних громад (ЄХБ) та 115 груп (АСД), 169 релігійних громад римо-католиків, 80 груп реформатів. Такі зміни прослідковувались і в інших релігійних громадах та організаціях.

Багаточисельні прохання про відкриття церков, реєстрацію громад на тери¬торії України не підтримувались. На початку 50-х років тільки у Вінницькій області «...від¬мовлено в реєстрації та закрито молитовних будинків: іудейського віросповідання — 16, римо-католиків — 22, євангельських християн-баптистів — 27, адвентистів 7-го дня — 3, старообрядців — 7».

Робота по регулюванню діяльності релігійних організацій мала лише підготовчий ха¬рактер. Починаючи з 1948 року «ліберальне» ставлення до церкви стало більш жорстким. Колишня лінія законності та терпимості розглядалась як шкідлива суспільству та партії. Влада знехтувала патріотичну діяль¬ність церкви у війні і заявила про необхідність ідеологічної бороть¬би з релігією.

На початку 50-х років значна частина протестантських організацій змушена була діяти підпільно. Вони не були зареєстровані в органах влади та не сприймали радянського законодавства. До підпільної діяльності вдалися віруючі громад євангельських християн-баптистів, п'ятидесятників та адвентисти-реформісти. Їхня діяльність було проголошена протизаконною. У 1951 році у Вінницькій області без державної реєстрації були: 42 общини (2150 чол.) п'ятидесятників, 9 общин (131 чол.) адвентистів-реформістів. Кількість підпільних груп протестантських організацій

збільшувалась у наступні роки. Так, вже у 1952 р. п'ятидесятників нараховувалася 51 община (3500 чол.), адвентистів-реформістів - 11 общин (160 чол.). Найбільше нелегальних сектантських об'єднань було у Вінницькій, Одеській, Черкаській, Хмельницькій, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Волинській, Донецькій областях.

Питання відносин держави і церкви стає першочерговим у діяльності партійних комітетів. Посилюється формування атеїстичної свідомості, негатив¬ного ставлення до церкви та релігії. Опубліковані в пресі постанови ЦК КПРС від 7 липня і 10 листопада 1954 року та XXII з'їзд КПРС, який прийняв програму будівництва комуністичного суспільства в СРСР, закріпили взятий партією курс на викорінювання «опіуму народу» зі свідомості людей.

Отже, післявоєнний період став для протестантської релігії в Україні продовженням, розпочатого ще в 20 - 30-ті роки XX ст., процесу переслідування, гоніння та знищення. Впровадження «лояльного» політичного курсу стосовно релігійних культів супроводжувалося масовим зняттям з обліку релігійних громад, закриттям церков і духовних навчальних закладів, всілякими утисками церковного управління та відвертими репресивними заходами у відношенні церковнослужителів. Державна політика щодо релігії і церкви у повоєнні роки суттєво не змінилася. Вона полягала швидше не у відокремленні церкви від держави, як декларувалось офіційно, а у поневоленні державою церкви, винищенні тих конфесій, які вимагали свободи віросповідання.

ДВОРКІН ІГОР
НТУ "ХПІ"

ДО ІСТОРІЇ ПОЛТАВСЬКОГО ЄПАРХІАЛЬНОГО ЦЕРКОВНО-АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ (1906 – 1915 РР.)

До церковно-археологічних музеїв (давньосховищ) відносять музеї історичного профілю, що збирають та досліджують пам'ятки церковної історії.

Перших церковно-історичним музеєм на території Російської імперії стає Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії (1872 р.)

На Лівобережжі церковно-археологічні музеї відкриваються дещо пізніше – на початку XX ст. У цей період тут діяли Полтавське, Чернігівське та Харківське єпархіальні давньосховища. Ці заклади були створені за безпосередньою участю місцевих архієреїв, духівництва, інтелігенції.

Створення музейних закладів, що мали зберігати, популяризувати та досліджувати церковні старожитності було зумовлено необхідністю збереження від остаточного знищення багатьох пам'яток церковного мистецтва. Швидке зростання колекцій давньосховищ можна пояснити тим, що на той час у церквах знаходилась велика кількість церковних старожитностей, які у багатьох випадках передавалися представниками духівництва до зазначених закладів. До того ж створення давньосховищ при церковно-археологічних товариствах, до складу яких входило чимало науковців, давало змогу поповнювати збірки за рахунок наукових експедицій у межах єпархій.

У 1906 р. за ініціативою епіскопа Полтавського та Переяславського Іоанна при архієрейській кафедрі було створено Полтавський церковний історико-археологічний комітет з давньосховищем при ньому. Відповідний указ Святішого Сіноду було видано 26 жовтня 1906 р. Музей було створено з метою збереження та дослідження церковних старожитностей, що мали значну культурну та матеріальну цінність.

До складу комітету, очолюваного епіскопом Іоанном, увійшли представники місцевого духівництва, відомі полтавські вчені І. Павловський, К. Мощенко, представники громадськості.

Давньосховище було розміщено у трьох кімнатах одного з будинків єпархіальної консисторії. Одразу ж після відкриття музею голова комітету звернувся до духівництва єпархії із проханням передавати до єпархіального давньосховища предмети церковної старовини. Завдяки цьому до музею надходять значні колекції церковних старожитностей від місцевих священнослужителів. Великий внесок у справу збагачення музейних збірок зробили також і відомі полтавські вчені І. Зарецький, Л. Падалка, В. Щербаківський та ін.

Усі колекції, що надійшли до музею були розподілені „частково систематично, частково відповідно до форми й розміру вітрин на 8 відділів": пам'ятки друку та письма 16 – 18 ст.; церковне начиння 16 – 18 ст.; предмети церковного лиття 17 – 18 ст., плащаниці 15 – 18 ст.; хрести, іконки та ікони 12 – 18 ст.; храмові приналежності: аналої, підіконні підсвічники, царські врата та ін.; предмети не церковні 18 – 19 ст. та бібліотека. У 1909 р. колекція давньосховища налічувала близько 1500 одиниць зберігання.

Визначальними подіями у житті музею стала участь у виставі XIV Археологічного з'їзду та святкуванні 200-річчя Полтавської битви.

Так, Полтавський церковний історико-археологічний комітет приймав активну участь у роботі виставки старожитностей XIV Археологічного з'їзду, який проходив у 1908 р. у Чернігові. Практично усі цінні пам'ятки старовини Полтавського давньосховища були представлені на виставці. Загальна кількість предметів, що належали музею сягала 280 експонатів. Багатство та велике наукове значення колекцій давньосховища було офіційно відзначено учасниками та організаторами з'їзду.

Крім того, музей приймав активну участь у святкуванні ювілею Полтавської битви. Експонати Полтавського давньосховища частково були представлені у приміщенні Музею Полтавської битви під час святкових заходів.

Полтавське давньосховище за невеликий проміжок часу стало достатньо відомим у колах дослідників старовини далеко за межами Полтави: його експонати неодноразово використовувалися вченими із різних регіонів Росії.

У 1915 р. усі матеріали єпархіального давньосховища були передані до Полтавського природничо-історичного музею Полтавського губернського земства.

ДЕГТЯРЁВА ОЛЬГА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ЭВОЛЮЦИЯ БААСИЗМА КАК «ПАНАРАБСКОГО» ИДЕЙНО-ПОЛИТИЧЕСКОГО ТЕЧЕНИЯ В СИРИИ (1947 – 1985 ГГ.)

Важнейшим и своеобразным феноменом политической жизни на Ближнем Востоке являются политические партии. Их типология различна и определяется, как правило, идеологическими принципами, организационными особенностями, социальной базой и формами социально-политической активности. Хотя политический спектр региона достаточно широк и включает самые различные партии и организации – от ультраправых до ультралевых (как светских, так и религиозных), основной водораздел проходит между сторонниками более активного включения в мировую экономику за счет ускорения процесса социально-экономической и политической модернизации, их противниками и защитниками большей экономической независимости и национальных государственных структур.

Актуальность исследования эволюции баасизма как «панарабского» идейно-политического течения в Сирии обусловлена ее недостаточной изученностью в историографии. Долгое время в работах большинства востоковедов (О. Волгина, Л. Медведко, В. Федоренко и др.) упор делался на анализе социально-классовой структуры Движения арабского возрождения и освещении вопросов, связанных с деятельностью его левого социалистического крыла и сотрудничеством с коммунистами.

В 1947 г. баасисты основали Партию арабского возрождения (с 1954 г. Партия арабского социалистического возрождения). Она была создана в обстановке подъема антиколониальной борьбы арабских народов, бурного роста

освободительных идей, среди которых широкое распространение получили призывы к объединению арабов.

Основой идеологии ПАСВ являлся арабский национализм, который рассматривался в баасистской партийной литературе как “инструмент освобождения от колониализма и всех других видов и форм внешнего и внутреннего угнетения”. Другой основополагающей идеологической концепцией баасизма являлось утверждение о единстве “арабской родины”, незаконно расчлененной в результате длительного господства европейских держав. Ликвидация исторической несправедливости и восстановление единства арабской нации рассматривалось баасистами как главная и первостепенная задача партии, без решения которой невозможно решение двух других задач – достижения свободы и построения социализма.

Одной из характерных черт баасизма является прагматизм, который проявлялся, в частности, в готовности баасистов видоизменить и приспособить свои идеологические установки к любой возникающей ситуации, если того требует обстановка и их тактические соображения.

В условиях борьбы режима с радикальной исламской оппозицией в лице “братьев-мусульман” в 1976-1982 гг. израильской агрессии в соседний Ливан и кризиса власти 1984 г., партия уступила в решающий момент инициативу военным. В середине 80-х годов ее деятельность оказалась парализованной. Панарабские идеи баасистов отошли на задний план.

ДЕЙНИКЕВИЧ СОФИЯ
ХНУ им. В.Н. Каразина

КРЫМСКАЯ ВОЙНА 1853-1856 ГОДОВ И КАВКАЗСКИЕ ГОРЦЫ

Одним из важнейших регионов, где развернулись военные действия Крымской войны 1853-1856 годов, был Кавказ. Россия, Турция и Великобритания рассматривали данную территорию как зону своих геополитических интересов. Особенность же «большой игры» на Кавказе (по определению известного специалиста-кавказоведа В. В. Дегоева) состояла в том, что кавказские государства выступали в международных отношениях данного периода не как субъекты, а как объекты политики в силу их религиозной, политической и экономической разобщенности. Следовательно, появлялась возможность раздела региона на сферы влияния между соперничавшими державами. Тем не менее, позиция кавказских властителей, их отношение к международным событиям представляет особый интерес,

позволяет по-новому взглянуть и на внутренние проблемы кавказского общества XIX века.

Для Российской империи ситуация осложнялась тем, что с периодом войны совпало продолжавшееся движение горцев Северного Кавказа, Чечни и Дагестана, которую возглавлял имам Шамиль. Несмотря на то, что к началу Крымской войны имамат уже не был в расцвете своего могущества, он все еще оставался преградой для многочисленной российской армии на Кавказе. Сам факт существования имамата в полном окружении российских войск воспринимался как слабость позиций Российской империи в кавказском регионе. Особая ситуация сложилась в северо-западной части Кавказа. Во время поездки Николая I на Кавказ в 1837 году черкесские старейшины отказались встретиться с ним и выразить покорность России. В 1848 году сюда прибыл наиб (наместник) Шамиля Мухаммед- Эмин. Ему удалось склонить большинство черкесских народов принять шариат и активизировать борьбу против русских. Во время Крымской войны тревогу российского командования вызывало то, что данная территория была открыта для иностранного вторжения со стороны Черного моря. Английские политические деятели предполагали силами имама и его наибов в Черкессии открыть второй фронт против России. Однако все попытки обеспечить предполагаемого союзника оружием и деньгами закончились неудачей. В ходе войны фактически не удалось наладить с ним и серьезные политические контакты.

Другие горские владетели, которые колебались в выборе политической ориентации, понимая шаткое положение русских на кавказской арене военных действий, согласились перейти на сторону имама Шамиля. Это объяснялось и тем, что при принятии на себя каких-либо обязательств относительно России, горцы, исповедовавшие ислам, руководствовались принципами не европейского международного права, а принципами мусульманского. Его нормы предполагали, что «любой международный договор, заключенный с неверным государством, может быть нарушен владетелем мусульманского государства, если это нарушение приносит пользу этому государству».

Часть же горского населения участвовала в боевых действиях против Турции на стороне России. Еще в период русско-турецких войн первой трети XIX века на Кавказе применялась система комплектования временных милицейских войск из местного населения. Во время кампании 1853-1856 годов значительную роль в победе русской армии сыграли представители народов Северного Кавказа и Закавказья в составе иррегулярных формирований и ополчений. Некоторые российские военные деятели, такие, как генерал Фадеев, генерал-майор Духовский, поднимали вопрос о

предварительном обучении этих войск в мирное время и о введении обязательной воинской повинности для кавказского населения.

Крымская война внесла свои коррективы в то положение, которое сложилось для России на Кавказе. Основной задачей государства становилась война с европейскими державами. После подписания Парижского мирного договора усиленный Кавказский корпус был преобразован в Кавказскую армию под командованием князя А. И. Барятинского. Активизация наступательных действий привела к крушению имамата и завершению присоединения кавказских территорий к Российской империи.

ДЕЙНЕКО СЕРГЕЙ
ХИМ

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ СКЛАДОЧНЫХ ТАМОЖЕН ЕВРОПЕЙСКОЙ РОССИИ (ВТОРАЯ ПОЛ. XIX – НАЧ. XX ВВ.)

Одним из важнейших проявлений верховенства государства является стремление активизировать и защитить отечественную экономику проведением выгодной таможенной политики, при помощи целого ряда различных таможенных учреждений.

Складочные таможни являлись важным звеном в системе Департамента таможенных сборов Российской империи.

На современном этапе развития украинской экономики опыт работы таможенных учреждений досоветской России является актуальным и поучительным.

В Советском Союзе данная тема из-за идеологических соображений не нашла широкого изучения.

Основными источниками данного исследования являются опубликованные документы высших органов власти Российской империи, статистические данные, материалы Государственного архива Харьковской области.

Таможенные учреждения согласно штатному расписанию 1865 и 1869 гг. были разделены на главные складочные таможни, таможни 1-го, 2-го и 3-го классов.

Особенностью складочных таможен являлось то, что они работали на развитие экономики определенного экономического района. К такому типу таможен, по нашему мнению, следует отнести 5 из 8 имевшихся в1870 г. в Европейской части Российской империи: Варшавская, Московская, Харьковская, Одесская и Таганрогская.

Организация складочных таможен во второй половине XIX в. была вызвана экономическими реформами, проводившимися российским правительством, необходимостью развития жизненно важных отраслей экономики государства.

В каждом экономическом районе таможня выполняла роль катализатора и была ориентирована на развитие доминирующих отраслей экономики региона.

Таможенный доход 5-ти складских таможен в период с 1870 г. по 1913 г. в среднем ежегодно составлял около 40 % от общероссийского таможенного дохода.

На примере Харьковской таможни можно увидеть, как ввоз готовых изделий и их реализация способствовали развитию Донецко-Криворожского экономического района на юге Российской империи, а Харьков превращался в крупный торгово-промышленный центр.

ДЕМ'ЯНЕНКО СВІТЛАНА
Східноукраїнський національний університет імені В. Даля

РОЗВИТОК НАЙМИТСТВА В ОДНООСІБНИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ В ХАРКІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (1921 – 1923 РР.)

Українська нація протягом багатьох століть формувалася як хліборобська внаслідок соціально – економічних і політичних чинників. У цьому контексті вивчення питання трудових відносин на селі, особливо у часи кардинальних змін, зокрема при переході до НЕПу, є актуальним і зараз, коли з'являються нові тенденції стосовно розвитку села на ринкових засадах. Розгортання НЕПу зумовило селянство вдосконалювати трудові відносини, що сприяло інтенсивному зростанню попиту на найману працю. Паралельно розвивалися дві тенденції: з одного боку, збільшувався попит індивідуальних селянських господарств на найману робочу силу; з іншого, – незаможні верстви села, намагаючись зберегти власні господарства від остаточного занепаду, ставали наймитами, що також сприяло попиту на ринку наймитства. Незважаючи на широку історіографічну базу, питання застосування найманої праці в одноосібних селянських господарствах у перші роки НЕПу в межах Харківської губернії, де цей процес відбувався досить жваво, не було досконало вивчене.

В умовах поглиблення НЕПу в травні 1922 р. влада дозволила найм у трудових селянських господарствах. Фактично ж до 1925 р. прийнятий закон не діяв через власну недосконалість. Він потребував доробки.

За часів НЕПу сформувалося дві форми наймитства в Україні (за класифікацією О. В. Десятникова): найм вимушений і підприємницький. Для першої форми (вимушений найм) були характерними: відсутність в господарстві необхідної кількості робітників (як правило, дорослих чоловіків), робочої худоби, інвентарю; існування невеликої кількості посівної землі (мало- або середньозабезпечене землею господарства). Друга форма (підприємницький найм) будувалася на товарному виробництві у робочій силі через володіння й оренду значними земельними площами, вирощуванні продукції для продажу на ринку.

На території Харківської губернії (Лісостеп та частково Степ) домінував, як в цілому в Україні, непідприємницький найм. Особливо інтенсивно він розвивався в степовій частині регіону, що було обумовлено значною розбіжністю у кількості питомої ваги господарств (30-31%) у порівнянні з питомою вагою зафікованих тут наймитів (33-35%). У Степу переважав найм зернового напрямку; у Лісостепу – зернотваринницький, а також пов'язаний із техничними та городніми культурами. Напрямок наймитства впливав на вікову та статеву структуру: в Степу застосовували переважно працю дорослих річних і строкових робітників; у Лісостепу – поденну працю жінок і підлітків. У більшості випадків селяни наймали одного, іноді – 2 –3 робітників.

Для одноосібних селянських господарств були притаманні три види оплати праці наймитам: натуральна, грошова, змішана. Протягом 1921 – 1924 рр., коли була невпорядкована фінансова система, існувала потреба селянства в отриманні продуктів після голоду 1921 – 1922 рр., домінувала натуральна оплата праці. Серед головних продуктів, що ставали предметом оплати, було зерно, переважно жито. Саме в степовій частині Харківської губернії спостерігалися більш вигідні умови оплати праці наймитів, особливо у період жнив, тобто у разі сезонного наймитства.

Переважна кількість робітників наймалася поза межами свого району, але в своєму округу, або йшла до інших губерній (рідше – до інших округів своєї губернії). За повідомленнями Куп'янського окружного комітету Всеробітземлісу (Харківська губернія, 1923 р.), за межами свого району, але у своєму округу працювало 11,7% наймитів, з інших округів прийшло 4%, з інших губерній – 11,7%. Більшість прийшлих наймитів були вихідцями із сусіднього Ізюмського (Харківська губернія) та Старобільського округів (Донецька губернія), а також із російських Воронезької, Орловської і Саратівської губерній.

Таким чином, протягом перших років НЕПу в Харківській губернії спостерігався процес інтенсивного розвитку наймитства, що було обумовлено, по-перше, легалізацією відносин найму; по-друге, – зацікавленістю різних верств села в цьому процесі, що створювало попит на найману робочу силу.

Головними наймачами стали одноосібні середняцькі господарства, тобто розвивався переважно непідприємницький вид найму. Особливого розвитку він набув у степовій частині губернії, незважаючи на обмеження з боку влади та недосконалість розробки законодавчої бази.

ДЕМЯНЧУК ЮЛИЯ
ХНУ им. В.Н. Каразина

РОССИЙСКО-БЕЛОРУССКОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 90-Х ГГ. XX В.

Последние десятилетия ознаменовались существенным ростом интереса различных стран мира к процессам экономической и валютной интеграции. Таможенные союзы и многосторонние торговые соглашения, либерализация валютных и финансовых рынков - далеко не полный перечень интеграционных процессов, протекающих в мире. Образование Европейской валютной системы и ее последующая трансформация в Европейский валютный союз - одно из главных достижений европейских стран на пути экономической и, в частности, валютной интеграции.

На этом фоне наблюдается повышенное внимание к проблемам межгосударственной интеграции на территории стран Содружества

Независимых Государств. После распада СССР и образования на его основе целого ряда независимых государств последовал период трансформации национальных экономических систем, вызванный переходом от плановой экономики к рыночной, разрывом сложившихся хозяйственных связей между предприятиями, оказавшимися на территории различных государств. С момента обретения независимости Россия и Беларусь не ставили под сомнение необходимость тесной экономической, военной и политической интеграции. Интерес к экономической интеграции определялся изначально сильным взаимопереплетением экономик. «Ключевыми вопросами являются унификация тарифов и налоговой системы, и, прежде всего - формирование общего экономического и таможенного пространства»,- таким образом, российские руководители видели повестку дня хозяйственного сближения двух стран.

Объективными предпосылками интеграции Беларуси и России представляется целый ряд аспектов их внутренней и международной жизни экономических, культурно-этнических, социальных, геополитических, экологических. Однако доминирующим факто-

ром выступает экономическая необходимость и прежде всего разделение труда со сложившейся в течение многих десятилетий специализацией производства и системой производственно-экономических и транспортных связей.

ДЕНИСОВА ИРИНА
БДУ

О РАССЕЛЕНИИ СЛАВЯН В ВИЗАНТИЙСКОЙ ИМПЕРИИ (НА ПРИМЕРЕ ГРЕЦИИ)

Движение славян на византийские земли в VI-VIII вв. имело различный характер. В основном они занимали долины рек и равнины, необходимые для ведения традиционного образа жизни и хозяйственных занятий. Славяне селились и в горных областях. Известия о расселении славян в городах источники не подтверждают, городские формы жизни были, видимо, им еще чужды в этот период.

Массовые вторжения и заселение ряда византийских районов и областей были закономерным этапом всей предшествующей истории славянства. Расселение славян с их первоначальных мест своего обитания и их вторжения в пределы Византии были обусловлены как внешними факторами – передвижением этнических масс в эпоху «великого переселения народов», так и развитием их социально-экономической жизни.

Ряд дискуссий вызвало утверждение немецкого ученого Я. Фалльмерайера, заявившего о значительной роли славян в этногенезе современных греков, затронув вопросы расселения и ассимиляции. Эта дискуссия на сегодняшний день зашла в тупик, не столько из-за недостатка источников, сколько из-за ограниченности аспектов, в которых рассматриваются славяне. Так, по мнению Фалльмерайера, благодаря славянским нашествиям в VI в., Византия, не потеряв ни одной провинции, могла считать в это время своими подданными только население прибрежных стран и укрепленных городов.

Точки зрения исследователей по данному вопросу разноречивы, что позволяет сделать заключение о том, что славянские поселения, и притом очень значительные, совершались в Греции с конца VI в., но, конечно, не имели своим результатом ни панславизации, ни полного уничтожения греков. Источники сохранили нам упоминания о славянах в Греции, преимущественно в Пелопоннесе, вплоть до XV в.

Отметим, что многие исследователи установили, что Греция была заселена славянами в два этапа. Славяне расселялись по всей территории Греции,

причем в некоторых местах настолько густо, что в более поздних исторических документах эти земли упоминаются как славянские. Исторических известий, свидетельствующих об интенсивности заселения славянами Греции, немного. О размерах этого заселения лучше всего можно судить по топографической номенклатуре края и влиянию славянского языка на греческий.

Достоверным является тот факт, что расселение славянских масс на территории Греции было подготовлено и стало возможным лишь в результате военных вторжений При изучении культурных напластований Коринфа выявлены следы пожаров и разрушений, а также гибели части населения этого города, датируемые концом VI в. Слои VII-VIII вв. в Коринфе выявляют "варваризацию" материальной культуры и быта населения.

Исторических известий, свидетельствующих об интенсивности заселения славянами Греции, не достаточно. Следует особое внимание уделять изучению топографической номенклатуры края и влиянию славянского языка на греческий. Но отметим, что многочисленные поселения славян на территории Греции, особенно в некоторых ее северных и южных областях, ни в коем случае не указывают на тот факт, что современные греки – это эллинизированные славяне.

Б.Т. Горянов подчеркивает, что «… славяне омолодили Византию своим варварством, своим родовым строем, вдохнули в нее новую жизнь. Они сделались основной этнической массой в европейской части империи и значительной – в азиатской. И если Византия могла просуществовать еще 10 веков после падения Западной Римской империи, если она выполнила великую историческую роль посредника между миром античности и новой Европой, то заслуга эта падает … на славян».

ДІДИЧ МАРІЯ
ХГУ «НУА»

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ НАРОДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ

Розвиток приватної освіти в Україні почався наприкінці 80-х - початку 90-х років XX ст., у зв'язку зі змінами, що відбулися у суспільстві. Серед перших внз недержавної форми власності був створений Харківський гуманітарний університет "Народна українська академія". В основі концепції ХГУ "НУА" було створення сучасного науково-освітнього модуля щодо відпрацювання моделі безперервної освіти. Майже з перших років існування комплексу починають формуватися міжнародні стосунки, оскільки

підготовка фахівців сучасного рівня, виконання місії НУА неможливі без зовнішніх зв'язків, без використання міжнародного досвіду.

Метою дослідження є збір, систематизація та аналіз інформації про зародження та розвиток зовнішніх зв'язків одного з перших приватних внз України – Народної української академії.Завдання полягає у зібранні та опрацюванні інформації з різних джерел та літератури про цілі, методи, структуру і основні досягнення міжнародних зв'язків НУА, аналізі найпоширеніших та найефективніших форм зовнішньої діяльності, а також зробити інформацію доступною для студентів та викладачів.

Існує досить широке коло джерел щодо встановлення і розвитку міжнародної діяльності НУА. У даній науковій роботі використовувалися щорічні звіти навчального закладу, зокрема звіти про закордонні відрядження і стажування викладачів і студентів, про діяльність відділу зовнішніх зв'язків ; матеріли архіву академії відповідної тематики, музею історії НУА. Також бралися до уваги особисті враження студентів, які побували на стажуваннях, практиці, навчанні за межами України, зібрані у вигляді звітів відділу зовнішніх зв'язків.

Крім цього існує ряд публікацій на дану тему, підготовлених викладачами та співробітниками академії. Серед них найбільшу увагу привертають «Очерки історії Народної української академії», «Народна українська академія: вчора, сьогодні, завтра», «Приватна вища школа в об'єктиві часу: український варіант».Дані джерела охоплюють історію виникнення та розвитку академії, зокрема її міжнародних зв'язків, що дає змогу більш детально розглянути тему дослідження.

Народна українська академія, незважаючи на досить короткий період існування, створила свою систему контактів на постійній основі. Головним координаційним органом щодо міжнародних стосунків в НУА є відділ зовнішніх зв'язків, який був створений в 1994 році. Ознайомившись з особливостями досліджуваної теми, можна визначити головні напрямки та методи, якими керується академія у даній сфері. За період існування навчальний заклад отримав великий досвід співпраці з міжнародними фондами, підписання закордонних освітніх угод, зокрема документів пов'язаних з Болонським процесом. Народна українська академія продовжує встановлювати нові і підтримує існуючі контакти із закордонними внз на різних рівнях, підписує відповідні договори, що свідчить про її розгалужену зовнішню роботу. В історії міжнародних зв'язків внз наявна практика запрошення провідних фахівців із-за кордону. Крім того, академія веде активну діяльність у науково-дослідницькій та культурній сфері. Міжнародні контакти Харківського гуманітарного університету на постійній основі свідчать про відповідність закладу вимогам сучасності у сфері освіти. НУА

підтримує зв'язки з Великобританією, Туреччиною, Німеччиною, Іспанією, Латвією, Польщею, Францією, США, Китаєм, В'єтнамом, Австрією та рядом інших країн.

Аналіз міжнародної діяльності НУА показує , що структура зовнішніх зв'язків є досить розвиненою і відповідає сучасності, проте Болонський процес та світові тенденції у сфері освіти вимагають її постійної модернізації та вдосконалення.

ДМИТРИЕВА ОКСАНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ПОЛОЖЕНИЕ ВОЕННОПЛЕННЫХ ЧЕХОВ И СЛОВАКОВ В РОССИИ (ФЕВРАЛЬ 1917 – МАЙ 1918 ГГ.)

Военный плен в годы Первой мировой войны является не достаточно глубоко исследованной проблемой. Работы советских, российских, чешских и словацких исследователей отражают лишь некоторые аспекты проблемы. В основном в этих исследованиях отмечается тяжелое положение военнопленных, их эксплуатация государством и частными лицами, высокая смертность и др. Наиболее полно положение пленных проанализировал А. Клеванский. Его работы реально отражают положение военнопленных, использование их на различных работах в экономике Российского государства, участие в забастовочном движении и политической борьбе и др.

Перемены в России, происшедшие после Февральской революции и большевистского переворота 1917 г. оказали влияние и на положение пленных. Исследование данной проблемы позволило прийти к следующим выводам:

- в условиях изменения политического режима в России после Февральской революции положение военнопленных изменилось. Наряду с национальными организациями Советы рабочих и солдатских депутатов требовали улучшения их социально-экономического и правового положения. Однако реальные результаты оказались скромными: несколько была повышена зарплата, но в то же время усилилась охрана лагерей, вводилось «клеймение» одежды, увеличился рабочий день до 10 часов с привлечением к работе в воскресные дни;

- после октября 1917 г. пленные были освобождены от принудительных работ, вводился 8-часовой рабочий день и обязательный воскресный отдых, вознаграждение в случае инвалидности или болезни, их труд оплачивался наравне с вольнонаемными рабочими; им разрешалось создавать свои организа-

ции и иметь своих выборных представителей в Советах, ревкомах, фабрично-заводских комитетах; был смягчен лагерный режим: создано внутреннее самоуправление; наименование «военнопленный» было заменено термином «иностранный пролетарий», а после заключения Брестского мирного договора пленные получили возможность вернуться домой.

Таким образом, революционные события 1917 – 1918 годов изменили положение военнопленных немецкой и австро-венгерской армий в России: улучшилось их социально-экономическое положение, изменился правовой статус, появилась возможность возвратиться домой.

ДОЖДЬОВА ОЛЬГА
ЦДНТА України

ДО ІСТОРІЇ М. ХАРКОВА: ВПОРЯДКУВАННЯ МІСЬКИХ РІЧОК У ДРУГІЙ ПОЛОВИНИ XX СТ. (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ЦДНТА УКРАЇНИ)

Місто – це складна система соціально-просторової організації середовища, яка постійно змінюється у часі. Історичні події, розвиток техніки, науки, торгівлі буквально відбиваються на обличчі міста: руйнується загальний ландшафт, природний геологічний і гідрохімічний режим території, змінюється забудова міста, назви вулиць, території покриваються автодорогами та коліями залізниці. Одним із проявів такого впливу на місто комплексу факторів, викликаних розвитком суспільства і господарства, є регулювання русел водоймищ певної місцевості.

На території Харкова зміни у вигляді водних об'єктів почалися з кінця XVIII ст., коли ріки міста перекрили численні греблі, які використовувалися як засіб для боротьби з весняними розливами. Це явище приносило значні збитки господарству і потребувало впорядкування берегової смуги. Протягом XIX ст. за ініціативою міської влади розроблялися проектні плани Харкова (частково втілені), котрими передбачалося проведення таких заходів.

У 20 – 30-х рр. XX ст. у Харкові засновуються наукові і навчальні заклади, діяльність яких пов'язана з вивченням і господарчим освоєнням водних ресурсів. Саме в ці часи проводяться ретельні гідрологічні дослідження у районі Харкова, будується новий водопровід, джерелом водопостачання для якого став Сіверський Донець, на ріках Харкова з'являються водопідйомні греблі й нові водосховища, частина берегів центру міста оздоблюється гранітними і бетонними стінами, очищуються від бруду русла.

Сучасний вигляд харківських річок складався вже у повоєнні часи. У 50-ті рр. XX ст. згідно з рішенням Ради Міністрів СРСР складається "Генеральна схема водопостачання, регулювання рік і каналізації м. Харкова". Схемою визначалися обсяги і характер заходів, необхідних для водопостачання міста, очищення і регулювання його річок та інших водоймищ. Генеральним виконавцем проекту був Всесоюзний державний проектний інститут "Гідроенергопроект" (Українське відділення), документи якого нині зберігаються у Центральному державному науково-технічному архіві України. Вказані документи складають проектне завдання, технічний і робочий проекти схеми. Крім того, у фондах архіву знаходяться також проект "Ріки м. Харкова (Харків, Лопань, Уди)", розроблений іншим виконавцем схеми - Державним проектним інститутом з водопостачання, каналізації та гідротехнічних споруд "Водоканалпроект".

Документи вказаних установ з фондів ЦДНТА України є важливим інформаційним джерелом для досліджень з історії упорядкування річок Харкову. Мета даного дослідження - простежити на основі цих документів, яким чином передбачалося вирішувати проблеми обводнення міста, яким бачили міська влада й архітектори майбутнє наших річок і реальні зміни, яких набув у другій половині XX ст. вигляд харківських річок, а разом з ними і вигляд нашого міста.

ДОЛГОВА ЕВГЕНИЯ
РГГУ (Историко-архивный институт)

ИСТОЧНИКИ РАЗРЯДО-РОДОСЛОВНЫХ СБОРНИКОВ XVII ВЕКА

Среди источников по истории местничества мало изучены разрядо-родословные сборники - особые реестры местнических «потерек»: невысоких служб, «укоризн» происхождения и родства отдельных родов. Один из этапов изучения истории создания этих источников – выявление комплекса документации, положенной в их основу.

Самый известный разрядо-родословный сборник - т. н. «Местнический справочник XVII века» (БАН. Осн. 309. 32.15.16; in F., на 160 л., переплет, скороп. II пол. XVII в; опубл. Ю. В. Татищевым в 1910). В основу МС были положены выписки из «розрядных книг и из Посольского приказу и из иных приказов из дел». Обращение к документам Посольского приказа неслучайно, - в XVII веке в его ведении находились Новгородская, Галицкая, Устюжская, Владимирская четверти; Малороссийский и Литовский приказы, приказ княжества Смоленского, а также печатный и полоняничный (Белокуров С. А. 1906. С. 38-40).

Наиболее общая ссылка - «и ныне то написано в Посольском приказе». В тексте эта формула встречается дважды: при упоминании службы в «приставех у крымских послов» и при указании на происхождение из послужильцев, выехавших из Литвы «в 7018 году к великому князю Данилу Ивановичу». В первом слу-

чае это отсылка к рядовому документу приказа; во втором – к вымышленному для подтверждения родословной подделки.

Из конкретных документов в тексте упоминаются: а) различные «книги»: кормленая, дозорная, дворовая; «четвертные книги» Галицкой и Новгородской чети; б) «списки»: разборный, верстальный, жалованный, сметной; в) «десятни» с обязательным указанием денежного и земельного оклада: Нижегородская, Каширская (с прилагающимся смотренным списком), Ярославская, Суздальская. Одним из основных источников для составителей являлся загадочный список, сысканный «в 151 году на Казенном дворе». Этот документ включал списки митрополичьих, архиепископских и патриарших детей боярских; стрелецких голов и сотников; недельщиков.

Особую группу составляют «документы-улики», косвенно подтверждающие «потерьку»: чертеж «укрепления» Брянска, поданный в Пушечный приказ, дозорная книга Вологодского уезда, разбор, грамота со скрепой подьячего. Объединяет эти документы наличие подписи или имени составителя, являющихся подтверждением «невысокой» службы, «низких» поручений или подчиненного положения по отношению к кому-либо.

Особенностью МС было использование при его составлении т. н. Поганой книги, - списков бывших княжеских и боярских послужильцев, испомещенных в конце XV века в Новгороде. В МС упоминание в Поганой книге вменяется трем родам. Это единственное для XVII века прямое указание на бытование Поганой книги в качестве местническо-родословного источника. Возможность ссылок на нее как источник по «родословным потерькам» позволяет пересмотреть ее привычную характеристику.

Анализ документации, положенной в основу МС, позволяет не только выявить особенности бытования отдельных источников, но и очертить источниковую базу местнического спора XVII в.

ЕРЕМЕЕВ ПАВЕЛ
ХНУ им. В.Н. Каразина

РАЗДЕЛЕНИЕ ПОПОВСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ СТАРООБРЯДЧЕСТВА НА ТОЛКИ И СОГЛАСИЯ

Почти с самого начала своего существования старообрядчество не было идеологически единым. Уже к концу XVII века оно разделилось на два основные течения – поповщину и беспоповщину. Основное различие между ними состояло в том, что поповцы признавали священство, а беспоповцы – нет. Беспоповцы считали, что истинная иерархия пресеклась, священство погибло,

настало царство Антихриста, а в последние времена можно обойтись и без священников. Поповцы же считали, что истинное священство будет существовать вечно, а в связи с отсутствием епископа дониконовского рукоположения следует принимать в свои общины беглых священников Православной церкви.

Каждое из этих двух течений также разделилось на огромное множество сект, церквей, называемых толками или согласиями. Этот процесс был достаточно сложным и запутанным. И для ясности его понимания автором была составлена схема разделения старообрядчества на толки и согласия.

Темой данного доклада является идеологическое размежевание внутри поповщины, поскольку в коротком сообщении невозможно охарактеризовать образование всего спектра старообрядческих толков.

В конце XVII века из поповщины выделяется небольшой толк – онуфриевщина. Вскоре его адепты отказались от своих взглядов. Однако противоречия в поповщине нарастали. В связи с обрядовыми спорами в конце XVII века формируется Ветковское согласие, а в начале XVIII века образуется дьяконовщина, из которой вскоре выделяются сусловский и арсеньевский толки. В 1777 – 1780 гг. от дьяконова согласия отделяется перемазовщина.

В поповщине существовали и крайне радикальные толки, такие как Чернобыльское и Лужковское согласия. Софонтиевское согласие, изначально проповедовавшее позитивное отношение к православным иерархам, постепенно радикализировалось, положив начало Часовенному толку, который в первой половине XIX века фактически перешёл на беспоповские позиции.

В 1800 г. образуется Единоверческая церковь. В 20-е гг. XX века часть единоверцев перешла в катакомбную церковь. Здесь в результате внутренних противоречий они не смогли сохранить единства и разделились на несколько групп.

С начала XVIII в. появляются различные авантюристы, объявлявшие себя сохранившимися старообрядческими епископами. В результате, возникли: Беловодская иерархия, а также афиногеновщина и епифаниевщина.

В 1846 году в результате перехода Босно-Сараевского митрополита Амвросия в старую веру образуется Белокриницкая иерархия. С 60-х гг. в Белокриницкая церковь разделяется на окружников и неокружников. Однако, в конце концов раскол удалось свести на нет.

Не все поповцы признали митрополита Амвросия. С 1923г. они имеют свою трёхчинную иерархию с духовным центром в городе Новозыбкове благодаря тому, что к ним перешел архиепископ Саратовский и Петровский Николай (Позднеев). В 20-е гг. XX века от новозыбковцев отделились так называемые «необщинники», отказывавшиеся регистрироваться в советских органах власти. В 1999 году в стане новозыбковцев произошёл новый раскол, связанный с отделением архиепископа Апполинария.

Таким образом, можно сделать вывод, что поповщина является крайне неоднородным явлением. При этом её структура не представляет собой чего-то неподвижного. Многие толки возникали и исчезали, до сих пор продолжается формирование новых направлений. Всё это говорит о сложности и многоплановости поповщины.

ЕРОХИН КИРИЛ
ХНУ им. В.Н. Каразина

МЕЗОЛИТИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ СРЕДНЕГО ТЕЧЕНИЯ СЕВЕРСКОГО ДОНЦА В РАБОТАХ Н. В. СИБИЛЕВА

Мезолитические памятники среднего течения Северского Донца очень интересны и своеобразны. Специфика данного района заключается в том, что он находится на стыке северо-западных (Волынь, Полесье) и южных (степная область) мезолитических культур. К сожалению, на сегодняшний день данный регион изучен еще очень слабо.

Основу источниковедческой базы изучения мезолита данного региона составляют работы Николая Викентьевича Сибилева. За 20 лет работы им было открыто и предварительно описано около 40 мезолитичесчких местонахождений на территории Харьковской, Луганской и Донецкой областей. При организации експедиций Н. В. Сибилев сталкивался с многочисленными трудностями, но, несмотря на это, смог собрать довольно большую коллекцию артефактов мезолитического времени. При этом Н. В. Сибилев не выделял мезолит как отдельный этап и считал этот период частью неолита.

Открытые Н. В. Сибилевым памятники упоминаются во всех сводных работах по мезолиту Украины. Среди них наиболее известными являются Петровские стоянки. Эта группа памятников расположена на дюнах у с. Петровское, Балаклейского района Харьковской области, при впадении в р. Северские Донец р. Берека. Здесь в 1920-30 годы было открыто более десятка мезолитических местонахождений. В ходе раскопок исследователь уделял большое внимание описанию стратиграфии и особенностям залегания культурного слоя. Происходящая отсюда коллекция кремневых изделий включает такие интересные артефакты, как свидерские наконечники стрел, топорики-резаки, вкладыши-микролиты разных типов.

Мезолит данного района представляют также открытые Н. В. Сибилевым стоянки у с. Грушеваха, Каменка, Дробышево на Северском Донце, Петрово-Орловские стоянки на р. Оскол. Эти памятники в разные годы посещались и обследовались другими исследователями (И. Ф. Левицким, П. П. Ефименко, Д. Я. Телегиным, А. Ф. Гореликом и др.), которые включали находки Н. В. Сибилева в свои технологические и хронологические схемы.

Вклад Н. В. Сибилева в изучение мезолитической эпохи Среднего Подонцовья сложно переоценить, хотя от некоторых его выводов сегодня пришлось отказаться. В первую очередь речь идет о выделенных им микро- и макролитических культурах, поскольку размеры орудий не играют первостепенную роль в определении их культурной принадлежности.

Н. В. Сибилев был первым исследователем мезолита Среднего Подонцовья, и эту работу необходимо продолжить с использованием современных методик археологических исследований.

ЖИГЛО ВОЛОДИМИР
ХНАМГ

ДОКУМЕНТАЦІЯ ЦЕНТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ УКРАЇНИ ПРО ПІДПІЛЬНО-ПАРТИЗАНСЬКИЙ ТА НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ РУХ У ЗОНІ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ В РОКИ НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1943 РР.)

Тема підпільно-партизанського руху на окупованій німцями території України відноситься до одного з найбільш розроблених питань з історії Великої Вітчизняної війни. Але системного аналізу великого за обсягом пласту документальних джерел з проблеми, які зберігаються у центральних архівах України (Центральний державний архів громадських об`єднань, Центральний державний архів вищих органів влади та управління) на сьогодні не проведено. Подібне джерелознавче дослідження сприяло б більш об'єктивному висвітленню історії підпільно-партизанському руху на Україні та історії окупації взагалі.

У статті проведено аналіз документації ЦДАГО та ЦДАВО з історії підпільно-партизанського та націоналістичного руху у так званій зоні військового управління (сучасні Харківська, Донецька, Луганська, Сумська та Чернігівська області – далі ЗВУ). З`ясовуються особливості розміщення цих документів по фондах архівів, визначаються їх характерні риси, інформаційне навантаження, подається класифікація.

Найбільша кількість документів з історії підпільно-партизанського руху у областях ЗВУ знаходиться у ЦДАГО України. Діловодство великих партизанських з`єднань тут виділено в окремі фонди. Дрібних – у ф.130, у опис 22 ф.1 (фонд ЦК КПУ) та ф. 62 (Українського штабу партизанського руху УШПР). За формою ці документи являють собою в основному стенограми та протоколи засідань, донесення та звіти в УШПР. Документи партійного та комсомольсько-

го підпілля зосередженні у фондах 1 та 7 (фонд ЦК ЛКСМУ). Це донесення про злочини окупантів, списки підпільників, їх особові справи, звіти про діяльність.

Документація ЦДАВО України значно бідніша. Більшість документів про підпільно-партизанський рух зосереджена у фонді 4620 (колекційний фонд Комісії по Великій Вітчизняній війні). У документації цього фонду зустрічаються протоколи засідань деяких підпільних обкомів та звіти окремих партизанських загонів.

Документальних свідоцтв про діяльність ОУН-УПА в областях ЗВУ надзвичайно мало. Про націоналістичне підпілля можна довідатись у ЦДАГО лише з донесень радянських підпільників та наказів ЦК про боротьбу з націоналістами. Але в більшості випадків вони стосуються західних областей України, а не ЗВУ. У ЦДАВО інформація про діяльність ОУН-УПА у областях ЗВУ міститься у фондах 3833 (звіти керівництва окремих загонів відправлених у Харківську та Сталінську області) та 3838 (фонд з'єднаних північних груп УПА – «УПА Північ»).

Таким чином, найбільш повно діяльність радянських підпільників та партизан розкриває документація ЦДАГО, у якому архівувалося діловодство партійних і комсомольських структур, у тому числі й підпільних під час Великої Вітчизняної війни. У ЦДАВО таких документів значно менше, як правило вони виокремленні у окремі архівні колекції. Крім того, у ЦДАВО зберігається певна кількість документів після діяльності УПА у деяких областях ЗВУ, яких надзвичайно мало по іншим архівним установам.

ЖУКОВ СЕРГІЙ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ОБРАЗ ЗЕМСЬКОГО ВЧИТЕЛЯ В РОСІЙСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

У другій половині XIX століття земська школа стає звичайним явищем у сільській місцевості європейської частини Російської імперії, а народний учитель займає помітне місце в житті села. З огляду на це, представники громадської думки і творчої інтелігенції почали звертати увагу на проблеми сільських педагогів. Аналіз публіцистики, яка присвячена шкільній тематиці дає змогу прослідкувати за процесом формування образу земського учителя, побачити його складові.

Ліберальній публіцистиці, часом розквіту якої була друга половина XIX ст., був притаманний певний рівень ідеалізації реформаторських заходів уряду, в тому числі й земської школи і народних вчителів. Захоплення моральними якостями, надання образу вчителя ознак святості і геройства (акцент робився на важких умо-

вах праці і низькому рівні матеріального забезпечення) були характерними рисами творів ліберальних публіцистів 1870-90-х рр.

Тема учительських злиднів не втрачала своєї популярності протягом всього часу існування земських шкіл. Особливо активно за неї взялись представники демократичної суспільної думки на межі XIX – XX ст. Героєм публікацій став не просто незаможний сільський учитель, зморений тяжкою працею, але «апатична, жалюгідна істота», виснажена «професійними» хворобами і пригнічена свавіллям різного роду начальників. Зверталась увага на пристосування вчителя до цих умов, формування «людини у футлярі», яка намагається догодити начальству, отримати підвищення і, при можливості, покинути педагогічну діяльність. Нерідко, персонажам цих публікацій були притаманні зверхнє ставлення до селянства, вихідцями з якого була більшість земських вчителів.

Представники консервативної суспільно-політичної думки теж були далекі від ідеалізації працівників народної освіти. Вони звертали увагу на значний рівень маргіналізації учительства, який був причиною морального розкладу особистості. Іншою крайністю, на думку представників консервативної публіцистики, було прагнення вчителів слідувати за модними й прогресивними течіями суспільно-політичної думки, не усвідомлюючи в повній мірі їхньої суті. Це призводило до зухвальства, виявлення неповаги до священнослужителів і намагання «навернути у свою віру» дітей. В якості виходу консерватори пропонували повернення до норм християнської моралі і загального примирення.

Різні групи публіцистів намагалися створювати свій образ народного учителя. Якщо ліберальні автори середини - кінця XIX ст., а також деякі їхні колеги більш лівих поглядів були схильні ідеалізувати народних вчителів, то на початку XX ст. більшість публіцистів відійшла від цього. Більш актуальним стало обговорення гострих проблем, формулювання пропозицій щодо їх вирішення. Але, як показало життя, лише одного цього виявилось замало.

ЗАВОРОТНА ГАННА
ДОНУ

ЛАНДШАФТНИЙ ФАКТОР В ПАЛЕОЕКОНОМІЦІ ПЛЕМЕН ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ ДОБИ ПІЗНЬОЇ БРОНЗИ

Беззаперечним є той факт, що на економіку будь-якого етапу її розвитку впливає природне середовище. Тож заслуговує уваги і вивчення впливу ландшафтного фактору на палеоекономіку племен XVII-X ст. до н. е., які проживали на території сучасного осередку важкої промисловості-в Південно-Східній Україні.

В добу пізньої бронзи на території сучасної Південно-Східної України велось скотарсько-землеробське господарство, але на фоні цієї зовнішньої одноманітності

сформувались зони, що відрізнялися внутрішньою спеціалізацією. За ландшафтом достатньо чітко виділяються лісостеповий і степовий варіанти.

Так, лісостепові племена спеціалізувались на бронзоливарному виробництві, завдяки використанню покладів мідної руди, що розташовувались у прикордонні степу і лісостепу на Бахмуті. Можливо, мідні рудники лісостепу, доступні для того часу, були вичерпані вже в к. XII ст. до н. е. зрубними племенами. Після цього традиції місцевого бронзоливарного виробництва були втрачені (Давня історія України, 1997).

Степовий варіант - Приазов'я, у свою чергу поділяється на дві мікрозони, що відрізняються через кліматичні умови, вологість і наявність мінеральної сировини, але їх населення, безперечно, вступало між собою у контакти. Це височина (Приазовський кристалічний масив) з вологим кліматом, покладами твердих порід (Архейсько-Протерозойська група). І Приазовська низина (неогенова система), що є фактично напівпустелею. (Через геологічні особливості на поселеннях Приазовської низини лише 15,72 % знарядь праці виготовлено з місцевої сировини, пізніше, ніж на височині, починають використовувати каміння в житлобудівництві) (Горбов, Смирнова, 2005).

За даними палеопедологічних досліджень археологічних пам'яток (Герасименко, 1997), з XII, а особливо з X ст. до н. е. спостерігається аридізація клімату. Тому населення степу змушено звузити площу орних земель, більшу роль починає відігравати скотарство. Судячи з великого остеологічного матеріалу, головне місце займало розведення великої рогатої худоби, котра в той час була основним джерелом отримання молока і м'яса. Високий розвиток скотарства дав поштовх до внутрішньої спеціалізації місцевих племен на чинбарстві (Горбов, Усачук, 2000). У лісостепу ж кліматичні умови поки що дозволяли займатись і прихатньо - відгінним скотарством, і землеробством, що, втім, відігравало допоміжну роль в якості засобу здобуття харчування.

Таким чином, ландшафтний фактор відіграв вирішальну роль у формуванні локальних відмінностей генетично єдиного населення.

ЗАЙЦЕВА ИРИНА
БГУ

ПРОЦЕСС ПРОНИКНОВЕНИЯ БУДДИЙСКОЙ САНГХИ В ДРЕВНЕКИТАЙСКОЕ ОБЩЕСТВО

Буддизм начинает проникать в Китай в I в. н. э. Его появление чётко обозначено в легенде [Приход в государство Будды]. Несмотря на религиозно-мифологический характер источника, время возникновения данной религии он

указывает довольно точно, поскольку это подтверждается другими видами источников.

Распространение буддийского вероучения и становление сангхи, как главного религиозного института общества, стало возможным благодаря сложному стечению исторических обстоятельств. Следует отметить, что завоевания Александра Македонского связали Центральную Азию, населённую ираноязычными народами, с Индией. Между этими регионами установились тесные торговые и культурные отношения. Караваны купцов постоянно перемещались из столицы империи Хань в Фергану, Хотан и Согдиану, а им навстречу двигались обозы, направляющиеся оттуда в Китай. В этой связи стоит отметить, что в течение первых двух веков буддизм в Китае проповедовали не индийцы, а монахи из Хотана и Согдианы.

Следует также заметить, что это был не единственный, соотносимый с торговыми отношениями, способ проникновения монашеской общины в Китай. Другой путь проходил через Южный Китай и индуистское государство Тямпа. Именно таким образом в Китай приходили буддийские монахи центрально - азиатского происхождения.

Представляется важным, что до III в. н. э. в данном регионе не было ни монахов – китайцев, ни монастырей. Буддизм оставался для самих китайцев малопонятным явлением. Первыми членами общины в государстве были пришлые центрально - азиатские купцы. Торговые дома Западного края основывали в Китае свои представительства, работники которых, часто оставались здесь на всю жизнь. Для их детей и внуков китайский язык и традиции становились родными, и поэтому возникала необходимость перевода для них буддийских текстов.

Источники свидетельствуют, что сангха в Китае первоначально не получила государственной поддержки, поэтому система в переводе буддийского канона на китайский язык отсутствовала. В китайской культурной традиции не было аналогов института монашества, поэтому буддийские монахи обвинялись не только в нарушении основополагающих норм культуры и морали, но и вселенского, универсального порядка. Несмотря на ряд таких противоречий между сангхой и государством, к началу V в. н.э. буддийская община оказалась полностью подконтрольной государству, регламентировавшему все стороны её деятельности, включая признание того или иного человека монашествующим и регулирование численности сангхи. Это было связано с тем, что к указанному времени позиции общины достаточно укрепились и ей, как значимому религиозному институту, стала необходима поддержка государства. Политические институты, в свою очередь, не могли не считаться с ростом влияния монашества в обществе.

Таким образом, процесс проникновения буддийской сангхи в древнекитайское общество первоначально был связан с двумя торговыми путями, которые проходили параллельно. В результате этого членами сангхи в Китае были, прежде всего, представители купеческой среды, но влияние буддизма постепенно проникало и в другие слои общества, в том числе и в среду высшей титулованной знати. На протяжении нескольких столетий эволюционировали взаимоотношения общины и государства: от явно выраженных идеологических противоречий до взаимодействия и контроля.

ЗАРІЧУК ОЛЬГА
ДОНУ

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В НІМЕЦЬКІЙ ІМПЕРІЇ (1871 – 1914 РР.)

В 1871 р. відбулося об'єднання німецької держави, що призвело до кардинальних змін у всіх сферах суспільного житття. Змінилася якісним чином і освітня парадигма, яка вимагала пристосування до нових вимог буржуазного суспільства, що формувалося в зазначений час. Бурхливий розвиток промисловості, процес урбанізації та створення індустріального суспільства поставили нові освітні вимоги.

Значний вплив на освітні процеси справила політика О. фон Бісмарка – «культуркампф», яка була спрямована проти католицької церкви. Законом, який було прийнято 11 березня 1872 р., позбавили представників духовенства можливості викладати в школах, а також можливості контролювати освітній процес.

Основною ланкою освітньої системи була народна школа, в якій могли набути початкову освіту і хлопці, і дівчата. Основними предметами, що вивчалися, були релігія, німецька мова, арифметика та геометрія, малювання, природознавство та гімнастика для хлопчиків, а для дівчат – жіночі ручні роботи.

Бурхливо розвивалася професійна освіта, яка пристосовувалася до індустріального суспільства та торгової сфери. З 70-х рр. з'явилися додаткові можливості для здобуття професійної освіти в вечірніх школах, а токож було створено школи для підвищення кваліфікації, створювались державні ремісничі школи, а також приватні.

Основним навчальним закладом, закінчення якого надавало право вступу до університету, залишалася реальна гімназія. Тільки зікінчення

десятирічної гімназії і складання іспитів на атестат зрілості давали змогу втупити до університету.

Поряд з університетами починають діяти політехнічні навчальні заклади, які поступово дорівнюють статусу університету. Розвивалася диференціація вищіх технічних школ в Ахені, Дармштадті, Верлін – Шарлотенберзі та інших містах.

В університетах Німецької імперії стрімко зросла кількість студентів з 11 тис. у 1860 р. до 60 тис. у 1914 р. Освіта, в новому буржуазному суспільстві, була єдиною можливістю здобути доступ до привілейованих професій. Держава сприяла розширенню університетів, бо саме вони надавали здібних урядовців державі, а вищі технічні школи надавли професіоналів, яки забезпечували бурхливий економічний розвиток.

Відбулися суттєві зміни в жіночій освіті. Жіночу освіту було уніфіковано у вигляді реальних гімназій та ліцеїв, а з 1908 р. жінкам було відкрито доступ до навчання в університетах.

ЗАСЯДЬКО МИКОЛА
ОНУ ім. І.І. Мечникова

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ НАЦІЙ В ІСПАНСЬКІЙ АМЕРИЦІ

Важливим та мало вивченим є питання про формування націй Латино-Карибської Америки. Розпочався цей процес ще в колоніальну добу, тому для розв’язання порушеної проблеми слід звернутися до соціальної структури іспанських колоній, що є найбільш показовими.

Основу сучасних іспаноамериканських націй складають креоли та метиси, що в колоніальну добу займали проміжне місце між іспанцями з одного боку та безправними неграми-рабами, індіанцями, що жили общинами, окремо від соціуму колоній, хоча й вважалися особисто вільними, з іншого.

Креоли, кровно споріднені з іспанцями, були народжені в колоніях. Цей факт принижував становище перших у колоніях. Іспанці були господарями, а креоли (та інші американці – метиси, індіанці, негри) були лише мешканцями колоній, хоча вони з-поміж усіх уродженців Нового Світу користувались найбільшими правами.

На користь креолам була географічна віддаленість метрополії, що надавала їм свободу дій, але соціальне становище обмежувало його горизонтальне і вертикальне пересування колоніями. Переваж-

но відсторонені від влади, вони починають займатися торгівлею(в основному контрабандною) та видобутком корисних копалин, що надало їм фінансової ваги та змогу впливати на події в колоніях. До того ж, іспанці приїжджали та залишали колонії після виконання службових обов'язків, а креоли залишалися тут жити. До кінця XVIII ст. креоли, як свідчать джерела, вже почували себе корінними мешканцями і господарями в колоніях.

Особливим положенням вирізнялись нащадки від змішаних шлюбів – метиси. Мексиканський філософ Л.Сеа писав, що „метис – бастард за власне історичними обставинами...". Однак у нього був певний вибір у майбутньому: він міг долучитись до світу матері-індіанки, принизивши своє соціальне становище, або залишитись самим собою, що наближувало його до креола. Спільності їм додає не лише місце народження, а й наявність іспанської та індіанської кровей.

І креоли, і метиси внаслідок важкості суходільного та зведеного іспанцями до мінімуму морського сполучення обмежувались пересуванням у межах адміністративних одиниць (другого та третього рівнів). Крім того, певний адміністративний центр був осередком комунікації між мешканцями власне міста та прилеглих районів. Це призводило до виникнення у креолів та метисів відчуття свого роду локальної спільності.

В подальшому, внаслідок комунікації виникають спільноти, котрі Б.Андерсон назвав „уявними", що свідчить, на наш погляд, про виникнення національного дискурсу. Межами для уявлень слугували або географічні, або адміністративно-політичні кордони. Доказом є те, що не всі держави ЛА, що утворились в першій чверті XIX ст., зберегли межі колоніальних одиниць. Більшість із них розпалась на значно менші.

Однак, формування вище згаданих спільностей ускладнювалося соціальною стратифікацією. Метиси мали менше прав у порівнянні з креолами. Перші були прихильниками радикальних реформ, останні ж, зайнявши місце іспанців, бажали залишити все по-старому.

Під час війн за незалежність креоли змогли перемогти іспанців лише з допомогою метисів, але після створення незалежних держав ці групи почали між собою війни Найбільш яскраво проявилось протистояння креолів та метисів в Аргентині під час воєн між Буенос-Айресом та внутрішніми провінціями. Схожі тенденції спостерігались і в Мексиці, Перу, Венесуелі тощо.

Таким чином, в Іспанській Америці на початок XIX ст. сформувались дві етнорасові групи, що складуть основу націй та сформують свої держави, створення яких позначилося громадянськими війнами, в основному, між креолами та метисами, кожні з яких мали власні погляди на державу.

ЗАХАРЧЕНКО ЄВГЕН
МАН

ДРОБИЦЬКИЙ ЯР – ІСТОРІЯ ГОЛОКОСТУ НА ХАРКІВЩИНІ

Актуальність, теоретична і практична значущість теми роботи "Дробицький Яр у м. Харкові – історія Голокосту на українській землі полягає в тому, що це одна з найчорніших і найкривавіших сторінок історії Харкова, історії Голокосту, розстрілу тисяч невинних євреїв.

За умов радянського тоталітарного режиму тема Голокосту замовчувалася, як і багато інших в історії країни. Саме поняття "Дробицький Яр" як місце масової розправи фашистів над євреями також було викреслене з пам'яті більшості харків'ян.

Ставлення наукової громадськості і людської спільноти до проблеми Голокосту рішуче змінилося в останній час, свідченням чого є і джерела та історіографічна база даної роботи та і сама робота.

.Антисемітизм – ідеологія і політика боротьби з єврейством, ворожого ставлення до єврейського народу. Саме ця людиноненависницька ідеологія стала теоретичним підґрунтям до Голокосту – політики нацистів на загарбаних ними територіях, в тому числі на території СРСР.

Німецька окупація принесла величезні біди звичайній людині, яка протягом двох років окупації Харкова мусила пройти через усі пекельні муки. Поряд із постійною загрозою смерті та фізичної наруги великою бідою всіх харків'ян чи то євреїв, українців, росіян з перших днів окупації став голод, а Харків став "мертвим містом".

Ситуацію поглиблювало те, що комуністи інтенсивно заперечували чутки стосовно гонінь євреїв; і це дало багатьом, що вірили у захист "вождя усіх часів і народів" надію якось пережити окупацію міста.

З перших днів окупації міста фашисти провели реєстрацію населення з метою виявлення кількості євреїв серед населення міста. У грудні 1941 р. німецький комендант м. Харкова наказав усім євреям протягом двох днів переселитися на східну околицю міста в бараки верстатобудівного заводу – холодних, без водопостачання, не пристосованих для мешкання в них.

Багатокілометровий шлях по Московському проспекту був усіяний трупами, а в бараки розраховані був усіяний трупами, а в бараки розраховані на 30-40 чол., заганяли по 700-800 чол. Про ці злодіяння залишились свідчення.

За деякими даними у Дробицькому Яру було розстріляно близько 15-17 тис. людей, всі вбиті – євреї. Хоча були й зрадники, але багато жителів міста (різних національностей), ризикуючи життям зберегли багатьом євреям. За цей подвиг держава Ізраїль надала їм звання Праведників миру.

Голокост втілює в собі все зло, яке коли-небудь існувало в світі. Це зло кидає виклик усьому нашому світогляду. А трагедія Голокосту, однією з жахливих сторінок якої став Дробицький Яр, назавжди залишиться жахливим уроком і грізним попередженням усьому людству.

ЗИБАЛОВ АРТЁМ
ХНУ им. В.Н. Каразина

ВОЕННОЕ ДЕЛО ГЕНУЭЗСКИХ КОЛОНИЙ СЕВЕРНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ XIX – XXI ВВ.

Сюжеты, связанные с военным делом в генуэзских колониях Северного Причерноморья не однократно рассматривались в работах ученных Российской империи, СССР, современных Украины и России. Прямая оценка военного дела, при этом, звучала не всегда, но определенные выводы о взглядах авторов по данному вопросу можно сделать на основе текстов их работ.

Среди российских дореволюционных историков внимание военной истории генуэзских колоний Северного Причерноморья уделяли Ф. Брун, М. Волков, Л. Колли, П. Кеппен, Ю. Кулаковский, В. Юргевич. Чаще всего они обращались к такому элементу военного дела как фортификация. Значительно меньше были изучены флот и сухопутные вооруженные силы. Описанию и анализу военных конфликтов, в которых участвовали генуэзские колонии, авторы, как правило, отводили место в контексте более широких тем. По мнению дореволюционных ученных, генуэзцы являются носителями значительно более передового военного искусства, чем все их противники (татары, турки, греки), единственными их достойными противниками были другие европейцы. Генуэзцы часто побеждали более многочисленные силы противника благодаря своим высоким военным и моральным качествам, а если терпели поражение, то по причинам вероломства и многочисленности противника, либо собственной небрежности и раздоров с другими христианами.

В 30-80 годах XX в. этот вопрос затрагивался в работах С.П. Карпова, Е.Ч. Скржинской, С.А. Секиринского, А.М. Чипериса. Значительную роль в их оценке сыграло радикальное изменение взглядов на генуэзскую колонизацию в советской историографии по сравнению с историографией Российской империи. Генуэзцев перестали воспринимать как культурных цивилизаторов в окружении татарских и турецких варваров, навесив на них ярлык беспощадных эксплуататоров региона. Едва ли не основополагающую роль в военных конфликтах стали отводить фактору классовой борьбы. Собственно военное дело, при этом, оказалось отодвинуто на второй план. Генуэзские военные силы в Северном Причерноморье рассматривались как вполне способные к проведению полицейских мероприятий против местного населения и к успешному противостоянию с венецианцами, пизанцами и византийцами. Ведущее место при этом отводилось генуэзскому господству в Черном море.

Среди современных российских и украинских ученых по данному вопросу заслуживают внимание работы С.Г. Бочарова, А.Г. Герцена, С.В. Дьячкова, С.П. Карпова, В.П. Кирилко, В.Л. Мыца, а так же М.В. Горелик и Н.М. Фомичева. Следует отметить существенное расширение поля исследований, привлечение новых источников. Появились работы напрямую посвященных элементам военного дела генуэзских колоний Северного Причерноморья.

В целом следует констатировать, что отечественная историография уделяла достаточно мало внимания военному делу генуэзских колоний Северного Причерноморья, часто исследователи не учитывали характерные черты военного искусства позднего средневековья, что оказывало большое влияние на даваемые ими оценки.

ЗОЛОТУХИНА ЮЛИЯ
БГУ

ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ДЕТЬМИ И РОДИТЕЛЯМИ В СЕРЕДИНЕ - ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА ПО ВОСПОМИНАНИЯМ СОВРЕМЕННИКОВ

Отечественная мемуаристика содержит интересный материал для анализа изменений в жизни русского образованного общества в середине - второй половине XIX века. Немаловажным индикатором таких изменений являются отношения родителей к своим детям, а соответственно и маленьких детей к родителям.

В середине XIX века между матерями и дочерьми, между отцами и сыновьями было мало истинной любви и эмоциональной привязанности. Доказательством этому служат воспомина-

ния Е.Н.Водовозовой, княгини М.К.Тенишевой. Отсутствию глубоких эмоциональных привязанностей между родителями и детьми способствовали методы воспитания и образования дворянских детей. В зажиточных семьях сразу после рождения ребенок переходил на попечение кормилицы и нянек. Об этом в своих воспоминаниях писала С.Ковалевская. Ее воспоминания лишний раз доказывают привязанность детей к людям, с которыми они проводили больше времени, не смотря на то, что они не были их родителями. С 5-7 лет к детям приставляли домашних учителей и гувернеров. Затем они поступали в какое-нибудь учебное заведение. О том, как учебное заведение влияло на взаимоотношения родителей и детей, очень много говорила Водовозова Е.Н. Принятые в обществе поведенческие стереотипы оказывали заметное влияние на по¬ведение конкретных людей, порой заставляя их идти наперекор своей натуре. Об этом писала и С.Ковалевская и Н.Е.Врангель.

Во второй четверти XIX в. русское образованное общество захватили идеи просвещения и романтизма, которые поднимали значение личности, женщины, любви, детей в жизни человека. Под влиянием новых идей внутрисемейные отношения в дворянских семьях мало-помалу начали гума¬низироваться. Отношения между родителями и детьми в 1850-е гг. решительно отличались от того, что было в конце XVIII – начале XIX в. Князь Г.Е.Львов в своих мемуарах очень тепло отзывается о своем отце также как и М.Столыпина о своем. Особенно сильно изменились отношения между матерями и детьми. Лишенные возможности найти применение своим силам на общественном поприще, образованные дворянские женщины стали активно заниматься воспитанием и образованием своих детей. Информацию об этом также можно найти в воспоминаниях Марии Столыпиной.

В пореформенное время процесс демократизации семейных отношений пошел значительно быстрее, так как получил поддержку в общественном мнении и в правительственной политике по женскому вопросу. Педагогическая наука, а вслед за ней и общественное мнение выступили решительными поборниками гуманных отношений между родителями и детьми. Ребенок больше не рассматривался как существо, наполненное злыми чувствами и помыслами, которые следовало вышибать из него строгим наказанием.

ІВАНГОРОДСЬКИЙ КОСТЯНТИН
ЧНУ ім. Б. Хмельницького

МЕТОДОЛОГІЧНЕ СТАНОВЛЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В 1990-Х РР.

У російській етнології 1990-х рр. значною мірою спостерігалися кризові явища теоретико-методологічного характеру. Передусім це пов’язано з тим, що з 1991 р. російській етнологічній науці дісталась фактично вся етнологічна спадщина її радянської попередниці. Крім того, в ній спостерігався ще ряд негативних тенденцій, зокрема дихотомія поглядів на теорію етносу та етнічності. З одного боку, сильні позиції мали погляди «колишніх» радянських дослідників таких, як В. Козлов, С. Арутюнов, М. Губогло, Ю. Семьонов. З іншого боку, з’явилося покоління молодих етнологів, які зазнали сильного впливу західної етнологічної думки, до яких відносяться В. Тішков, Ю. Зарінов, С. Чешко, С. Рибаков, С. Соколовський, Є. Колпаков, Б. Вінер та ін.

Ще однією тенденцією розвитку російської етнології в 1990-х рр. стало заперечення здобутку радянських дослідників і популяризація постулатів західної концепції етнічності, переважно інструменталістського спрямування. Однак з кінця 90-х рр. XX ст. все частіше лунають заклики щодо спроби інтеграції здобутків як радянської, так і західної етнологічних традицій. Наступною характерною особливістю розвитку етнологічної науки в Росії є все більше підкорення, внаслідок попередньої тенденції, конкретній етнополітичній ситуації. Остання ж не становить таємниці й характеризується ускладненням у Російській Федерації так званого «національного питання».

Нарешті, ще однією негативною тенденцією, яка характеризувала російську етнологію наприкінці XX ст., був відхід дослідників від фундаментальних розробок стосовно теорій етносу, етнічності та проблематики етносоціальних процесів. За перше десятиліття «вільного» існування, російські етнологи не запропонували жодної ґрунтовної концепції із означеної проблематики. Їхні дослідження, як правило, становили фрагментарні публікації в періодиці або надруковані доповіді, присвячені тим чи іншим аспектам теоретико-методологічних проблем сучасної етнології. Найважливішим фахо-

вим журналом з цієї проблематики стало «Этнографическое обозрение» (колишня «Советская этнография»), яке продовжило на своїх сторінках традицію дискусійних обговорень теоретико-методологічних проблем етнології.

У першій половині 1990-х рр. у середовищі російської етнологічної науки переважав, так би мовити, примордіалістський напрямок розуміння етносу, етнічності та проблематики етносоціальних процесів Типовими в цьому розумінні стали праці В. Іорданського, А. Бєлкова, С. Арутюнова, В. Козлова, М. Крюкова. З досить оригінальними поглядами на проблему в 1994 р. виступив С. Чешко, що спричинило жваву дискусію в колі російських фахівців-етнологів, до якої долучилися В. Козлов, С. Арутюнов, Є. Колпаков, Ю. Зарінов. На наш погляд, головним здобутком цієї дискусії став той очевидний факт, що в російській етнології з'явився плюралізм думок щодо проблем, пов'язаних із теоріями етносу, етнічності та етносоціальних процесів.

Від середини 90-х рр. XX ст. більш помітною стає тенденція заперечення етнологами об'єктивної реальності етносу, зумовлена впливом на російських дослідників західної концепції етнічності, переважно інструменталістського та конструктивістського спрямування. Найбільшим їхнім прихильником у Росії став В. Тішков. Основним висновком вченого стало заперечення впливу етнічних процесів на міжетнічні стосунки, зокрема, й конфлікти. Результатом наукових пошуків В. Тішкова стала публікація його доповіді в 1997 р. («Про феномен етнічності»), яка також стала предметом жвавої дискусії серед російських дослідників. Більшість її учасників прихильно поставилися до концепції В. Тішкова, хоча невдовзі критичні висловлювання стосовно його позиції висловили Б. Вінер, С. Рибаков та ін. На початку нового тисячоліття серед російських етнологів пролунав оптимістичний заклик: «Час шукати спільну мову» (Ю. Зарінов).

Отже, розвиток російської етнології в 1990-х рр. характеризувався низкою негативних тенденцій: велика розбіжність в поглядах на проблеми, зростання впливу й сліпого копіювання положень західної етнології, залежність методологічних розробок від складної етнополітичної ситуації в країні, а відсутність фундаментальних розробок. Розвиток сучасної російської етнологічної науки свідчить про потребу подальшої розробки теорій етносу, етнічності та проблематики етносоціальних процесів. Крім того, вирішення такого складного завдання вимагає об'єднання не лише існуючих парадигм

етнологічного знання, а й самих етнологів, причому не лише в межах Російської Федерації, а на максимально широкому тлі наукового дискурсу.

ИВАНИЦКАЯ ЯНА
БГУ

К ПРОБЛЕМЕ РАННЕХРИСТИАНСКОГО ИСКУССТВА I – IV ВВ. Н.Э.: СИМВОЛИЗМ ИЛИ ИЛЛЮСТРАТИВНОСТЬ

История раннехристианского искусства представляет собой актуальное поле для исследования, так как прежние концепции устаревают, появляются новые памятники, требующие осмысления.

Наиболее ярким памятником искусства первых веков христианства являются росписи римских катакомб. В России их изучением занимались А. фон Фрикен, выпустивший единственное специальное исследование о катакомбах; А.С. Уваров, изучивший раннюю христианскую символику; еп. Порфирий (Успенский), описавший увиденные им памятники Италии; Н.В Покровский, исследовавший отдельные символы в христианском искусстве. В советский период искусствоведы почти не обращались к смысловому содержанию росписей римских катакомб.

Существующая ныне концепция генезиса христианской живописи исходит из того, что до Миланского эдикта 313 г. катакомбная живопись, в силу своего тайного характера, была исключительно символичной. Символы же были преимущественно абстрактными. Постепенно, с VI в., символы заменяются иллюстрациями к Священному Писанию. В VII в. символы запрещаются Вселенским собором за ненадобностью.

Однако, посмотрев на хронологию и содержание катакомбных росписей, станет очевидно, что сюжетные картины, связанные с Писанием, появляются очень рано, гораздо раньше традиционных датировок.

В целом можно выделить здесь группу «синтезных» изображений, по иконографическому типу еще античных, но по смыслу уже христианских. Например, катакомбная сцена «Христос – Гелиос» (III в.) изображает Спасителя уже в почти каноническом виде, но композиция следует античной традиции изображения Гелиоса в колеснице.

Сооружение христианских погребений в катакомбах началось, видимо, во II-III в.; до этого они не были христианскими. Налицо континуитет топографии некрополей и частичная преемственность изобразительного ряда.

Интересно, что катакомбы соединяли погребальную, мемоpативную, литургическую, функции, что и определило тематику катакомбной христианской живописи, где главными стали темы воскресения мертвых, образы молитвы, евхаристические образы.

Главное концептуальное новшество христианской катакомбной живописи – отказ от иллюстративного и декоративного принципов позднеантичной живописи: изображение имеет скрытый смысл, оно намеренно эзотерично.

Основные группы памятников катакомбной живописи Рима – Капелла в катакомбе св. Каллиста, греческая капелла в катакомбе св. Присциллы и галерея Флавиана в катакомбе Домициллы, а помимо Рима - росписи города Дура-Европос в Сирии (III в.).

В живописи катакомб можно выделить следующие периоды:

I-й период живописи – до III в.: техника искусства высока, количество христианских сюжетов ограничено;

2-й период – III – IV вв.: техника ухудшается, количество и разнообразие сюжетов увеличивается.

Среди символических христианских изображений преобладают изображения Оранты и Доброго Пастыря; Ветхий Завет представлен сценами: Ной в ковчеге, Давид и Голиаф, Даниил среди львов и др. Росписи с евангельскими сценами появляются достаточно рано, но в историческом порядке лишь вV в.

Таким образом, подлинная история раннехристианской живописи с выделением этапов, стадий и центров еще не написана. Прежняя схема ее развития – прямая линия и преемственность от символизма к историческим иллюстрациям Писания – нуждается в пересмотре. Картина эволюции была более сложной и неоднозначной.

ІВАНОВ СТАНІСЛАВ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ М. ХАРКОВА В РОКИ НЕПУ

На Харківщині, як і в цілому в Україні, національний склад формувався протягом століть під впливом соціально-економічного, політичного та культурного розвитку. Кожна з націй приносила сюди частку своєї культури, традицій. Харківщина стала „малою батьківщиною” для представників багатьох народів. Великі міста, як правило, є багатонаціональними за складом свого населення, більш ніж 350-річна історія м. Харкова це переконливо підтверджує. На середину 20-х рр. за Всесоюзним переписом населення 17.12.1926 р. в місті

Харкові зареєстровано 417,3 тис. жителів, серед них були представники 60 національностей.

З розвитком НЕПу змінюється національна структура населення міста. Якщо в 1920 р. українці складали лише 21,3 %, а росіяни – 50,6%, то на 1923 р. кількість росіян зменшилась до 35,7% ,а українців збільшується до 37,9% . І все таки на 1926 р. відсоток росіян у місті був ще значним 37,0% . Незначні зміни з 1920 по 1926 р. відбулися серед єврейського населення на початок 20-х років вони становили 20,5% , а у 1926 р. 19,4%.

Серед інших національностей найбільший відсоток 2,7% на поч. 20-х років становили поляки, всі інші: вірмени, німці, білоруси, латиші, греки, татари – становили менше одного відсотка. Отже, найбільш чисельними були три національності – українці, росіяни та євреї. Якщо простежити географічне розташування національних груп населення міста, то спостерігаємо, що основна частина українців мешкали на околицях міста, а близько 30% росіян та 48% євреїв – в центральній частині.

Характерною особливістю Харкова (столичного міста) було те, що тут був великий відсоток службовців, які на середину 20-х років становили 39%.

Щодо соціальної диференціації серед найчисленніших національностей міста, то зазначимо, що серед робітників переважали українці та росіяни, а серед службовців – євреї. Переважна більшість українців, росіян та поляків працювали на фабриках, заводах, залізничному транспорті та будівництві, а більшість єврейського населення було зайнято в торгівлі, державних і приватних установах, навчальних закладах, медицині.

Період НЕПу був важливим рубежем у ліквідації безграмотності населення, що було викликано потребою у кваліфікованих кадрах для промисловості, транспорту, торгівлі, тощо. В місті розширювалася мережа навчальних закладів усіх рівнів. На підприємствах міста ХПЗ, ВЕК, та інших створювалися школи і групи лікнепу, школи фабрично – заводського учнівства (ФЗУ). Позитивну роль в освітянській політиці 20-х років відіграла українізація, введення української мови в державних установах та школах. Зауважимо, що на 1926 рік серед письменних більше було чоловіків 79,6%, серед жінок 65,1%. Щодо письменних серед українців, росіян та євреїв, то найменший відсоток 72,3% складали українці, росіяни – 73,5%, а серед євреїв письменних було 81,7%. Найбільше письменних було серед німців 89%, естів 91,6% та караїмів 92,3%.

Отже, в роки НЕПу Харків був багатонаціональним, найчисленнішими були українці, росіяни та євреї. Серед інших національностей переважали поляки. Найбільший відсоток робітників складали українці, росіяни та поляки, серед службовців провідне місце посідали євреї – майже 44%.НЕП позитивно впливав на збільшення письменного населення міста.

ИВАЩЕНКО ИРИНА
ДОНУ

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ М.П. МУСОРГСКОГО

Актуальность темы. Становление идеологии разночинно-демократического поколения, развитие антикрепостнической мысли, центральные идеи Могучей кучки – в изучении этих моментов серьезно может помочь понимание общественно-политических взглядов М.П.Мусоргского. Разработка темы: в искусствоведческой литературе затронут в основном музыковедческий аспект, внимание к социально-историческим проблемам- работы Ю.В.Келдыша, В.В.Стасова, Э.П.Фрид. Источники: литературное наследие Стасова, Римского-Корсакова, Бородина; источники личного происхождения и музыка Мусоргского. Цель: анализ и обобщение общественно-политических взглядов Мусоргского, задачи: выяснить мнение композитора по крестьянскому вопросу, системе государственного строя, роли личности в соответствующую эпоху. Полученные результаты могут стать полезными при подготовке к семинарам по культуре России, на уроках истории, эстетики в средней школе.

Крестьянская проблематика. Крестьянство для Мусоргского – великая, но стихийная сила, не способная пока осуществить значительные перемены (Письма Н.Пургольд от 29.12.1857, Балакиреву от 14.11.1858, 12.06.1859), главная причина того – нищенский быт, проблема которого стает в «Калистрате», «Спи,усни,крестьянский сын», «Сиротке», «Колыбельной Еремушке», «Песне старца». Пути выхода из кризиса: отмена крепостного права (письма Балакиреву от 12.06.1859, 8.09.1860, дневниковые записи 1858,1859гг), но надежда на реализацию этого условия мирным путем для Мусоргского несостоятельна, основной способ реализации – восстание (дневниковые записи от 5.02.1859, 12.07.1859, 26.06, 1860). Он прекрасно осознавал, что и отмена крепостного права всех проблем не решит, т.к. в деревне уже четко наметилась имущественная дифференциация (он верно предполагал ее плоды – письмо Н.Пургольд от 3.04.1860). Мусоргскому были далеки идеи утопического крестьянского социализма, но какого конкретного пути улучшения пореформенного быта он не сформулировал, однако выразил мысль, что народ, освобожденный от крепостной зависимости, должен быть допущен к решению государственных проблем (предисловие к «Хованщине»). Еще один важный момент: в быстро капитализирующейся России очевидна расшатанность обычных устоев, рожденная внедрением буржуазных ценностей в социально-психологический, этический ряд большинства. Крестьянство, по Мусоргскому, еще лишено этого благодаря «инстинктивной морали» - в ней, в перенесении этой морали в другие слои российского общества, есть спасение душ (исключительно трагическое положение которых показано в циклах «Песни и пляски смерти», «Без солнца») от торгашества (письма В.Бунину от 23.07.1865, В.Голенищеву от 12.12.1865, дневниковые записи 07.01.1860, 24.10.1862)

Оценка политического строя. В наследии Мусоргского есть ряд произведений, позволяющих предположить наличие антимонархических идей; особо следует отметить «На Днепре» и «Песню Мефистофеля в погребке Ауэрбаха». Это открытая сатира на самодержавие: осмеян король, протежирующий кровопийцам-блохам, трусливая придворная камарилья. Еще один аспект – отношение к военной политике России. Здесь налицо большая эволюция: бравурная полька «Подпрапорщик», призыв к битве в «Царе Сауле» → возмущение организацией войска (дневники 1853-59гг), решение уйти в отставку → произведения «Забытый», «Полководец», где война и Смерть – воплощение трагедии народа, посылающего на поля сражений своих сыновей и дневники1856-57, 1867, 1868 гг, позволяющие предположить, что Мусоргский от понимания несовершенства организации военного дела России пришел к пацифистским убеждениям.

ІВАЩУК ВОЛОДИМИР
ТНПУ ім. В. Гнатюка

УЧАСТЬ НАДДНІПРЯНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ЕМІГРАНТІВ В ГАЛИЧИНІ У ПІДГОТОВЦІ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО КОНГРЕСУ У 1934 РОЦІ

Відчуження і протиборство політичних сил в українському таборі, викликані тяжкими внутрішніми і зовнішніми обставинами, вихід з яких кожна партія бачила по-своєму, стояли на заваді їх консолідації. Повною мірою це виявилось під час підготовки Всеукраїнського Національного Конгресу (ВНК), ідея якого виникла в емігрантських колах в 1933 році. Влітку 1934 року у Львові було утворено Тимчасовий ініціативний комітет, до якого увійшли д-р Д.Левицький (УНДО), М.Стахів (УСРП), О.Назарук (УНО). Участь у ВНК могли взяти організації, які зобов'язувалися бороти-

ся за відновлення соборної самостійної Української держави, визнавали повну суверенність народу щодо вибору конституційного ладу, а також свою політику погоджують з членами ВНК.

Засідання підготовчої комісії ВНК відбулися 20, 24 вересня 1934 року. Є відомості про те, що з приводу участі у ВНК з деякими представниками наддніпрянської політеміграції в Галичині у вересні 1934 року контактували провідні діячі місцевого політикуму. Про це свідчить таємний лист від 8 жовтня 1934 року майбутнього керівника Клубу Українських Емігрантів, ад'ютанта С.Петлюри і підполковника армії УНР О.Доценка до голови УНДО Д.Левицького.

Видається, що О.Доценко виконував роль посередника між державним центром УНР та місцевими політичними силами в Галичині.

Власне, з цього листа стає відомо, що 27 вересня 1934 року голова УНДО Д.Левицький провів з О.Доценком переговори щодо скликання Передконгресової комісії та участі в них О.Доценка і, очевидно, близької до нього групи наддніпрянських політемігрантів. О.Доценко зазначив у листі, що після цих переговорів він мав розмову зі своїм урядом та з різноманітними політично-громадськими угрупованнями. Тож він тезово сформулював Д.Левицькому свої політичні позиції та необхідні умови участі в Передконгресовій комісії з підготовки ВНК.

По-перше, представники партій та громадських організацій, що підтримують уряд УНР, заявили про свою участь у роботі Передконгресової комісії лише за умови, якщо до участі в роботі комісії не будуть допущені представники т.з. Українського союзу хліборобів-державників чи ради присяжних цього ж союзу, які підтримували гетьмана П.Скоропадського, і який, на думку представників цих партій та громадських організацій, виступав „речником москвофільських протисамостійницьких тенденцій в українській політиці". По-друге, він повідомив Д.Левицького, що державний центр, як і всі політично-громадські угруповання, що його підтримували, виступали за те, що в Передконгресовій комісії та і в самому ВНК могли і повинні були брати участь всі політично-громадські організації від правих до лівих включно, які „стоять на яскравих державно-самостійницьких позиціях у нашій визвольній боротьбі".

Однак, як відомо, процес консолідації сил, підготовки ВНК був перекреслений угодовською акцією нового керівництва УНДО.

ИВЧЕНКО БОГДАН
ХНУ им. В.Н. Каразина

РАСКАЗАЧИВАНИЕ НА ДОНУ В 1919 Г.

Раскрытие всех особенностей курса РКП(б), направленного на расказачивание, является важнейшей основой в понимании событий на территории Донской области в 1919 г, а также политики большевиков относительно донского казачества и казачества в целом, поскольку большевики внедряли её на территории других казачьих войск, что дает ключ к пониманию причин восстаний казаков против большевистской власти.

Курс на расказачивание в 1919 г. часто изменялся и перерабатывался, кроме того, существовали противоречивые точки зрения на проблему расказачивания в самой среде представителей Советской власти, поскольку существовала группа лиц, изначально не поддерживавшая курс РКП(б) на расказачивание. Поэтому эта проблема не такая простая, как её интерпретировали некоторые ученые, и требует подробного изучения. Существующая литература по этому вопросу рисует упрощенную схему расказачивания, за исключением исследования В. Гениса "Расказачивание в Советской России", подробно изучившего проблему, но и оно не лишено недостатков.

Четкого определения, что такое "расказачивание", в среде большевиков не существовало. Термин "расказачивание" в некоторых исследовательских роботах определяется слишком упрощенно. На наш взгляд, наиболее приемлемым трактованием этого термина, относительно расказачивания на Дону в 1919 г., предлагаем считать наше определение: "Расказачивание – это целенаправленный курс большевиков в 1919 г., направленный на ликвидацию казачества как класса (бывшего привилегированного сословия) в России, рассматриваемого в целом как опора контрреволюции, путем введения ряда мер, как экономического и бытового характера, так и физического уничтожения верхов казачества (зажиточных казаков, офицеров, лиц выборной власти и т. д.), контрреволюционно настроенного казачества и частичного переселения казачьего элемента за пределы своей земли, а также заселение на их место не казачьего элемента". Именно в таком ракурсе мы будем рассматривать понятие расказачивание на Дону в 1919 г.

Программными документами в ходе расказачивания в 1919 г. на Дону являлись: 1) циркулярное секретное письмо об отношении к казачеству от 24.01.1919 г. ЦК РКП(б); 2) инструкция от 07.02.1919 г. Реввоенсовета Южфронта к проведению директивы ЦК РКП(б) о борьбе с контрреволюцией на

Дону ; 3) резолюция Донбюро РКП(б) об основных принципах отношения к казачеству от 21.04.1919 г.

После расследования казачьим отделом ВЦИК причин т.н. Вешенского восстания, в июне 1919 г. была раскрыта вся ошибочность политики расказачивания, что подтолкнуло РКП(б) на сворачивание этого курса. Хотя официальной цифры относительно количества потерпевших от расказачиывания не существует и по сей день, однако, по подсчетам И. Билого, число общих прямых людских потерь на Дону вследствие расказачивания составило 823 тыс. человек. Уже 16.08.1919 г. было опубликовано специальное обращение ВЦИК и СНК к казакам всех казачьих войск страны, в котором было обещано не проводить расказачивание. Последующее свертывание расказачивания было отображено в "Тезисах о роботе на Дону" от 18.09.1919 г. и в "Обращении к трудовым казакам Дона, Кубани и Терека, Урала, Сибири и Оренбурга" от 06.12.1919 г. К концу 1919 г. расказачивание на Дону было свернуто полностью.

ИГИНА ЮЛИЯ
СПБГУ

АД, ДЬЯВОЛ, ВЕДЬМА И «НЕСЧАСТНЫЙ ПРОСТАК»: АНТИВЕДОВСКОЙ ПАМФЛЕТ КАК ИНСТРУМЕНТ ВОЗДЕЙСТВИЯ НА НАРОДНОЕ СОЗНАНИЕ

Английские памфлеты, повествующие о событиях процессов над ведьмами в Англии, являются одним из наиболее значимых типов источников для исследователей ведовства. По мнению современного британского исследователя ведовства М. Гибсона, ведовские памфлеты, с точки зрения достоверности, можно разделить на два типа: к первому относятся памфлеты, основанные на событиях реальных судов и официальных документах; ко второму типу относятся художественные памфлеты с вымышленным содержанием, не опирающиеся на какие-либо действительные события, случаи и официальные записи (Gibson M. Early modern witches. P. 138-139.).

Объектом интереса в данном исследовании стал антиведовской памфлет 1592г., повествующий о случае колдовства в графстве Мидлсекс. По всем признакам этот памфлет относится ко второму типу памфлетов и его содержание отражает не конкретный ведовской случай или процесс, а является художественным вымыслом. Вполне возможно, что историк имеет дело здесь не с индивидуальным авторским вымыслом, а с литературной обработкой какой-нибудь популярной в графстве

Мидлсекс (памфлет повествует о событиях в Вудхолле, приходе Пиннер графство Мидлсекс близ Харроу) устной истории. Так или иначе, художественность или вымышленность всегда в известной степени отражает реальную действительность как представление людей о ней. Так, рассматриваемый памфлет, оставаясь вымышленной историей, тем не менее, основан на имевших широкое распространение в реальной жизни случаях колдовства и преследования ведьм и имевших широкое хождение популярных представлениях о ведьмах. По мнению первой современной издательницы и исследовательницы этого источника Б. Розен, он стал ярчайшей иллюстрацией настроений, которые царили в английском и не очень образованном обществе в конце XVI в. Неудивительно, в связи с этим, что колдовство в повседневной жизни обычного трудового человека - есть центральная тема памфлета. Принимая во внимание, что английское ведовство – сельское явление, разумно предположить, что такая тема была близка и интересна, в первую очередь, простолюдину. Об этом говорят, и жанровые особенности памфлета, простота стиля, изложения и языка, которые облачали популярные сюжеты и мотивы в доступную и предельно понятную форму. Все это вроде бы свидетельствует о том, что памфлет 1592г. (как и ведовские памфлеты, вообще) создавался как произведение популярного жанра, предназначенное для широкой аудитории, на чем, собственно, настаивали и настаивают исследователи английского ведовства (Б.Розен, М. Гибсон). Однако проблема заключается в том, что основная масса простолюдинов - горожан и, особенно, крестьян, в рассматриваемое нами время оставалась все-таки по преимуществу неграмотной, поэтому реальное знакомство с популярной литературой для народа фактически оставалось уделом народного меньшинства. Хотя, как считают исследователи, наличие в деревне даже мизерного процента мало-мальски грамотных людей, делало популярную литературу отчасти доступной и для остальной части жителей в опосредованном, устном изложении, пересказе, чтении вслух (А.Я. Гуревич).

Таким образом, с точки зрения литературных и жанровых особенностей, памфлет 1592г. можно считать произведением популярной литературы, однако, уверенности в том, что он действительно был известен или популярен в народной среде, для которой, он, по-видимому, создавался, у нас нет. Тем не менее, анализ такого рода источника все же позволит пролить свет на некоторые важные моменты, связанные с проблемой формирования общественного восприятия ведовства: во-первых, на восприятие феномена ведовства обыденным, народным сознанием, и преломление этого восприятия в официальной трактовке; во-

вторых, на функционирование памфлета как способа и средства воздействия на народное восприятие ведовства официальной или господствующей культурой. Постановка проблемы формирования общественного восприятия ведовства есть непосредственная цель данного исследования, которую предполагается достичь посредством тщательного анализа памфлета 1592г., а именно, его конкретного содержания, художественных и стилистических особенностей, образов, идей и представлений отраженных в нем. В силу того, что единственным источником данного исследования является рассматриваемый памфлет, хронологические рамки исследования будут охватывать время создания и выхода памфлета из печати, то есть, 1592г.

ИГНАТЬЕВА АЛЛА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ПРОБЛЕМЫ МЕТОДОЛОГИИ В ТВОРЧЕСТВЕ М.П. ДРАГОМАНОВА

Выдающийся мыслитель, публицист и общественный деятель, М.П. Драгоманов оставил заметный след не только в украинской, но и в славянской культуре в целом. Однако слава историка-слависта и этнографа, а также автора оригинальных общественно-политических концепций оставила в тени «другого Драгоманова» – Драгоманова как исследователя истории Римской империи. Именно с римской историей, с разработкой её общих и частных вопросов связано становление Драгоманова как учёного. Более того, именно изучение и преподавание истории древнего мира подтолкнули молодого исследователя к осознанию необходимости теоретического осмысления основополагающих принципов той методологии, придерживаться которой он считал единственно возможным и правильным.

Научное мировоззрение Драгоманова формировалось непосредственно под влиянием позитивизма. Он был первым украинским историком, который специально интересовался проблемами теории исторического познания. В статье «Положение и задачи науки древней истории» Драгоманов постарался показать преимущества позитивистской методологии научных исследований применительно к истории древнего мира. В начале статьи справедливо указывается на стремительное накопление с 40-х годов XIX столетия источниковой базы. Археологические раскопки предоставили в распоряжение учёных большое количество памятников материальной культуры, и это существенно расширило возможности исторического исследования –

прежде всего потому, что ранее основой для заключений специалистов служили преимущественно сочинения античных писателей, излагавших и оценивавших события весьма тенденциозно.

Новые возможности, открывшиеся для исследователей древней истории, по мнению Драгоманова, требовали новых подходов к её изучению, новой методологии, основанной на следующих принципах. Главное требование, выдвигаемое Драгомановым, – объективность: выводы исследователей не должны зависеть от их философских и политических взглядов и предпочтений, от какого-либо рода «субъективных тенденциозностей» вообще. Существенным в теории Драгоманова является внимание к естествознанию, стремление представить познавательный процесс в естествознании как универсальный и обязательный не только для наук о природе, но и для наук об обществе. «Новый метод» должен быть направлен как непосредственно на постижение истории, так и на познание общественной жизни в целом в её историческом измерении. Иными словами, он должен стать методом науки об обществе, или социологии, в которую в качестве разделов войдут многие самостоятельные науки (и история в их числе).

Задачей истории, с точки зрения Драгоманова, является поиск логических связей между историческими событиями и явлениями, осознание исторических закономерностей. История «должна дать … точные обобщения, т.е. так называемые законы». Учитывая то обстоятельство, что обобщения, безусловно, возможны лишь при изучении однородных фактов, Драгоманов выдвигает новое требование: классифицировать исторические явления по родам и видам, для чего необходимо старый географически-хронологический принцип группирования исторического материала заменить новым – логическим, в основе которого находится сравнительный подход. Наконец, одним из базовых положений пропагандируемой Драгомановым методологии является требование моральной полезности, поучительности исторического исследования, выводы которого должны иметь практическое значение.

Безусловно, воспитательная функция истории, на которой настаивает Драгоманов, противоречит принципу объективности, так как подразумевает толкование событий под углом зрения ценностных установок, т.е. определённую предубеждённость, пристрастность. Подобные расхождения могут объясняться не только некоторой непоследовательностью, угловатостью теоретического осмысления основных принципов предложенной Драгомановым методоло-

гии, но и изменчивостью, неустойчивостью стратегии и тактики исследования, характерными для позитивизма в целом. Несмотря на это, необходимо отметить, что именно Драгоманов впервые в украинской историографии предпринял попытку теоретического обоснования позитивистской методологии, столь популярной среди дореволюционных исследователей.

ИГНАТЬЕВА АЛЛА
ХНУ им. В.Н. Каразина

СУЖДЕНИЯ РИМСКИХ ИСТОРИКОВ ОБ ИМПЕРИИ И ИМПЕРАТОРСКОЙ ВЛАСТИ (ПО РАБОТЕ М.П.ДРАГОМАНОВА «ВОПРОС ОБ ИСТОРИЧЕСКОМ ЗНАЧЕНИИ РИМСКОЙ ИМПЕРИИ И ТАЦИТ»)

«Вопрос об историческом значении Римской империи и Тацит» – главный труд М.П.Драгоманова по истории античности – содержит детальный разбор взглядов на Империю, высказывавшихся с момента её установления до середины XIX столетия. Особый интерес представляют отразившиеся в трудах древних историков мнения самих римлян. Идеализация прошлого, «прежних» римлян, представления о постоянном упадке нравов формировали своеобразные воззрения римских мыслителей на современное им общество и государство. Драгоманов подчёркивает, что при таких общих понятиях «взгляд на настоящее не мог быть светлым у римских писателей: все они действительно большие пессимисты».

Главным пороком, на который сетуют почти все римские авторы, выступает «роскошь»; стародавние же добродетели – простота жизни и умеренность, отсутствие изнеженности – «имели в глазах римских писателей особенную цену потому, что римляне полагали, будто от них собственно и произошло прежнее величие Рима». Драгоманов утверждает, что жалобы на утрату политической свободы – в сравнении с жалобами на пороки и роскошь – отступают у римских авторов на второй план, а последовательные республиканские убеждения «есть вещь, гораздо более навязанная древним римлян новыми писателями, чем бывшая в действительности». Интересно, что у римских историков не видно «почти никакой вражды» к древнейшей эпохе их государства, когда Рим управлялся царями, но даже наблюдается большая симпатия – именно потому, что «это время было временем добрых старых нравов». Вообще, когда заходила речь о восстановлении прежних нравов, римские мыслители не останавливались перед

«опасением нарушить политическую свободу, о личной уже и говорить нечего», т.е. «были гораздо больше моралисты-педагоги, чем политики».

Взгляд римских историков на Империю во многом зависит от «приговора» над предшествовавшей её установлению эпохой, поэтому на примере сочинений Саллюстия Драгоманов разбирает мнения и заключения древних моралистов о состоянии Римского государства в период гражданских войн. В объяснениях общественных потрясений, данных Саллюстием в «Заговоре Катилины», содержится «очень мало политического элемента»: все заключения римского историка о пользе бедности и «почётности умеренности», о вреде счастья и богатства перенесены «прямо из частной жизни на публичную» – и «здесь оказываются довольно наивными». Следовательно, для римских авторов характерна не «политически-социальная», а «частно-моралистическая» точка зрения на исторические явления и эпохи. Такой консервативный и «педагогический» взгляд «римских писателей на эпоху гражданских войн не только был причиной того, что эти писатели не поняли внутреннего смысла гражданских войн и вытекшей из них империи, но даже оказывал вредное влияние на практический ход дел в государстве». Данное положение подтверждают два письма Саллюстия к Юлию Цезарю, в которых римский историк, давая советы «фактическому правителю», обращает его внимание «совсем не на главную сторону вопроса». Саллюстию прежде всего «хочется восстановления добрых старых нравов», поэтому он и предлагает Цезарю «сентиментальную цель»: ограничить роскошь, ликвидировать пороки, поднять значение добродетели.

Итак, древние моралисты требовали от государственных деятелей принятия мер, направленных на улучшение нравов, искоренение пороков. Поэтому Октавиана, принявшего на себя «роль восстановителя старого Рима», римская литература устами Горация, Вергилия, Овидия «превознесла… до небес». Попытки Августа «восстановить» прежние нравы, религиозные обычаи, ограничить издержки вызывали одобрение и римских историков, которые «гораздо более были довольны, чем недовольны» временем его принципата. Даже Тацит, которого Драгоманов называет «далеко не последовательным республиканцем», «мало что находит сказать» против эпохи Августа.

Таким образом, основой для суждений римских историков об Империи и эпохе гражданских войн, приведших к её установлению, является сопоставление действительности современного им общества и государства с жизнью римской гражданской общины времен «ста-

рой республики», с нравами и идеалами предков. Подобные воззрения древних авторов, характерный для них «моралистический» взгляд на историю Драгоманов охарактеризовал как «стародумство римских писателей».

ІЗОТОВА ОЛЕНА
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

СТАН ЖИТЛОВО – КОМУНАЛЬНОЇ СФЕРИ ПОВОЄННОГО СЕЛА ХАРКІВЩИНИ (1946 – 1953 рр.)

Однією з умов піднесення життєвого рівня людей є забезпечення їх упорядкованим житлом. В післявоєнний час ця проблема була для селянина найбільш гострою. В літературі радянських часів питання житлового будівництва села в той період висвітлюється загалом вкрай спрощено, однобічно і лише в позитивному ракурсі. В новітніх розробках дана тематика теж залишається ще маловивченою.

Мета повідомлення полягає в тому, щоб з'ясувати реальну картину відбудови житлово – комунальної сфери сіл Харківської області, показати реальні проблеми і труднощі в її розвитку в повоєнний час.

На момент звільнення Харківської області було зруйновано 81852 будинки колгоспників (з них повністю – 58736, частково – 23116), 17789 виробничих будівель, 4787 культурно – побутових приміщень. В землянках проживало 30277 сімей колгоспників. Згідно п'ятирічного плану 1946 – 1950 рр. передбачалося проведення нового будівництва та відновлення житлового фонду в селах, але в основному на кошти колгоспів.

Будівництво житлових будинків колгоспники проводили, як правило, своїми силами, майже без допомоги колгоспів і місцевих організацій. Брак будівельних матеріалів, кваліфікованої робочої сили змушував людей споруджувати примітивне житло. Плани робіт по житлово – громадянському будівництві постійно не виконувались і не перевищували 60%. У зв'язку з цим в січні 1949 р. Рада Міністрів і ЦК КП(б)У прийняли постанову «Про хід будівництва житлових будинків для колгоспників, що проживають в землянках та на чужій території», звертаючи особливу увагу радянських і партійних органів на рішуче прискорення даної справи. Проте й на цей раз контроль за виконанням постанови не здійснювався, належної допомоги з боку уряду колгоспам не надавалося, а виробництво будівельних матеріалів у необхідних обсягах не забезпечувалося. Створення ж у колгоспах власних підприємств по виробництву цегли, черепиці та інших будівельних матеріалів на початку 50-х р. було категорично заборонено.

Преса початку 50-х рр. підкреслювала велику увагу до проблеми з боку партійно – радянських органів та наявність на місцях різноманітних типових проектів житлових будинків. Але ці проекти не відповідали потребам селян, бо були виконані в застарілому стилі сільських побудов і їх будівництво здійснювалось неякісними матеріалами.

Тільки після вересневого (1953 р.) пленуму ЦК КПРС певною мірою поліпшується становище в сільському будівництві. На село почало більше надходити будівельних матеріалів, дещо зросла роль колгоспів у спорудженні хат для селян. Лише в середині 50-х рр. було розв'язано питання по переселенню сімей колгоспників, які поневірялись в землянках до нормальних осель.

Отже, одна з головних соціальних проблем повоєнного села тривалий час залишалася нерозв'язаною. Державна політика на селі була спрямована, перш за все, на відновлення виробничих потужностей колгоспів залишаючи поза увагою необхідність створення належних побутових умов для сільських жителів.

КАИЛЬ МАКСИМ
(СМОЛГУ)

РАСКОЛЫ 1920-Х ГОДОВ В РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ В МЕТОДОЛОГИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ

Природа церковных расколов 1920-х гг. различна. Если первый раскол, начавшийся в 1922 г. был связан с развитием поддерживаемого государственной властью обновленческого движения, то второй был спровоцирован политической линией патриаршего местоблюстителя м-та Сергия, выразившего своей «декларацией» 1927 г. лояльность церкви по отношению к советской власти. Такой подход в интерпретации рассматриваемого явления утвердился в последние годы благодаря использованию широкого круга новых источников и их комплексной интерпретации. Вместе с тем, обращаясь сейчас к вопросу «русской церковной смуты» XX столетия невозможно не учитывать выводы работ разных поколений, различной идейной направленности.

В русскоязычной историографии по истории церковных смут и расколов советского периода возможно выделить четыре группы работ, каждая из которых несет на себе определенную методологическую, идейную и в результате оценочную нагрузку. Первую составляют труды советских, «официальных»

авторов-агитаторов, в том числе самих раскольников, т.е. современников событий, излагающих с позиций революционной целесообразности изменения во взаимоотношениях власти и церкви, произошедшие после октября 1917 года, логически увязанные с природой расколов, знаменующих борьбу передового духовенства против контрреволюционеров и «князей церкви» (А.И. Введенский, Б.П. Кандидов, Н.М. Лукин). Вторая группа представлена работами эмигрантов первого (Н.А. Бердяев, А.В. Карташев, Г.П. Федотов) и второго (А. Левитин, В. Шавров, Л. Регельсон) поколений, осознающих церковные расколы как духовную катастрофу и единых во мнении по поводу ее виновника – советской системы, разрушительного влияния большевистской идеологии и политической практики. Третью группу составляют работы церковных авторов постсоветского периода (В. Цыпина, Г. Митрофанова), подготовленные на основе широкого круга источников, но содержащие оценочные суждения близкие политической доктрине современной Русской православной церкви. Четвертая группа в комплексе историографии по рассматриваемому вопросу сформирована работами современных светских авторов, использующих широкий круг ранее недоступных исследователям источников, в том числе из архивов ФСБ, концептуально, на основе принципа историзма исследующих проблему церковных расколов на фоне рассмотрения истории государственно-церковных отношений (М.В. Шкаровский, А. Н. Кашеваров, М.И. Одинцов).

Подход последней группы авторов, создававших свои работы в условиях новых идеологических реалий доказал свою результативность. Сравнительный анализ событий двух церковных расколов 1920-х гг., осуществленный на основе комплексного анализа источников, возможного только в условиях идеологической свободы в отрыве от заранее определенных схем научно оправдан. У этого подхода есть значительный потенциал, в том числе в изучении региональной специфики церковных расколов XX века и создании обобщающих работ.

КАЙДАШ ВИКТОРИЯ
ХНУ им. В.Н. Каразина

ЗВЕРИНЫЙ СТИЛЬ СКИФОВ ПОСУЛЬЯ, САВРОМАТОВ И САРМАТОВ АЛТАЯ: ОБЩЕЕ И ОСОБЕННОЕ

Среди древнего прикладного искусства Евразии, так называемого скифо-сибирского звериного стиля довольно четко выделяются несколько локальных групп, среди которых особый интерес представляют посульская и алтайская.

Скифские памятники территории среднего течения р. Суллы представлены сосредоточением скифских курганных могильников, преобладающая часть которых относится ко времени скифской архаики. Происходящие из этих курганов многочисленные находки предметов вооружения, конской сбруи, украшений часто выполненные в скифо-сибирском зверином стиле, дают возможность проследить пути развития скифской культуры и ее связи. Своеобразным является и алтайский вариант эскифо-сибирского звериного стиля представленный в основном пазырыкской культурой. Савроматские мастера достигли большого искусства в художественной обработке кости и рога. Резьба по этим материалам – характернейшая черта местных мастеров зооморфного искусства.

Анализ образов и приемов звериного стиля этих групп должен показать их общие и особенные черты, как разные звериные образы под влиянием местных особенностей несли отличные смысловые нагрузки.

Рассматривая проблему развития звериного стиля в данных регионах необходимо упомянуть о заслугах тех людей, которые занимались ее решением. Изучением Посульских памятников занимаются такие известные археологии как: В.Б. Антонович, С.А. Мазараки, Т.Я. Самоквасов. Особый вклад в изучение этого региона внесла В.А. Ильинская, проделав огромную работу на большой территории. Ее экспедиция собрала множество интересного вещественного материала, среди которого встречаются предметы, выполненные в зверином стиле. Изучением археологии, в том числе и проблемой звериного стиля, занимались такие исследователи как: К.Ф. Смирнов, С.И. Руденко.

Звериный стиль в Посулье представлен множеством различных образов, среди которых встречаются образы местного происхождения и заимствованные, которые впоследствии могли переделываться местными мастерами.

Образы звериного стиля Посулья можно разделить на несколько групп: животные, фантастические существа и птицы. Группа животных представлена такими образами как: конь, лось, хищник кошачьей породы, кабан, баран и козел. Вещи с изображениями бароно-грифона представляют группу фантастических существ. Птичьи образы представлены орлами, грифонами и петухами.

Савромато- сарматский звериный стиль делиться на два этапа I этап(VI – IV вв. до. н. э.) связан с савроматами; II этап (III вв. до н. э.- II в. н. э.) относится ко времени сложения новых военно-

политических союзов сарматов и их расселения на запад. Среди зооморфных изображений первое место занимают хищники кошачьей породы (часто фантастические), особенно часто волк и медведь. Представлены и такие животные как олень, лось, кабан, кулан, горный козел и баран, верблюд, сайгак, лошадь. Группу птиц представляют образы орлов и грифонов. Что касается группы фантастических существ, то ее составляют такие образы, как орлиноголовый грифон, хищник кошачьей породы с волчьими чертами, грифонообразный хищник и др.

В отличие от скифских приемов здесь животные трактованы с большей экспрессией: свирепые, оскаленные морды у хищников с когтистыми лапами и грозные массивные клювы у орлов-грифонов, часто изображенные с зубами. Фигуры травоядных (копытных) переданы в позе стоящих или лежащих животных. Наблюдается значительная преемственность между савроматским звериным стилем и зооморфным стилем более поздних сарматских племен.

Имея много общих черт, звериный стиль этих локальных групп все же является самостоятельным элементом культуры данных археологических районов и несет в себе местные культурные, религиозные и мировоззренческие традиции.

КАЛІНІЧЕНКО ГАННА
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ЗЕМЕЛЬНА ГРОМАДА В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ 20-Х РОКІВ XX СТ. В ІСТОРІОГРАФІЇ

Згідно з земельним кодексом УСРР 1922 р. у республіці засновувалися земельні громади – земельно-господарські об'єднання всіх селянських господарств. Необхідність подібної організації була зумовлена особливістю господарювання індивідуальних господарств – ряд робіт у сільському господарстві вимагав спільних зусиль усіх землекористувачів.

Земельна громада, що діяла в УСРР у 1922-1930 рр., не мала адміністративних фунції, які мала дореволюційна сільська громада, тому їх не слід ототожнювати. Земельна громада 20-х років слідкувала за доцільним використанням земельних угідь, регулювала земельні відносини своїх членів і в цьому плані могла бути альтернативою колективним господарствам, що їх насаджували

більшовики. У земельній громаді 20-х років за наявності громадської багатопільної сівозміни органічно поєднувалися особисті інтереси індивідуальних селянських господарств і громадський інтерес. Економічної потреби у суцільній колективізації не було. Але земельна громада по своїй суті була ворожа тоталітарній більшовицькій системі, що була глибоко ворожа селянству. Тому в ході суцільної колективізації більшовики знищили громаду.

У літературі 20-х років про земгромаду в УСРР писали радянські земельні працівники, здебільше агрономи та землеустрійники (Н. Белонін, М. Лагоза, С. Ста шевський, С. Луценко, І. Кузнєцов та інші) Вони підкреслювали позитивне значення земельної громади при впровадженні громадських багатопільних сівозмін, наводили численні позитивні приклади таких громад. Це були невеликі газетно-журнальні статті. Комплексного дослідження громад не було проведено.

З початком суцільної колективізації про земельну громаду перестали писати. Тільки в 70 – 80х роках XX ст.. про неї з'явились невеличкі статті І. Громенка та В. Калініченка. Однак, І. Громенко вважав земельну громаду щабелькою до колективного господарства, не помітив якісної різниці між земгромадою і колгоспом, а В. Калініченко зосередив свою увагу на поземельній общині, що існувала в деяких округах УСРР.

У сучасній вітчизняній історіографії (90-ті роки XX ст. - початок XXI ст.) з'явилися роботи І. Кривко, В.Бойка. Але вони присвячені регіональним особливостям громади (на Півдні України та в Криму). Робота В. Анісімова присвячена лише правовим аспектам діяльності земгромади в Україні і не дає уявлення про існування цього інституту в українському доколгоспному селі. Вчені не звернули увагу на земельну громаду як найпростішу форму сільськогосподарського кооператива вертикального типу. Саме в цій якості земгромада забезпечувала поступ у сільськогосподарському виробництві, втягувала у цей процес всі прошарки селянства, забезпечувала і суспільний і особистий інтерес виробника. Поза увагою залишився і процес знищення земельної громади більшовицькою владою, не підкреслено, що громада суперечила антиселянській політиці радянської влади.

В цілому, поки що у вітчизняній історіографії цей важливий поземельний інститут в житті українського села 20-х років XX ст. залишається практично не досліджений.

КАСЬЯНОВА МАРИНА
ДНУ

ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО СКЛАДУ ГІРНИЧОРЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ У ДОНБАСІ НАПРИКІНЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Проблема вивчення історії становлення та розвитку гірничорятувальної справи у такому розвинутому вугільному регіоні як Донбас була та є актуальною як з теоретичної так і з практичної точки зору. До сьогодні ця тема залишається поза увагою істориків. Але, вивчаючи соціально-економічний розвиток Донбасу, не можна обійти питання безпеки у провідній вугільній галузі, тому що це напряму пов'язано з фізичним та моральним здоров'ям гірників та їх родин.

Основним питанням у становленні та розвитку гірничорятувальної справи наприкінці XIX – початку XX ст. було її кадрове забезпечення. Окрім гірничих інженерів проблемами безпеки праці переймалися безпосередньо шахтарі. Саме вони з власної ініціативи почали створювати гірничорятувальні артілі. Рятувальні команди комплектувались з добровольців-шахтарів. Самі ж гірники і оплачували їх роботу. Добровільні рятувальні артілі складалися з відповідальних, здорових шахтарів, які насправді цікавилися питаннями рятування людей і намагалися допомагати потерпілим у шахті.

Але, діяльність таких артілей була низькоефективною. Рятівники практично не володіли елементарними навиками надання першої допомоги, не були обізнані з технікою рятувальної справи, не мали будь-якого спеціального обладнання. Незважаючи на сміливість та ентузіазм добровольців, результати рятувальних робіт були незначними – дуже часто члени артілій не могли не тільки врятувати постраждалих, але й гинули самі.

Після заснування першої рятувальної станції у 1907 році в м. Макіївка почав формуватися постійний штат рятувальників. На жаль за умов революційних подій та війн практично не збереглися дані про особистий склад рятувальних артілей. На підставі матеріалів музею при Макіївському науково-дослідницькому інституті з безпеки робіт у гірничій промисловості, фрагментарних даних поточного архіву цієї установи нами було зроблено спробу встановити кадровий склад перших рятувальних станцій у Донбасі, висвітлити проблему підготовки фахівців-рятувальників, умови їх діяльності. Цьому сприяло також залучення художніх джерел, зокрема документальної повісті гірничого інженера Володимира Мухіна «Поднадзорный Черницын», присвяченої діяльності небезпечної та важкої праці гірничорятувальників Донбасу.

За даними матеріалів XXXVIII з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії у 1912-1913 рр. до складу гірничорятувального персоналу Макіївської станції входили два

інженери, два лаборанти, монтер, дев'ять інструкторів, два кучера, конюх і сторож. Нами було встановлено, що першими кадровими рятувальниками Макіївської станції були Букреев М.Ф., Бодієнко І.П., Вертела А.А., Гаврілов, Гутаров Н.М., Кочетков, Несмеянов - сім членів команди та два кучери. З часом штат станції збільшився до 36 чоловік, зокрема за рахунок нових спеціалістів: сейсмолога, одного майстра, двох машиністів, одного старшого інструктора, шістьох чергових інструкторів, двох десятників, дванадцяти членів рятувальних команд, двох кучерів, конюха, кочегара, мастильника та сторожа.

За кошторисом 1912-1913 рр. зарплатня службовців Центральної рятувальної станції на рік складала: завідуючий отримував 3600 крб.; помічник завідуючого – 2400 крб.; лаборант – 1800 крб.; сейсмолог – 1080 крб.; десятник – 840 крб.; машиніст – 540 крб.

При рудничній рятувальній станції на Орлово-Еленівському руднику (Криворіжське обєднання) заробітна платня на рік завідуючому станцією складала 1500 крб., десятнику 840 крб., слюсарю – 780 крб., сторожу – 240 крб.

Заробітна платня співробітникам виплачувалася з кошторису на утримання рятувальних станцій.

Вивчаючи наявні джерела, нами було встановлено, що навчання робітників гірничорятувальній справі відбувалося на більшості рудниках Донецького басейну. Це навчання було початковим, робітників навчали елементарним правилам користування респіраторами та іншими рятувальними приладами. Так, питання про організацію вечірніх курсів для гірничоробітників розглядалися на XXXIII з'їзді гірничопромисловців Півдня Росії (1908 р.). Було прийнято рішення асигнувати на цю справу 1500 крб. для п'яти адміністративно-промислових районів по 300 крб. на кожний. Але надалі інформація про організацію та діяльність цих курсів не зустрічається.

Але згодом, у 1909 р. при Макіївській рятувальній станції було засновано спеціалізовану школу гірничих десятників для копалин Донецького басейну. Десятники, у сучасному розумінні гірничі майстри, набиралися з робітників, які мали стаж і належну підготовку за спеціальністю. До школи було дуже складно потрапити. Учнями ставали освічені, досвідчені та фізично здорові робітники з різних рудників. Обов'язковою умовою прийому був дворічний стаж роботи на рудниках. Термін навчання в школі тривав один рік. Навчання було безкоштовне та передбачало значний обсяг предметів: закон божий, російську мову, арифметику, початки геометрії та механіки, креслення, необхідні знання про гірничу майстерність, облік гірничих робіт, рятувальні роботи, правила нагляду за безпекою робіт, заходи запобігання нещасних випадків та надання першої допомоги в разі аварій. Окрім теоретичної частини було обов'язкове практичне навчання. Свідоцтво про вдале закінчення повного курсу школи гірничих десятників отримували лише учні, які вдало складали випускний іспит. Утримувалися ці школи за рахунок капіталу, зібраного Донськими вуглепромисловцями; коштів, асигнованих з'їздами гірничопромисловців Півдня Росії та коштів, які жертву-

вали приватні особи та заклади. За кошторисом 1912 р. на школу гірничих десятників при Макіївській рятувальній станції було асигновано 42.755 крб.

З 5 вересня 1909 року завідуючим школою гірничих десятників був керівник рятувальної станції гірничий інженер Дмитро Гаврилович Левицький, а викладачами – гірничі інженери Сікорський та Греченко. Кількість учнів була невеликою.

Так, наприклад у звіті Грушівської рятувальної станції (сучасне м.Шахти, Ростовська область) за 1912-1913 рр. вказано, що кількість учнів на станції складала 25 чоловік. Вони розподілялися за категоріями робіт: штейгерів – 1; десятників – 7; кріпильників – 8; плитових – 4; ремонтщиков – 2; ковалі – 1; теслярів -1; рукоятчиків – 1. Є навіть дані про те, що два учня не закінчили навчання через "малоуспішність". Свідоцтва про успішне навчання отримали 23 особи.

Доцільність організації школи десятників при рятувальних станцій пояснюється просто. Саме молодший технічний персонал – десятники – несли безпосередню відповідальність за техніку безпеки гірничих робіт, і часто брали участь у рятувальних заходах.

Тому Макіївська рятувальна станція здійснювала не лише професійне навчання, але й надавала початкові навички, необхідні будь-якому працівнику. Так, наприклад, при Макіївській рятувальній станції за 1912-1913 рр. навчалось 72 чоловіка, у тому числі 29 учнів школи гірничих десятників, 1 гірничий технік, 3 штейгера, 1 студент, 1 слюсар, 24 десятника і 13 робочих. Навчання проходило групами, кожен учень повинен був зробити від 6 до 10 дослідів у задимленому штреці, тривалістю 2 години кожний. Мала кількість контингенту школи пояснюється тим, що у той час рудники навчали у центральній станції тільки керівників рудничних артілей, а потім проводили повторне навчання власне на рудниках.

Під час великих аварій учні школи гірничих десятників могли поповнювати склад професійної рятувальної команди. Так, коли 1 березня 1912 року на шахті «Італьянка» відбувся вибух, помічник начальника станції М.М. Черніцин дав команду інструкторам станції організувати допомогу: "Ученики, все на «Італьянку» кратчайшим путем!...".

Значною мірою розвиток гірничорятувальної справи у Донецькому басейні зобов'язаний активній діяльності гірничих інженерів Д.Г. Левицького і Н.Н. Черніцина. Вони перші почали науково–дослідні роботи по вивченню вибухових властивостей пилу. Однак обмеженість коштів, які виділялись гірничопромисловцями та царським урядом, відсутність випробувальних станцій не давали можливості широко розгорнути наукову роботу в області безпеки праці. І Макіївська станція до жовтневої революції працювала виключно завдяки ентузіазму її перших керівників - гірничих інженерів: І. І.Федоровича – з 1907 по 1908 р., Д.Г.Левицького – з 1908 по 1916 р., М.М.Черніцина – з 1916 по 1917 р., Л.М.Антоновича – з 1917 по 1919 р.

Видатним організатором гірничорятувальної справи був гірничий інженер Болеслав Фрідріхович Гріндлер, який працював з 1919 р. по 1926 р. начальником

Центральної Макіївської гірничорятувальної станції, тобто в тяжкий післяреволюційний період та в роки громадянської війни.

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що статус гірничого рятівника кінця XIX початку XX ст. поєднувався зі статусом шахтаря, який навчався працювати у респіраторі, надавати першу допомогу постраждалим та гасити пожежі у шахті підручними засобами. Це було економічно вигідно керівникам шахт. Розвитком та вдосконаленням техніки безпеки праці на шахтах підприємці опікувалися лише з метою збільшення обсягів виробництва, тобто питання техніки безпеки відходило на другий план. Тим не менш, об'єктивні чинники сприяли розвитку гірничорятувальної справи. І важливим досягненням цього часу було створення при Макіївській рятувальній станції постійної діючої рятувальної команди, а також школи гірничих десятників.

КІЗЛОВА АНТОНІНА
КНУ ім. Т. Шевченка

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ШАНУВАННЯ ПРАВОСЛАВНИХ СВЯТИНЬ СТАРОГО КИЄВА І КИЄВО-ПОДОЛУ (XVIII — СЕРЕДИНА XIX СТ.)

Особливістю дослідження святинь є те, що відомості про їхнє шанування рідко прямо відображались у джерелах. Через це слід залучати не лише оповідні (сказання про чуда, церковні літописці, записки місцевих священиків і подорожніх...), а й документально-актові (які переважно залишалися практично недослідженими) джерела.

В якості прикладу розглянемо чудотворні ікони та мощі Старого Києва (Софії Київської, Михайлівського Золотоверхого монастиря) і Києво-Подолу (Києво-Братського монастиря, Добро-, Притиско- та Набережно-Микільської церков). Досліджувані джерела щодо названих святинь зберігаються в Інституті рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського, Центральному історичному архіві України (м. Київ) та у Державному архіві м. Києва.

З означеного періоду збереглися майнові описи усіх цих монастирів і храмів за різні роки. Вони дають змогу не лише з'ясувати речове наповнення храму, а й виділити елементи ставлення до святинь за їхнім розташуванням у символічних місцях і особливим оздобленням. До описів увійшли відомості про пожертвувані як молитовний дар предмети та написи на них, іноді — про жертводавців. Окрім того, є приписки на полях, які вказують на використання дарів.

Найповнішу інформацію маємо про молитовні дари до мощей св. вмц. Варвари у Михайлівському монастирі: збереглися зошити (1810, 1815, 1816,

1818, 1819 рр.; за 1807, 1808 рр. — копії), де записували ім'я та прізвище, соціальний стан «подателя», місце, звідки він прибув, описували дар (найчастіше срібну привіску) та вказували причину його принесення. Статистика цих дарів відображена у рапортах спеціальних гробових ієромонахів до настоятеля.

До документів, які виникали несистематично, належать рапорти про пограбування й крадіжки у храмах (Софії Київській і Михайлівському соборі 1816 р.; Добромикільській церкві 1783), прохання про видачу книг на збір милостині (Добромикільська церква, з 1761 р.), різноманітні донесення священиків до Духовного правління або до митрополита. Ці джерела фіксують окремі прояви ставлення до святинь, а також дають уявлення про ситуацію у середовищі конкретного храму загалом. Окремим джерелом є резолюції на документах та інструкції про їх ведення: вони вказують на систему обігу документів, речей, на існування певних практик шанування.

Різні за походженням та призначенням документальні джерела відіграють у комплексі з іншими видами джерел важливу роль при з'ясуванні місця шанованої святині у храмі та ставлення до неї з боку духовенства, при реконструкції соціогеографічного середовища та традиційних способів шанування тієї чи іншої святині і, в підсумку, при розв'язанні найважливішої проблеми – дослідженні невід'ємної складової релігійної свідомості богомольців – їхніх уявлень про святиню.

КЛИНІНА ТЕТЯНА
ДОНУ

АНГЛІЙСЬКІ ТОРГІВЕЛЬНІ КОМПАНІЇ: ДО ПИТАННЯ ПРО ТИПОЛОГІЮ

Наприкінці XVI - XVII ст. торгівля Англії, завдяки створенню різноманітних за діяльністю і типами торгівельних компаній, придбала централізований характер, що призвело до зосередженя торгівлі в єдиному центрі, а її зовнішня торгівля стала носити дійсно світовий характер.

Метою даної роботи є розгляд типів торгівельних компаній Англії наприкінці XVI - XVII ст. На жаль, дана тема у вітчизняній історіографії майже не досліджена. Серед праць, які певною мірою торкаються цієї теми, можна назвати роботи О. В. Дмитрієвої, В. П. Олтаржевського, В. В. Штокмар і ін.

Організаційними формами англійської торгівлі були два типи компаній: торгівельні ліврейні компанії й регульовані компанії.

Торгівельні ліврейні компанії виникали в межах якого-небудь міста і являли собою союзи торговців певної галузі. Члени цих компаній були самостійні у своїй комерційній діяльності.

Найбільш могутніми з «регульованих» компаній були компанії купців-складчиків і компанія купців-авантюристів. Їхніми членами могли бути купці з будь-якого міста Англії. В середині об'єднання кожний купець торгував, використовуючи свій власний капітал. Члени компанії мали право брати участь у монополізованою компанією галузі торгівлі.

Потреба у відкритті нових заморських ринків порушили питання про організацію експедицій у далекі країни. Для посилки експедицій були потрібні настільки більші капітали, що це призвело до виникнення в середині XVI ст. компаній з об'єднаними капіталами, які називались акціонерними. Вони одержували від уряду хартії, які давали їм право на монопольну торгівлю в певних країнах.

Першою акціонерною компанією була Московська компанія, створена в 1554 р. Вона одержала монополію на торгівлю з Московською державою й Середньої Азії. Тоді ж була заснована й Африканська компанія. В 1562 р. Джон Гоукінс захопив 400 африканців і продав їх на острів Эспаньолу, поклавши тим самим початок англійській работоргівлі. В 1579 р. була створена Східна компанія, а в 1581 р. - Левантійская, яка вела торгівлю із Близьким Сходом і привозила в обмін на англійські товари індійські прянощі.

Однак жодна із цих компаній ніколи не досягала таких розмірів, як Ост-Індськая компанія, що дійсно поклала початок англійському пануванню в Індії. Ост-Індськая компанія була першим акціонерним товариством, члени якого вкладали свій певний капітал у спільну справу й відповідно одержували свою частку загального доходу. Спочатку вкладення вносились перед кожним окремим торгівельним плаванням. Незабаром, однак, акціонери стали залишати свій капітал на більш тривалі строки; в результаті утворився постійний капітал. Це створило умови для безперервного розвитку й організації торгівлі в широких масштабах.

Таким чином, починаючи з II половини XVI в. в Англії виникають різні торгівельні компанії. З початку існували ліврейні й регульовані торгівельні компанії, а з потребою нових ринків збуту стали виникати акціонерні компанії, такі як Московська, Ост-Індськая, й ін., які мали монопольне право на торгівлю в тих або інших районах і країнах.

КОВАЛЬОВ ІВАН
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ПОЛЬСЬКЕ ПІДПІЛЛЯ В 1939 – 1941 РР.: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Характерною ознакою і помітною особливістю сучасного етапу розвитку української історичної науки є суттєва активізація вітчизняними науковцями дослідження спільної українсько-польської історії періоду Другої світової війни. Вагоме місце і роль в ній посідає вивчення польських політичних інституцій та підпільних збройних формувань, що діяли на території сучасної Західної України.

Однак, не дивлячись на наявність змістовних студій з вищеокресленої проблематики як в Польщі, так і на пострадянському просторі, діяльність польського підпілля на західноукраїнських землях залишається й досьогодні темою, відкритою для дослідників. Головним чином це стосується початкового періоду Другої світової війни, коли після вступу 17 вересня 1939 року на територію Волинського, Тернопільського, Станіславського і Львівського воєводств Червоної Армії, починається масове творення конспіративних осередків.

Саме через зазначені причини феномен діяльності польського підпілля на Західній Україні протягом 1939 – 1941 років потребує комплексного вивчення. Тому нами ставиться за мету висвітлити майже не розроблену у вітчизняній історіографії проблему антирадянської боротьби Польщі за Західну Україну, обставини створення 1939 р. загальнопольської підпільної організації Союзу Збройної Боротьби (СЗБ) та її діяльність на західноукраїнських землях під час приєднання цього регіону до СРСР.

Через специфічне положення польського населення на Волині та Східній Галичині й інших не менш вагомих чинників (накопичення на «кресах» частин Війська Польського, етнічну строкатість даного регіону, окупаційної політики СРСР) становлення і діяльність польського підпілля на західноукраїнських землях своїми формами, характером, періодизацією значно відрізняється від тієї боротьби, яку вели конспіративні формування на етнічних територіях Польщі.

Постановка проблеми у зазначеному ракурсі дозволяє виявити етапи становлення, тактику, методи, а також умови боротьби польської конспірації на західноукраїнських землях. По-перше, якщо на території етнічної Польщі підпілля виникало і корегувалось за інструкціями еміграційного уряду з Парижу (потім з Лондону) через представництво у

Варшаві, то виникнення польської конспірації на Західній Україні мало стихійний характер. З самого початку свого існування воно було розколото на два, а іноді й більше угруповань, які об'єднувалися навколо керівників переважно недієздатних організацій. До того ж одна з них керувалася з Варшави, а інша з Парижу (пізніше Лондону), що призводило до неузгодженості в діях. Документи фіксують навіть конфлікти між керівниками підпільних організацій у Львові наприкінці 1939 р.

По-друге, протягом короткого часу, внаслідок багатьох причин, усі осередки польського підпілля на Західній Україні опинилися під контролем органів НКВС, арешти і облави яких паралізували діяльність СЗБ й до червня 1941 р. фактично знищили польську конспірацію Галичини і Волині. Тому, з початком німецько-радянської війни, полякам на західноукраїнських землях довелося відбудовувати власне підпілля майже від самих підвалин.

КОВАЛЬЧУК ОЛЕКСІЙ
ОДЕУ

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРТІЙ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ КРАЇНИ НАПРИКІНЦІ 1917 – В 1918 РР. НА ТЛІ ПОЛІТИКИ ЗАХІДНИХ ДЕРЖАВ

Від початку Першої світової війни Україна стала об'єктом загальноєвропейського інтересу. Революційні події в Росії прискорили кристалізацію німецької політики щодо України у напрямі до позитивного сприйняття та підтримки сил, що виступали за її національне самовизначення.

Прихід до влади більшовиків "поставив крапку" на існуванні геополітичної реальності "єдина Росія" та змінив політичну ситуацію в Європі на користь Центральних держав, оскільки більшовики були зацікавлені у якнайшвидшому укладанні миру, що засвідчив переговорний процес грудня 1917 року. Відтоді концепція Центральної ради щодо перетворення Росії у федерацію вільних народів зазнала краху через відсутність об'єкту федералізації.

Поразки на фронтах, антивоєнні настрої в суспільстві змушували Центральну раду прискорити вирішення проблеми миру, а відтак це означало перегляд напрямів зовнішньої політики.

Підписанням мирної угоди між Українською Народною Республікою та Центральними державами було реалізовано державно-стратегічні інтереси, які змінили, хоч і на деякий час, військово-політичну ситуацію в

Європі. Але Україна, ставши самостійним суб'єктом міжнародних відносин через укладання Брестського договору, втрачала політичну привабливість. Надалі стратегія відносно України з боку провідних держав Західної Європи та Америки формувалась крізь призму ставлення до Радянської Росії, яка незважаючи на зміну політичного устрою, залишалась впливовим суб'єктом міжнародних відносин.

Соціалістичні експерименти Центральної ради та військова присутність австро-німецьких військ вплинули на зростання в українському суспільстві антисоціалістичних і антиреволюційних настроїв, яке не було сконсолідованим навколо національної ідеї та спровокували державний переворот який очолив П.Скоропадський. Саме ця обставина призвела до консолідації українських національних сил та конструктивної співпраці на користь держави, в рамках таких політичних об'єднань – Український національно–державний союз та Український національний союз.

Геополітичні зміни на Заході наприкінці Першої світової війни активізували політичну боротьбу в українському соціумі. Суспільна думка, через неминучу поразку Німеччини, поступово змінювалась на користь Антанти. Однак для Німеччини утримання України під своїм контролем залишалося принципово важливим. Єдиний вихід – орієнтація в Україні на національно-соціалістичні кола, а відтак вимога до гетьмана про утворення уряду за участі представників Українського національного союзу (УНС).

Український національний союз мав свою концепцію зовнішньої політики державного рівня: участь на мирному конгресі в якості незалежної держави, неприпустимість перегляду або денонсації Брестського договору, відстоювання принципу самовизначення націй.

Ускладнення внутрішньополітичних процесів в Україні у жовтні – листопаді 1918 р. вплинули на оформлення всередині УНС трьох напрямів розвитку зовнішньополітичної перспективи: радянська Росія – впровадження в Україні радянського ладу із збереженням національного характеру української державності, орієнтація на оновлену демократичну Німеччину, орієнтація на Антанту, яка сприятиме утвердженню демократичних цінностей в Україні.

Після підписання Комп'єнського перемир'я 11 листопада 1918 р. ситуація докорінно змінилась і представники Антанти стали прихильно ставитись до П.Скоропадського, бо головною ставала антибільшовицька проблема. Тому Антанта зайняла ворожу позицію відносно ідеї антигетьманського повстання, а відтак і політичного курсу УНС. Результатом таких процесів стало оголошення 26 грудня 1918 р. на засіданні президії Національного союзу декларації, в якій головним у міжнародній політиці

проголошувався принцип повного нейтралітету у відношенні до всіх держав.

Таким чином, після заключення Брестського договору досить тривалий час німецький вплив в Україні лишався важливим фактором на який орієнтувались як проросійські так і національні українські кола. Геополітичні зміни на Заході наприкінці Першої світової війни, призвели до пожвавлення політичної боротьби в українському суспільстві. Українські національні партії, які входили до УНС, пріоритетним у зовнішній політиці вважали: участь у Мирному конгресі; збереження державної незалежності; заперечення ідеї федерації з Росією та союзу з А.Денікіним.

Складність внутрішньополітичних процесів в Україні у жовтні – листопаді 1918 р. спричинили значні розбіжності всередині УНС щодо зовнішньополітичних орієнтирів. Неспроможність зайняти чітку антибільшовицьку позицію та критичне ставлення до УНС з боку Антанти, стали причиною проголошення принципу повного нейтралітету.

КОВРИЖНЫХ АЛЕКСАНДР
ХНУ им. В.Н. Каразина

ИЗ ИСТОРИИ ЗАРОЖДЕНИЯ НУМИЗМАТИКИ В УКРАИНЕ

Частное коллекционирование монет в Украине берёт начало в XVI веке. Возникновение на её территории государственных собраний монет и медалей тесно связано с деятельностью учебных заведений. Очевидно, первое из подобных собраний было создано в Западной Украине – при Кременецком училище, ещё в конце XVIII века. В Восточной Украине первое государственное собрание монет и медалей основано при императорском Харьковском университете в 1804 году.

Первые в Украине научные исследования в области нумизматики стали проводиться в начале XIX века, и были связаны с описанием собраний монет и медалей данных учебных заведений. Кременецкое собрание хранилось в библиотеке местного училища (в дальнейшем гимназии, реорганизованной в Волынский лицей). Изучением данного собрания занимались работники этой библиотеки. Среди них были известный польский историк, автор ряда нумизматических трудов Иоахим Лелевель, а также Скарбек-Рудский, который, пользуясь каталогами епископа Яна-Баптиста Альбертранди, историка и королевского нумизмата, упорядочил и систематизировал коллекцию. Позднее хранителем этого собрания стал Павел Ярков-

ский, назначенный в 1809 году библиотекарем Кременецкой гимназии. Любопытно, что в 1834 году он был утвержден в должности главного библиотекаря университета Св. Владимира в Киеве, по Уставу которого в состав университетской библиотеки входил мюнц-кабинет. К 1840 году П.Ярковский завершил работу над составлением каталогов Виленской и Кременецкой коллекций, поступивших большей частью в университет Св. Владимира.

Первым центром научного изучения нумизматики в Восточной Украине был императорский Харьковский университет. Его нумизматическая коллекция, как и в Кременце, сначала хранилась в университетской библиотеке. Видимо поэтому первый каталог харьковского собрания монет и медалей был составлен библиотекарем университета Яковом Яковлевичем Бален-де-Баллю, как нам удалось установить, в 1811 году. Составление следующего каталога было, по нашему мнению, вызвано значительным приращением университетского собрания за счет поступления в него в 1813 году богатой и ценной с научной точки зрения коллекции князей Радзивиллов. Этот каталог был составлен коллективом словесного отделения в 1814 году и содержал описание около 1200 монет и медалей. В следующем году работа по разбору и систематизации университетской нумизматической коллекции была возложена на «профессора римских древностей». По-видимому, этим профессором был Иван Егорович Шад, так как известно, что именно он в тот период читал лекции по латинской словесности.

Первым ученым Харьковского университета, опубликовавшим научные труды, связанные с русской нумизматикой, был профессор Гавриил Петрович Успенский. В 1811-1812 годах ученый издал первую и вторую части книги «Опыт повествования о древностях русских», где останавливался на вопросах отечественной нумизматики. В 1812 году в журнале «Вестник Европы» была опубликована статья Г.П. Успенского «Известие о некоторой стариной монете». Хотя данная статья была подвергнута вполне обоснованной критике, она не прошла незамеченной и вызвала живой научный интерес. В 1815-1820 годах этот ученый заведовал университетским мюнц-кабинетом. В 1818 году увидело свет второе «исправленное и дополненное» издание книги «Опыт повествования о древностях русских», где Г.П. Успенский сделал обзор денежного обращения русских земель со времен Киевской Руси до начала XVIII века.

Первая в Восточной Украине лекция по нумизматике была прочитана в Харьковском университете в начале XIX века. Упоминание о спецкурсе по этой дисциплине в данном университете относится ко времени после

1807 года. В этот период адъюнкт Бернгард Осипович Рейт начал преподавать нумизматику студентам.

Исходя из выше сказанного, мы приходим к выводу о том, что Харьковский университет является одним из главных центров зарождения отечественной нумизматики, как науки.

КОЗАК РОМАН
УКУ (м. Львів)

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА І НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ПЕРЕМИЩИНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ

Історія земель Надсяння, як території українсько-польського пограниччя, є невід'ємною складовою історії українського народу. Найважливішим періодом в історії регіону, в контексті українського національного відродження, стала перша половина XIX століття. Це час формування перших у Галичині просвітницьких осередків організованої громадської діяльності, які сприяли піднесенню українського національно-культурного життя.

В українську історичну суспільну свідомість Перемищина, попри відсутність достатньої кількості історіографічних досліджень стосовно даного періоду, увійшла як перший у Галичині осередок просвітницької хвилі національного піднесення галицьких українців. Засноване на початку XIX століття в Перемишлі «Товариство священиків» стало першим на тодішній території Галіції й Лодомерії гуртком, який направив свою діяльність в русло освітньої та духовної сфер життя русинів. Інноваційна, в просвітницькій площині, діяльність «Товариства священиків» позначена тривалими ідейними пошуками єдиної моделі піднесення української культури, духовності та освіти. Духовенство у першій половині XIX століття було єдиним суспільним станом який, внаслідок релігійних реформ Марії-Терезії та Йосифа II, отримав змогу займатися просвітницькою діяльністю. Завдяки консолідації зусиль представників вищого і нижчого єпархіального духовенства Греко-Католицької Церкви: митрополит Михайло Левицький – єпископ Іван Снігурський – парафіяльне духовенство (о. І. Могильницький, о. І. Лаврівський, о. Й. Левицький, о. Й. Лозинський та інші), на землях Перемищини вдалось досягти позитивних перетворень у духовній та культурно-освітній сферах життя єпархії. В цей час розпочалось друкування релігійної літератури; стало постійним видання різних видів навчальної (граматик, підручників), наукової (статей, наукових

праць) і художньої (творів, віршів) літератури; у культурній сфері – зріс інтерес до етнографічних досліджень; активно розвивалося музичне і театральне мистецтво. Найбільший розмах національно-культурного життя Перемищини припав на 1830-ті роки, оскільки у цей період було видано переважну більшість праць, присвячених історії, теології, мові, етнографії, тощо. Наскрізна ідея просвітницького руху галицьких українців Надсяння полягала у науковій аргументації окремішності української нації від сусідніх народів, а також зміцненню почуття національної єдності з українським населенням Наддніпрянської України.

Заслуга просвітницьких ініціатив, проявлених перемиським греко-католицьким єпархіальним духовенством, полягає не стільки у кількості опублікованих ними праць, скільки у тому, що своєю діяльністю вищезгадані просвітителі зуміли зацікавити історією, мовою і традиціями українського народу майбутніх провідників національного руху (семінаристів та інтелігенцію) не лише Галичини, але й Наддніпрянської України. Як наслідок, національно-культурне життя Перемищини періоду першої половини XIX століття стало важливою передумовою для розгортання політичної хвилі українського національного руху в умовах австрійського абсолютизму.

KOŁACZKOWSKA WIOLETTA
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

TŁO HISTORYCZNE I ZAKRES OBOWIĄZYWANIA POROZUMIENIA POLSKO – RADZIECKIEGO Z 26 LIPCA 1944 ROKU

W połowie lipca 1944 roku gen. Rola – Żymierski został przyjęty w Moskwie przez Stalina. Naczelny dowódca Armii Ludowej przedstawił sytuację polityczną w kraju. Do kolejnych ważnych rozmów doszło 18 i 19 lipca 1944 roku. Delegacja Krajowej Rady Narodowej i Prezydium ZG Związku Patriotów Polski przybyła na Kreml i spotkała się Mołotowem. Na posiedzeniu omawiano koncepcje utworzenia Rządu Tymczasowego, jednak została ona odrzucona i w rezultacie powołano Delegaturę Krajowej Rady Narodowej dla terenów wyzwolonych. Ale już kilka dni później zrezygnowano z tej koncepcji i 21 lipca 1944 roku utworzono Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, jako „legalną tymczasową władzę wykonawczą dla kierowania walką wyzwoleńczą narodu, zdobycia niepodległości i odbudowy państwowości polskiej". Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego swój program zawarł w „Manifeście do narodu polskiego", który ogłoszono 22 lipca 1944 roku w Chełmie. Na czele PKWN stanął

Edward Osóbka – Morawski. Należy dodać, iż Związek Radziecki uznawał tylko Krajową Radę Narodową i Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego za legalną władzę w Polsce, tym samym odmawiając prawa do tego Rządowi Londyńskiemu. Rząd ZSRR twierdził, iż nie mógł się z nikim innym porozumieć.

26 lipca 1944 roku W. Mołotow i Edward Osóbka – Morawski podpisali porozumienie polsko – radzieckie regulujące wzajemne stosunki między radzieckim dowództwem wojskowym i polską administracją na wyzwalanych terenach polskich. Na mocy tego porozumienia najwyższą władzą „do spraw dotyczących wojny" przejął Naczelny Wódz Wojsk Radzieckich Josif Stalin.

Administrację polską miał zorganizować Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego. W jego zadaniach leżało organizowanie administracji publicznej, kierowanie jej działalnością, wprowadzanie ustawodawstwa polskiego a także m.in. organizowanie poboru do wojska.

Rząd radziecki oświadczył, iż uważa działania wojenne Armii Czerwonej na terenach Polski za działania na terytorium państwa suwerennego, zaprzyjaźnionego i sojuszniczego. Wieczorem po podpisaniu porozumienia odbył się bankiet na Kremlu na cześć Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Edward Osóbka – Morawski wspomina, iż „atmosfera bankietu była przyjazna i bezpośrednia". Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych ZSRR przesłał także na ręce przewodniczącego PKWN-u pismo potwierdzające uznanie go przez rząd i propozycję wymiany przedstawicieli dyplomatycznych. Tak tez się stało i do Polski przybył Mikołaj Bułganin (20 listopada zastąpiony przez Lebiediewa), a do Moskwy jako przedstawiciel PKWN został oddelegowany Stefan Jędrychowski.

Także 26 lipca 1944 roku, według niektórych źródeł 27 lipca podpisano porozumienie w sprawie granic Polski. Kierownictwo Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego zaakceptowało linię Curzona, a rząd radziecki zobowiązał się poprzeć żądania polskie, co do granicy polskiej na zachodzie na Odrze i Nysie Łużyckiej.

Porozumienie o stosunku dowództwa radzieckiego i tworzeniu administracji polskiej miało duże znaczenie w polityce kraju. Szczególnie ważne były trzy artykuły tego porozumienia. Kwestie sporne będą rozstrzygane poprzez wspólne rozmowy. W porozumieniu zostały zawarte niejednoznaczne określenia. Trudno się oprzeć wrażeniu, iż było to celowe.

Trwała ofensywa radziecka, która zdobyła obszary między Bugiem i Wisłą. Były, więc to tereny wyzwolone, na których w myśl porozumienia z 26 lipca 1944 roku miała tworzyć się administracja polska. Należy dodać, iż powstający aparat państwowy formował się na drodze rewolucyjnej. Pracę rozpoczęły także resorty Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, nie ograniczą-

jąc jednak władzy ZSRR, choć zmniejszając w pewien sposób zakres czynności komendantur radzieckich.

Zostało również utworzone Wojsko Polskie. Krajowa Rada Narodowa przejęła władzę nad Armią Polską w ZSRR Armią Ludową w kraju scalając je w jedno wojsko. Głównodowodzącym został gen. Rola- Żymierski.

Po podpisaniu lipcowego porozumienia Stalin brał czynny udział w polityce polskiej. Zachód widział, jaki wpływ ma rząd radziecki na Polskę, w końcu Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego powstał pod jego kuratelą. Przedstawiciele państw alianckich obawiali się zasięgu władzy, dlatego dochodziło do wielu rozmów brytyjsko – radzieckich, praktycznie bezskutecznych, ponieważ Stalin o sprawach polskich nie rozmawiał twierdząc, iż to zadanie władzy polskiej.

Porozumienie podpisane przez Edwarda Osóbkę – Morawskiego przedstawiało stosunek polskiej administracji i wkraczającej Armii Czerwonej, tak naprawdę określając wkroczenie nowej radzieckiej polityki.

КОРЖ КРИСТИНА
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ВІДБИТТЯ СТАТУСУ НОВОЇ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ У ФОРМУЛЯРАХ ЛИСТУВАННЯ З ГЕТЬМАНОМ КИРИЛОМ РОЗУМОВСЬКИМ

Політичне й економічне становище запорожців в умовах Олешківської Січі не відповідало їх історичному покликанню і гальмувало подальший розвиток усього укладу життя. Масове невдоволення своїм існуванням під владою кримського хана плекало думки більшості запорожців про необхідність повернення до рідного краю. Та дорога туди виявилася для них на довго перекритою. Лише 31 серпня 1733 року у зв'язку з назріванням війни проти Туреччини і необхідністю поповнення військового потенціалу країни їм спеціальною царською грамотою було офіційно дозволено заснувати Нову Січ на ручці Підпільній.

Січове військо зайняло запорозькі землі, які раніше належали Чортомлицькій Січі. Згідно з умовою, укладеною влітку 1734 року в Лубнах між російськими урядовцями й запорожцями, останні визнавали себе підданими російської цариці і підпорядковувалися київському генерал-губернатору, якому, слід відмітити, підпорядковувалися всі військові підрозділи України. У внутрішньому ж житті запорожці зберігали за собою право дотримуватися традиційних звичаїв у військовому устрої, господарських справах, судочинстві побуті.

У березні 1734 року кілька тисяч козаків приступили до влаштування Січі (поблизу нинішнього села Покровського Нікопольського району), за якою закріпилася назва Нова Січ.

Проблема невизначеності офіційного статусу Нової Січі виникла ще до поновлення інституту гетьманства у другій половині XVIII століття. Генеральна військова канцелярія (найвища українська установа Гетьманщини на той час) 12 вересня 1749 року видала указ Кошеві Нової Січі, яким забов'язувала останню вести листування не через "промеморії", а через "доношения", тобто вимагала визнання Генеральної військової канцелярії вищою інстанцією.

Після відновлення в Україні інституту гетьманства (1750 року) Нова Січ У, внутрішньому управлінні підпорядковувалася також адміністрації новообраного гетьмана Кирила Розумовського. Царським указом від 19 жовтня 1750 року приписувалося "сечевому запорожскому воску с их атаманом і Кошем, такожде с их приналежностями быть в ведомстве у нашего малороссийскаго гетьмана ". Водночас у сфері зовнішніх зносин Запоріжжя продовжувало перебувати у підлеглості Київській губернській канцелярії. Таким чином Запоріжжя фактично потрапило під подвійну владу – київського генерал губернатора, з одного боку, і гетьмана – з другого. У червні 1753 року указом Єлизавети Петрівни запорозьким козакам було заборонено переобирати кошового отамана і військову старшину без відома гетьмана. Прерогативою останнього став на Запоріжжі й військовий суд у кримінальних справах. З 1755 року гетьманська адміністрація вже вимагала від кошової старшини передати до Генерального суду (в Глухові) усіх без винятку запорожців, які брали участь у гайдамацькому русі.

Гетьманові Кирилу Розумовському було нелегко управляти волелюбними запорожцями. Історія стосунків між ними складається з цілого ряду епізодів, що підтверджують таку думку. Серед них і спроба гетьмана затверджувати кошового отамана, і контроль за кордонами Запорозької Січі за допомогою гетьманських загонів городових і компанійських козаків, запровадження гетьманської юрисдикції у найважливіших карних справах тощо.

Як зазначав А. О. Скальковський, "хоча всі розпорядження вищої влади надходили в Запорожжя через універсали гетьманські, хоча військо виявляло особливу шану імені й званню давнього ватажка козацтва, а насправді в межах свого Коша і краю не слухало нікого, окрім царя та власної старшини". Слід зауважити, що основним видом документу, яким послуговувався гетьман Кирило Розумовський у стосунках з Запорозькою Січчю, бав не універсал, як наприклад у гетьмана Богдана Хмельницького, а "ордер", запроваджений під впливом російського діловодства. Відповідно з Коша надходили здебільшого рапорти.

Щоб зробити остаточні висновки по цій темі, треба розглянути кілька ордерів та документів, що надходили з Коша до Генеральної військової канцелярії, форму-

ляри яких відбивають формально – юридичне становище Нової Січі по відношенню до Гетьманщини.

Що стосується титулу гетьмана Кирила Розумовського, то слід відзначити, що в усіх оригіналах ордерів використовується єдина його форма, а саме:" Єя імператорського вєлічєства Малороссіи обоихъ сторонъ Днепра и Войскъ Запорожскихъ гетьманъ действитєлний камєръгєръ, імпєраторской Санкт-Питєрбургской Академіи наукъ прєзидентъ лєйб-гвардіи Измайловского полку підполковник и обоихъ россійскихъ імпєраторскихъ ординовъ стихъ Андрєя и Алезандра Нєвского, також полскаго Благо орла и голстинского стія Анни кавалєръ, россійской імпєріи графъ Кириллъ Розумовский".

У скороченому вигляді використано звертання до гетьмана у відпусках двох рапортів Коша Нової Запорозької Січі. У першому випадку "я. вєл-му", тобто "яснєвєльможному", у другому – повний титул змінено формулою: "По титулъ до гетмана".

Звернення до Коша має вигляд: "Войска Низового Запорожского гпдну атаману кошовому, старшинъ войсковой, курєннимъ атаманамъ і всєму товариству". В одному випадку і цій формі слово "товарыству" змінене словом "Войску".

Взагалі у формулярах листування відбито: підлеглий статус Січі щодо гетьмана – у типах документів, ордерах, що надсилалися від вищої інстанції до нижчої та рапортах, що надсилалися від нижчої інстанції до вищої, у повному варіанті титулари гетьмана, у розпорядчій та санкційній частинах гетьманських ордерів; одноосібний характер влади гетьмана – у його титулярі; військово-демократичний лад і колегіальний характер влади Коша – у звертаннях гетьмана до верхівки Нової Січі; усталений характер листування гетьмана з Запоріжжям, що здійснювалося за традиціями, які склалися на той час у діловодстві Генеральної військової канцелярії – повній титулярі та частинах кінцевого протоколу, підписі й даті.

КОРЖ КРИСТИНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ЦЕНТР ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ МОСКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ М. В. ЛОМОНОСОВА

Исторический факультет МГУ им. М.В.Ломоносова – один из научных центров России, активно развивающих исследования в области экономической истории.

Центр экономической истории (ЦЭИ) учрежден в июне 1994 г. в соответствии с приказом декана Исторического факультета МГУ им. М.В.Ломоносова. Организационно ЦЭИ связан с ка-

федрой исторической информатики Исторического факультета МГУ. Сотрудники кафедры составляют "ядро" ЦЭИ. Центр экономической истории сегодня – это сообщество ученых, объединенных общей целью: способствовать развитию новых подходов в исследованиях по экономической истории. В работе ЦЭИ принимают участие сотрудники различных подразделений Исторического факультета МГУ, а также специалисты из других вузов и институтов РАН.

В течение первых пяти лет общее руководство деятельностью ЦЭИ, определение перспектив его развития осуществлял Академический совет, в состав которого входили авторитетные ученые из России и зарубежных стран. В 1994-1995 гг. сопредседателями академического Совета ЦЭИ были академик РАН И. Д. Ковальченко и Нобелевский лауреат, профессор Р.У.Фогель (Чикагский университет, США). В 1995–1998 гг. сопредседателем Совета был доктор исторических наук, профессор В.И. Бовыкин (ИРИ РАН / Исторический факультет МГУ). Состав Академического совета ЦЭИ включал и других видных ученых, специалистов по экономической истории, например, проф. Р.Сатча, Президента Международной ассоциации экономической истории (IEHA). В течение первых пяти лет существования ЦЭИ определились основные направления и формы его деятельности, сложился круг коллег, связанных с Центром общностью исследовательских интересов.

В настоящее время работой ЦЭИ руководит доктор исторических наук, профессор Л. И. Бородкин.

Деятельность ЦЭИ дает возможность историкам и экономистам, изучающим те или иные аспекты социально-экономической истории России (а также других стран) в рамках тематики различных подразделений и организаций, обсуждать новые исследовательские подходы и результаты их применения, координировать деятельность исследовательских групп, работающих по близкой тематике. Эта работа проводится в следующих формах:

- организация регулярных заседаний научного семинара ЦЭИ
- инициирование исследовательских проектов (в том числе международных)
- проведение научных конференций
- публикация периодических изданий

- разработка информационных ресурсов

КОРОБЧУК ІРИНА
ВДУ ім. Лесі Українки

ПАМ'ЯТКОЗНАВЧІ ПУБЛІКАЦІЇ ОРЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО У НАУКОВІЙ ПЕРІОДИЦІ НАДДНІПРЯНЩИНИ

1. Підвищення зацікавленості національною культурною спадщиною як помітна складова духовного життя незалежної України початку XXI століття. Примноження зусиль влади і громадськості щодо її збереження як потужного носія вікових традицій і духовних цінностей української нації, невід'ємного фактора її інтегрування у світовий культурний простір.

2. Важлива роль залучення для вивчення, збереження і популяризації національної культурної спадщини набутого в галузі пам'яткоохоронної роботи досвіду, масове накопичення якого припадає на XIX – початок XX століть та пов'язується з іменами багатьох визначних українців.

3. Вагоме місце у когорті дослідників і шанувальників старовини Ореста Івановича Левицького (1848–1922) – історика, археографа, архівіста, багатолітнього наукового секретаря-діловода Київської археографічної комісії, пам'яткознавця межі XIX–XX століть. Його внесок як активного діяча Київської археографічної комісії, інших тодішніх київських наукових осередків у виявлення, вивчення і збереження культурної спадщини різних регіонів Правобережної, Лівобережної та Слобідської України.

4. Недостатність показу в українській історіографії популяризаторської діяльності вченого, що стосувалася культурної спадщини України, сторінок її історії. Роль у змалюванні минувшини та пам'яток старовини української нації власноруч віднайдених і вивчених Орестом Левицьким реліквій.

5. Роль часописів „Чтения в историческом обществе Нестора-летописца", „Киевская старина" та „Літературно-науковий вісник" у науковій і просвітницькій діяльності, в національному відродженні у Наддніпрянській Україні останньої третини XIX – початку XX століть. Основна тематика пам'яткознавчих публікацій Ореста Левицького у вищеназваних часописах: внесок представників Київської археографічної комісії (М. Іванишев, Т. Шевченко та інші) в обстеження старожитностей Правобережної України; ознайомлення громадськості з історією спорудження пам'ятника Богданові Хмельницькому у Києві; наукові і науково-популярні розвідки вченого про Луцьку церкву Іоанна Богослова, церковні

та світські архітектурні старожитності інших давніх українських міст, занепокоєння з приводу нищення старовинних замків, церков, архітектурних, мистецьких, археологічних та іншого роду реліквій на Лівобережжі та Правобережжі; рецензії на праці історико-краєзнавчого та пам'яткознавчого характеру, підготовлені громадсько-науковими товариствами України й окремими краєзнавцями з оцінкою їх внеску у вивчення збереження та охорону культурної спадщини українського народу та національних меншин, що проживали на території України; друк документів з епохи Богдана Хмельницького та інших археографічних реліквій, в тому числі і Слобідської України, яким не пощастило дійти до наших днів; джерелознавчі дослідження з критичною характеристикою археографічних пам'яток, частину яких Орест Левицький визнав майстерними фальсифікатами, що було підтверджено його колегами-науковцями (М. Петров та інші) і неспростовно доведено вже у XX столітті.

6. Доцільність звернення сьогодні до наукової спадщини О. Левицького як неперевершеного прикладу популяризації у доступній формі потреби подальшого дослідження й збереження культурної спадщини української нації.

КОРОЛЬКОВ ДМИТРИЙ
Школа искусств Киевского района г. Харькова

АКТУАЛЬНОСТЬ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО ОПЫТА МОДЕРНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО АППАРАТА В 20-30Х ГГ. XX СТ.

За годы независимости украинское государство заметно преобразилось. Произошли радикальные изменения в общественных и экономических отношениях. Однако курс на демократизацию государства за эти годы шёл неравномерно. На сегодняшний день мы имеем заметное отставание в системе реформ государственного аппарата по сравнению с другими сферами общественно-политической жизни. В принципиально новой системе отношений старая административная система старается решить множество принципиально новых проблем. В результате чего результаты работы понижаются, а неэффективность, бюрократия и бессистемность повышаются.

Проблема государственного аппарата сейчас крайне актуальна. В отечественной истории схожая ситуация сложилась в 20х – начале 30х годов прошлого столетия, суть которой состояла в перестройке бывшего царского госаппарата и приспособление его к нуждам молодой советской Украины. Общим фоном этого процесса был переход общества от капиталисти-

ческих отношений к социалистическим. Тогда перед молодым советским государством, как и сейчас, стояла проблема рационализации в системе управления и преодоления бюрократических явлений.

Современную Украину охватывают схожие проблемы. Разница заключается в масштабах и характере пересмотра основных политических и экономических идей, который вынуждает общество и государство подстраиваться под остальной мир, в первую очередь современным периодом перехода её от социалистических отношений к капиталистическим.

На современном этапе можно выделить такие проблемы, характерные так же для периода 20-30х гг.: 1) Отсутствие точно определённых функций учреждений, их структурных единиц и каждого работника аппарата в отдельности; 2) Неудовлетворительная постановка контроля за выполнением целей, поставленных центральных органов управления; 3) Отсутствие достаточного учёта опыта и результатов проведения на практике тех или иных постановлений; 4) Неудовлетворительная постановка делопроизводства – множественность инстанций, через которые проходят бумаги, отсутствие должного контроля и др.; 5) Низкий качественный уровень кадров государственного аппарата.

Сегодня идёт процесс формирования госаппарата независимой Украины и поэтому особо актуальным является исторический опыт формирования и совершенствования госаппарата в 20-30-е гг. XX в. на Украине. Достаточно ценным материалом в деле модернизации госаппарата могут послужить теоретические наработки контрольных органов советского государства (практическая реализация которых в виду политической системы не могла быть использована) наследию которых стоит уделить особое внимание.

КОТЕНКО ВИКТОРИЯ
ХНУ им. В.Н. Каразина

КУХОННАЯ И СТОЛОВАЯ КЕРАМИКА ПОСЕЛЕНИЯ МАСЛИНЫ КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК (ПО ФОНДАМ МАЭСУ)

Поселение Маслины представляет собой крайнюю северную точку хоры Херсонеса, замыкающую ряд сельскохозяйственных поселений Тарханкутского полуострова Автономной республики Крым.

За сравнительно недолгое существование – с IV по II вв. до н.э.- на этой территории накопился достаточно разнообразный археологический материал. Это в некоторой степени объясняется географическим расположением поселения. Будучи северной окраиной херсонесских владений, оно находилось в это время на стыке двух этнокультурных цивилизаций, занимало рубежную территорию двух миров – античного и варварского.

Раскопками данного поселения в течение 1972-1986 гг. занималась Северо-Крымская археологическая экспедиция Харьковского государственного университета под руководством Валерии Александровны Латышевой.

В ходе исследования был накоплен массовый керамический материал. Он представлен многочисленными экземплярами как крупной строительной и тарной, так и более мелкой кухонной и столовой керамики.

Актуальность данной темы находится в двух плоскостях. Во-первых, использованный материал не вводился ранее в научный оборот. Во-вторых, наряду с изучением столовой и кухонной посуды Маслин оказывается помощь Музею археологии и этнографии Слободской Украины в музеефикации античных фондов: изучаемые вещи были зарисованы, сфотографированы и полностью описаны. Эта работа является началом паспортизации указанных фондов.

В ходе данного изучения было обработано 20 единиц кухонной и столовой керамики, преимущественно покрытых черным лаком (рис. 1). Среди них чаще всего (12 из 20) встречаются канфары – сосуды для питья в форме кубка с двумя ручками, зачастую на высокой ножке, изготовленные из обожженной глины. Канфар широко использовали в Греции еще в VI-V вв. до н.э., считая его атрибутом Диониса.

Посуда Маслин представлена также киликами, кувшинами, горшками.

Центром производства данной керамики была Аттика, которая экспортировала посуду в Северное Причерноморье еще с VI в. до н.э.

Глина, из которой изготавливали чернолаковые сосуды, преимущественно светлая, имеет коричневый, розовый или серый оттенок. О высоком качестве свидетельствует и однородность теста, отсутствие крупных видимых примесей.

Лак, которым покрыты сосуды, довольно разный по качеству, что, собственно, и позволяет датировать посуду. Густой блестящий лак высокого качества позволяет отнести сосуд к IV в. до н.э., к более раннему периоду. Лак, относящийся к III-II вв. до н. э. несколько худшего качества, жидкий, оставляющий за собой потеки. Все обработанные нами чернолаковые сосуды покрыты лаком как внешне, так и внутри. Таким образом, их можно датировать IV-II вв. до н. э. Этим временем датирует В. А. Латышева и существование Маслин.

На 8 экземпляром нанесен орнамент белой краской с растительным сюжетом и кольцевыми линиями.

Стенки всех канфаров ребристы, что было характерно для данного типа посуды на всей территории херсонесской хоры раннего эллинизма.

Интерес представляет наличие на 2-х из обработанных экземпляров граффити (рис. 2). Проводя аналогии с примерами, наведенными в работе Э.И. Соломоник по толкованию граффити херсонесской хоры, можно сказать, что одно из них представляет собой аббревиатуру ПАР (от Партенос) и имело культовое значение. А второе, в виде буквы Н, могло быть началом теофорного имени или имени владельца.

Таким образом, кухонная и столовая керамика поселения Маслины довольно разнообразна, а главная ее ценность состоит в том, что она является главным датирующим материалом в исследовании этого поселения.

КРАВЧЕНКО АРТЁМ
ХНУ им. В.Н. Каразина

ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ В РОССИИ В ФЕВРАЛЕ 1917 – ЯНВАРЕ 1918 ГГ.: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ.

Вопросы, связанные с демократией вот уже как два тысячелетия волнуют умы исследователей, писателей, политиков и простых людей. Появление последней в Древней Греции, задолго до событий XX века, стало одним из уникальных явлений мировой истории. С тех пор сама демократия прошла множество испытаний и преобразований, и вот, уже сегодня она стала символом XXI века и проникла во все сферы нашей с Вами жизнедеятельности.

Демократизация политики и общества в целом имела огромное значение для появления новых государственных институтов в России в период революционного кризиса февраля 1917 – января 1918 гг.

В данном докладе автор делает попытку переосмысления революционных событий 1917-1918 гг. в рамках волновой теории демократизации американского ученого С. Хантингтона. В работе затрагиваются вопросы теории и практики преобразований государственного строя в России в указанный период. А учитывая, что Россия была сверхдержавой XX века, вопросы провала демократизации представляют сегодня неоценимое практическое и научное значение.

Так как, модернизация в России стала кардинальным поворотом в мировой истории, анализ причин и условий последней занимает ключевое место в рассмотрении общих проблем истории XX века.

В XIX ст. господствовали тенденции и процессы, которые определили дальнейшую судьбу европейских стран, в том числе и России: динамичные изменения в экономике, политике и социальной сферах непосредственно повлияли

на формирование новых институтов государственной власти. Формирование нового механизма легитимизации власти через революционную действительность было логичным развитием событий XIX – начала XX вв.

Все это, а так же, краткий анализ современных теорий модернизации в начале XX века были затронуты автором данного доклада.

Рассматривать историю демократизации в данном направлении, по С. Хантингтону существуют разнообразные причинно-следственные схемы волн демократизации. Это такие модели, как: единая причина, параллельное развитие причины-следствия, «снежный ком» (причина, которая вызывает ряд следствий, выступающих причинами последующих следствий), и другие. Но, так или иначе, единственным способом легитимизации становилась необходимость отождествления или непосредственной связи государственной власти с «народом», «нацией». Перед данными требованиями эпохи демократизации становится и Россия. Империя была вынуждена подводить под старые политические институты государственной власти новый базис – «народ-нацию».

При изучении причин и условий первой волны демократизации конца XIX – перв. четв. XX веков важным является обзор современных научных концепций и гипотез по данной проблеме.

Докладчик пытается проанализировать наиболее распространенные современные концепции установления и первого отката демократии в мире. Кроме этого, обосновывается возможность применения данных гипотез для изучения истории Российской государственности.

Первой теорией демократизации, затронутой в докладе, является концепция ведущего английского исследователя по этой проблеме М. Манн (M.Mann). В работе ученый подчеркивает основную роль геополитического соревнования или принципа геополитической конкуренции в формировании нового европейского государства эпохи раннего модерна. Другим важным фактором, способствовавшим демократизации в начале XX столетия, был так называемый геомилитаристский фактор. Именно мобилизация и приготовление к войне становились механизмом политизации – включения граждан в политику страны.

Вслед за М.Манном, свой ответ на виденье проблемы демократизации дает группа исследователей, представляющих одно концептуальное направление:

Д. Рейшемер (Dietrich Rueschemeyer), И.Х. Стефенс (Evelyne Huber Stephens) и Дж. Стефенс (John Stephens). В своей работе исследователи утверждают, что основной причиной и предпосылкой демократизации в Европе и в мире в целом является уровень экономического положения государства. Ученые выдвигают гипотезу, что высокий уровень материального развития положительно влияет на появление демократии, как политического режима, где главный орган законодательной власти избирается «как минимум взрослыми мужчинами по средствам тайного избирательного права».

Еще одной научной концепцией демократизации первой четверти XX века, рассмотренной в докладе, можно считать теорию Р.Б. Коллиер (Ruth Berins Collier) и Д. Могони (James Mahoney). Основным положением их концепции, затрагивающей проблему движущих силы демократизации, есть утверждение, что рабочий класс сть утверждение, что рабочий класс ()ипеврой половины XX века дить нциально следствием которой станет тотальная мобилизация илине выступал основной силой в процессе формирования демократических институтов власти.

Таким образом, в данном докладе освещены основные и наиболее важные моменты государственных преобразований в России в 1917-1918 гг. в рамках волновой концепции демократизации С. Хантингтона. А попытка представить историческое развитие России февраля 1917 – января 1918 гг. как универсальный процесс с региональными особенностями, становится новым подходом в изучении данного раздела истории.

КРАВЧЕНКО ИННА
ХНУ им. В.Н. Каразина

И.В. НЕТУШИЛ КАК ИСТОРИК РАННЕГО РИМА

И.В. Нетушил - выдающийся историк конца XIX- начала XX в., значительная часть работ которого посвящена исследованию вопросов истории раннего Рима. Ему принадлежит ряд интереснейших гипотез, стимулировавших при жизни ученого бурные научные дискуссии. Выделим главные из них.

Рим возник не вследствие социально-экономических и политических предпосылок, а в результате определенных военно-политических условий, а именно нарастания угрозы латинскому поселению на Палатине со стороны сабинян, населявших Капитолий. На становление римского государства сильно повлияли этруски. Военный союз с ними, длившийся на протяжении первой части царского периода, дал возможность римлянам перенять многие культурные достижения этрусков, в том числе алфавит и умение писать. С началом второй части царского периода Рим вошел на правах автономии в этрусскую федерацию, в составе которой он находился до установления (в Риме) республики. Тарквиний Древний (по И.В. Нетушилу, он же – Тарквиний Гордый), был этрусским правителем-сувереном, а Сервий Туллий - римским царем, подконтрольным Тарквинию. Благодаря этрусскому влиянию в римской общине произошли значительные изменения, модернизировались институты власти. Традиционное понимание трех римских триб (Рамнов, Тициев, Луцеров) как римской, сабинской и этрусской в корне неверно. Сабиняне были присоединены к латинской трибе Тициев по реформе Сервия Туллия, а большого количества этрусков в Риме никогда не было. Следовательно, все древнейшие трибы – это три колена латинского рода. Разделение римлян на патрициев и плебеев обусловлено тем, что ко времени основания Рима на его территории жили две этнические группы: автохтоны и италики (последние мигрировали в Италию в I тыс. до н.э.). Покорившие туземцев италики со временем составили сословие патрициев, а местное население превратилось в плебеев.

Гипотезы И.В. Нетушила находятся в тесной связи с некоторыми положениями историографии конца XIX - начала XX в., которые он принимал как аксиомы, а именно: доминирующая роль в истории древнего мира принадлежала индоевропейским племенам, а, следовательно, индоевропейцы-италики стояли на более высокой ступени общественного развития, чем туземное население Италии; творцом римской цивилизации стало италийское племя латинян, а исконное местное население не оказало значительного влияния на римскую культуру; главной специфической чертой менталитета латинян являлся консерватизм, выраженный, в частности, в желании сохранять в традиционном виде институты власти; Рим рос и достиг могущества не вследствие внутренних изменений эволюционного характера, а в результате влияния со стороны народов с более развитыми государственными структурами.

И.В. Нетушил принадлежит к немногочисленной в то время группе «умеренных критиков» сочинений анналистов. Он признает, что труды античных авторов о раннем Риме в общих чертах правдивы, и считает, что историку под силу заниматься продуктивной критикой источников. Однако если сведения анналистов соответствуют мыслям И.В. Нетушила, то он принимает их на веру. Если же его выводы противоречат сообщениям античных авторов, И.В. Нетушил настаивает на недостоверности последних. Такая манипуляция источниками стала следствием стремления ученого отстоять свое видение истории раннего Рима, появившееся ранее исследования источников.

Тяготение к аксиоматическому пониманию истории вызвано как принадлежностью И.В. Нетушила к плеяде позитивистов, так и наличием некоторых противоречий в методологии историка. Он стремился к материалистическому пониманию истории, однако на практике от многих положений идеалистической методологии отказаться не смог. На наш взгляд, это могло быть вызвано, в частности, системным кризисом исторической науки в начале XX в.

Тем не менее, вклад И.В. Нетушила в отечественную романистику представляется весьма значительным. Предложенная историком теория этнической двойственности патрициев и плебеев разделялась крупнейшими советскими романистами до начала 50-х годов XX в. Многие современные исследователи раннеримской истории поддерживают идею И.В. Нетушила об этрусском влиянии на царский Рим. Новаторская же для его времени гипотеза о происхождении латинского письма от этрусского в настоящее время считается наиболее аргументированной.

КРАСНИКОВА ЕКАТЕРИНА
БГУ

ПРОРИМСКАЯ ОРИЕНТАЦИЯ БОСПОРА I-II ВВ. Н.Э. В СИСТЕМЕ ВОСТОЧНОЙ ПЕРИФЕРИИ РИМСКОГО МИРА

Почти столетие на рубеже н.э. было для Боспора переходным временем. Он входил в число эллинистических государств, попавших под римский контроль. Довольно сильный в военном отношении Боспор являлся в то время аванпостом античного мира в борьбе с кочевыми варварами Степи. Временами Боспор проявлял стремление к политической независимости, иногда находя поддержку и среди его соседей-варваров. Это противостояние Риму, нужно думать, отчасти было обусловлено влиянием входивших в состав Боспора варварских элементов.

В I – II вв. Боспор приобрел статус зависимого от Рима «дружественного», а по сути – клиентского государства. При Аспурге в римско-боспорских отношениях сложилась практика, согласно которой новый царь, утверждавшийся в Риме, получал титул «друг цезаря и друг римлян». Ведущей формой контроля над зависимыми царями было назначение угодных и свержение неугодных императорам правителей. Это право характеризует довольно большую степень вмешательства Рима в дела другого государства.

Откат назад в сторону большей самостоятельности произошел при Митридате VIII. Ставший единовластным правителем Боспора, он всеми силами старался сделать свою страну независимой от Рима. Впервые за долгое время он чеканит золотую монету с изображением императора и со своим полным именем и титулом царя. Но, несмотря на это, порвать отношения с Римом не представлялось возможным, и позже последовало окончательное закрепление зависимого статуса боспорских царей. Боспорское государство сохраняло свою независимость, но римляне часто вмешивались в политику и выдвигали

своих ставленников в качестве правителей. С другой стороны, сами цари Боспора стремились заручиться поддержкой римлян.

С прекращением борьбы претендентов на боспорский трон и установлением на Боспоре власти династии Тибериев-Юлиев отношения с Римом стабилизировались и «законсервировались» до позднеантичного времени. Назревавшее во II в. превращение Боспора в провинцию так и не состоялось по ряду причин (отсутствие инфраструктуры, удаленность и изолированность от остальных территорий империи, прекращение активной внешней политики Рима).

Статус союзного, а по сути клиентского государства, обязывал проводить согласованную с империей политику и поставлять вспомогательные воинские контингенты. На долю Боспора выпала защита греческих городов Крыма от поздних скифов, царство которых временами значительно крепло.

О вассальной зависимости наглядно свидетельствуют чеканившиеся монеты с изображением предметов римского кавалерийского вооружения: меча, копья, круглого щита, шлема с султаном и т.д. Эти предметы римские императоры жаловали боспорским царям. Денежная система Боспора также всегда приводилась в соответствие с римской.

Таким образом, специфика боспоро-римских отношений первых веков н.э. заключается в том, что Боспор являлся своеобразной контактной зоной между античной цивилизацией и варварским миром, и даже став зависимым от Рима, он не был превращен в обычную провинцию, а остался особым политическим формированием на границах империи, дожившим в качестве единственного постантичного государства до VI в., когда был включен в состав Византийской империи.

КРАСОВСКАЯ ЯНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ В СЕМЬЯХ РОССИЙСКОГО ДВОРЯНСТВА. (2 ПОЛ. XVIII –НАЧ. XIX СТ.)

Во 2-й половине 18 ст. на воспитание дворянских детей влияли следующие факторы; традиция религии, Домостроя, зарождающиеся идеи Просвещения.

По религиозным представлениям считалось, что человек после рождения находится под влиянием первородного греха и т. к. дети ничего не совершили для достижения нравственного достоинства, то необходима усиленная борьба

с заложенными в их душе греховными началами На ребенка смотрели как на маленького взрослого, которого нужно постоянно ''усмирять.''

Главной мерой воздействия являлось наказание, что было не столько проявлением жестокости, сколько мерой воспитания. Однако в конце 18 ст. все большую популярность приобретает общение с детьми, при чем превалируют не поучительные наставления, а направление ребенка на оценку своих поступков. Имела место быть мера подражания взрослым. Следующий метод взаимоотношения с детьми - когда им дозволялось все, лишь бы они не мешали взрослым.

Воспитание девочек отличалось от воспитания мальчиков. Их воспитывали ''для человека''- готовили к замужеству, при чем роль будущей жены, хозяйки ставились выше роли девочки как будущей матери; родители могли воспитывать дочь ''для себя''- препятствовали выходу замуж, изолировали от общества. Между родителями и дочерьми, как правило, эмоциональная привязанность была больше, чем с сыном.

Взаимоотношения с родителями строились на принципах руководства, соблюдении дистанции. Не было четкого определения и разделения между функциями матери и отца. В обществе не было представлений о том, что дворянин должен лично воспитывать собственного ребенка. Считалось, что родитель обязан обеспечить воспитание и образование .Ребенка могли отдать в дом посторонних людей.

В конце 18 – нач. 19 ст. наблюдается тенденция отделения ребенка от взрослого мира; появляются детские балы, детская литература., которая стала составляющей методики воспитания - книги влияли на ценностные ориентации детей, которые начинают идентифицировать свое поведение с поведением литературных героев.

КРИКУН ИРИНА, СКРЫЛЁВА СОФЬЯ
БГУ

КОРИПП – ЛАТИНСКИЙ ПОЭТ VI В. ИЗ КОНСТАНТИНОПОЛЯ

Эпический поэт Флавий Кресконий Корипп, чье творчество, находясь на стыке нескольких традиций, следует и ранневизантийской (несмотря на латинский язык), и позднеримской, «благодаря» своей культурной маргинальности, не попал ни в одну историю литературы. О нем не упоминают ни К. Крумбахер, ни А.П. Каждан, ни В.Н. Голенищев-Кутузов, ни В.В. Дуров и М. фон Альбрехт. Лишь энциклопедия древностей Паули-Виссова посвятила ему 10 колонок своего текста.

Корипп родился в первом десятилетии VI в. Он занимал целый ряд придворных должностей в Константинополе, но, видимо, не при Анастасии, а уже при Юстине I.

Поэтическое наследие Кориппа довольно обширно. Эпическая поэма «Иоанниада, или о Ливийской войне» в VIII песнях и почти 5000 гекзаметрах рассказывает о войне против мавров дукса Иоанна в 546-548 гг. Незадолго до того, в 533 г. византийцы сокрушили королевство вандалов в этом регионе. Поэма воспевает прежде всего военные подвиги Иоанна. Не хватает окончания последней книги. Корипп отказался от мифологического аппарата, но не прошел мимо таких традиционных элементов эпоса, как список войск, описания сражений и разных стран, вставные речи персонажей и т.п. Эпос Кориппа имеет больше значения как исторический и этнографический документ (описание жизни и быта мавров-берберов), нежели как поэтическое произведение.

Во втором произведении речь идет о Юстиниане и вступлении на престол его преемника. «Похвала Юстину» в IV книгах – также эпическая поэма с явно выраженными признаками панегирика. В книгах I-III речь идет о смерти Юстиниана и первых восьми днях царствования Юстина Младшего. Во фрагментарно сохранившейся книге IV говорится о торжествах по случаю вступления Юстина в должность консула. Это произведение также имеет невысокую литературную ценность, как и историческую также.

Кредо Кориппа – писать «как историк, но не как поэтов сказанья». И действительно, в обоих произведениях собственно поэтический интерес явно вторичен по отношению к роли этих текстов в качестве исторического источника.

С обеих точек зрения – исторической и поэтической – «Иоанниада» выше «Похвалы Юстину», но ниже классических эпических поэм прежних столетий.

«Иоанниада» важна не только как источник сведений о падении королевства вандалов и о войне с маврами, но и с точки зрения изображения страны и ее жителей. Это оказалось возможным только благодаря тому, что Корипп был местным уроженцем и очень хорошо знал страну, а также умел неплохо излагать свои мысли и впечатления.

Нам неизвестно, пользовался ли Корипп какими-либо источниками. Вполне возможно, что он черпал информацию только из собственных наблюдений или из сведений устной традиции.

Корипп хорошо знал классическую поэтическую традицию. Он удачно использовал классические обороты, зная, кто их уже применял. Так, описание Лабиринта (IV, 606 f.)восходит к Катуллу (64, 110 f.). Эпизод с полководцами (VII, 150 f.) восходит к Лукану (VIII, 50 f.). Описание сцены деци-

мации в лагере (VIII, 50-160) заимствовано у Лукана (V, 240-373). Заимствования также сделаны у Лукреция, Вергилия, Овидия, Клавдиана, Стация. Примерно так же с классическими текстами обращались современные Кориппу эпики Ювенк, Пруденций, Седулий, Павлин, Драконций и др.

Язык и стиль Кориппа, его метрические и языковые формы превосходны для своего времени. Причина этого - в его глубоких познаниях в классической поэзии. Корипп – человек книжного знания и книжной культуры.

В XX в. Корипп пользовался небольшим вниманием. История изданий его текста пополнилась незначительно. На русский язык поэт никогда не переводился.

КРУТОВАЯ ОЛЬГА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ Е. Р. ДАШКОВОЙ НА ПОСТУ ДИРЕКТОРА АКАДЕМИИ НАУК (1783 - 1794)

Важное место среди общественных и культурных деятелей XVIII в. занимает Е.Р. Дашкова, одна из наиболее образованнейших русских женщин своего времени.

Е. Р. Дашкова – первая русская женщина XVIII в., которая занимала ответственный государственный пост – была одновременно директором Академии наук и президентом Российской академии. В русской истории это был первый и исключительный случай.

Дашкова была писательницей, знатоком искусств, педагогом, филологом, редактором, натуралистом, музыкантом. Ей, несомненно, принадлежит значительная роль в истории русской культуры и русского просвещения.

Указом Екатерины II от 24 января 1783 г. она была назначена директором Академии наук.

Непосредственное знакомство с европейскими научными учреждениями, продолжительное общение с крупными английскими учеными помогли ей быстро разобраться в делах.

Добрую службу Дашковой сослужили жизненный опыт и практицизм, когда она взялась приводить в порядок хозяйство Академии, оставленное ее предшественником С. Г. Домашневым в плачевном виде. Энергии и организаторских способностей Дашковой хватало не только на администраторские обязанности.

Екатерина Романовна председательствовала более чем на 240 из 364 заседаниях проходивших в период ее деятельности. Дашкова пыталась укоренить в академической жизни принцип равноправия, коллективной ответственности всех за судьбу Академии и строгой отчетности за свое дело.

Важной чертой деятельности Дашковой являлось личной участие в работе по привлечению в ее состав лучших представителей отечественной науки, которых она ориентировала на использование в их деятельности достижений мировой научной мысли.

Дашкова старалась установить такое положение для ученых, чтобы каждый из них мог заниматься своей наукой совершенно свободно. Профессорам и служащим академии было увеличено жалование, был расширен личный состав Академии, увеличен контингент гимназистов.

Она подчеркивала свое уважение к науке и ученым, особенно к великому математику Л. Эйлеру, придавала особую цену мемуарам академика Крафта.

Много внимания уделялось издательскому делу. По инициативе Дашковой Академия предпринимает издание Полного собрания сочинение М. В. Ломоносова.

С 1783 стал издаваться новый журнал – «Собеседник любителей российского слова», который выходил в 1783 – 1784 в 16 частях, а Дашкова была его редактором. В нем были опубликованы стихотворения Г. Р. Державина, В. В. Капниста, Д. И. Фонвизина, Екатерины II. «Собеседник» сыграл важную роль в формировании русской литературы конца XVIII в.

В 1786 году был основан научный и литературный журнал Академии «Новые ежемесячные сочинения», который выходил до 1796 г. и «Российский феатр», в котором печатались произведения современных драматургов.

По настоянию Дашковой с 1784 по 1789 архитектором Кваренги было построено главное здание Академии.

Находясь на посту директора, она стремилась распространить свет науки по всей России. Важным средством распространения просвещения Дашкова считала лекционную пропаганду знаний. Она подчеркивала, что лекцию будут читаться на русском языке не только для студентов и гимназистов, но и для всех посторонних слушателей.

Ею для проверки знаний были введены экзамены, а успешных студентов она посылала на учебу заграницу, награждала медалями, книгами.

За время ее управления были расширены картографические работы Академии – была изготовлена новая генеральная карта Российской империи, улучшилась организация научной практики студентов. Дашкова обеспечила активное участие ученых в подготовке и проведении школьной реформы 80 – 90-х г. XVIII в., много сделала для увеличения академической библиотеки.

Годы управления Академией наук Дашковой – время расцвета деятельности этого научного центра.

КУЛИК ГАЛИНА
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ЖЕНСКИЙ ВОПРОС В ДРЕВНЕЙ ГРЕЦИИ VI-IV ВВ. ДО Н. Э. В КОНТЕКСТЕ ПРОБЛЕМЫ САМОУБИЙСТВ

В современной науке особое внимание уделяется исследованию менталитета и, в частности, образу повседневности. В свете таких приоритетов в исторической науке, важное значение приобретает использование методов исторической антропологии в изучении вопроса о специфике женского суицида в Древней Греции. Кроме того, имея данные о самоубийствах в древних культурах, можно проследить изменения в причинах и способах женских самоубийств со времен Древней Греции до современности. Хронологические рамки данной темы охватывают период VI-IV в.в. до н. э., который характеризуется расцветом древнегреческой культуры, и именно в это время возникает реальная проблема женского суицида. В изучении данной темы автор опирается на нарративные источники, так как в них четко можно определить причины женских самоубийств. Цель данной работы – на основании письменных источников выделить категории женщин, подверженных суицидальному поведению, а так же выяснить, чем объясняется интерес античных авторов к данным категориям.

В исторической литературе данная тема освещена достаточно скупо. В основном делается акцент на классификацию причин и способов женских самоубийств, а так же на их сравнение с мужскими самоубийствами.

Древнегреческие авторы среди главных причин женского суицида называют стыд, горе, отчаяние, преданность, самопожертвование. В целом, все упоминания о женских самоубийствах можно подразделить на две категории: реальные случаи суицида, упоминаемые в источниках и самоубийства, представленные в легендарной традиции. Следует отметить, что реальные случаи суицида занимают только половину от всего количества случаев самоубийств.

Античных авторов интересовали определенные категории женщин. Приоритет был отдан молодым женщинам, либо уже вступившим в брак, либо находящимся в пубертатном периоде. Исключались из этого перечня пожилые женщины. Также авторы источников, в основном, обращали внимание на свободных женщин – полноправных гражданок, имеющих высокий социальный статус в обществе.

Подводя итоги, можно сказать, что древнегреческие авторы описали лишь определенную группу женщин, совершавших самоубийства, тесно связанную с гражданским населением полиса. Целый ряд категорий женщин оказались вне поля зрения авторов. Но это не означало, что они не совершали самоубийств. Сопоставление различных видов источников, позволяет выявить большую широту причин суицидального поведения.

КУЛИКОВА АННА
ХНУ им. В.Н. Каразина

В.П. БУЗЕСКУЛ О М.М. ЛУНИНЕ

19 сентября 2007 г. Исполняется 200 лет со дня рождения выдающегося «всеобщего» историка, профессора Харьковского университета Михаила Михайловича Лунина. По словам Н.И. Костомарова, М.М. Лунин «был бесспорно одним из лучших преподавателей Всеобщей истории, какие когда-либо являлись в наших университетах». Но через несколько лет после кончины М.М. Лунина его имя и труды были преданы почти полному забвению.

Вплоть до настоящего времени единственной научной биографией М.М. Лунина продолжает оставаться написанный через 61 год после его смерти очерк В.П. Бузескула «Профессор М.М. Лунин – «харьковский Грановский»: к столетию харьковского университета» Подзаголовок этого обширного очерка весьма примечателен. Представляя большой читательской аудитории Харьковский университет в дни его столетнего юбилея, В.П. Бузескул выбрал из великого множества его знаменитых воспитанников и педагогов М.М. Лунина как образец истинного ученого-подвижника, безгранично преданного своему делу преподавателя и высоконравственного человека – подлинного рыцаря без страха и упрека. Для всестороннего освещения жизни и научно-педагогической деятельности М.М. Лунина В.П. Бузескул привлек не только широкий круг опубликованных и рукописных источников и литературы, но и встречался с людьми, которые лично знали М.М. Лунина.

Будучи выдающимся специалистом в области всеобщей истории и историографии, В.П. Бузескул глубоко проанализировал взгляды М.М. Лунина на многие проблемы истории древнего мира и средних веков, высоко оценил его прекрасную источниковедческую подготовку, охарактеризовал его историографические экскурсы, уделил внимание показу методологической основы трудов ученого. В работе В.П. Бузескула также содержатся сведения об университетской среде 30-х – 40-х годов XIX в., о непростых отношениях М.М. Лунина с его коллегами, о восторженно-почтительном отношении студентов к своему кумиру – профессору всеобщей истории.

Сравнивая М.М. Лунина с Т.Н. Грановским, В.П. Бузескул отмечает, что харьковский профессор «ученее» своего московского коллеги, «более специалист и кабинетный человек, нежели последний». Автор очерка отмечает

склонность М.М. Лунина к обобщениям и систематизации громадного материала. Что же касается стиля сочинений последнего, то В.П. Бузескул, на наш взгляд, совершенно несправедливо полагает, что «как писатель, по легкости и изяществу языка Лунин уступает Грановскому» К тому же, оценивая лекции харьковского историка, В.П. Бузескул делает далеко не бесспорный, на наш взгляд, вывод: «…курс Лунина – по крайней мере тот, который имелся в наших руках, - не составил бы, разумеется, эпохи в исторической науке, как думали современники». Правда, сразу же вслед за этими словами В.П. Бузескул делает такую примечательную оговорку: «… но он (курс всеобщей истории М.М. Лунина. – А.К.) стоял на высоте тогдашней науки и по своему содержанию и изложению являлся для своего времени во всяком случае курсом редким, выдающимся» Но, к сожалению, по непонятным причинам В.П. Бузескул даже не попытался опубликовать рукопись этого «редкого» и «выдающегося» курса. Да и само название очерка В.П. Бузескула – «Профессор М.М. Лунин – «харьковский Грановский» - фактически сводит все высокие оценки творчества харьковского ученого на нет. Ведь определение «харьковский Грановский» сразу же порождает представление о чем-то второсортном, лишенном своеобразия и новизны. Разумеется, В.П. Бузескул не рассчитывал, что заглавие его работы вызовет такое толкование. Наоборот, ставя имя М.М. Лунина в один ряд с именем Т.Н. Грановского, который считался и до сего времени считается основоположником российской медиевистики, В.П. Бузескул стремился возвысить почти полностью забытого к началу XX века историка. Но иногда благие намерения не приводят к желательному результату из-за какой-нибудь случайной оплошности.

К выводу о не совсем удачной, на наш взгляд, формулировки В.П. Бузескула нас приводит сопоставление деятельности и трудов М.М. Лунина и Т.Н. Грановского. Во-первых, Т.Н. Грановский получил широкую известность благодаря прежде всего своей общественной деятельности М.М. Лунин же был кабинетным ученым. Уже поэтому эти две личности несопоставимы. Во-вторых, если сравнивать курсы лекций Т.Н. Грановского и рукопись труда М.М. Лунина по всеобщей истории, то неотвратимо напрашивается вывод о том, что и по широте охвата материала (М.М. Лунин был не толко медиевистом, как Т.Н. Грановский, но и историком Древнего Востока, Древней Греции и Рима, а также историографом), и по глубине его трактовки, и по форме изложения труд харьковского профессора значительно превосходит труд его московского коллеги. К тому же не следует забывать, что первопроходцем в этой области был М.М. Лунин. Ведь Т.Н. Грановский стал преподавать в Московском университете через четыре года после того, как М.М. Лунин появился на кафедре всеобщей истории в Харьковском университете. И всеобщую историю в Харьковском университете М.М. Лунин начал преподавать по меньшей мере за шесть лет до того, как аналогичный курс в Московском университете стал читать профессор Т.Н. Грановский.

KUSZTELAK MONIKA
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

GRUZJA: LATA 1989 – 1991

W kwietniu 1989 w Tbilisi doszło do demonstracji pod hasłami przywrócenia niepodległości. Władze moskiewskie postanowiły rozpędzić strajkujących. W latach 1989 – 1990 ujawniło się około stu grup opozycyjnych do Moskwy. Rada Najwyższa Gruzińskiej SRR 9 marca 1990 r. wypowiedziała umowę z grudnia 1922r. o utworzeniu ZSRR.

W październiku 1990r. odbyły się w Gruzji pierwsze, rzeczywiście wolne i demokratyczne wybory parlamentarne. Zwycięstwo odniosła koalicja „Okrągły Stół – Wolna Gruzja", drugie miejsce zajęła KPG. Po wyborach doszło do wyłonienia Kongresu Narodowego Gruzji. Ale większość opozycji nie poparła tej koncepcji. 14 listopada 1990r. na pierwszej sesji Rady Najwyższej dokonano zmiany na Republikę Gruzińską, przewodniczącym parlamentu został Zwiad Gamsachurdia. W grudniu 1990r. Gorbaczow zgłosił inicjatywę by 17 marca 1991r. przeprowadzić referendum w sprawie odnowienia federacji, Gruzja odmówiła uczestnictwa.

Rada Najwyższa Gruzji wobec ogłoszonej suwerenności Pd Osetii i chęci połączenia się z PN Osetią podjęła decyzję o likwidacji autonomii Pd. Osetii i wprowadzeniu stanu wyjątkowego. Doszło do poważnych wystąpień zbrojnych.

31 marca 1991r. 26 maja 1991r przeprowadzono wybory prezydenckie, wygrał Zwiad Gamsachurdia. Nowy prezydent wprowadził do polityki silny ton nacjonalizmu („Gruzja dla Gruzinów"). 8 grudnia 1990r. KPG ogłosiła że zrywa z podległością KPZR i przyjmuje własny program. W odpowiedzi, sprzeciwiając się kilku kluczowych polityków zdystansowało się od Gamsachurdi i przeszło do opozycji, tworząc nową opozycyjna grupę parlamentarną Karta-91.

Do regularnej bitwy miedzy nimi dochodzi w grudniu 1990. Wprowadzono w stolicy stan wyjątkowy. Władzę przejęła Rada Wojskowa. Dokonano wojskowego zamachu stanu. Szybko dochodzi rywalizacji o zakres władzy. Za jedyna osobę, która byłaby w stanie zapanować nad sytuacja uznano Eduarda Szewardnadze. Przybywa do ojczyzny, on musi pogodzić rozdarty zamachem stanu naród, państwo znajduje się w chaosie, gospodarka jest całkiem rozregulowana, prywatne armie walczą o wpływy.

Postęp przyniosła polityka zagraniczna: do lipca 1992r. Republika została uznana i nawiązała stosunki z USA, Niemcami, Wielka Brytanią, Rosją (wojska jednak nadal stacjonowały na terytorium Gruzji) i Francją Zewnętrzna stabilizacja nie miała przełożenia na stosunki wewnętrzne, nadal istnieją trzy ogniwa zapalne: Abchazja, Południowa Osetia i Megrelia. dramatycznie wygląda również sytuacja gospodarcza kraju.

W lipcu 1992r. abchaska Rada Najwyższa uchwaliła deklaracje niepodległości. Abchazowie byli dobrze przygotowani i wspierani przez Rosjan, którzy oficjalnie deklarowali neutralność. Rozpoczęła się regularna wojna.

W celu otrzymania społecznej legitymizacji władzy Szewardnadze podjął decyzje o rozpisaniu nowych wyborów ,uzyskał poparcie 96%.

Jednak to nie likwidowalo abchaskiej problemy. Do października 1993 około 200 tys. abchaskich Gruzinów musiało opuścić terytorium autonomii. W styczniu 1994 w trakcie drugiej tury negocjacji gruzińsko-abchaskich w Genewie strony uzgodniły stworzenie zdemilitaryzowanej strefy buforowej. 14 maja dochodzi w Moskwie do podpisania układu „O zaprzestaniu działań wojennych i rozdzieleniu sił w Abchazji''.

Powołany wiosną 1994 nowy rząd zdecydował się opracować wreszcie pakiet radykalnych reform. 31 sierpnia Szewardnadze miał podpisać z turecką premier Tansau Çiller kontrakt na budowę przez terytorium Gruzji ropociągu transportującego do Batumi azerbejdżańską ropę naftową. Nad Rosją zawisła groźba utraty kontroli.

W wyborach w listopadzie 1995 r. Szewardnadze w I turze zdobył 74 % głosów. W kontekście wcześniejszych zapowiedzi można było mieć nadzieje, że kraj wreszcie przełamie fatalna passę i stanie na wysokości swojej chlubnej przeszłości historycznej. Nadchodzące miesiące i lata zweryfikowały jednak negatywnie te oczekiwania. Obietnice, którym zawierzyli w 1995 r. zmęczeni kilkuletnim chaosem ludzie, pozostały w większości na papierze.

ЛАСКАВЫЙ ДМИТРИЙ
ЛНПУ

ВЕЛИКОБРИТАНИЯ И РОССИЯ В ПЕРСИИ: КОНЦЕССИЯ ДАРСИ И КОНЦЕССИЯ ХОШТАРИИ

В апреле - мае 1909 года в главном печатном периодическом издании Союза бакинских нефтепромышленников журнале «Нефтяное дело» был напечатан ряд статей, в которых обращалось внимание на

опасность со стороны нового предприятия − Англо-персидской нефтяной компании (АПНК).

Хотя для российского правительства эта проблема была не нова, тем не менее, ее решить не могли вот уже 8 лет. Еще в 1901 году против нефтяной концессии англичанина У. Н. Дарси (основателя АПНК) активно выступили российские правящие круги. Тогда концессионное соглашение аннулировать не удалось, как и не получилось создать эффективное противодействие. Проект нефтепровода Баку − Персидский залив, несмотря на давление российской миссии, персидским правительством был отвергнут (при мощной политической и особенно финансовой поддержке англичан). Много позже, с открытием 28 мая 1908 года промышленных запасов нефти в местечке Меседже-Сулеймани началось бурное развитие концессии. Уже через год при активном участии британского правительства была образована АПНК.

В Баку эту новость восприняли без особого энтузиазма. Английское предприятие все больше превращалось в серьезную угрозу российской торговле нефтепродуктами не только в Персии, но и на всем Среднем Востоке. Средством противодействия должен был стать предложенный товариществом «Братья Нобель» и поддержанный Министерством иностранных дел (МИД) и Министерством финансов (Минфином) проект. Для удешевления экспортируемого товара, а, следовательно, повышения его конкурентоспособности, вернулись к идее построить нефтепровод в Северной Персии.

Но персидское правительство, не без помощи АПНК, от действий которой английская миссия для сохранения свободы дипломатического маневра официально отмежевалась, выступило против концессии. Несмотря на поддержку российского правительства никаких подвижек в течение 6 лет в решении вопроса не произошло. Ситуацию серьезно осложнило то, что кроме Нобелей подобной концессии также добивались торговцы керосином братья Рамзановы, и лесопромышленник А. М. Хоштария. В конце концов, в 1916 году после долгой и упорной борьбы, причем как внутри самих российских правящих кругов (кому же отдать из предпринимателей предпочтение), так и с персидским правительством, концессию на строительство нефтепровода получил Хоштария, а не Нобели.

Таким образом, не добившись аннулирования концессии Дарси и строительства трубопровода к Персидскому заливу в 1901 году, правительство России и предприниматели в 1909 − 1916 годах столкнулись уже с противодействием АПНК, влияние которой на Тегеран с каждым годом только возрастало. Преодолев внутренние противоречия, сопро-

тивление персидского правительства и негласную оппозицию английской миссии А. М. Хоштария все-таки получил концессию на проведение нефтепровода в Северной Персии, чем вызвал вполне понятную обеспокоенность англичан, так как за спиной конкурента были МИД и Минфин России.

ЛЕВЧЕНКО ИРИНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

МИССИЯ Н.П.РЕЗАНОВА В ЯПОНИЮ (1803-1805). К ИСТОРИИ ЗАРОЖДЕНИЯ РУССКО-ЯПОНСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Актуальность данной темы обусловлена состоянием современных политических, экономических и культурных связей между Японией и Россией. В связи с этим все более возрастает интерес к договорам заключенным в XIX веке, а также к зарождению и развитию русско-японских отношению. Цель работы- показать задачи миссии Резанова, а также ее последствия.

8 июля 1799 г. указом Петра I было официально подтверждено создание Российско-американской компании. Ее корреспондентом стал обер-прокурор первого департамента Сената камергер Николай Петрович Резанов(1764-1807),с 1803 г. почетный член Академии Наук. Возникли трудности- нехватка рынков сбыта промышленных товаров, пушнины и др., недостаток источников предоставления продовольствия для своих колоний. Эти проблемы могло бы решить установление торговых сношений с Японией.

По одобрению Александра I Российско-американская компания решила отправить в свои Тихоокеанские колонии кругосветную экспедицию во главе с И.Ф.Крузенштерном; цель-развитие торговли.

13 февраля 1803 г. Н.П. Румянцев в записке « О торге с Японией » предлагал отправить в Японию посла для установления дружественных отношений. Посланником стал Резанов.

30 июня 1803 г. Александр I подписал грамоту сегуну. Резанов должен был договориться о принципах торговли: определить торговые порты, установить выгодные пошлины и т.д., также было дано задание выяснить каковы потребности японского рынка и какие товары выгодно вывозить из Японии; вручить подарки.

В 1803 г. Резанов во главе посольства отправился в Японию на судне « Надежда» и 26 сентября 1804 г. корабль вошел в Нагасакский залив. Миссию встретили настороженно: было приказано встать на якорь не входя в бухту и сдать все оружие, членам экспедиции даже не разрешили сойти на берег.Переговоры затягивались. Только в марте 1805 г. состоялась встреча инспектора тайного надзора Тояма Кинсиро Кагэмото и губернаторов Хида Ерицунэ и Нарусэ Масасада с Резановым. Ситуация накалилась и ничего решить не удалось. Во время второй встречи Хида зачитал ответ сегуна Иэнари, где говорилось об ущербе который приносит торговля с иностранными державами, далее заявлялось что русские ошибочно поняли смысл лицензии, выданной в свое время Лаксману и объявлялось об отказе от торговли с Россией. Требовалось чтобы «Надежда» после получения провианта немедленно покинула порт и больше не приближалась к берегам Японии. Это был провал миссии, но Резанов решил силой принудить японцев к переговорам. Он отдал приказ Н.А.Хвостову и Г.И. Давыдову организовать экспедицию на Курилы и Сахалин с целью нападения на японские торговые поселения. Поручение было выполнено и офицеры уничтожили временные поселения и склады японцев, но по возвращению в Охотск были арестованы. Такими действиями русские окончательно испортили отношения с японцами. Резанов же 1 марта 1807 г. умер по дороге в Петербург.

Неудача миссии Резанова- это результат проведения Японией политики изоляции, которая была призвана законсервировать установившиеся порядки , обезопасить страну от интервенции иностранных держав и предотвратить рост оппозиционных настроений внутри государства. Были также другие причины: правительство боялось отторжения русскими земли под предлогом аренды; прибытия в Японию миссионеров и т.д. Голандцы же, не желая потерять свою монополию на импорт и экспорт в Японию, различными путями мешали установлению торговых связей с Россией.

Но были также и положительные стороны миссии. Во время пребывания в Нагасаки Резанов собрал ценные сведения о Японии, остававшейся неизведанной для Европы,составил «Словарь японского языка» и «Руководство к познанию японского языка». Члены экспедиции собрали коллекции образцов флоры и фауны, изделий ремесла, одежды и утвари японцев. Проведены картогра-

фические работы: исследован Нагасакский залив, бассейны Японского и Охотского морей.

ЛЕВЧЕНКО СТАНІСЛАВ
ЛНПУ

ТОРГІВЕЛЬНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ (1995 – 2005 рр.)

Європейський вибір, котрий було зроблено Україною після здобуття державної незалежності, направлений на якнайповнішу інтеграцію до європейських структур, в тому числі і до Європейського Союзу. Враховуючи досвід інших партнерів ЄС, можна стверджувати, що аспект торгівельних відносин є одним з основних елементів загальної інтеграції.

Країни Середземномор'я є одними з найдавніших партнерів ЄС. Саме тому на їх прикладі можна найбільш повно та яскраво дослідити зовнішню торгівельну політику Європейського Союзу, що допоможе більш виважено будувати економічні відносини України з ЄС.

Основи європейської торгівельної політики щодо країн Середземномор'я закладені в Барселонській декларації, прийнятій в 1995 році. Цілями Євросередземноморського партнерства обрано прискорення темпів соціально-економічного розвитку; покращення рівня життя населення, підвищення рівня зайнятості та зменшення економічного відставання країн Середземномор'я; заохочення регіонального співробітництва та інтеграції. Основним засобом досягнення цих цілей було обрано встановлення зони вільної торгівлі.

У спільній стратегії ЄС щодо країн Середземномор'я, прийнятій 19 червня 2000 року підтверджуються та конкретизуються засади торгівельної політики Євросоюзу у Середземноморському регіоні. У ній серед основних цілей зазначено прагнення створити простір спільного процвітання через економічне та фінансове партнерство. Для цього ЄС буде працювати над реалізацією Євро-Середземноморських угод асоціації для забезпечення лібералізації торгівлі в строки, окреслені Барселонською декларацією та допомагати країнам Середземномор'я посилити прагнення сформувати відповідну торгівельну політику та брати активну участь в торгових відносинах в рамках Євро-Середземноморської зони вільної торгівлі. Проте зазначається, що створення зони вільної торгівлі матиме не лише позитивні наслідки, тому в ході її впровадження необхідно попереджувати наступні загрози: 1) посилення соціального дисбалансу, викликаного реструктуризацією економічної системи; 2) подальшу поляризацію та просторовий дисбаланс з можливістю поглиблення існуючого територіального дисбалансу; 3) зростання тиску на навколишнє середовище в результаті зростання інтенсивності торгівлі, створення енергетичної та транспортної інфраструктури, зростання землекористування та рівня витрат продукції.

Результатом такої політики ЄС є міцні торгівельні зв'язки з середземноморськими країнами. Так ЄС є головним торгівельним партнером Єгипту (42% його імпорту та 37% експорту), Ізраїлю (28% експорту та 41% імпорту), Йорданії (17,1% усієї зовнішньої торгівлі Йорданії) та інших країн Середземномор'я. Забезпечивши таким чином взаємну залежність з Середземноморським регіоном, ЄС створив так звану Єврозону– найнадійнішу систему міжнародної безпеки.

ЛИМАР АНДРІЙ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ПСИХО-ІСТОРИЧНА МОТИВАЦІЯ ВИДАТНИХ ПРЕДСТАВНИКІВ РУХУ ОПОРУ ТОТАЛІТАРНІЙ СИСТЕМІ В УКРАЇНІ 1960 – 1980 РОКИ

Метою нашого дослідження є розробка, адаптація та запровадження психо – математичних методів до потреб сучасної історії з метою отримання більшого обсягу інформації з наявних фактів.

Задачами я визначаємо:

Детальний аналіз подій руху опору тоталітарній системі;

Побудування психо – історичної моделі на базі цього аналізу;

Надання психо – історичної характеристики певним ступеням мотиваційної моделі;

Аналіз отриманої інформації з розгляду побудованої моделі;

Можливе виведення попередньої закономірності у змінах мотиваційно – рушійної сили діячів опору тоталітарній системі;

Подання лінійних та об`ємного висновків;

Ретельно проаналізувавши факти та події дисиденського руху в Українській РСР загалом і на Харківщині, зокрема, ми відчули певну закономірність у зміні мотиваційно – рушійної сили діячів опору тоталітарній системі, тому запропанували, з метою досягнення більшої наукової продуктивності, застосувати метод психо-історичного моделювання.

Сутність моделювання полягає у чисельному відтворені певного процесу, в результаті чого набувається можливість показового відображення його динаміки у часі та суттєве полегшення його аналізу.

За для кращої наукової прозорості, умовно розділимо відтинок часу, який досліджено, на три основні підвідтинки – які умовно означимо, як етапи ескалації напруженості руху «шістдесятників».

Процес побудови кожної імітаційної моделі здебільшого має неформальний характер, алгоритмизувати його достатньо важко, тому це є здебільшого творча задача. Для цього я віднайшов відповідну модель ескалації напруженості у Молекулярній фізиці, та розташував події руху опору відповідно до загальних принципів Молекулярно – фізичної моделі проходження ізобаричного процессу у кристалі.

Таким чином, виявивши мало конструктивною, знамениту тезу германського фізика – теоретика Вернера Гейзенберга: “ Коли сьогодні кажуть за сучасну фізику, то перша думка, яка при цьому виникає, пов`язана с атомовою зброєю. Кожний знає, який великий вплив створює ця зброя на політичне життя нашого часу “.

ЛИТОВЧЕНКО АННА
ХЗОШ № 52

ВЕРТОГРАДЫ – МЕДИЦИНСКИЕ ЭНЦИКЛОПЕДИИ XVI – XVII ВВ.

С незапамятных времен человек использовал растения для лечения самых различных заболеваний. В Древней Руси применение растений для лечебных целей нашло свое отражение в замечательном памятнике древнерусской культуры «Изборнике Святослава». В этой рукописи много места уделяется описанию растений, которыми в то время пользовались для получения лекарственных средств. С распространением письменности и грамотности на Руси появляются и первые медицинские книги, так называемые травники, лечебники. Кроме травников и лечебников с XVI века получили распространение «вертограды» с многочисленными описаниями лекарственных растений и способами их применения. Эти сборники можно назвать настоящими медицинскими энциклопедиями того времени. Название «вертоград» означает «сад», «цветник», «огород». Вертограды попали в Русское государство из Западной Европы, где они были очень широко распространены в период средневековья. Несмотря на то, что вертограды получили широкое распространение на территории Руси и являются ценнейшими источниками по истории медицины того

времени они остаются практически не изученными источниками. В крупнейших книгохранилищах бывшего СССР хранятся сотни древнерусских вертоградов XVI – XVIII веков. Что интересно, уникальный вертоград, скорее всего 1534 года хранится и в ЦНБ ХНУ им. Каразина. Актуальность доклада заключается в неразрешенности многих вопросов по поводу этой рукописи. До сих пор не известно точное имя автора (переводчика) этой рукописи, почему он был утерян и что ждет впереди столь важную историческую находку? Ранее считалось, что вертоград 1534 года, с которого делались последующие списки практически всех подобных медицинских сборников, утерян. Однако изучение специалистами вертограда, хранящегося в Харькове, позволяет сделать вывод, что это уникальный памятник древнерусской медицинской письменности XVI столетия. Эта рукопись состоит из 580 листов. Тип письма – книжная скоропись. Характерной особенностью рукописи является наличие редакторской правки. Травник состоит из двух основных разделов: 1 - растения и способы их применения при определенных заболеваниях; 2 – камни и их применение. В свою очередь разделы делятся на главы. Практически к каждому растению имеется рисунок, изображавший данное растение. Многие рисунки были перепутаны, в результате чего были затерты и нарисованы новые. Иллюстрации рисовались позже, для них оставлялись места в тексте. Данный вертоград является переводом известнейшего европейского научного справочника по лекарственным растениям, известного под латинским названием «Hortus Sanitatis» – «Сад здоровья». Текс связан с рукописями средневековых энциклопедистов, писавших свои трактаты – компиляции на основе трудов врачей Античности и современных им врачей Европы и Востока. В дальнейшем эти средневековые лечебники дополнялись и перерабатывались университетскими врачами и продолжали оставаться в обиходе научной медицинской литературы вплоть до XVIII века. Первое издание «Сад здоровья» было выполнено в 1485 году. Источником для русского перевода данного трактата послужило издание 1492 года в Любеке. Перед переводчиком любекского издания стояла неимоверно трудная задача. Он должен был свободно владеть не только латинским и немецким языком, но и его нижнесаксонским диалектом. Исследователи (Богоявленский Н.А., Зимин А.А., Морозов Б.Н.) сходятся во мнении, что переводчиком данного трактата мог быть Николай Булев («немчин Любчанин») – врач и астролог Василия III. Изучение травников-вертоградов имеет огромное значение для изучения общественной мысли того времени, уровне научных знаний, важен и искусствоведческий аспект изучения медицинских трактатов.

ЛИТОВЧЕНКО ЕЛЕНА
БГУ

ROMAN DECADENCE: ЭПОХА ГЛАЗАМИ ПОЗДНЕРИМСКОЙ АРИСТОКРАТИИ

Актуальность позднеримских сюжетов сегодня объясняется, прежде всего, кризисной ситуацией современного мира, которая является своеобразным стимулом для оживления таких проблем, как падение Западной Римской империи и переход от античности к средневековью.

Поздняя античность – особая историческая эпоха, выросшая на базе достижений греко-римского мира, обогащенных опытом кельто-германских и восточных обществ. Эта эпоха, охватывающая 3 столетия, с начала IV до конца VI вв., получила в историографии разные наименования, в зависимости от авторского подхода к ключевым факторам ее развития. Самое распространенное из них - «эпоха кризиса и падения Западной Римской империи», что в западной историографии получила емкое название Roman Decadence.

Для представителей слоя аристократов-интеллектуалов эпохи римского «декаданса», как и для представителей других социальных групп этого периода, характерно разделение, прежде всего, по религиозному признаку.

Заслуживает внимания, с нашей точки зрения, попытка сопоставления мироощущений тех позднеантичных авторов, которые, если и не принадлежали к полярно настроенным лагерям, то рассматривали события их современности под разным углом зрения. Объектом нашего исследования, таким образом, может выступать творчество таких литераторов-современников, как Сальвиан Массильский и Сидоний Аполлинарий.

Сальвиан – знаменитый христианский проповедник в Галлии в V в. Какие-либо определенные биографические данные об этом писателе отсутствуют. В своем основном произведении «О мироправлении Божьем» Сальвиан старается доказать, что в бедствиях, обрушившихся на Римское государство накануне его окончательного падения, виновато не божественное Провидение, как склонны считать некоторые, а само римское общество, погрязшее в пороках.

Если полагаться на свидетельства Сальвиана, то перед современным исследователем открывается действительно ужасающая картина упадка и разложения, тот самый «декаданс», говоря о котором, А. Джонс имел в виду слабость и безнравственность Рима. Однако, от нашего внимания не

может ускользнуть тот факт, что суровый и страстный обличитель того времени Сальвиан несколько склонен к преувеличению, и Г. Буассье справедливо предостерегает против чрезмерного доверия его показаниям.

Другой взгляд на ситуацию в римском обществе конца IV – начала VI вв. демонстрирует нам Аполлинарий Сидоний (430-485 гг.) – латинский писатель из Галлии, представитель высшей провинциальной знати, префект Рима. С 470 г. - епископ Клермона. Впоследствии Сидоний был канонизирован как христианский святой. От Сидония сохранились 24 стихотворения и IX книг писем.

Из переписки Сидония мы получаем подтверждения того, что образ жизни римских аристократов V в., несмотря на их принадлежность к христианскому клиру, мало изменился. Картину жизни римского общества V в., представленную Сидонием, отличает, в целом, атмосфера спокойствия и благополучия. В творчестве Сидония сочетается детальное отражение реалий его времени и поразительная способность к созданию, с позиций образованного аристократа, удивительной реальности, продолжающей римскую традицию и создающей иллюзию вечности Рима, когда этот мир уже пал, и им правили варвары.

Таким образом, попытка взглянуть на эпоху глазами ее современников является плодотворной и дает возможность составить наиболее реальную картину происходящего, если используется комплексный подход к изучению источников. Сложность задачи исследователя в данном случае состоит в том, чтобы увидеть, понять и обозначить некий баланс, который будет отражать события в их истинном свете.

ЛИХАЧОВА ТАТЬЯНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ РОБОТА СРЕДИ БЕЖЕНЦЕВ-ПОЛЯКОВ ИЗ ЦАРСТВА ПОЛЬСКОГО В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Актуальность данного исследования вызвана, главным образом, двумя обстоятельствами. С одной стороны, современные беженцы, являющиеся результатом войн или каких-либо других социально-экономических потрясений, практически 100 лет спустя во многом сталкиваются с теми же проблемами, при том, что сейчас помощь им поставлена на международном и, несомненно, более высоком уровне. С другой стороны, несмотря на неугасающий интерес исследователей к изучению Первой мировой войны и расширению круга рассматриваемых вопросов, беженцы все еще остаются на периферии исторических исследований.

Первые специальные работы, посвященные данному вопросу, появились только в последние десятилетия. Так, судьбе беженцев в своих трудах уделили внимание российские исследователи А.Ю. Бахтурина и А.Н. Курцев, а также отечественный историк И.Т. Лисевич.

Более плодотворно над изучением данной проблематики работали польские авторы. Во-первых, если в отечественной историографии советского периода, беженцы рассматривались с точки зрения их участия в «триумфальном шествии» советской власти по стране, исследовалась их роль в росте прокоммунистических настроений в самой Польше после реэвакуации на родину, то в польской историографии в это время предпринимался ряд попыток комплексного рассмотрения изучаемой проблемы. Здесь можно выделить, например, работу Спустека «Поляки в Петрограде». Уже со второй половины 80-х гг. XX в. появляются специальные статьи, посвященные данному вопросу в таких работах как «Эмиграция с польских земель в новое и новейшее время», «Полония в Европе», «Польская диаспора». Однако многие вопросы все еще остаются неизученными.

Для изучения данной проблемы автор привлек разнообразные источники, причем многие из них вводятся в научный оборот впервые. Источниковая база доклада представлена документальными материалами, мемуарами, а также газетами и журналами. Однако не все важные документы по избранной проблеме были опубликованы, в связи с чем мы изучили архивные фонды Центрального государственного исторического архива в г. Киеве и Государственного архива Харьковской области.

Комплексное изучение источников позволило автору сделать следующие выводы:

в годы Первой мировой войны в тыловых губерниях Российской империи оказалось 600-700 тыс. поляков, главным образом стариков, женщин и детей;

наряду с обеспечением жильем, работой, материальными средствами важное место уделялось культурно-просветительской работе;

для детей-беженцев были открыты школы либо вечерние классы, где преподавание велось на родном языке;

потребность в литературе привела к увеличению количества издаваемых книг и брошюр на польском языке;

более широкую деятельность развернул среди беженцев Польский дом;

для удовлетворения религиозных потребностей беженцев была учреждена специальная «Комиссию о духовных нуждах беженцев».

Таким образом, российскими властями в годы Первой мировой войны были приняты большие усилия для организации помощи польским бежен-

цам. Но, несмотря на это, им во многом приходилось испытывать нужду, а недостаток средств и бюрократические препоны являлись серьезной, зачастую труднопреодолимой помехой.

ЛОКТІОНОВА ЮЛІЯ
ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

ФЕНОМЕН МІЛІТАНСТВА В АНГЛІЙСЬКОМУ СУФРАЖИЗМІ

Суфражизм (від англ. „suffrage” – „виборче право”) – рух за зрівняння жінок у політичних правах з чоловіками. Перші організації суфражистського толку з’являються у Англії в середині XIX ст. (Шефілдська асоціація за надання виборчих прав, 1851 р.). Радикальний напрямок з’являється на півстоліття пізніше. Перед Першою світовою війною в Англії існувало декілька ”бойових” суфражистських груп, але найбільшу популярність отримав Жіночий соціально-політичний союз (1903 р.), члени якого називали себе „суфражетками” або „мілітанками”. Він являв собою організацію, побудовану за війським зразком, тримався на авторитеті купки лідерів. Мілітанський рух в Англії згуртувався навколо родини Панхерст (Емелін Панкхерст з двома доньками – Крістабель та Сильвією). Соціальну базу руху складали жінки аристократичних родів, заможні жінки і жінки середнього класу. Робітниці участі в русі не брали (окрім Манчестерської організації). Основна мета організації – надання жінкам політичних прав. Згідно з Конституцією Жіночого союзу (1909 р.)

Стратегія та тактика – це те, що відрізняло войовничих суфражисток від поміркованих, це те завдяки чому суфражистський рух отримав світову славу. Агітація проводилася через друкований орган організації – журнал “Votes for Women” („Голосуйте за жінок”). Суфражистки сповідували войовничу стратегію. В основі їх боротьби лежала тактика непокори уряду. Вони зривали виступи політиків-чоловіків, били скло на вікнах урядових організацій (копіюючи давню традицію вираження незадоволення урядом). Після ще одного етапу радикалізації почалася атака на власність: вони „нападали” на вітрини фешенебельних магазинів, псували майданчики для гольфу, підпалювали поштові скриньки та перерізали дроти електромереж. Ще одним різновидом обструкції уряду була відмова сплачувати податки („нема оподаткування без права голосу”). Але була одна

важлива риса – жодна акція не призводила до людських жертв. Так було до 1913 р. Тривожним показником стало самогубство Емілі Вілдінг Девідсон, яка кинулася під копита коня, з ціллю зірвати королівські перегони. Її похорони перетворилися на демонстрацію. Ця подія викликала обурення у британському суспільстві і отримала резонанс у світі. Звідси зрозуміло, що на підтримку та любов громадян країни годі було й сподіватися. Існувала навіть думка про психічну, суто жіночу хворобу, певну форму істерії. Радикалізація організації призвела до неоднозначного ставлення в самому Жіночому соціально-політичному союзі. Результатом цього став розкол на декілька незалежних організацій.

Результатом діяльності суфражистських організацій стало прийняття у 1928 р. нового виборчого закону, за яким жінки отримували право голосу. Не можливо однозначно сказати чия це заслуга – конституціоналісток чи мілітанок. Незаперечним фактом є лише те, що в Британії була найдовша та найзапекліша боротьба за жіноче виборче право, і мілітанство зіграло в ній не останню роль, привернув увагу суспільства до цієї боротьби.

ЛОМОНОСОВ МАТВІЙ
ПГУ им. А.М. Горького

МІФ ПРО КОСОВСЬКУ БИТВУ 1389 Р. У РОСІЙСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

Питання про природу оповідання про Косовську битву 1389 р. залишається дискусійним у сучасній науці (Л. Трговчевич, Б. Пелевич, Н. Малькольм, Н. Голеніщев-Кутузов, Д. Боленко). У своєму дослідженні ми дотримуємося терміна "історіографічний міф».

Початок міфу про Косовську битву 1389 р. ми бачимо в роботах дореволюційних медієвістів і слов’янознавців, написання яких було прямо пов'язане з політичними подіями на Балканах XIX – початку XX ст. Саме в дослідженнях С.І Палаузова, І.П. Боричевского, В.О. Григоровича, Т. Флоринського міф здобуває класичну форму. Серби виступають борцями за ідеали християнства. Виспівується їхній героїзм у битві "проти ісламу і його союзників". Популярними сюжетами є причащання Лазарем свого війська, подвиг Мілоша Обіліча, а іноді й зрада Вука Бранковіча. У цих мотивах проявляється центральна християнська міфологема про страсті Христа. Підкреслюється, що бій “зупинив історію Сербії".

Дореволюційна історіографія Косовської битви 1389 р. в цілому йшла у фарватері сербської наукової традиції (П. Юлинац, Й. Раїч, Ч. Малетич), формуючи російську суспільну думку про Східне питання й національну самосвідомість сербів.

Кінець XIX – перша половина XX ст. у дослідженні Косовської битви ознаменувався специфічною науковою дихотомією. З однієї сторони історіографічний міф продовжував розвиватися (М. Вукичевич, Д. Страньакович, В. Чорович), з другого боку був покладений початок його критиці (І. Руварац, Л. Ковачевич, Л. Браун). Радянська історична наука 1920-30-х років досить різко послабляє свій інтерес до теми бою.

У тітовскої Югославії міф про Косовську битву вже не був найважливішим фактором сербської й тим більше югославської ідентичності. Історики того часу сприймають подію більш критично й багатопланове (М. Динич, В. Чиркович). Саме в цей вирішальний момент міф про бій був перенесений на благодатний ґрунт молодого радянського слов'янознавства. В.Ю. Готьє, В.А. Якубский, И.З Достян, Г. Г. Литаврин продовжують традиції дореволюційних дослідників, заміняючи ідею захисту християнства ідеєю патріотизму й оборони слов'янства. Т.ч. у другій половині XX ст. радянська історична наука повертається до традиційних оцінок битви на Косовому полі 1389 р. Міф про Косовську битву набуває найбільший розвиток, імовірно, у радянської літературі.

Сучасна російська історіографія битви на Косовом полі 1389 р. продовжує свій рух, головним чином, по шляху, прокладеному радянськими фахівцями. У працях Ю.В. Петросяна, С. Комісарова, К. Боленко як і раніше виспівується героїзм і патріотизм християнських воїнів. Хоча сюжету зради Вука Бранковича тут не має. Дивно те, що, незважаючи на активізацію із другої половини 1980-х р. сербських і західних досліджень по історії Косова у зв'язку із загостренням ситуації в регіону (Д. Богданович, С. Терзич, Б. Пелевич, Т. Эммерт), широкого резонансу в російській науці вони не отримали. На жаль, багаж сучасних вітчизняних робіт із середньовічної історії Косова досить малий.

Отже, підводячи підсумок, слід зазначити, що історіографічний міф про Косовську битву 1389 г., який зайняв достойне місце в російській історичній літературі в першій половині XIX ст., не втратив своєї актуальності й тепер. Унікальним періодом його існування є кінець 1940-х – початок 1980-х рр., коли саме в радянській науці цей міф досяг найбільшого розвитку.

ЛУК'ЯНЕНКО ВОЛОДИМИР
ГАДІ ДНТУ

БЮРОКРАТІЯ І ВЕЛИКІ РЕФОРМИ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: СУЧАСНА АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

Сьогоденне звернення до історичної спадщини є цілком закономірним. Ситуація, яка склалася в країні, вимагає пояснення глибинних причин кризового становища української економіки. У таких умовах зростає інтерес до реформ другої половини XIX ст., які сприяли порівняно швидкому розвитку продуктивних сил.

Вивчення урядового апарату самодержавної Російської імперії у Великобританії та США відбувалося за кількома напрямками: вивчення державних інститутів, еволюції бюрократії як соціальної групи і її ролі в реформаторському процесі.

У наш час, як відзначав Е.Глісон у своїй доповіді на конференції, присвяченій Великим реформам, інтерес до вивчення проблем реформ кінця XIX ст. у американських істориків "майже скінчився" і вони переключилися на вивчення соціальної історії. Однак, вказує він, "у країнах колишньої Російської імперії можна чекати появи великої кількості серйозних досліджень у галузі політичної історії царського режиму, тому що нинішні зміни в країні будуть сприяти посиленню почуття зв'язку з минулим». У зв'язку із цим представляється доречним підбити деякі підсумки вивченню бюрократії і її ролі в реформаторському процесі кінця XIX ст. англо-американськими науковцями.

Зі створенням міністерств і розвитком системи вищої освіти в Російській імперії в перші десятиліття XIX ст. формування бюрократії як особливої соціальної групи фахівців-професіоналів вступило в новий етап, що ознаменувався певними якісними зрушеннями.

Англо-американські історики відзначають, з одного боку, оформлення ідеології чиновництва як окремого "стану" у структурі роздробленого російського суспільства, з іншого боку – появу плеяди високоосвічених молодих чиновників, які сповідували прогресивні погляди та принесли певний новий елемент у традиційну бюрократичну рутину.

Дослідники відстежують розширення зв'язків і навіть "взаємопроникнення" столичного чиновництва і інтелігенції, внаслідок чого відбувалася консолідація сил, накопичувався досвід спільної роботи бюрократії та інтелігенції.

До кінця миколаївського царювання сформувалася еліта, що об'єднала прогресивно мислячих представників чиновництва й інтелігенції. Вони не мали виразної соціальної й політичної філософії, поєднувало їх досить абстрактне прагнення до зміни миколаївської системи шляхом запровадження "гласності" й "законності" правління й викорінювання "свавілля".

На хвилях суспільного піднесення середини 1850-х років ці люди були поставлені на вершину політичного Олімпу: їм було доручено підготувати та провести ряд важливих реформ. В англо-американській літературі наголошується, що період Великих реформ виявився апогеєм діяльності "освіченої" або "ліберальної" бюрократії.

ЛЫСКОВА ЕКАТЕРИНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ИСТОРИОГРАФИЯ ИСТОРИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ХАРЬКОВЕ КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX ВЕКА (Д. Н. ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСКИЙ)

Историко-психологические исследования в Харьковском университете в кон. XIX – нач. XX в. были представлены трудами последователей и учеников А.А. Потебни. Эта группа получила название «харьковских потебнианцов», в нее входили Д. Овсянико-Куликовский, А. Горнфельд, В. Харциев, Т. Райнов, Б. Лезин и др. Но именно Потебня и Овсянико-Куликовский являются основоположниками психологического направления в российском литературоведении. Это направление не является достоянием какой-то одной науки, оно возникло на стыке различных гуманитарных наук, и по праву относится к каждой из них. Главным предметом их исследований было изучение языка как творческого, постоянно развивающегося элемента процесса познания человека в историческом и психологическом плане.

В большей части литературы научное наследие Д.Н. Овсянико-Куликовского рассматривается в контексте литературоведения. Это однобокий подход, так как, проанализировав библиографию ученого, можно найти работы, посвященные истории античной философии, ведам, сравнительному анализу ведийской и античной мифологии. Вклад Овсянико-Куликовского в развитие дореволюционной ориенталистики признан учеными востоковедами. Имеется в виду такие научные труды как «К вопросу о «быке» в религиозных представлениях древнего Востока» (1885), «Ведийские этюды.Indra-vicvocarsani» (1891), «Религия индусов в эпоху вед» (1892) и др. Большинство изданных до революции книг Овсянико-

Куликовского стали библиографической редкостью, но именно они и представляют наибольший интерес. Это такие произведения как «К психологии понимания», «Введение в ненаписанную книгу по психологии умственного творчества», «Психология национальности», «История русской интеллигенции» и др.

Харьковская группа учеников и последователей Потебни разрабатывала свои идеи на страницах сборника «Вопросы теории и психологии творчества». Это периодическое издание служило распространению идей ученого и подтверждало существование и развитие психологического направления. Научное наследие Потебни огромно и является темой отдельного исследования. Интерес к взглядам ученого оставался актуальным вплоть до кон. 1920х гг.: в это время сходит на нет и публикация трудов А.А. Потебни. В 30-50-е гг. XX в. о Потебне пишут сравнительно редко, в основном в связи с юбилейными датами. К 60-70-ым гг. интерес к научному наследию ученого возрождается, появляются исследования В.Ю. Франчука, проводятся конференции.

Д.Н. Овсянико-Куликовскому повезло меньше, его научное наследие по разным причинам старались предать забвению. Но его работы невозможно было уничтожить - «История русской интеллигенции», например, несмотря, ни на что долгое время оставалась одним из пособий для студентов литературных факультетов. Только с 1980-х гг. можно говорить о возрождении интереса к ученому.

МАЗУРИКА ЮЛИЯ
ХНУ им. В.Н. Каразина

ДУХОВНЫЕ МИССИИ В СИСТЕМЕ ОТНОШЕНИЙ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ СО СТРАНАМИ ДАЛЬНЕВОСТОЧНОГО РЕГИОНА

Духовные Миссии в Китае (1715 г.), Японии (1871 г.) и Корее (1897 г.) всегда пользовались повышенным вниманием, как Святейшего Синода, так и Министерства иностранных дел. В связи с чем, в современной историографии этого вопроса наблюдается жесткая градация: светская академическая наука, как правило, изучает дипломатические и научные аспекты деятельности миссионеров, церковная – только религиозные (миссионерские). Поэтому целью данного доклада и является попытка по дипломатическому и миссионерскому критериям оценить место и роль православных миссий в системе отношений России с восточноазиатскими странами, что позволит определить степень доминирования той или иной

функции в деятельности каждой из миссий и выявить наличие целей Российского государства по отношению к ним, если таковые имелись.

Проведенный анализ показал, что каждая из трех миссий представляла собой совершенно особый тип миссионерской деятельности Церкви и совершенно особый тип взаимоотношения с государством. Так Пекинская духовная миссия, являлась смешанным типом, поскольку в первые 150 лет своего существования являлась предприятием преимущественно политического характера. Хотя ее образование стало возможным в силу исторической случайности, Российское государство в виду особых выгод от ее положения сразу же взяло ее под свой контроль, в результате чего нередко и духовным членам миссии (чаще всего ее начальникам) приходилось выполнять поручения МИД России, тем самым, отвлекаясь непосредственно от миссионерской деятельности.

Организация Корейской духовной миссии, наоборот, стала закономерным следствием отношений Российской империи с Кореей. Однако после полной утраты своих интересов по отношению к ней, Россия перестала обращать внимание на развитие Миссии. Характерной чертой в деятельности РДМ в Корее являлись ограниченное финансовое положение, исключительно миссионерский характер деятельности и постоянная зависимость от внешних обстоятельств, связанных, как правило, с политикой России в этом регионе.

Лучшим же образцом миссионерской практики Русской Православной Церкви на Дальнем Востоке являлась деятельность Японской духовной миссии, за которой с особым интересом и умилением следило и российское правительство, и Церковь, и русский народ в целом. Ее цели были далеки от политических, никогда от них не зависели, а учреждение стало возможным исключительно благодаря личности ее основателя и единственного многолетнего руководителя – Святителя Николая (Касаткина).

В целом, результаты исследования свидетельствуют, что российское правительство, несмотря на определенное внимание к развитию дальневосточных миссий, в отличие от правительств западных держав, не считало миссионерскую деятельность важнейшим средством идеологического влияния и контроля и никогда в полном объеме не извлекало выгод из православного присутствия на Дальнем Востоке. Что действительно в том или ином смысле имело место в истории Российских Духовных Миссий, так это совмещение интересов Церкви и государства. Храмы открывались там, где у Российской империи появлялись территориальные и стратегические интересы, что, было выгодно и для Церкви, так как она имела возможность блюсти свою паству, выехавшую по каким-либо причинам из России, и параллельно заниматься миссионерской деятельностью.

Иными словами, несовпадение природы, целей и задач Церкви и государства не исключало сотрудничества между ними, так как исторически сложившаяся византийская традиция предусматривала их тесную «симфонию» и определяла их «родственную» связь через заботу о людях. В таком ракурсе миссионерскую деятельность Церкви можно рассматривать в двухвекторном направлении: собственно Церковном и во взаимодействии с государством, хотя последнее, конечно же, очень часто сказывалось на результатах непосредственно миссионерской работы.

МАЛІКОВ ВАСИЛЬ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВИЧАЄВОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА У ПРАЦЯХ ВЧЕНИХ ДР. ПОЛОВИНИ XIX –ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ

Поява інтересу до звичаєвого права у середині – II половині XIX століття викликана дискусією правознавців (С. Пахмана, Д. Мейера, К. Кавеліна, Н. Дювернуа, І. Оршанського) про співвідношення звичаєвого та офіційного права або ж звичаю і закону. За визначенням М. Гримич окреслилося два підходи до поняття звичаю: нормативістський і антропологічний. Перший базується на баченні звичаю як незмінної обов'язкової норми, представники другого вважають головними рисами звичаю гнучкість, варіабельність, адаптивність.

Основну увагу правознавці та етнологи зосередили на питаннях побутування і функціонування звичаєвого права у селянському середовищі. Звичаєве право розглядалося як ряд постійних і одноманітних дотримань, застосувань певного правила протягом більш-менш тривалого проміжку часу. Звичай, який побутує у селянському середовищі, розглядався Д. Мейером як дійсне вираження юридичних поглядів народу. Поставши перед проблемою неодноманітного дотримання норми у звичаї, дослідники намагалися пояснити її наступним чином. На думку Д. Мейера ухиляння від звичаю, що розглядалося як виключення, лише підтверджує звичай, який не повинен суперечити моральності. На тій же позиції стояла і О.Єфименко, вказуючи на суб'єктивність селянського звичаєвого права Росії на противагу об'єктивізму римського права. П. Чубинський вважав загальною рисою народного звичаєвого права ту, що воно слугує вираженням не формальної, а матеріальної правди; звичаєве право не є роковим, безумовним і буквально застосовуваним. Ці дослідники обумовлювали народні правовідносини економічним побутом, моральними й релігійними

уявленнями. Д. Мейер і П. Єфименко наголошували на наявності загальних і місцевих звичаїв. Так як саме через звичай можна пізнати звичаєво-правові уявлення народу, то виникала необхідність проведення широкої роботи щодо збирання й фіксації цих звичаїв для досконалого їх вивчення.

Водночас у багатьох дослідженнях проводиться погляд на звичай не тільки як на об'єкт, але й як на суб'єкт, який здійснював всеохоплюючий вплив у всіх сферах життя селянства і передусім на економічні відносини у його середовищі. Проте порівняно із вивченням умов і причин формування того чи іншого звичаю, вплив звичаєво-правових уявлень на різні сфери життя досліджено недостатньо. Так, у поле зору попадають переважно економічні відносини, що сформувалися під впливом певних звичаєвих норм. Зокрема, О. Єфименко визнає вплив звичаєвого права на усі сторони життя селянства, але, як і інші дослідники того часу, зосереджується на вивченні економічних аспектів.

Отже, правознавці й етнологи II половини XIX - початку XX століть зробили вагомий внесок у дослідження селянського звичаєвого права. Надзвичайно важливою була праця щодо збирання й фіксації побутування народних правових звичаїв в зазначений період. З одного боку, звичаєве право розглядалося як такий об'єкт, що сформувався під впливом економічних, географічних, соціальних, історичних умов; визнавалося, що в основі звичаю лежать юридичні уявлення народу, особливості його світогляду. У фокусі досліджень знаходилося і питання про вплив звичаю на всі сторони життя селянства, хоча на належному рівні розроблено було лише питання впливу звичаєво-правових уявлень на економічну сферу життя. Саме у роботах вчених дореволюційного часу були закладені основні напрямки дослідження звичаєвого права для XX і початку XXI століть.

МАРТИНЕНКО ВОЛОДИМИР
НДУ імені Миколи Гоголя

ДИПЛОМАТИЧНІ СТОСУНКИ БІЛОРУСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ З УКРАЇНСЬКИМИ УРЯДАМИ В 1918 РОЦІ В СВІТЛІ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ

В перші місяці після Жовтня 1917 року перед радянською владою постало складне питання у здійсненні національної політики. Політичні події і процеси, що відбувалися на білоруських землях були аналогічними до українських, відмінність крилася хіба що в їх динамічності. Про що неодноразово заявляли білоруські чільні представники: “ми працювали всю революцію

разом з українцями, ми відстали від них, але є прислів'я – останні будуть першими".

5 грудня 1917 року розпочинає свою роботу Всебілоруський з'їзд, в якому активну участь брали наші співвітчизники, зайнявши виважену і конструктивну позицію щодо Білорусії. Як згадував один з білоруських учасників з'їзду Макар Кравцов: "привітання українця Кавердинського було зустрінуто бурхливими оплесками, який поміж іншим сказав, що наше горе – ваше горе, наше свято – ваше свято". Інші делегати з'їзду вказували на авторитет Української держави, закликаючи наслідувати її приклад: "де не було такого представництва, яке маємо ми; її визнала вже Німеччина і наші союзники".

17 грудня І Всебілоруський з'їзд, що зібрався в Мінську, проголосив Білоруську Народну Республіку у складі Російської федеративної демократичної республіки. УНР щиро привітала рішення білорусів: "сей акт що виконував волю найбільш авторитетного репрезентаційного тіла края, котре вийшло майже з тих самих засад, що й Українська Центральна Рада не може не бути міродатним для правительства Української держави. Тому визнанє Білої Руси, яко держави, котре для каждого шануючого права націй є само зрозумілим, стало доконаним фактом: уряд український вступив в офіціальні переговори з делегацією Білоруської Республіки". Проте, в ніч на 18 грудня 1917 року з'їзд був розігнаний.

9 лютого представники Четвертного Союзу підписали в Берліні мирну угоду з УНР. Серед іншого договір передбачав передачу Україні території на схід від Бугу і південніше лінії Пінськ – Брест – Литовськ.

Стосовно північних кордонів позиція УНР полягала в тому, що "частина їх вже передрішена Берестейським договором (до Вигоновського озера). Ся границя спирається на дві умови: 1) Берестейська умова з Україною 9 лютого, котрою північна границя сеї останньої проведена до Вигоновського озера; 2) Берестейський мир 3-го марта з Росією, котра в своїм трактаті зреклася свого суверинітету на землі, положені на захід від лінії Рига, Двінськ, Свянцяни, Ліда, Пружани. Білорусія миру сього не визнає. Але сей аргумент не видається слушним, бо свого часу представників Білої Руси в Бресті не було. Опріч того вказану границю зазначено також Берестейською умовою центральних держав з Україною, з важности сеї умови Білоруський уряд ще не квестнонував".

Прийняття Акту про незалежність 25 березня 1918 року вимагало від білоруського керівництва рішучих кроків щодо визнання Білоруської Народної Республіки сусідніми державами і європейським співтовариством. Саме це, а також проблема кордонів стали головними в українсько-білоруських стосунках протягом 1918 року.

"Білорущина, Донщина і Кубань представляють собою на підставі права на самоозначення незалежні від Росії державні організми. Так є бодай de jure, а

тому і границі межи ними і Україною повинні визначатися лише взаємним порозумінням відповідних правительств, без всякії інгеренції правительства совітської республіки", - підкреслювалося в одному з документів українського керівництва.

10 квітня 1918 року Рада Народних Міністрів (РНМ) УНР на своєму засіданні слухала питання, що стосувалося майбутнього Білорусії: 1) Пові¬домлення делегації в справах переговорів з представниками БНР; 2) Статутні грамоти Ради Білоруського з'їзду до народу Білорусії; 3) Офіційного визнання Українською республікою БНР; 4) Встановлення радіотелеграфного зв'язку між Києвом та Мінськом і надання Україною допомоги в розмірі 500 тис. карбованців. На це одні урядовці вказували, що офіційне визнання залежить від Центральної Ради, другі – на доцільність надіслання до Білорусії спеціальних делегатів для детального ознайомлення зі справою, а треті – на необхідність Міністерству Закордонних Справ з'ясувати відношення інших держав до даної проблеми. РНМ не вдалося виробити одностайної позиції з білоруського питання, що знайшло своє відображення у відповідній постанові – питання про незалежність Білорусії знімалося з обговорення, а МЗС доручалось дати відповідь білоруській делегації, що "РНМ принципово нічого не має проти визнання Білоруської Народної Республіки незалежною й буде вживати заходів до переведення цієї справи в життя законним шляхом".

Продовження спільних засідань і підписання угоди про кордони було перервано зміною уряду України. 29 квітня, на з'їзді, скликаному в Києві Лігою землевласників, гетьманом України проголосили Павла Скоропадського. Того ж дня він разом із прибічниками оголосив про встановлення "Української держави" (на відміну від "Української Народної Республіки" Центральної Ради).

6 травня білоруська делегація звертається зі скаргою на неправомірні дії українців, приводячи як доказ заяву Гомельського міського громадського самоуправління з протестом проти приєднання міста до України і передачі влади українському комісарові. Для зняття напруженості у стосунках, пов'язаних з анексіоністськими актами попереднього уряду країни, делегація вбачала вихід у відкликанні українських комісарів і заміні їх комісарами Білоруської Ради, й нарешті, що протести населення білоруських повітів будуть задоволені.

Однак, через декілька днів білоруси знову були змушені звернутись на адресу українського уряду вказуючи на факти останнього часу, а саме призначення українських комісарів не лише у спірні території, але у міста і повіти суто білоруські. Рада і Народний Секретаріат Білоруської республіки були переконані в тому, що призначення українських комісарів в білоруські повіти є явищем тимчасовим і ніяким чином не може розглядатися як акт захоплення

білоруської землі і приєднання її до України. Відносно спірних територій про які йшлося, то це частини Новгород-Сіверського і Городнянського повітів Чернігівської губернії, південні волості Мозирського і Пінського повітів Мінської губернії, частини Пружанського, Кобринського і Брест-Литовського повітив Гродненської губернії.

Під час переговорів українського уряду з Радянською Росією, Україна зайняла жорстку позицію щодо повітів губерній суміжних з нею держав, які мають належати саме їй, включаючи: …Мінської губернії – Пінський та Мозирський з частиною Річицького; Могильовської – част. Гомельського; Гродненської – Берестейський, Кобринський, частина Пружанського та Більського.

Восени 1918 року до Києва прибуває білоруська надзвичайна делегація з проханням: 1) Офіційного визнання Україною незалежності Білоруської держави, як найбільш близької за своїм географічним розташуванням, традиціями і врешті решт керуючись політичними і економічними інтересами (це повинно було стати основою для більш тісних українсько-білоруських взаємин на грунті спільних митних кордонів, об'єднання автономних армій, скоординованості зовнішньої політики); 2) Надати допомогу у створенні на території Білорусії армії шляхом фінансової підтримки, постачання зброї, військового спорядження та продовольства, направлення до республіки військових спеціалістів. Українське керівництво, в особі гетьмана П.Скоропадського, пообіцяло піти на зустріч з вищеокреслених проблем, пообіцявши повернути й білоруські повіти, захоплені раніше.

У вересні-листопаді ситуація стає загрозливою для білоруської державності через тяжке економічне і фінансове становище, відсутність сильної боєздатної армії. Не можна відкидати і зовнішній фактор: "кожний день зволікання ставить Білорусію перед здійснившимися фактами окупації Радянською республікою все нових і нових частин Білорусії і цим знецінюється передбачувана допомога білорусам з боку української держави, така допомога може виявитися запізнілою", - наголошували наші сусіди. Представники БНР підкреслювали, звертаючись до українського керівництва, що недостатність підготовлених керівних кадрів Білорусії дає українському уряду можливість залучити українців до справи державного будівництва, для спрямування останнього по найбільш зручному для України шляху і запобігання можливого захоплення поляками керівної ролі в політичному житті Білорусії.

В грудні 1918 року в Україні відбувається чергова зміна уряду. Директорія, що прийшла до влади чітко окреслила свої зовнішньополітичні орієнтири: "в момент свого визволення Український народ, керуючись високими ідеалами всесвітнього братерства народів, щиро бажаючи миру та

розцвіту всім націям, прямуючи до дружби та приязні зо всіма своїми близькими та далекими сусідами, опіраючись на принципи самоозначення народів, висловлені Президентом великої Американської республіки Вільсоном, звертається до свободолюбивого і благородного Білоруського народу та до його Високого Правительства". Далі зазначалось: "Директорія і уряд УНР тішаться надією, що цей заклик знайде співчуття у правительства Білоруського народу що привіт Українського народу буде також щиро прийнятий Благородним Білоруським народом і дружні, братерські зносини між Білорусією і УНР, яка вже готова і зараз відповідно прийняти представників Правительства Білоруського народу і натомість послати своїх".

Як бачимо, політичне та економічне становище в білоруських землях наприкінці 1917 – протягом 1918 років було досить складним, що пояснювалось як внутрішніми (об'єктивними та суб'єктивними), так і зовнішніми чинниками. На нашу думку, визнання Україною незалежності Білоруської Народної Республіки мало що могло змінити в тих історичних умовах. Тим паче, що Українська Народна Республіка часів Центральної Ради, Гетьманський уряд, Директорія завжди висловлювали підтримку і сподівання налагодження добросусідських відносин з Білоруською Народною Республікою, що в першу чергу залежало від її юридичного визнання як суб'єкта міжнародного права і розв'язання питання кордонів.

МЕДВЕДЕВА НАТАЛЬЯ
БГУ

ОБЩЕСЛАВЯНСКИЕ И СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ЧЕРТЫ В ЖИЛИЩЕ БЕЛГОРОДСКОГО КРАЯ

Жилище – один из наиболее существенных и сложных элементов культуры. С одной стороны, в нем сохраняются древние традиции, порой восходящие к ранним историческим эпохам, с другой – в жилище происходят постоянные изменения, усовершенствуются его формы.

На территории расселения восточных славян распространены различные типы поселений: села и деревни.

Постройка дома была главным делом в жизни крестьянина. Строили обычно местные плотники из своего села или из ближайших русских и украинских деревень. При этом большое внимание уделялось традициям, прислушивались к мнению старожил.

Длительное соседство народов, русского и украинского, способствовало смешению и взаимопроникновению двух культур, что особенно заметно в устройстве крестьянского дома, на общий вид которого во

многом повлияли природные условия. В русских и украинских селах, в первую очередь, степной полосы, бедной лесом, строили низкие срубные дома с глинобитным полом под соломенной четырехскатной крышей, стены обмазывали глиной и белили.

В середине XIX века обмазка сруба в Воронежской и Курской губерниях была более характерной для южных уездов с преобладающим украинским населением.

Что касается внутренней поверхности стен, то их не обмазывали и не белили, а мыли перед праздниками, потому такие дома назывались «мытые хаты», «мытые избы».

Общеславянским в постройке жилого комплекса было то, что дома ставили близко друг к другу. На некотором расстоянии от них, в конце усадьбы ставили хозяйственные постройки.

Русско-украинское пограничье – область бытования «открытого», так как в его состав входила значительная площадь не занятая постройками, не покрытая крышей. В составе открытого двора существовали различные типы дворовой застройки: «замкнутая» и «свободная», различавшаяся по характеру группировки хозяйственных построек между собой и относительно домов.

Художественное оформление жилища было разнообразным. Наиболее распространенным видом декоративного оформления была деревянная резьба, которая была развита в центральных губерниях.

Одной из наиболее существенных и устойчивых типологических признаков восточнославянского жилища, обладавших компонентными ареалами распространения и стойко сокративших этническую специфику, была и внутренняя планировка жилища. В XIX веке в русских и украинских селах исследуемой территории бытовали в основном два типа плана жилого дома: двухкамерный и трехкамерный.

Каждый угол, каждое место в избе имели свое определенное назначение. Примерно четвертую-пятую часть избы (хаты) занимала печь, широко известная как «русская печь», украинцы называли ее «вариста пич».

В крестьянском жилище XIX века никакой покупной мебели не было. Обстановка жилого помещения была примитивной.

Специфика жилища, распространившаяся в крае, формировалась в древности. Основной принцип планировки жилого дома – один из важнейших признаков, который этнографы кладут в основу типологии жилища. В доме выделяли: жилая часть, неотапливаемые сени и клеть.

Постоянные миграции населения, а так же длительное соседство отдельных народов способствовали постепенному размыванию границ

бытования традиционных комплексов жилища и развития новых особенностей, которые стали типичным для многих сельских районов России и Украины.

МЕДЕНЦЕВА ЛЮДМИЛА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ЛИЧНОСТЬ ЛУЦИЯ КОРНЕЛИЯ СУЛЛЫ

В истории Рима первый век до нашей эры насыщен политическими событиями. Именно в начале этого века появляется человек, который первым из полководцев сумел использовать римскую армию, для борьбы и победы над своими политическими противниками, для захвата единоличной власти, и установления диктатуры, которая существенно повлияла на ход Римской истории в дальнейшем. Этим человеком был Луций Корнелий Сулла.

Судя по воспоминаниям древних авторов, Сулла был чрезвычайно своеобразным правителем, человеком, душа которого состояла из наглости и жестокости. Не было в нем никакого чувства меры, ни малейшего человеколюбия. Его политические репрессии надолго оставили неприятные воспоминания о временах его пребывания у власти.

Но был ли Луций Корнелий Сулла таковым в начале своей карьеры, или может быть, была причина, которая повлияла на его характер и судьбу. Что вызвало такого могущества, что заставляло людей дрожать перед ним при жизни и бояться его после смерти, что помогало достичь такого большого успеха на политической арене?

Сулла принадлежал к знатному патрицианскому роду, однако, несмотря на это, вырос он в небогатой семье и с ранней молодости, не имея собственного дома, ютился в чужих домах. К военной службе приступил довольно поздно, но, несмотря на это, его военная карьера развивалась чрезвычайно быстро и успешно.

Характеризуя Луция Корнелия Суллу, историки отмечают в его личности ряд противоречий. Сулла пользовался необычайным авторитетом среди легионеров, но сам был человеком эгоистичным и холодным. Стремление реставрировать республику сочеталось у него с пренебрежением к римским обычаям. В греческих городах, например, он появлялся в греческом платье, чего обычно не делали римские магистраты. Жадный к деньгам, считавший все конфискованное имущество осужденных своей собственностью, диктатор был в то же время человеком расточительным.

Сулла также обладал такими чертами характера, которые ему помогали всегда находить выход из любой ситуации и решать любые проблемы. Даже во время

конфликта между Марием и Суллой, войско во всем поддерживало его. Возможно, здесь сыграл тот факт, что полководец умело, находил подход ко всем воинам, мог убеждать и заинтересовывать их. Про него говорили, что в его душе лев уживается с лисицей, причем лисица опаснее льва.

В начале военной службы Сулла во всем стремился показать себя с лучшей стороны, по отношению к солдатам он был приветлив и любезен, умел быть веселым или серьезным с людьми даже самого низкого звания, легко входил в доверия. Благодаря своим дипломатическим качествам Сулла искусно окончил войну против Югурты.

Что касается политической карьеры, то она началась с разочарования. Сулла решил стать кандидатом прямо в претуру, однако переоценил свои возможности. Его победа на следующих выборах вызвала волну обвинений в том, что он подкупил избирателей.

В последствии Сулла был тем государственным деятелем, который впервые осмелился использовать армию как орудие для вооруженного захвата власти. Более того, на протяжении всей своей политической деятельности он открыто опирался на армию, не менее открыто презирал народ, и цинично делал ставку на террор и коррупцию.

Но, не смотря на властолюбие, политическая карьера Суллы закончилась совершенно неожиданно. В 79 г. Сулла добровольно сложил полномочия диктатора и отрекся от власти. В своей речи перед народом он заявил, что перед тем как удалиться в частную жизнь готов дать каждому, кто у него потребует, полный отчет о своих действиях. Но не кто не осмелился задать ему вопросы.

Спустя год он умер. Похоронные торжества были небывалыми по своим масштабам. Тело сопровождали ветераны, служившие под командованием Суллы, все жрецы и жрицы, весь сенат, все магистраты. Похоронили его на Марсовом поле, где на надгробной плите была написана заготовленная им эпитафия: "Здесь лежит человек, который более чем кто-либо из других смертных, сделал добра своим друзьям и зла врагам".

МЕЛЕШКО ЛІДІЯ
ДОНУ

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПОРТРЕТ СІМ`Ї ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ МЕЖІ XX – XXI СТ.

Кінець радянської епохи зумовив радикальну зміну способу життя мільйонів людей: по-новому почали сприймати оточуючий світ, стали жити за новими економічними та юридичними правилами, по-

новили професійну діяльність, занурились в інший стиль повсякденності.

За даними моніторингових досліджень протягом 1994 – 2001 рр. „міцна сім'я" була домінуючою цінністю. Дуже важливою її вважали 86,8 % опитаних. Лише тільки для 2,2 % респондентів це було не важливо. Водночас всупереч споконвічним українським традиціям всеохоплюючої та порівняно ранньої шлюбності частка молодих жінок та чоловіків почала відкладати шлюби, не вступати до них зовсім, жити самотньо. Так, за даними перепису 2001р., в Донецькій області середній шлюбний вік складав 25-29 років. Більша зосередженість молоді позначилася на кар'єрі, досягненні матеріального добробуту. Тому частка молоді створювала громадянські, „пробні", „транзитні" шлюби. Громадянський шлюб протягом останнього десятиліття минулого століття поступово набув морального визнання. Досить частим явищем життя стало народження жінкою дитини „для себе"та виховання її без чоловіка. На їх долю у 2000 р. припадало 21,4 % усіх народжень.

1990-ті роки породили ситуацію „вакууму" – держава перестала бути патроном родини у формуванні для неї культурного простору. В умовах відсутності економічних можливостей скорочувалася кількість закладів освіти. Так, тільки в Донецькій області за період з 1994-2001 рр. кількість дошкільних закладів освіти скоротилася на 37%, денних загальноосвітніх закладів - на 19% число професійно-технічних закладів – на 15%.

Поступово сім'я почала переорієнтовуватися на внутрішні резерви, визначала ціннісні пріоритети, зміст яких став перебувати під впливом соціального, економічного статусу сімей. За даними по Донецькій області, в якій ця тенденція найвиразніша, об'єктом пріоритетів стало отримання членами родини вищої освіти та другої вищої освіти. За останні два роки XX ст. кількість студентів, аспірантів, докторантів збільшилася вдвічі.

Вільний час членів родини, якому належить специфічна роль у підтримці її як цілісної системи, скоротився до мінімуму. Що стосується важливості дозвілля та відпочинку, то вони виявилися важливими лише для 2% опитаних респондентів. Переважна більшість респондентів свої культурні запити задовольняли у домашніх умовах: за переглядом телебачення та читанням преси – понад 82%.

Таким чином, у шлюбних традиціях змінився акцент на укладення шлюбів в більш пізньому віці. Це наблизило українську родину до шлюбно-сімейних традицій в країнах Західної Європи. В матеріальній

культурі сімей відбулося становлення господарсько-економічної діяльності, в умовах якої розвивалася економічна культура сімейних форм виробництва. В духовному потенціалі сімей визначальною рисою було набуття освіти.

МЕТЁЛКИНА ЖАННА
Ростовский Государственный педагогический институт
южного федерального университета

ЖИЗНЕННЫЙ ПУТЬ ГАСПАРА ШАТИЙОНА ГРАФА ДЕ КОЛИНЬИ В ПЕРИОД СТАНОВЛЕНИЯ ЕГО КАК ПОЛИТИЧЕСКОГО ЛИДЕРА

Религиозные войны во Франции это не только история идеологических, социально- политических противоречий, но и история многих удивительных личностей. Одной из наиболее ярких и загадочных фигур этого периода является Гаспар де Шатийон граф де Колиньи, для своего времени ставший подлинным героем и символом протестантизма.

Попытки воссоздать историю жизни Гаспара де Шатийона графа де Колиньи всегда будут связаны с предположениями его биографов. Почти все личные документы Колиньи исчезли и поэтому жизненный путь, и духовный мир адмирала воссоздаются с большим трудом.

Гаспар де Колиньи родился 16 февраля 1519 года в Шатийоне-на-Луаре. Сын

Гаспара I Колиньи и Луизы де Монморанси.

Колиньи рано стал себя готовить к военной карьере: пример отца и традиции дома не оставляли у него сомнения о своем предназначении.

Несмотря на свою впечатлительность, он был сильным, волевым и целеустремлённым и очень сдержанным человеком, чья жизнь определялась соб¬ственными решениями. Однако не нужно забывать и о том, что Колиньи был человеком эпохи Возрождения. Он удивлял современников своей образованностью, разносторонностью интересов и вместе с тем строгостью нрава. По своим убеждениям он принадлежал к деятельным, ищущим людям новой эпохи, воспринявшим идеи Кальвина. В дальнейшем путь Колиньи к протестантизму был типичным для французских кальвинистов. Он начинался с характерного для эпохи вольнодумства убеждения в возможности исцеления католической церкви посредством реформ.

Период с 1519 по 1560 г. для Гаспара Шатийона графа де Колиньи – время формирования характера, политических взглядов и карьерного роста в условиях крайне сложной религиозно- политической ситуации во Франции в XVI веке. Рассмотрев этот важный период жизни Гаспара де Колиньи, можно выделить ряд причин, повлиявших на формирование его мировоззрения. Во-первых, он был окружен людьми с различными религиозными взглядами, причём даже в его семье не было конфессионального единства.

Во-вторых, его внутренние переживания, связанные с его пребыванием в плену; бездействие короны в тяжёлой для него ситуации заставили его пересмотреть своё отношение к католицизму, который являлся оплотом абсолютизма; и обратится к другому учению протестантизму.

Эти, казалось бы, личные перипетии имели значительные последствия для французской истории, поскольку протестанты обрели подлинного лидера, являвшегося опытным и авторитетным военным и государственным деятелем.

МИКОЛЕНКО ДМИТРО
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

СТАВЛЕННЯ ПРАВОЦЕНТРИСТСЬКИХ ПАРТІЙ БОЛГАРІЇ ДО ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ 1908 Р.

З 1878 р. васальна залежність Болгарії від Туреччини зводилася до щорічної сплати Софією данини, режиму капітуляцій і неможливості використання більшості залізниць у південній Болгарії. Данина обтяжувала державну скарбницю, капітуляції підривали не тільки суверенітет, але й економіку країни, а панування іноземців на залізницях могло виявитися фатальним у стратегічному плані під час можливої війни.

Спроби проголосити себе незалежним монархом голова держави князь Фердинанд розпочав у 1906 р., але домігся свого лише через два роки. Саме тоді склалася сприятлива міжнародна ситуація для цього. У Османській імперії відбулася младотурецька революція, Росія не чинила спротиву намірам князя, а з Австро-Угорщиною Фердинанду вдалося домовитися про синхронність дій у зв'язку з бажанням Відня анексувати Боснію і Герцеговину. 22 вересня 1908 р. Болгарію було проголошено незалежною державою.

Кожна із шести болгарських правоцентристських партій мала свою позицію з приводу подій, які відбувалися на Балканах влітку і восени 1908 р. Їх ставлення до проголошення незалежності та інших подій навколо цієї акції було неоднозначним. З одного боку, жодна з політичних сил не засудила його, з іншого, деякі партії звернули увагу на негативні наслідки, до яких могла призвести ініціатива Фердинанда й уряду О. Малінова. Найбільшими реалістами серед усіх правоцентристів виявилися «народняки». Вони звернули увагу громадськості на формальність проголошення незалежності і на негативне ставлення до нього деяких країн. «Стамболовісти», вчорашні противники прагнень Фердинанда, однозначно підтримали цю акцію. Схожу позицію зайняли і «радославовісти», які постійно нагадували, що давно виступали за необхідність проголошення незалежності. «Цанковісти» в цілому дали позитивну оцінку вересневим подіям, але наголосили на можливих її негативних наслідках для країни. Демократи, як проурядова партія, намагалися підтримати цю акцію, підкреслюючи керівну роль у ній кабінету О. Малінова.

Жодна з правоцентристських політичних сил не розглядала проголошення незалежності окремо від отримання царської корони Фердинандом. Жодна не засудила честолюбних намірів голови держави, які, безперечно, ускладнили міжнародну ситуацію навколо Болгарії. Отже, ставлення правоцентристських партій до вересневих подій засвідчило їхню більш-менш лояльну позицію щодо монарха. Протилежну думку мали ліві політичні сили країни. «Тісні» та «широкі» соціалісти, радикали і землероби звинувачували Фердинанда у переслідуванні особистих цілей за ширмою патріотичних гасел і благих намірів, а уряд О. Малінова у сприянні цьому. Вони звернули увагу громадськості на необхідність прийняття подібних рішень Великими народними зворами.

МОВЧАН АНАСТАСІЯ
ДОНУ

ФОРМУВАННЯ ФЕНОМЕНУ «РАДЯНСЬКОГО ДИТИНСТВА» НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ ДОНБАСУ 1920-Х РР.

На початку третього тисячоліття вивчення інституту дитинства набуває все більшої актуальності. У сучасному світі відбувається глобальна переоцінка місця, ролі і статусу дитинства. Сучасна історична наука рухається в руслі світових тенденцій. В історичній науці, насамперед у російській, виникла дискусія щодо визначення нового історичного терміну

“феномен “радянського дитинства”. У ході цієї дискусії ще не обрані єдині підходи і йде постійний пошук теоретичних і методологічних основ щодо вивчення “феномена “радянського дитинства”. Новий термін тільки починає наповнюватися реальним історичним змістом. В українській історичній науці проблематика формування “радянського дитинства” залишається маловивченою.

На початку 20-х рр. XX ст. у Радянському Союзі почався безпрецедентний в історії експеримент зі створення “нової радянської людини”. Основні сили пропагандистської машини були кинуті на виховання - перевиховання радянських дітей. Цей процес регулювала і контролювала партія силами комсомольської і піонерської організацій, а також загонами жовтенят. Держава усвідомлювала, що для успішної реалізації моделі виховання “радянської дитини” потрібен централізований підхід до дитинства: єдині форми і методи виховання, механізми регулювання і контролю, і в цьому контексті досвід Радянської держави є унікальним і вимагає всебічного дослідження.

Метою нашої статті є спроба простежити як на сторінках періодичної преси формувалася модель виховання “радянської дитини” крізь призму діяльності дитячих організацій Донбасу. Для досягнення поставленої мети висуваються наступні задачі: визначити, що являла собою періодика 1920-х років, насамперед, дитяча; які проблеми дитячого руху висвітлювала преса і як вони змінювалися історично; простежити, як формувався ідеальний образ “радянської дитини” у пресі, які ціннісні настанови та базові стереотипи транслювалися.

Отже, на початку 1920-х років діти стали особливою “цільовою” групою, на яку були спрямовані основні зусилля держави з виховання “нової радянської людини”. Тому у періодичній пресі 1920-х років одне з центральних місць займало “дитяче питання”. На різних етапах існування дитячих організацій періодика фокусувала увагу на найбільш гострих проблемах, що вимагали негайного розв`язання і виступала провідником державної політики. Проблеми дитячих організацій, що висвітлювала преса, змінювалися історично, відповідно до змін державної політики. Одні мали тенденцію до розширення, а інші, незабаром, зовсім зникали. Незважаючи на цензуру у періодиці 1920-х років ще можна почути так звані “голоси епохи”: листи, скарги, карикатури, критичні замітки і фейлетони, що малюють повсякденність, далеку від офіційної ідеології. Радянська держава повною мірою використовувала величезний виховний потенціал друкованих видань. За допомогою періодичної преси задавалися ціннісні настанови адресовані дітям і формувався образ ідеальної “радянської дитини”. “Радянська дитина” повинна була активно брати участь у процесі

будівництва радянської держави, бути вірною комуністичної ідеології, бути енергійною, свідомою, готовою до щоденного подвигу.

Виходячи з вище викладеного, можна констатувати, що дитяча періодична преса формувала “маленьку радянську людину”, її стійки стереотипи поведінки і ціннісні настанови, і стала хронікою формування “феномену “радянського дитинства”.

МОЗГОВАЯ ЕЛЕНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ЗАКРЫТИЕ ХАРЬКОВСКОГО СВЯТО-ПОКРОВСКОГО МОНАСТЫРЯ

Большевицкий переворот в октябре 1917 г. поставил Православную церковь в экстремальные условия – сосуществование с антирелигиозным по сути советским государством. Харьков в это время наполнен сильными антирелигиозными и богоборческими настроениями. Повсеместное закрытие храмов, передача их общественным организациям и обновленцам, опись и изъятие церковных ценностей, в этих условиях Православная Церковь оказывает благотворительную помощь голодающим. Это был своего рода прощальный акт с православной паствой и напоминание того, что Православная Церковь на протяжении своего существования всегда заботилась о пастве, и в тяжелые минуты первые ее помыслы прежде всего о мирянах.

Согласно постановлению патриарха Тихона и Св. Синода от 11 января 1922 г. - "Положение об участии Православной Русской церкви в деле помощи голодающим", было разрешено отдавать на помощь голодающих вещи и предметы, не имеющие религиозного значения или вышедшие из употребления. Естественно, этот процесс встретил как сторонников так и противников в среде духовенства. Архиепископ Нафанаил лично участвовал в организации церковью помощи голодающим. Призыв преосвященного Нафанаила к духовенству и пастве Харьковской епархии публикуется во всех периодических изданиях того времени. Это не помешало позже привлечь его к судебной ответственности за сопротивление изъятию церковных ценностей, 28 августа 1922 г. он был вызван в НКВД, где объявили о его увольнение его и высылке за пределы Харьковской епархии. Некоторое время преосвященный Нафанаил оставался в Харькове, но под давлением обновленческого управления епархии, которое обвинило его в группировке вокруг себя "темных сил", ГПУ обязало его дать подписку о невмешательстве в дела церкви и не общаться с верующими.

Среди первых кто откликнулся на призыв преосвященного Нафанаила был Харьковский Свято-Покровский монастырь. Но это не уберегло его от закрытия .

26 сентября 1922 г было внесено предложение закрыть и Свято-Покровский монастырь, на территории которого долгие годы располагался Архиерейский дом.. Это и не удивительно, ведь коммунистическая идеология претендуя на то место, которое до 1917 г. занимала Церковь, начинает свою борьбу с самых сильных и древних оплотов Православия. Монастырскую братию для продолжения иноческой службы и организацию трудовых артелей предлагалось выселить в провинциальный Ряснянский мужской монастырь. Для предупреждения возможных эксцессов, столкновений и даже убийств со стороны сторонников Покровского монастыря, епархиальное управления просило гражданские власти взять на себя труд по выдворению монахов в означенный монастырь.

Монахам, которые не желали покидать обитель, предлагали и другой вариант – отказаться от иноческой жизни и перейти в ряд мирян. У монастырской братии были отобраны бессрочные паспорта, а взамен выданы временные виды на жительство. Упразднив монастырь, власть и после этого не хотела терять контроль над "наиболее контрреволюционным элементом в церкви, открыто агитирующий против всякого церковного обновления, против признания правомерности социальной революции". Теперь монахи вынуждены были не меньше двух раз в год являться в органы НКВД для обмена документов, к тому же они были лишены избирательного права. Кто отказывался от переезда в Ряснянский монастырь, выселялся за пределы Харьковской епархии.

В минуты тяжких испытаний для Православной Церкви Харьковской епархии, все свои силы она сосредотачивает не на собственном спасении, а на помощь населению, страдающему от голода.

MOTYKA MICHAŁ
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

POMARAŃCZOWA REWOLUCJA JAKO PRZEŁOM HISTORYCZNY – PRÓBA OCENY ZYSKÓW I STRAT W KONTEKŚCIE OSTATNICH WYBORÓW PARLAMENTARNYCH NA UKRAINIE ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM DOKONAŃ DOTYCHCZASOWEGO OBOZU RZĄDZĄCEGO „POMARAŃCZOWYCH”

Próba właściwej oceny dokonań obozu pomarańczowego z punktu widzenia wyników ostatnich wyborów parlamentarnych na Ukrainie z 26 marca 2006 roku wydaje się być nie łatwym zadaniem. Tym trudniejszym ze względu na podziały powstałe w samym obozie związane z powstaniem między innymi Bloku Wy-

borczego Julii Tymoszenko tzw. BJuT-u jako alternatywy dla Naszej Ukrainy. Posiadając już na tą chwilę oficjalne wyniki wyborów zaprezentowane przez Centralną Komisję Wyborczą, w których odpowiednio procentowy udział głosów zdobyły partie Regiony-32,1%, BJuT-22,3%, Nasza Ukraina-13,9%, SPU-5,7%, CPU-3,7%, Reszta-22,3% wyłonienie stabilnej koalicji wydaje się być nader karkołomnym wyzwaniem. Wielu politologów oraz znawców polityki ukraińskiej jeszcze przed samymi wyborami było zdania, że głównym rozdającym karty po wyborach będą tzw. partie niszowe, tzn. te które zdobędą poparcie w granicach 3-6%. Tymczasem jak się później okazało do parlamentu dostało się tylko 5 partii z 8-9 pierwotnie zakładanych, co dodatkowo skomplikowało sytuację. W moim zamyśle niniejsza praca stanowić ma próbę obiektywnej oceny dokonań obozu rządzącego w kilkanaście miesięcy po pomarańczowej rewolucji, ze szczególnym uwzględnieniem obozu pomarańczowego, a obecnie jednej z jego części składowych mianowicie Naszej Ukrainy.

Powszechnie sądzi się, iż ostatnie wybory stanowiły swego rodzaju test popularności i zaufania względem niegdysiejszych bohaterów Majdanu Nezależnosti w Kijowie. Sprawdzian tym trudniejszy, bowiem obarczony rozłamem zwolenników oraz licznymi niesnaskami, do którego przyszło pomarańczowym stawać w wewnętrznym konflikcie. Dla zwolenników Juszczenki, zatem głosowanie to zapowiadało się w istocie jako trudne do sprostania. Według sondażu Ukraińskiej Prawdy z grudnia 2005 roku (www.pravda.com.ua), aż trzy czwarte Ukraińców (72%) deklarowało się jako nieusatysfakcjonowanych sytuacją polityczną i ekonomiczną ich kraju, więcej niż czterech na dziesięciu (42%) sądziło, że ich sytuacja materialna pogorszyła się przez ostatni rok, a więcej niż połowa szacowała, że nowa władza nie dotrzymała obietnic (58%). Inne sondaże były również nie pomyśli pomarańczowych, mianowicie w ciągu ostatnich miesięcy popularność Wiktora Juszczenki zmalała z 73% poparcia w kwietniu 2005 roku do 50% w październiku tegoż roku. Dodatkowo sytuację pogarszały trudności ekonomiczne, które nie pozostawały zapewne bez związku z pogarszającym się wizerunkiem lidera pomarańczowej rewolucji. W 2005 roku wzrost PKB był niższy (o połowę - 6% w porównaniu do 12% w roku poprzednim), bezrobocie pogłębiło się, dotykając 12% populacji aktywnej zawodowo, a inflacja znacznie podskoczyła (ceny mięsa, cukru, benzyny znacząco wzrosły), co znacznie zmniejszyło odczuwalność i efekty podwyżek pensji i emerytur przyznanych przez nowe władze. Innym czynnikiem, który w znaczącym stopniu wpłynął na oszczędności Ukraińców była rewaluacja waluty (hrywny), która spowodowała nie chęć do rodzimej waluty i masowe lokowanie kapitału głownie w dolarach. Zamieszanie jakie powstało wokół prywatyzacji oraz rozdęcie wydatków socjalnych przyczyniło się także do zniechęcenia części zagranicznych inwestorów.

Przedstawiona w niniejszej pracy w niezwykle skrótowej formie aktualna sytuacja ukraińskiej sceny politycznej wydaje się być nader złożona i skomplikowana. Trudno także w tym kontekście jednoznacznie ocenić dotychczasowy bilans zysków i strat „pomarańczowej rewolucji". Niezaprzeczalnym osiągnięciem Ukrainy ostatnich lat jest demokratyzacja życia politycznego oraz jego większa przejrzystość. Tym nie mniej trudno nie dostrzegać problemów i innych komplikacji będących skutkiem gwałtowanych przeobrażeń oraz zmian systemowych zapoczątkowanych przez ekipę Wiktora Juszczenki. Ukraina zdaje się iść właściwą drogą, mając na względzie swój dotychczasowy bagaż doświadczeń kraju postsowieckiego. Ukrainę czeka jeszcze wiele zmian i trudnych oraz kosztownych reform. Pierwszy krok w tym kierunku został już uczyniony na Majdanie Nezależnosti w Kijowie ponad rok temu. Pytanie tylko czy za tym pierwszym zostaną poczynione kolejne? W mojej opinii jest to całkiem prawdopodobne i możliwe do zrealizowania. Ukraińska scena polityczna zaczyna powoli dojrzewać i krzepnąć po pierwszych głębokim „oddechu" wolności. Etap „zachłystywania się" rzeczoną wolnością właśnie mija, historia zatacza swój krąg, nadchodzi czas konkretnych zmian oraz przebudowy dotychczasowego systemu. Ukraina się zmienia. Pytaniem i kwestią otwartą pozostaje tylko to za czyją sprawą w kontekście obecnych wyborów przemiany te będą zachodzić? To pytanie pozostaje na razie bez jednoznacznej odpowiedzi.

МУХИН ЕВГЕНИЙ
ХНУ им. В.Н. Каразина

НЕКОТОРЫЕ ИТОГИ ПРЕБЫВАНИЯ СЛОВАКИИ В ЕС

На сегодняшний день для стран европейского континента особенно актуальными являются вопросы европейской интеграции. Прежде всего, интерес вызывают итоги и результаты участия в деятельности Евросоюза стран-членов ЦВЕ, которые присоединились к ЕС с 1 мая 2004 г. Для Украины этот интерес обусловлен двумя факторами:

возможностью воспользоваться опытом уже вступивших стран ЦВЕ при построении отношений с ЕС;

наглядностью реальных достижений, которые получает страна, вступающая в Европейский союз.

После получения независимости 1 января 1993 г. Словацкая Республика установила стратегической целью своей внешней политики интеграцию в ЕС. С этого момента основные усилия страны

были сосредоточены на выполнении Копенгагенских критериев 1993 г.:

• в политике – стабильность демократических институтов, достойный уровень соблюдения прав человека и национальных меньшинств;

• в экономике – наличие действующей модели рыночной экономики, способной конкурировать на едином рынке;

• в законодательстве – гармонизация законодательства и политических целей с законодательством и целями ЕС.

В декабре 2002 г. на саммите в Копенгагене было принято решение о соответствии Словакии этим критериям и ее праве на вступление в ЕС. 16 апреля 2003 г. в Афинах был подписан договор согласно которому о вхождении в ЕС. Согласно этому договору с 1 мая 2004 г. Словакия, наряду с такими странами, как Венгрия, Кипр, Латвия, Литва, Мальта, Польша, а Словения, Чехия и Эстония, становилась членом Европейского союза.

С момента вступления Словацкой республики в ЕС прошло уже почти 2 года. За это время начали вырисовываться некоторые итоги членства Словакии в ЕС. Изменения, произошедшие в стране, затронули различные сферы ее жизни:

Экономика – стабилизация экономики, высокие темпы роста ВВП, сокращение безработицы, уменьшение дефицита бюджета, снижение цен на некоторые товары. Однако все еще имеют место такие негативные явления, как дефицит бюджета, нестабильные обменные курсы, несбалансированные налоги, значительный уровень безработицы.

Политика – участия страны в политической деятельности органов Евросоюза (Европейский совет, Европейский парламент), адаптация внешней политики Словакии к единому внешнеполитическому курсу ЕС.

Законодательство – имплементация опыта правовых институтов органов Европейского союза в национальное законодательство Словакии; изменения предпринимательского, трудового, гражданского и уголовного права с учетом Глобальной программы борьбы с коррупцией, усиление контроля за соблюдение прав человека.

Общество и культура – усиление настроений самоидентификации словаков как европейского народа, а страны – как части единой Европы.

В целом, прослеживая основные изменения, произошедшие в стране после вступления в ЕС, а также мнение населения, мы можем говорить о явных положительных тенденциях развития Словакии, дающих нам возможность оценить преимущества европейской интеграции.

НОВІКОВА АНАСТАСІЯ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

РАДЯНСЬКИЙ ПАРАФІЯНИН ОЧИМА СВЯЩЕНИКА: УСНІ ІСТОРІЇ

Метод усної історії можна застосовувати з метою дослідження образу парафіянина радянського часу, його характерних рис, особливостей поведінки, реакцій, тощо. Для проведення інтерв'ю респондентами було обрано священиків, які служили в храмах Харкова та Харківської єпархії в 1950 - 1980–ті роки.

Переважна більшість парафіян були людьми середнього та старшого віку, які не були членами комсомольської чи партійної організації. Найменше було серед них дітей та молоді, задля відлучення яких від церкви влада вживала особливі заходи (на свята влаштовували «суботники», навколо церков створювали «живі» загородження, силоміць виганяли молодь з храмів).

У середовищі парафіян були так звані інформатори, звичайні люди або ж робітники органів правопорядку. Вони збирали інформацію та доповідали на засіданнях спеціальних комісій райвиконкомів про діяльність священиків.

Інтерв'ю священиків свідчать, що нерідко до них таємно зверталися співробітники органів правопорядку або члени партії з проханням виконати ту чи іншу требу без реєстрації. Оскільки міські храми контролювали особливо пильно (а в Харкові довгий час діяв лише Благовіщенський собор), такі парафіяни обирали сільські парафії, де їх не могли впізнати, задля уникнення неприємностей на роботі. Інколи задля виконання треб священиків таємно привозили додому. Отже, до парафіянина радянського часу можна віднести партійного працівника чи члена партії, однак їх число, безумовно, було незначним, хоча викреслювати їх повністю не можна. Таємне виконання ними окремих треб не відривало їх повністю від церкви.

Священики зазначають, що парафіяни намагалися допомогти у відновленні храмів – коштами чи своїми силами (в сільських парафіях). Через це виникали конфлікти у відносинах із владними структурами. Однак інколи вдавалося уникнути покарань завдяки розумінню окремих співробітників комісій райвиконкомів.

У радянський час, як і завжди, священики бачили парафіян як людей, що шукали підтримку та моральну допомогу з боку церкви. Для того, щоб прийти

до церкви, люди мали пройти через заборони та приниження оточуючих. Вони були терплячі та щиро віруючі. Задля існування у тогочасному суспільстві, вони мали бути обережні, приховувати все, що стосувалося їхнього релігійного життя. Це ставало причиною таємних звернень до священиків, відвідувань парафій віддалених від свого районів, тощо. Саме завдяки цим рисам людей та їх щирій вірі в храмах завжди були парафіяни.

ОНАЦКИЙ МАКСИМ
ХНУ им. В.Н. Каразина

НЭПМАНЫ ХАРЬКОВА

1. Актуальность темы "Нэпманы Харькова" связана с переходом нашей страны к рыночной экономике. Проблема изучения новой экономической политики и регулирования ее рыночных механизмов административными методами приобретает актуальное значение на современном этапе и позволит избежать ошибок в наше время.

2. Источники по теме. При подготовке к докладу использованы, главным образом, такие виды источников как:

- законодательные сборники (СУ УССР, СУ РСФСР, Гражданский кодекс, Уголовный кодекс и т.д.);
- делопроизводственная документация (отчеты Харьковского Губернского экономического совещания);
- статистические источники (статистика торговли, Торговая сеть Харьковской губернии в начале 1924 г.).

Также были использованы материалы из фондов Государственного архива Харьковской области.

3. Переход к НЭПу и возрождение частного предпринимательства: цели при переходе к НЭПу, первые шаги на пути реализации намеченных задач, активизация частной торговли, законодательная легализация при переходе к НЭПу.

4. Развитие частной торговли (кон. 1921-1924 гг.): в каких видах торговли она преобладала, причины этого, какие препятствия стояли перед нэпманами.

5. Государственное регулирование частной торговли, которое происходило по средствам:

- налоговой политики, где ограничения существовали как в результате обложения предпринимателей общегосударственными, так и местными налогами (прямыми и косвенными);

- административной политики, направленной на ограничение прав (в первую очередь политических), создание дополнительных препятствий для развития и свободного функционирования как частной торговли, так и для самих предпринимателей.

6. Особенности развития частной торговли в Харькове. В связи со статусом Харькова, как столицы УССР, здесь было, с одной стороны, легче получить патент на ведение торговли, а с другой, - был и более жесткий контроль за деятельностью новой буржуазии.

ОСИПОВИЧ ИРИНА
ДОНУ

«14 ПУНКТОВ» В. ВИЛЬСОНА КАК АМЕРИКАНСКАЯ МОДЕЛЬ УРЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ ПОСЛЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Американская модель урегулирования мира по окончании Первой мировой войны основывалась на программе президента США Вудро Вильсона, которая получила название «14 пунктов». Первый пункт программы призывал европейские страны к установлению открытой дипломатии, ведению открытых переговоров без дальнейшего подписания тайных договоров. Этот призыв звучал демократично, тем не менее, имел и практическое значение: он был направлен против подписания тайных договоров членами Антанты без ведома США. Тогдашних руководителей страны пугало морское могущество Англии, поэтому в целях ее ослабления В. Вильсон внес в свою программу пункт об «абсолютной свободе судоходства на морях вне территориальных вод как в мирное, так и в военное время». В «14 пунктах» также шла речь об «установлении равенства условий для торговли всех наций». Реализация этого пункта означала бы открытие всех коммуникаций для неограниченной американской торговли: доступ к мировым рынкам сбыта и источникам сырья. Пятый пункт - о сокращении вооружений - был направлен на ослабление военной мощности континентальных европейских стран. В шестом пункте данного документа речь шла о Советской России: правительство США настаивало на эвакуации немецких войск с русских территорий и призывало к предоставлению России возможности самостоятельно «принять независимое решение относительно ее собственного политического развития» и обеспечить ей радушный прием в сообществе свободных наций. Относительно Франции, Италии и

Бельгии, Вильсон высказывал такую позицию: их территория должна быть освобождена и восстановлена в своих бывших границах согласно национальному принципу.

Хотя 7 декабря 1917 г. США и объявили войну Австро-Венгрии, они не собирались ослаблять или перекраивать эту империю. Идея сохранения ее целостности нашла отражение в десятом пункте программы Вильсона: народам Австро-Венгрии нужно предоставить возможность автономного развития. В вопросе, относительно Балканского региона (Сербии, Черногории, Румынии), Вильсон придерживался идеи их взаимоотношений, определенных дружеским путем согласно исторически установленным принципам национальности. Относительно Турции США выступали за сохранение ее суверенитета в бывших границах, предлагая ввести только автономию для подвластных ей народов, и за интернационализацию Константинополя и Дарданелл, что в перспективе должно было привести к усилению американских позиций в этом стратегически важном регионе. Тринадцатый пункт программы Вильсона выражал американскую позицию относительно польской государственности: создание польского государства территориями, заселенными польским населением; Польше должен быть обеспечен выход к морю, а ее экономическая и политическая независимость должны быть обеспеченны соответствующими международными договорами. Последний пункт вильсоновской программы провозглашал необходимость образования «общего объединения наций на основе особых уставов в целях создания взаимной гарантии политической независимости и территориальной целости как больших, так и малых государств». Лига Наций по задумке В. Вильсона должна была любыми средствами обеспечивать мирные межгосударственные отношения, применять санкции против агрессора, проводить сокращение вооружений.

Таким образом, американская модель послевоенного мира, основанная на «14 пунктах» президента В. Вильсона, представляла собой не только комплекс предложений по решению насущных международных проблем, но также содержала идею экономической экспансии с целью установления политического господства США в мире. Тем не менее, нужно отдать должное главе правительства США В. Вильсону: идея создания международной организации, которая стояла бы на страже отношений между государствами мира, предупреждала и решала бы международные конфликты стала важным шагом в развитии международных отношений.

ПАНАСЕНКО АЛЕКСАНДР
ДОНУ

НЕИЗВЕСТНЫЕ ВЕХИ БИОГРАФИИ ОТЦА ВАСИЛИЯ ФЕОКТИСТОВИЧА СПЕСИВЦЕВА – ПАСТЫРЯ И АРХЕОЛОГА

Священник Василий Спесивцев родился в 1862 году в семье дьякона Феоктиста Спесивцева, в слободе Петропавловка, Старобельского Уезда, Харьковской губернии. 1880 году поступил Харьковскую Духовную Семинарию, где окончил курс наук со свидетельством 2-го разряда. 1884 году вступил в церковный брак с девицей Еленой Александровной. 10 июля 1864 года рождения. 19 февраля 1884 года его преосвященством епископом Амвросием рукоположен в сан священника и направлен на настоятельское служение во Всесвятскую церковь села Малой Чернетчины Сумского уезда. По прошению от 9 апреля 1885 года переведен настоятелем в Свято-Михайловскую церковь села Райгородок Изюмского уезда. В 1886 7 мая в семье Спесивцевых рождается первый ребенок - дочь Елена. В этом же году отец Василий начинает возводить новый деревянный храм по благословению его преосвященства епископа Амвросия. К 22-му ноября 1887 года заканчивает строительство храма с искусно украшенным иконостасом. С 1885 года по октябрь 1888 года Спесивцев состоит законоучителем Райгородской духовной школы. 20 августа 1888 года рождается 2-я дочь - Людмила. За усердную службу по благоустройству храма и общины епископом Амвросием 14 июня 1889 года отец Василий награжден священнической наградой - набедренником. 31 марта 1891 года рождается 3-я дочь Мария. В 1892 году начинает серьезно заниматься изучением родного края, делает множество археологических находок. 1 июня 1893 года рождается 4-я дочь - Вера. Весь 1984 год отец Василий проводит массу археологических разведок по окраине Изюмского уезда между селениями Райгородок и Селимовка, открывает ряд древних городищ и принимает участие в раскопках. 10 марта 1895 года рождается 5-ый ребенок но 1-ый сын - Василий. По определению епархиального начальства 12 июня 1895 года иерей Василий Спесивцев награжден бархатной фиолетовой скуфьей. 26 февраля 1896 года по благословению Царствующего Дома награжден серебряной на Александровской ленте, медалью "В память царствования Александра III". За усердные труды по церковно-приходской школе, созданию библиотеки в 1898 году ему объявлена благодарность Епархиального училищного совета. В этом же году решением епархиального начальства назначен помошником Благочинного 2-го Изюмского округа. С 22 мая

1898 года определением Консистории определен цензором проповедей по2-му Изюмскому округу. В 1900 рождаются еще двое детей - сын Анатолий и дочь Мария. В 1901 году предпринимает археологическую экспедицию по среднему Донцу. В 1902 году принимает активное участие в работе 12-го Императорского археологического съезда в г. Харькове, где его статья "Случайные археологические находки" вызвала большой интерес. В 1903 благоустраивает духовное попечительство при храме для солдат-инвалидов. 1 января 1905 перестало биться сердце этого выдающегося деятеля, отца семерых детей и талантливого археолога.

Данный очерк базируется на автобиографии отца Василия Спесивцева находящейся в Харьковском Государственном областном архиве фонд №40, опись №110 "клировые ведомости по 2-му благочинническому округу Изюмского уезда", дело № 1379 стр. 140.

ПАНОВА ОЛЬГА
ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

ПЕРЕВЕДЕННЯ ЕКОНОМІКИ НА ВІЙСЬКОВИЙ ЛАД ТА ЕВАКУАЦІЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ З 22 ЧЕРВНЯ ПО 24 ЖОВТНЯ 1941 Р.

У початковий період Великої Вітчизняної війни процеси переведення економіки промислових підприємств та евакуації в глиб країни були не лише в Харкові, але й в усій Харківській області.

У Дворічній проводилася суцільна мобілізація населення на риття окопів та оборонних бліндажів. Мобілізація проходила у воєнкоматах загалом з власної ініціативи призовників. Велика увага приділялася організації навчання молодих військових у стрільбі та ведення оборонних боїв. У зв'язку з воєнним часом поширення набули різноманітні епідемічні захворювання. Внаслідок цього на добровільній основі були створені спеціальні групи, що боролися проти цього лиха. Були також побудовані невеликі примітивні бані для задоволення потреб військових і цивільного населення. На території Двурічанського району діяв Крейдопомольний завод – артіль ім. Калова – яка була частково евакуйована. У період воєнних дій цей завод відіграв велику роль.

В Куп'янському районі скоро після початку війни розпочалися бомбардування самого міста Куп'янська та залізничного вузла, а також окремих сіл району .Атаки ворога проводилися майже щоденно. Колгоспи і радгоспи були негайно переведені на воєнний лад і майже безперебійно (наскільки це можливо при руйнуваннях залізничних шляхів) постачали

Червоній Армії продовольство, фураж, транспорт, організовували трудящих на проведення оборонних робіт, співробітничали з військовими частинами. Але не обійшлося і без недоліків. Часто траплялося невиконання, а подекуди і зриви планів у зв'язку з бомбардуваннями і умовами воєнного часу. Працівники Куп'янського залізничного вузла виявили неабиякий героїзм у боротьбі з ворогом. Для евакуації промисловості Куп'янська було виділено 203 вагони, але евакуація пройшла не досить організовано. Евакуації підлягали працівники залізничного вузла, Куп'янський цукровий завод та артіль «Працівник», Цеглобудівні заводи №1 та №2.

Переведення економіки Лозовського району проводилася швидкими темпами. Робітники на промислових підприємствах працювали по 12-14 годин на добу. Іноді з підприємств не виходили зовсім. Важливу роль у роботі підприємств на початковому етапі війни відіграли жінки. Евакуація в повній мірі в Лозовій проведена не була, так як були сильно пошкоджені бомбардуваннями залізничні шляхи. Евакуйовано з залізничного вузла було всього 5 чол. із 301.загалом, із 23 станцій відділення на момент евакуації функціонувало лише 5. Тому, беручи до уваги цей, м'яко кажучи невтішний факт, було сформовано на добровільній основі 3 зміни робітників для забезпечення виконання швидких ремонтних робіт і руху поїздів.

Внаслідок помилок та прорахунків у процесі переведення економіки Харківської області на воєнний лад і недостатньої оборони залізничних вузлів, евакуація промислових підприємств і населення була проведена далеко не в повній мірі. Тому керівництвом було приділено більше уваги захисту стратегічно важливих пунктів і удосконаленню планів проведення евакуації промисловості Харківської області.

ПАРАЩИЧ ВІТАЛІЙ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

СУСПІЛЬНИЙ ДИСКУРС ВЕЙМАРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЯК СПРОБА КОНСТРУЮВАННЯ НОВИХ ВІЗІЙ ІСТОРИЧНОГО ЧАСУ

У вітчизняній історіографії досі відсутні спроби відійти за рамки традиційного описового підходу при дослідження важливих сюжету Всесвітньої історії. Доба Веймарської республіки особливо показова в цьому плані оскільки вона має доволі розроблену історіографію.

Відтак, при відсутності нової методології, ті інновації, що могли би постати з цієї теми, виглядають вичерпаними. Одначе не хотілося би

думати, що на наших теренах (при недоступності відповідних архівів) ми не можемо запропонувати чогось нового. Це б означало втрату для нас евристичного потенціалу не тільки в цій темі, а і багатьох інших, споріднених з нею. І це болюча втрата адже саме ці сюжети є основоположними для нашого розуміння Історії XX ст..

Вихід може мітитися у нових підходах, які, що правда, давно вже стали класикою теоретичного осмислення історичної науки, але досі нехтується у нас при конкретних історичних дослідженнях. Мова іде перш за все про інтелектуальну історію, і саме в тій її частині, яка рефлексує над відношенням тексту та контексту, ідеєю та суспільством. Це спрямовує нас на пошуки, (окреслення) суспільного наротиву, в якому функціонує така дихотомія, що виражена через суспільний дискурс.

Дискурс, що генерує поняття та їх конструкції, і якій може бути підданий аналізу за допомогою іншої галузі історичного знання, так званої історії понять (Begrifsgeschichten). Метод, що наповнює поняття, функціонуючи в історичному полі конкретним змістом, з рештою вирішуючи ту ж саму проблему, що і інтелектуальна історія. Іншими словами впроваджую у наше світосприйняття те відношення, яке існує між ідеєю (поняттям/текстом) та контекстом/суспільством.

Це дає можливість, навіть вимагає, переглянути відношення до джерельної бази. Давно відомий текст відтак може дати більше ніж знайдена десь в закутках архіву статистична довідка. Справді, такі звичні «мешканці» архівів є текстами закритого, вузько направленого (локалізованого) характеру. Натомість тексти, що через притаманну їм відкритість для великої кількості алюзій своїх авторів давно перевернули увагу і стали широко відомими, є більш перспективними для інтелектуального аналізу, і є більш вдячним завданням, при наймі в наших умовах обмеженого доступу до архівів.

Все це звичайно не виключає присутності та необхідності традиційного методологічного арсеналу звичайного критичного підходу в історії та уваги до відповідного акцентування, але вже тільки як певний простір для інтелектуального маневру. Та нам наразі важливо чітко зрозуміти, що предметом роботи при такому підході є, не звичні нам, соціально-політичні відносини, економіка, культура чи будь-що інше в рамках традиційних формулювань, а ті поняття, що були сформульовані і діяли у історичному полі Веймару, складаючи його суспільний наротив. Відтак завдання тут будується на спробі аналізу їх відношення один до одного, та ту логіку, згідно з якою вони

генерувалися та здійснювався їх розвиток і сприйняття, тобто дискурсу Веймарської Республіки.

ПАРХОМЕНКО МАРИЯ
ХНУ им. В.Н. Каразина

О НЕКАНОНИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ХРИСТИАНСКОЙ ОБЩИНЫ В ВИЗАНТИЙСКОМ ХЕРСОНЕ

Религиозная обстановка раннесредневекового Херсонеса не получила однозначной оценки на протяжении долгого времени. Причиной тому послужил дисбаланс в противоречивых сведениях письменных и археологических источников. Это породило диаметрально противоположные оценки Херсонеса исследователями, видевшими его то языческим, то христианским.

Компромисс мы можем найти обратившись к этнографическим исследованиям греков Приазовья, выходцев из Крыма.

Важную роль в культурно – обрядовой жизни греческой общины играл праздник «панаир», он трактовался как «храмовый», посвященный святому, в честь которого был освящен алтарь церкви.

Ритуалы, совершаемые в этот день являются, заклание жертвенного животного приготовление жертвенной пищи, молебен у домашнего алтаря или в Церкви, освящение праздничной пищи, совместная трапеза. В самой Греции принесение в жертву животных прекратилось с упрочнением христианства. Но греки, живущие за пределами метрополии, при праздновании основных календарных праздников Христианской Церкви, продолжают, выполнять каждый из этапов священных церемоний на панаирах.

Средневековый человек вышедший из среды античной религии со своей строгой и устойчивой традиционностью нуждался в восполнении утраченных элементов быта. Если не в содержании, то хотя бы по форме. Праздники греков выполняли социоорганизирующую, и этноорганизационную функции. В нем грек, среди сплошь чуждого ему варварского мира ощущал себя дома. Этим объясняется устойчивость этого обряда, с большой точностью перевоплотившегося из античной в христианскую форму как ответ на возможность окружающими этносами растворить греков в себе. Греки метрополии в такой защите не нуждались и отчасти потому не сохранили такой обряд на общинном уровне.

Коренное греческое население Херсонеса постоянно ощущали на себе давление. Оно было связано с достаточно космополитичной деятельностью Византийского правительства относительно не греческих этносов. Город, находившийся в окружении варварского мира пережил серьезный удар в VII в. по своему этническому обличию. В результате проведении императором Фокой (602-610г.г.) неудачной внешней политики, приведшей к войне с Персией, Византийская империя лишилась некоторых восточных провинций, в том числе и ряда областей в Малой Азии. Под угрозой со стороны кочевников, население земледельческих районов мигрировало в укрепленные города, одним из которых был Херсон. Миграция сопровождалась смешением христианизированных херсонитов «ромеев» и варварского по происхождению населения юго-западного Крыма, сохранившего пережитки языческой религии. Такие условия поддерживали среду для существования своеобразной психологической защиты греков Херсонеса в виде своего «панаира». Следует также учесть, что «панаир» являл собою выражение социальной самоорганизации как античной так и христианской греческой общины, сердцевиной которой была религия, но не религиозная структура, то есть община организовывалась вокруг храма, но могла существовать и без него, и даже без его служителей. Поэтому вполне могла существовать без благословения ее действий со стороны Церкви (проводили праздник миряне). Факт наличия в Херсонесе такой самоорганизации в этно-религиозную общину наблюдался через ее деятельность в возведении храмов. Город, таким образом, мог быть разделен по территориально - религиозному принципу, где каждый квартал имел свой храм, посвященный определенному святому, община организованная вокруг него защищала своих членов в новом христианском мире. Базовая структура семья постепенно становилась все менее цельной и превратилась в совокупность индивидуалистов. В таких условиях другие объединения становились более многочисленными. Наиболее сильные позиции занимали в больших городах религиозные братства, организованные вокруг святого покровителя в местах культа. Переходный этап между античной и христианской организацией общинных празднеств выразился в устроении общественных поминальных трапез на могилах мучеников. Что и было зафиксировано и в Херсонесе, устроение таких трапез возлагалось на общину. Подобной структурой могла быть и территориально - религиозная община херсонитов, отвечающая за провидение празднеств.

ПЕТРОВ СЕРГІЙ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

МЕТОД КАРТОГРАФУВАННЯ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ ЗАСЕЛЕННЯ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ У XVII – КІНЦІ XVIII СТ.

Останнім часом все більшого значення в історичній науці набувають методи історичної геоінформатики, що виникла на межі історії, географії та комп'ютерних наук. Поява високих комп'ютерних технологій призвела до формування комп'ютерного картографування (геоінформатики) та історичної геоінформатики, зокрема.

Історична геоінформатика допомагає викласти весь масив історичних знань певної тематики за допомогою спеціальних символів і знаків у вигляді історичної тематичної мапи. Вона піднімає два пласти: перший – візуалізація результатів історичного дослідження, другий – просторовий аналіз історичних процесів.

В своїй доповіді ми хотіли поділитися досвідом застосування методів історичної геоінформатики у вивченні динаміки заселення Слобідської України та її адміністративно-територіального устрою.

Проблема заселення Слобідської України у XVII – XVIII ст. вивчена в історіографії достатньо, але дослідники не заглиблювались в проблематику всієї цілісності процесу заснування населених пунктів регіону: акцентувалась увага лише на найбільших населених пунктах. Частково світло на проблему проливає «Історія міст і сіл УРСР», де є інформація про час заснування всіх міст, містечок, центрів сільрад, але вона не завжди співпадає з іншою літературою. Картографічного матеріалу з цієї проблеми фактично не має, окрім деяких авторських мап та шкільних атласів, де проблема висвітлена епізодично. Можемо лише уявляти певні кордони Слобідських полків, перелік центрів сотень та приблизні кордони провінцій й комісарств Слобідсько-Української губернії на основі опублікованих джерел.

Автор ставив перед собою за мету показ динаміки заселення регіону та його зміни в адміністративно-територіального устрою. Було показано заселення регіону на авторських мапах шляхом вибіркового нанесення населених пунктів регіону з тим, щоб цей показ був наближений до результатів проведеного аналізу джерел. Для кращого відображення цього процесу створено 4 тематичні мапи: час заснування населених пунктів по половинам XVII – XVIII ст. Було створено й 4 тематичні мапи адміністративно-територіального поділу регіону у цей час: Адміністративно-територіальний поділ Слобідських полків

XVII ст., XVIII ст., Слобідсько-Української губернії (1765 – 1780 рр.), Харківського намісництва (на 1780 р.). В результаті можемо простежити динаміку заснування населених пунктів, поширення української етнічної території, зміни адміністративно-територіального поділу 1 та 2 одиниць підпорядкування (кордони досить умовні з цілого ряду причин) в регіоні.

За допомогою історичної геоінформатики можна не тільки відобразити на мапах не тільки статику а й динаміку історичних подій та процесів, що полегшує їх аналіз. Аналітичні можливості історичної картографії проявляються в управлінні великими й комплексними масивами даних, нових методах аналізу даних, візуалізації результатів.

Автор створював мапи за допомогою програми Adobe Photoshop 7.0. Відзначимо, що в цій програмі можна створити більш-менш якісні мапи.

ПІДЛІСНИЙ Д.В.
ХНПУ ім.Г.С.Сковороди

ДІЯЛЬНІСТЬ ВЛАДНИХ СТРУКТУР ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО ЩОДО ОНОВЛЕННЯ СКЛАДУ МІСЬКИХ І ЗЕМСЬКИХ УПРАВ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Процес оновлення складу земських і міських управ став одним з головних чинників, які зумовлювали розвиток системи органів місцевого самоврядування за часів Гетьманату П.Скоропадського, а отже, висвітлення цього питання є невід'ємним елементом розкриття проблеми державотворення доби Українських визвольних змагань 1917-1921 років. Незважаючи на це, проблема, якій присвячена дана доповідь, залишається майже не розробленою у вітчизняній історіографії (її окремі аспекти розглядаються лише у дисертаційному дослідженні Т.О.Харченко). Отже, мета даної розвідки полягає у тому, щоб проаналізувати процес заміни складу земських і міських управ Харківської губернії за доби Української Держави П.Скоропадського.

Зміни у складі виконавчих установ органів місцевого самоврядування були обумовлені насамперед двома причинами. По-перше, більшість земств і міських дум, які були сформовані за наслідками демократичних виборів 1917 року, за станом на весну 1918 року виявили свою неспроможність забезпечити повноцінний розвиток місцевого господарства. По-друге, одразу після проголошення Української Держави П.Скоропадського земства і міські думи Харківщини задекларували свою опозиційність до діючої влади, що унеможливлювало нормальне функціонування місцевого апарату.

Процес відсторонення діючих складів міських і земських управ повітового рівня відбувався у два етапи. Перший етап, який припадає на травень-липень 1918 року, був пов'язаний з діяльністю представників місцевої адміністрації Гетьманської Держави, за поданнями яких були повністю замінений склад Валківської, Ізюмської та Куп'янської земських і Чугуївської міської управ, а також частково – Змієвської і Богодухівської земських управ. На другому етапі (серпень-листопад 1918 року) звільнення членів управ відбувалось на підставі висновків державних ревізійних комісій, згідно з якими Міністерством внутрішніх справ за поданнями голови губернської адміністрації був затверджений новий склад Харківської, Слав'янської, Ізюмської і Змієвської міських управ, Вовчанської, Старобільської і Сумської повітових земських управ та Харківської губернської земської управи. В основу формування нових міських і земських управ, які мали виконувати повноваження до реалізації нових виборів до органів місцевого самоврядування, були покладені принципи професійної придатності до роботи в установах місцевого управління (близько 45 % членів цих органів мали досвід роботи у структурах місцевого самоврядування) та лояльності до діючої влади (більше 60% нових управ складали представники заможних прошарків населення).

Якщо відносно міських і земських управ губернського й повітового рівня влада обмежилась лише кадровими змінами, то замість земських управ волосного рівня утворювались принципово нові органи – волосні ради, що було пов'язано з наміром гетьманського уряду повністю ліквідувати інститут волосного земства. За нашими підрахунками, протягом серпня-листопада 1918 року на Харківщині волосними радами були замінені 69 волосних управ.

Як свідчить аналіз фактичного матеріалу, новопризначені міські й земські управи, спираючись на підтримку місцевої адміністрації, зуміли досягти певних успіхів у справі управління місцевим господарством. Натомість, їх діяльність була припинена після повалення в регіоні гетьманської влади.

Отже, протягом травня-листопада 1918 року оновлення складу міських і земських управ набуло на Харківщині масового характеру і завдало відчутного удару по демократичному самоврядуванню. У той же час, залучення до участі у справах місцевого управління консервативно налаштованих діячів, які на відміну від працівників "революційного" самоврядування мали відповідні професійні якості і охоче співпрацювали з місцевою владою, дозволило врятувати міську й земську інфраструктуру від остаточного занепаду.

Перспективи подальшої наукової розробки проблеми, розгляду якої присвячена дана робота, полягають у дослідженні персоналій окремих діячів, що увійшли до складу міських і земських управ, призначених гетьманською владою.

ПОСОХОВ ИВАН
ХНУ им. В.Н. Каразина

СТУДЕНЧЕСКОЕ ПЬЯНСТВО: ВРЕДНАЯ ПРИВЫЧКА ИЛИ ТРАДИЦИЯ? (НА МАТЕРИАЛАХ РОССИЙСКИХ УНИВЕРСИТЕТОВ XIX – НАЧ. XX ВВ.)

От зари до зари, чуть зажгут фонари,
Вереницей студенты шатаются.
Они пьют и поют, разговоры ведут
И ещё кое-чем занимаются…

Студенческие застолья, беседы и посиделки, являясь одной из ярких и малоизученных страничек студенческой повседневности, представляют для исследователя определенный интерес. Во время таких встреч, нередко сопровождаемых алкогольными напитками, студенты отмечали успешно сданные экзамены, встречу земляков, дни рождения и другие события.

Одни исследователи усматривают в этом лишь вредную привычку, за которую, к тому же, студенты несли строгие наказания от университетского начальства. При этом многие считали студенческое увлечение алкоголем наследственным, русско-традиционным, иные писали, что студентов толкала к спиртному тоска, одиночество и разочарованность. Другие говорят о студенческом пьянстве как о традиции с глубокими корнями, как о части студенческой субкультуры.

С какой из точек зрения мы можем согласиться? Для ответа на вопрос нужно проанализировать имеющиеся в нашем распоряжении источники, ответить на ряд принципиально важных вопросов: что пили, как пили, что было непременным атрибутом застолья и т.д.

Выбор напитков на студенческих пирушках зачастую носил спонтанный характер. Некоторые студенты дворянского происхождения пили в основном слабые напитки, однако количество выпитого шампанского, например, позволяло опьянеть и от него. Большинство же студентов предпочитали более крепкие на¬питки: ликёр, херес, бальзам, настойки, водку, что, впрочем, тоже было достаточно дорогим удовольствием. Однако, на сколько позволяют судить об этом воспоминания, основу подобных посиделок все же составляли рассказы, рассуждения о жизни, о себе, и песни, сплачивавшие студенчество.

В 1870-е годы застольная форма досуга сменилась на политические и интеллектуальные формы времяпрепровождения и, в отличие от 40-х гг. XIX века, студенты стали предпочитать слабые алкогольные напитки (в частности, пиво), так называемое «долгое питие». Трапезы сопровождались выяснением поли¬тических и мировоззренческих вопросов, обсуждением прочитанных статей и книг, громким чтением газет.

Безусловно, речь при этом не идет о поголовном студенческом пьянстве. Основная масса употребляла алкоголь случайно, с товарищами – так утверждали 95% студентов, участвовавших в студенческих переписях начала XX века, и, как они сами признавались, «напивались редко». Большинство пьющих, указывая причину пьянства, выделяло влияние компании. Кроме того, алкоголь становился первым и наиболее простым средством вхождения новичков в студенческую семью, старшие товарищи нередко подвергали их испытанию на прочность. Впрочем, вопрос о «традиционном» и «определяемым эпохой» применительно к такому явлению как студенческое пьянство еще следует изучить.

ПОСТЕРНАК ОЛЕГ
Ізмаїльський Державний гуманітарний університет

ОДЕСЬКА ТОРГІВЕЛЬНА БУРЖУАЗІЯ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ РЕВОЛЮЦІЇ 1905-1907 РР.

Пореформена доба стала періодом формування та становлення підприємницького класу, з яким був пов’язаний економічний прогрес та утвердження ринкових відносин в Україні. Високу питому вагу в економіці України на початку XX ст. займало торгове підприємництво.

Південна Україна виступала лідером як за кількістю торгових підприємств, так і за сумою обігових коштів. Як зауважує Т.Лазанська, тут розгорнули свою діяльність 41,9% купецьких закладів України, в руках яких зосередилося 71,9% обігових коштів. Левова частина за цими показниками припадає саме на Одесу.

Одну з провідних ролей в економіці Одеси відігравала міська торгівельна буржуазія. За даними перепису 1897 року в цій галузі було зайнято 33 тис. чоловік. В 1906 р. купців першої гільдії в Одесі налічувалось 190, другої – 847 осіб. За матеріалами статистики 1906 р. кількість всіх торговельних підприємств в Одесі склала 3480 (порівняно з 1905 р. збільшилася на 434 підприємства).

На початок революційних подій 1905-1907 рр. торговельна буржуазія значною мірою вже змінила свій становий купецький характер, перетворившись на верству, яка об’єднувала у своєму складі різнорідні соціальні елементи.

Перед початком революції в Одесі намітилася тенденція концентрації капіталу, з'являються нові торговельні заклади підприємців, які поступово витісняли з ринку традиційні для міста дрібні та середні підприємства.

В той же час на тенденції розвитку буржуазної верстви Одеси безпосередньо впливали світові, загальноросійські та регіональні економіко-господарські та суспільно-політичні процеси. Певним чином на становище буржуазії вплинули російсько-японська війна, економічна криза 1900-1903 рр. та Перша російська демократична революція.

Початок революції 1905-1907 рр. ознаменувався зниженням прибутковості підприємств та виробництва, масовими страйками, падінням попиту на товари. Як вказує звіт Одеського комітету торгівлі та мануфактур, хліботорговельна буржуазія міста опинилася в 1905 р. у надзвичайно критичному становищі через масовий зрив контрактів та відсутність кредитів внаслідок страйків та єврейських погромів.

Якщо в більшості міст Європейської Росії на початку XX ст. промисловість завдяки значно вищій прибутковості, як правило, підпорядковувала торговий капітал, то в Одесі спостерігалася інша економічна картина – торговий капітал становив базову інвестиційну основу для розвитку міської промисловості, а його обіг визначав загальну картину економічного розвитку регіону.

ПОТРАШКОВ АНДРЕЙ
ХНУ им. В.Н. Каразина

К ВОПРОСУ О ВОССТАНИИ БАТАЛЬОНОВ КИЕВСКОЙ ПОДВИЖНОЙ МИЛИЦИИ В НОЯБРЕ-ДЕКАБРЕ 1807 ГОДА

Земское войско или милиция, была сформирована для отражения возможного нападения французов на Россию, манифестом Александра I от 30 ноября 1806 г. Ополчение 1806-1808 гг. было временной формой военной организации. Согласно плану, предполагалось собрать 612 тыс. ратников. В этих целях европейская часть России (31 губерния) была разделена на 7 областей. Набор ополченцев проводился по сословному признаку: рядовой состав комплектовался из крестьян (крепостных или казенных) и мещан, а офицерский – из дворян. Среди губерний, где происходил набор ратников, оказались и шесть украинских: Киевская, Полтавская, Херсонская, Екатеринославская, Слободско-Украинская и Черниговская.

Изменение обстановки на театре войны с Францией, очевидная бесполезность слишком многочисленного и плохо вооруженного ополчения, а также недовольство помещиков, чьи крестьяне отвлекались от работ на

учения, подтолкнули правительство к реорганизации милиции. В марте 1807 г. ее численность была сокращена до 1/3 от прежней, она получила бригадную организацию и наименование «подвижной». Согласно указанию Александра I части Киевской и Херсонской милиции несли гарнизонную службу вдоль юго-западной границы по Днестру; Полтавская и Екатеринославская размещались по берегу Черного моря и в Крыму для защиты от возможного турецкого десанта. Из ратников губерний были сформированы батальоны стрелков численностью по 600 человек каждый, для пополнения действующей армии. Местом их сосредоточения был назначен город Минск. Однако в боевых действиях им участвовать не пришлось. После неудачного сражения у Фридланда русская армия отошла за Неман. 12 июля было заключено перемирие, а 27-го – мир в Тильзите. Потребности в ополчении более не было, и манифестом от 27 сентября 1807 г. оно было распущено. Однако отдельные части ополченцев продолжали нести службу вплоть до конца 1808 года.

В нарушение своего обещания, зачитать службу в ополчении за рекрутскую повинность, царь разрешил из крестьян-ратников, подлежавших возвращению домой, перевести в рекруты 177 тысяч. Это вызвало ряд волнений среди ратников, самым крупным из которых стало выступление батальонов Киевской «подвижной» милиции (28 ноября – 11 декабря 1807 г.), подавленное казаками, подразделениями Полтавской милиции и киевским «Шляхетским батальоном».

Тема бунтов и выступлений в рядах «земской милиции» практически не затронута в историографии, за исключением нескольких небольших статей Абалихина (Абаліхін Б. С. Антикріпосницьке повстання ратників міліції в листопаді – грудні 1807 р. // УІЖ. – 1967. – № 2.), Троцкого (Троцький І. До історії революційного руху на Україніна початку XIX ст. // Прапор марксизму. – 1930. – № 1, 2.). В этих статьях, хотя и сделана попытка проанализировать причины выступлений ратников, к сожалению, упор сделан на классовый подход, а лейтмотивом звучит тема антифеодальных и антиправительственных выступлений. Такой марксистско-ленинский подход свойственен практически всем авторам советского периода. Докладчик в своем выступлении, постарался взглянуть на события ноября-декабря 1807 года под несколько другим углом. Опираясь на архивные материалы (рапорты, докладные записки, протоколы допросов), переписку генерала Тучкова с фельдмаршалом Прозоровским и Александром I, воспоминания Кутузова, в выступлении ратников киевской милиции можно усмотреть и другие причины кроме нежелания переходить в разряд рекрут – требования вернуть ополченцам (большая часть которых являлись крепостными крестьянами, переданными во владения польским

помещикам правобережья) статуса казаков, а также попытка мелкопоместной польской шляхты, перевести народное недовольство, на рельсы польского вопроса, который очень остро стоял в тот период на правобережной Украине.

ПОШИВАЙЛО БОГДАН
Національний музей–заповідник українського гончарства в Опішному

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ГІПОТЕЗ ПРО ПРИЧИНИ ПОЯВИ ВІДБИТКІВ ТКАНИНИ НА ДЕНЦЯХ ДАВНЬОГО ПОСУДУ

Відбитки тканин на денцях глиняного посуду цікавили багатьох для науковців – представників різних наук. Автором однієї з перших публікацій (кінець XIX століття), присвяченої відбиткам на денцях глиняного посуду був археолог Василь Городцов. З цього часу було опубліковано кілька досліджень присвячених цій темі. У більшості з них акцентується увага переважно на визначенні структури відтиснутого текстилю.

У науковій літературі побутує три версії щодо причин появи таких відбитків. Згідно з першою що належить Олександру Бобринському, підстеляння текстилю під дно глиняного виробу покращувало його обертання під час формування. Другу гіпотезу висунув Борис Шрамко, що відбитки тканини могли утворилися й під час сушіння посудини. Третю версію Петро Гавриш. Він зазначав, що підстилку тканини використовували для полегшення знімання виробу з поверхні після завершення роботи.

Для перевірки зазначених гіпотез у Науково-дослідницькому відділі археологічної кераміки Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному було проведено експерименти. За зразок взято глиняний горщик, знайдений у похованні №1/2002 Перещепинського курганного могильника (висота – 9 см, діаметр дна – 4,9 см).

Експеримент №1. Для проведення експерименту майстром гончарем було виліплено дві моделі горщиків. Під дно одного горщика було підстелено тканину, другий горщик виготовлявся без підстеляння. Результати експерименту: на виготовлення горщика без підстилки затрачено – 16 хвилин, а з підстилкою – 12 хвилин, притому друга посудина рівніша, і виготовляти її майстру зручніше.

Експеримент №2. Горщик було виготовлено подібним до попередніх, без підстеляння тканини під дно. Для висихання його було поставлено на шматок тканини. Після завершення сушіння на його дні чіткого відбитка

тканини, подібного, який був зафіксованого на горщику взятому за зразок, не з'явилося.

За результатами експериментів можна зробити загальний висновок, що відбитки тканини на денцях глиняного посуду могли з'явитися внаслідок її використання, як поворотного столика під час його формування та декорування. Автор схиляється до думки, що тканину під дно глиняного виробу підстеляли для забезпечення формованому

ПРОБЕЙГОЛОВА АЛЕКСЕЙ
Луганское отделение восточноукраинского филиала ИА НАН Украины

АНТРОПОМОРФНАЯ СТЕЛА ИЗ ПОГРЕБЕНИЯ ПОЗДНЕЙ БРОНЗЫ НА ДОНЕЦКОМ КРЯЖЕ

Тема антропоморфных каменных изваяний в погребальной практике племен бронзового века не новая. Известные со времен энеолита – средней бронзы, антропоморфные стелы традиционны и для носителей бережновско-маевской срубной культуры. Заметим, что большинство срубных стел происходят из каменистых районов Поднепровья и Крыма. В степном Подонцовье, в частности Донецком Кряже, стелы в поздней бронзе неизвестны. Пока что обнаружено лишь одно антропоморфного вида изваяние в погребении срубного времени кургана возле с.Каменка Лутугинского района Луганской области.

Курган 1,2х14 м входит в систему могильника из 5 насыпей, расположенного на водораздельном плато. Сверху насыпь облицована плотным панцирем из камней песчаника. Под ними расчищено 5 захоронений бережновско-маевской срубной культуры. В качестве перекрытий могил использовали плитчатый песчаник местного залегания. Антропоморфная стела входила в систему перекрытия впускного погребения 2 в Ю-З секторе кургана. Захоронение совершено в яме прямоугольной формы 0,5х1 м, вытянутой по линии СЗ-ЮВ, сверху накрыто плитами песчаника. Сохранность скелета плохая, судя по уцелевшим костям, умерший положен на левый бок в скорченной позе, голова на ЮВ. Возле локтевого сустава находился сосуд баночной формы.

Стела в горзонтальном состоянии лежала в СЗ стороне перекрытия, "голова" направлена к ЮЗ. Материалом для ее изготовления послужила плоская плита песчаника размером 0,9х0,3х0,1 м. Нижняя часть изваяния откололась, верхняя сохранила следы искусственной обработки, посредст-

вом которой выделена голова, плавно переходящая в плечи, какие либо иконографические изображения отсутствуют.

Аналогии стеле из Каменки происходят из массивов центральной Украины. Причем интересна тенденция уменьшения позднебронзовых стел от Днепра в восточном направлении, в частности, к Северскому Донцу. Та же самая ситуация прослеживается в отношении средней бронзы. В таком случае возможен вариант привнесения традиций антропоморфной пластики в Подонцовье с западных территорий. Однако эта традиция могла иметь место раньше периода поздней бронзы, поскольку на Северском Донце их удается наблюдать еще в катакомбное время. Показателен схематизм поздних стел по отношению к предшествующему времени. Возможно, к концу поздней бронзы в среде степняков происходит процесс угасания традиций монументального искусства

ПРОКОПЕНКО СЕРГЕЙ
БГУ

РАЗВИТИЕ ХОРЫ ГОРОДОВ БОСПОРА ПРИ АРХЕАНАКТИДАХ (480 – 438 ГГ. ДО Н.Э.)

Период правления Археанактидов на Боспоре весьма своеобразен. С начала V в. до н.э. в регионе проявляются центростремительные тенденции. Боспор в это время видимо перестает быть тем, чем являлся до этого, но еще не переходит на новый уровень своего развития. Это неизбежно отражается и на развитии хоры.

Рассматриваемый нами хронологический этап в начальной его стадии, по мнению большинства исследователей, ознаменовался крупным кризисом на Боспоре. Скорее всего, этот кризис уходит корнями в более раннее время, некоторые элементы дестабилизации наблюдались еще во 2-й трети VI в. до н.э., но пик кризисных явлений приходится на рубеж 1-й – 2-й четв. V в. до н.э. Кризис этот, вероятно, не носил тотального характера, как представлялось ранее исследователям; в пользу этого свидетельствуют археологические данные. Связан он был, скорее всего, как с нарастанием агрессивности степи, так и с внутренними процессами, характерными для древнегреческой общности на данных территориях в начале V в. до н.э. В этих условиях к власти в Пантикапее или в Гермонассе пришел Археанакт, который и возглавил созданный им союз (эсимнетию или симмахию) большинства полисов Боспора. Состав союза на сегодняшний день не поддается точной реконструкции.

Таким образом, уже во второй четверти V в. до н.э. на Боспоре существовал союз полисов (с автономным полисным статусом) и непосредственно автономные полисы, не вошедшие в первоначальный союз (Нимфей, Феодосия и т.д.). Данная система просуществовала до прихода к власти Спартокидов. Все это непосредственным образом отразилось на развитии хоры городов Боспора. Во-первых, в целом кризисная ситуация рубежа первой – второй четверти V в. до н.э. отразилась на городской хоре Боспора неоднозначно. Именно в это время, как на европейском, так и на азиатском Боспоре наблюдается рост численности поселений, и территориальное расширение хоры. И, в то же время, наблюдаются локальные кризисные проявления на округе Пантикапея, Тиритаки, Нимфея, Фанагории, и Кеп. После того, как ситуация выравнивается в 60-е гг. V в. до н.э., начиная с 3-й четверти столетия вступают в силу процессы стагнации развития хоры. Рост количества поселений либо замедляется, или прекращается вообще, причем эти процессы особо ярко проявляются на азиатском Боспоре. Исходя из этого ученые заговорили о т.н. начале редукции хоры. Причины указанных явлений, к сожалению, трудно поддаются реконструкции. Можно лишь предположить, что это последствия кризиса начала V в. до н.э. и проявления новых кризисных явлений, на волне которых к власти пришли Спартокиды, ставшие во главе объединительных процессов в регионе.

Таким образом, хора городов Боспора при Археанактидах в течение всего периода их правления сохраняет положительный импульс в своем развитии. Явного регресса не наблюдается. Дальнейшее развитие хоры будет иметь место уже при Спартокидах.

ПСЁЛ КАРИНА
ДОНУ

ЖЕНЩИНА В РЕЛИГИОЗНОЙ ЖИЗНИ РИМСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

1.Древнеримское общество охраняло свои гражданские права, поэтому появились определенные категории людей, которые не являлись полноправными гражданами – это плебеи, рабы, и как ни странно, женщины. Надолго утвердилось мнение о том, что женщины не выходили из дома и занимались только домашними делами. Но более детальное знакомство с источниками (Плутарх, Авл Гелий, Тит Ливий) позволяет откорректировать данное утверждение.

2.Римские женщины никогда не были полностью изолированными от общества. В обширном пантеоне римских божеств мы встречаем четырех богинь, которым поклонялись исключительно женщины. Это Веста, Юнона Люцина, Матер Матута и Добрая Богиня.

3.Единственной богиней римского пантеона, в храме которой несли службу женщины – весталки, была богиня домашнего очага и семейной жизни Веста. Весталки, целомудренные девы, воплощение чистоты и непорочности, образовывали своего рода монашеский орден. Обязанностью весталок было поддерживать огонь на алтаре Весты, а также хранить семь священных предметов.

4.Статус весталки давал значительные преимущества женщинам в обществе. Весталки освобождались от власти отца и имели право завещания; во время общественных игр весталки занимали почетные места; по улицам они ехали в повозках особого типа, впереди шел ликтор, и все, даже консул, должны были уступать им дорогу; они участвовали во всех религиозных торжествах; всякое оскорбление особы весталки наказывалось смертью; их хоронили в пределах города; также им принадлежало право помилования.

5.Празднества в честь Юноны Люцины, богини, к которой обращались во время родов, назывались Матроналии. Это одни из самых известных празднеств в древнем Риме. В Матроналиях как священнодействиях могли принимать участие лишь матроны – т.е. почтенные, замужние женщины, состоявшие в любом из трех законных видов брака. Сопровождался этот праздник дарением подарков женщинам (причем даже супругами, хотя обычно подарки между мужем и женой были запрещены).

6.У Матралий, празднеств в честь Матер Матуты, богини – покровительницы женщин, была четко установленная дата – 11 июня. Справлялись празднества не просто матронами, а женщинами, вышедшими замуж лишь один раз. Поэтому, как представляется, Матралии носили несколько элитарный характер.

7.Празднества Доброй Богини, богини плодородия, богини – матери, справлялись в какой – либо из дней декабря, специально устанавливаемый магистратами. Право знать истинное имя этой богини имели лишь женщины. Известно, что во время празднеств, которые справлялись только в доме магистрата, облеченного властью, не должно было быть ни одного мужчины.

8.Можно утверждать, что, несмотря на то, что женщина должна была большую часть времени заниматься домашними делами, в древнеримском обществе женщины были включены в определенные сферы общественной жизни, в данном случае религиозную. Причем, они были не просто пассивными участницами праздников, активно вмешивались в религиозную жизнь, занимая жреческие должности.

ПЯНИЧУК ОЛЬГА
ХНУ им. В.Н. Каразина

МАГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ СЕРДЦА В КОНТЕКСТЕ ЗАУПОКОЙНЫХ ВЕРОВАНИЙ ДРЕВНИХ ЕГИПТЯН

В представлениях о загробной жизни древних египтян важную роль играло сердце – (транслитерация -). Оно считалось вместилищем жизненной силы, источником хороших и плохих мыслей. Поэтому главной функцией сердца в заупокойном культе, является его «участие» в суде Осириса, поскольку сердце свидетельствовало перед богами о степени греховности человека, а соответственно, именно от сердца зависела дальнейшая судьба покойного в потустороннем мире.

Для изучения данной проблемы основными источниками являются: археологические источники, в особенности вещественные материалы (амулеты сердца), папирологические, эпиграфические источники (Тексты пирамид) и данные нарративной традиции (LXIV, XXVI-XXX главы «Книги Мертвых»). Данные источники позволяют подробно разобрать смысл заклинаний, объясняют значение сердца в заупокойном культе и показывают важность магии в этом вопросе.

В египтологических исследованиях, связанных с изучением египетских верований, вопрос значения сердца в заупокойном культе вызывает традиционный интерес. Однако проблема египетской магии в контексте данного вопроса, особенно в отечественной историографии, исследована не достаточно. Западная историография занималась вопросами религиозно-магических культов Древнего Египта более конкретно. Следует отметить работы У.Баджа, И.Мейера и Б.Брауна, которые большое внимание уделяли магическим текстам и трактовке их значения. Тем не менее, не все исследователи рассматривают роль сердца с точки зрения магии: не достаточно освещены сакральное значение и роль амулетов и материалов, из которых они изготавливались; отсутствует комплексное исследование амулетов сердца с начертанными на них текстами «Книги Мертвых».

Изучение данной темы позволяет выяснить влияние магии на понимание древними египтянами загробной жизни, в частности вопроса «греха» и «загробного воздаяния», что является ключевым моментом в египетском религиозном культе.

В данном исследовании мы разрабатываем проблему магии непосредственно связанную с ритуалами сердца в контексте загробных верований древних египтян. С сердцем было связано понятие Ба – аспект души, олицетво-

рявшее совесть и индивидуальность каждого человека. Тело покойного понималось, как вместилище Ба, без которого она будет обречена на вечное скитание. Поэтому сохранение тела человека, и сердца в частности, являлось предметом особого внимания. Сердце играло важную роль в одном из главных ритуалов «открытия уст и очей», возвращавший покойному все физиологические функции и желания, которыми тот обладал при жизни.

Таким образом, магия имела колоссальное значение в заупокойном культе древних египтян. Сердце являлось пропуском в царство Осириса, а единственный верный способ заставить сердце не свидетельствовать против покойного, избежать наказания и обрести блаженную вечность, египтяне видели в магии. Без детального освещения данного вопроса невозможно дальнейшее изучение религиозно-магических культов и традиций, а соответственно и мировоззрения древних египтян.

РАДЧЕНКО ЮРІЙ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ОСТАРБАЙТЕРИ – В'ЯЗНІ НАЦИСТСЬКИХ КОНЦТАБОРІВ (1941-1945)

В серпні 1944 року в господарстві Третього Райху офіційно працювало 7 615 970 іноземних робітників, з них 1,9 мільйонів були військовополоненими та 5.7 мільйонів цивільними робітниками. В останній групі нараховувалося 2,8 мільйонів східних робітників. Політику Третього Райху по відношенню до іноземних робітників сформулював райхсфюрер СС Генріх Гіммлер у своїй промові в Позені 4.10. 1943 року: «Ми повинні також пам'ятати, що ми маємо в Німеччині від 6 до 7 мільйонів іноземців. Можливо їх вже зараз навіть 8 мільйонів. Ми маємо полонених в Німеччині. Вони є безпечними, поки ми жорстоко караємо за саму малу дрібницю». Остарбайтера могли відправити до виправно-трудового, а в свою чергу і до концентраційного табору за звинуваченням у халатності під час роботи, саботажі, порушенні трудових обов'язків тощо. Для арешту людини вистачало простого донесення у гестапо.

Масова відправка східних робітників до концтаборів почалася з весни-літа 1942 року. Це було пов'язано з перетворенням концентраційних таборів з апарату придушення політичних супротивників націонал-соціалізму на важливий резерв робочої сили для військової економіки Німеччини. У цих умовах радянські громадяни стали однією з найбільших груп в'язнів у концентраційних таборах

Райху. Наприклад, у Саксенхаузені їх кількість у 1943 році складала 5640, а у 1944 – вже 7384 особи. Весною 1943 року вихідці з СРСР складали 44% в'язнів Маутхаузену, а в липні 1943 їх було 57% в'язнів у Бухенвальді. При цьому у кількісному відношенні переважали саме цивільні робітники. Так, на 15. 9. 1944 у концентраційному таборі Маутхаузен знаходилося 4782 радянських військовополонених та 13155 остарбайтерів.

Відправці остарбайтерів до концентраційних таборів сприяла політика СС визиску іноземної робочої сили з підпорядкування міністерства озброєнь та боєприпасів Німеччини. Про що свідчить наказ шефа гестапо Г. Мюллера від 17.12. 1942, про відправку до концентраційних таборів іноземних робітників, які порушили імперські закони. За підрахунками міністерства озброєнь та боєприпасів СС на початку 1944 року щомісяця відправляло до концентраційних таборів 30-40 тис. робочих рук.

При потраплянні остарбайтера до концентраційного табору на нього чекала спершу реєстрація та проходження санітарної обробітки. При реєстрації новому в'язню видавали вінкель з особистим номером та літером, яка ідентифікувала державне та національне походження. Остарбайтерів реєстрували найчастіше як «політичних» або «асоціальних» (втікачів з праці) «росіян». Одночасно з цим відомі випадки, наприклад у Аушвіці та Саксенхаузені, коли в'язням українського походження на вінкель нашивали літеру U (українець). Остарбайтерам часто виголювали на голові «доріжку» від лоба до потилиці, як наприклад у Дахау, щоб у випадку втечі легше було розпізнати та піймати людину. Цю помітку на голові в'язні називали «Адольф Гітлер Штрассе».Після реєстрації в'язень перебував до восьми тижнів на карантині. В цей період новоприбулих навчали табірним порядкам.

В умовах концтабору радянські цивільні робітники були однією з найнезахищеніщих груп ув'язнених. Вони не мали доступу до табірного самоврядування та не могли отримати ніякої допомоги ні від Червоного Хреста, ні від родичів. В той час як радянські військовополонені встановлювали контакти з німецькими комуністами, які тримали самоврядування у багатьох концтаборах, та отримували їх підтримку

В табірних умовах остарбайтери ставали об'єктами впливу різноманітних політичних угруповань. Своєрідно унікальна ситуація склалася у Бухенвальді, де з весни 1942 року діяла підпільна організація прокомуністично налаштованих радянських

військовополонених. Поряд з нею існувала невелика в'язнів-українських націоналістів (бандерівського спрямування). Ці дві групи вели запеклу боротьбу між собою та намагалися втягнути до своїх лав в'язнів-остарбайтерів.

РАЗИГРАЄВ ОЛЕГ
ВДУ ім. Лесі Українки

ДОКУМЕНТАЛЬНА БАЗА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У 1921 – 1926 РР.

Одним з важливих та актуальних питань минувшини Західноукраїнських земель міжвоєнного періоду є проблема функціонування структур польської державної поліції Волинського воєводства. Розпочавши свою діяльність в травні 1919 року поліція швидко виробила основні напрямки роботи, один з яких був пов'язаний із боротьбою з комуністичним рухом, котрий репрезентувала на Волинській землі Комуністична партія Західної України (КПЗУ). Відслідковуючи комуністичний рух, правоохоронні органи залишили нам документальну базу яка дозволяє прослідкувати чимало невідомих сторінок історії КПЗУ, основних методів та векторів діяльності останньої.

Нагадаємо, що комуністичний рух на теренах Західної України був організаційно оформлений у лютому 1919 року на конференції у м. Станіславі у формі Комуністичної партії Східної Галичини (КПСГ), яка у 1923 році була перейменована на КПЗУ.

Зауважимо, що початки комуністичного підпілля на Волині поліція зафіксувала ще 1921 року. Партизанські загони комуністичного спрямування, які в польській пресі називались бандами, нападали на двори та господарства польських осадників, проводили диверсійні операції проти військових сил та поліції. Слід відмітити, що вказані формування діяли під керівництвом Закордонного відділу КП(б)У („Закордот") котрий координував їхню діяльність.

Протидія функціонуванню комуністичного руху була нелегким завданням політичної поліції. Поряд із таємним наглядом, як основним методом діяльності вищевказаного підрозділу, активно реалізовувалась превенційно – репресивна активність. На Волині, влітку 1923 року, поліція за участю військ провела 36 спецоперацій та 108 розвідок проти загонів комуністичних партизан. Наступним кроком стали масові арешти „революціонерів". Польський дослідник Ю.Лавнік стверджує, що пік

репресій проти комуністичного руху припав на 1924 рік. Вже з 1926 року, у зв'язку з масовими арештами 1924-1925 років, спостерігався спад репресивної активності спрямованої проти комуністів. Після 1926 року відділи політичної поліції перейшли від масових акцій до тактики арештів керівництва та активу антидержавних комуністичних угрупувань.

Слід відмітити, що проводячи репресії проти КПЗУ, польська поліція Волинського воєводства накопичувала інформацію щодо діяльності вказаної політичної структури. Ці джерела представлені як внутрішнім листуванням між підрозділами поліції, так і задокументованими контактами із волинським воєводою, конфіскованою комуністичною літературою, партійними листівками, програмними документами, відозвами, котрі поширювались в містах та селах воєводства. У своїй сукупності згадані матеріали становлять досить репрезентативну джерельну базу щодо вивчення історії діяльності КПЗУ.

РЕЗНИКОВ ВЛАДИСЛАВ, МИХАЛЬ ЮЛИЯ, КУЛИКОВ ВЛАДИМИР
ХНУ им. В.Н. Каразина

КЛАССИФИКАЦИЯ И ТИПОЛОГИЗАЦИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ДАННЫХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ САМООРГАНИЗУЮЩИХСЯ КАРТ КОХОНЕНА (НА МАТЕРИАЛАХ КОЛИЧЕСТВЕННОГО СПЕКТРАЛЬНОГО АНАЛИЗА БРОНЗОВЫХ ИЗДЕЛИЙ ПАМЯТНИКА СКИФСКОЙ КУЛЬТУРЫ - БЕЛЬСКОГО ГОРОДИЩА VIII–III ВВ. ДО Н.Э.)

Сущность человеческой жизнедеятельности состоит в последовательном освоении сырьевых и энергетических ресурсов. При этом потребность в открытии новых ресурсов стимулируется исчерпанием прежних. Поэтому в укрупнённом масштабе человеческая история с древнейших времён и по настоящее время предстаёт как последовательная смена технологий. Возникновение и развитие технологий последовательно меняет жизненный уклад и общественный строй и создаёт условия для реализации новых технологий. В связи с этим представляет интерес изучение развития древних технологий (прежде всего металлургических) с целью реконструкции связанного с ними развития социальных структур и отношений. Решение подобной задачи на текущий момент намечено весьма фрагментарно. Проблема осложнена тем, что древняя история человечества зиждется преимущественно на памятниках материальной культуры, найденных в ходе археологических раскопок. Поэтому для получения содержательных обобщений разно-

родный фактический материал должен быть единообразно формализован.

Цель настоящей работы - решение одной из возникающих при этом подзадач: разработка элементов методологии классификации и типологизации археологических данных с использованием самоорганизующихся карт Кохонена. Новизна предложенного подхода состоит в применении карт Кохонена в сочетании с элементами бутстрэп-анализа.

Использование самоорганизующихся карт Кохонена продемонстрировано на материалах раскопок скифского укреплённого поселения - Бельского Городища (VIII–III вв. до н.э.), находящегося на территории современных Котелевского и Зеньковского районов Полтавской области (Украина). Бельское городище являлось крупнейшим и наиболее развитым в ремесленном плане населенным пунктом своего времени. Одним из главных видов ремесла было бронзо-литейное. Данные спектрального анализа бронзовых изделий, найденных в ходе раскопок, характеризуют процентное отношение химических элементов в бронзе.

Из числа найденных бронзовых изделий была выделена однородная группа: наконечники стрел. Представляется вероятным, что изделия данной группы, в силу "одноразового" и "затратного" характера использования, являлись конечным объектом применения материала (бронзы). Представляется маловероятным, чтобы наконечники стрел собирались скифами для утилизации (переплавки) и повторного изготовления новых наконечников. Более вероятно, что собранные (найденные) наконечники повторно использовались непосредственно по своему назначению. Таким образом, основная масса наконечников стрел изготовлена при выплавке непосредственно из сырья. Поэтому группируя найденные предметы по рецептурам бронз и анализируя частоты встречаемости рецептур, можно судить об источниках сырья и возможных товарно-обменных отношениях населения городища с близкими и отдаленными племенами и народами.

Метод самоорганизующихся карт Кохонена применён для группировки данных по парам характеристик процентного содержания (Cu-Sn), (Cu-Pl) и (Cu-Zn). Кластеризация полного массива данных построена сопоставлением полученных групп данных. Бутстрэп-метод применён для анализа устойчивости результатов, поскольку каждая из археологических находок является случайным событием, а суммарное число находок в статистическом отношении является малой выборкой.

Достоинством метода самоорганизующихся карт Кохонена является визуализация, упрощающая процесс интерпретации результатов.

Возможное дальнейшее развитие данного направления включает аналогичную единообразную обработке данных по бронзовым изделиям других подобных крупных археологических памятников с последующим сопоставлением и обобщением. В рамках подобного подхода могут решаться так же задачи типологизации и классификации археологических данных по другим древним металлургическим технологиям.

РОГОВАЯ ЮЛИЯ
БГУ

О ХАРАКТЕРЕ И РОЛИ ВИНОДЕЛИЯ НА АНТИЧНОМ БОСПОРЕ

Повсеместно, где в античном мире культивировали виноградную лозу в винодельческих целях, сохранились материальные свидетельства, имеющие непосредственное отношение к виноградарству, виноделию и виноторговле. Не является исключением и территория Боспора Киммерийского.

Находки резервуаров и подсобных сооружений с бродильными и хранилищными резервуарами, действующими в составе винодельческого хозяйства с монолитными давильнями, очень редки. На Боспоре только на двух памятниках обнаружены монолитные давильни с резервуарами: на городищах Артезиан и Ильичевка. Во всех остальных случаях монолитные давильни найдены вне собственных производственных комплексов. По этой причине при подсчетах производительности и вкладе в экономику этих сооружений приходится отталкиваться не от емкости резервуаров, а от параметров рабочей площадки. На основании параметров последней можно высчитать количество вина, переработанного за одну загрузку. Для бортовых давилен емкость вместилища соответствует объему минимальной разовой загрузки виноградом. По всей видимости, на переносных монолитных винодельнях загрузка сырья проходила несколько раз за день, что давало увеличение производительности, за сезон - до 200 раз, при этом один человек был способен переработать до 0,3-0,4 т винограда с выходом сусла до 95-260 л. (подсчеты Н.И. Винокурова). Соответственно, на стационарных монолитных давильнях можно было переработать значительно большее количество винограда в вино, которое шло на экспорт. По всей видимости, по производительности они были подобны малым композитным винодельням с площадью давильных платформ от 3 до 5 кв. м и объемом резервуаров до 1 – 1,5 куб. м.

Одним из важнейших показателей производительной мощности боспорских композитных виноделен является объем резервуаров. В то же время, параметры давильных платформ являются лишь относительным

показателем их производительной мощности, так как невозможно достоверно установить, на каких платформах происходил отжим винограда, и сколько при этом использовалось рабочей площади. В таких винодельнях за сезон получали вина в несколько раз больше, чем вмещали ее резервуары за один день интенсивной работы. Общая производительность винодельни за сезон, по В.Ф. Гайдукевичу, должна была определяться тарной емкостью хранилища. Соотношение между этими двумя показателями позволяет узнать, сколько раз за сезон заполнялись резервуары винодельни, и определить – только по резервуарам - производительные возможности композитных виноделен разных типов. Количество тары в бродильнях и хранилищах должно было соответствовать производительным возможностям винодельни, излишки продавались, но основная масса продукции шла на нужды государства, а часть шла на экспорт.

Абсолютную (за сезон) производительность винодельческих комплексов различных классов определить с достаточной точностью пока не представляется возможным; можно лишь гипотетически говорить о разовой (в течение одного дня) производительности композитных виноделен, исходя из емкости резервуаров. Восстанавливаемая емкость хранилищ или бродильных отделений не всегда соответствует реальным производительным возможностям давильных сооружений; резервуары давильных комплексов композитарного класса могли принимать участие в бродильном процессе, поэтому тарную емкость бродильного отделения следует увеличивать на объем резервуаров. Увеличение или уменьшение их вместимости напрямую связано с производительной мощностью виноделен, в то же время изменение параметров давильных платформ связано с производительностью виноделен только косвенно.

РОЗМАН КРІСТІНА
Український Державний університет економіки і фінансів, Донецька філія

ЗНАЧЕННЯ АНАРХІСТСЬКО-СЕЛЯНСЬКОГО РУХУ – МАХНОВЩИНИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІЇ

У своїй роботі я поставила за мету висвітлення значення анархістсько-селянського руху – махновщини у вітчизняній історії, спираючись на спогади Н.І. Махна, у чому і полягає цінність дослідження. Адже це питання залишилось актуальним і сьогодні.

На початку XX століття Україна за своїм складом населення була переважаюче селянською, її генетичні соціальні основи коренилися в селянстві, яке

й віддзеркалювало основні суперечності та протистояння, що виникали в суспільстві.

В селянських рухах термінувались гасла народу в боротьбі «за щастя, за волю, за кращую долю». Однак влада як царату «вгамовувала» прагнення селян самим нещадним чином, тобто: мечем, вогнем, канчуками, різками, батогами.

Кожний з селянських рухів в Україні, безперечно, мав свою специфіку, особливості, політичне забарвлення, соціально-політичну спрямованість, котрі спонукають до нових осмислень і наукових роздумів та неупереджених узагальнень.

Надто своєрідним, специфічним був анархістсько-селянський рух під орудою анархо-комуніста (так він визначав своє політичне кредо) Нестора Махна. В умовах незалежності вітчизняна історіографія поповнилась рядом нових публікацій, зокрема, побачили світ праці докторів історичних наук Владислава Верстюка, Валерія Волковинського.

Н.Махно і селянський рух під його самородним енергійним керівництвом, що ввійшов в історію під назвою «махновщина», був складовою частиною своєрідної скалки політико-соціального спектру розливу української революції, яка вбирає в себе цілу низку збройних виступів народу за самостійність України.

Додатковий науковий аналіз революційно-селянської збройної боротьби під керівництвом анархо-комуніста проти її антиподів нині дозволяє грунтовніше простежити специфіку, характер, рушійні сили, політичну спрямованість, цілі і мету збройного і незбройного протиборства тих часів.

Варто наголосити, що селянський рух Нестора Махна вирував на українському грунті, на ньому він народився, на ньому він і потух. Підтвердженням тому є те, що виходи махновців за межі України в Росію — на Білгородщину, на терени аж до середньої полоси р. Волги, на Північний Кавказ тощо позбавляли загони Н. Махна соціального живлення, поповнення живою силою, кіньми, збруєю, продовольством тощо. Такі обставини не надавали махновцям моральної підтримки наро¬ду, значної селянської маси, необхідного соціального грунту, не викликали належної солідаризації в їхній збройній боротьбі

Водночас, слід сказати, що махновський збройний рух селянства в контексті сучасної історії, не може оцінюватись однозначно, сприйматись тільки в світлих фарбах. Він безперечно є суперечливим явищем, як і вся епоха, в яку він виник і досить таки рішуче діяв.

Йому властиві як позитивні риси революційного пориву, дерзання, що освячувався, за трактовкою самого Н.Махна, знаменом «боротьби за вільне, безвладне комуністичне суспільство», яке мало б керуватися «ідеями анархокомунізму», так і проявами жорстокості і розбеищенності. Проте все ж таки

найбільш вагомою дією збройного селянського руху Н.Махна була боротьба за долю селянства України, місцеве самоврядування, проти тоталітарної системи центру. Н.Махно не визнавав центральної влади ні в особі Центральної Ради, ні в обличчі більшовицького володарювання. Він визнавав органи місцевого самоуправління з числа представників трудового народу, але без більшовиків.

Рух махновщини з більшої віддалі здатний оцінюватись більш науково виважено, осмислено, всебічно, а значить і більш точно. Дані події є дійсно історичним явищем в історичному процесі, в контексті боротьби українського народу за своє майбуття, прояву розмаїття форм боротьби. Базуючись на принципі історизму є підстави стверджувати, що цей рух трансформувався у віддзеркалення боротьби українського народу за незалежність, самокерованість, що, зрештою, матеріалізувалось в проголошення самостійності України в 90-і роки XX століття.

Можна зробити такий висновок, що перспектива виникнення потужної селянської війни, в авангарді якої йшла махновщина, змусила більшовиків піти на принципові поступки. Таким чином, повстанський рух відіграв вирішальну роль в усіх подіях 1917-21 років і махновщина була найбільш організованою частиною.

Але не можна не наголосити, що боротьба українського селянства, всього на¬роду за соборність, незалежність оряснена великою кров'ю, ма¬совою жертовністю, соціальними гибностями. Тим більше історія нашого народу варта того, щоб її знати якомога повнішою і саме такою, якою вона була в реальності, насправді. Існує такий афоризм: історія вчить нові покоління суспільства її урокам, а незнання тих уроків серйозно карає.

РОМАНОВА ТАТЬЯНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ПРОБЛЕМЫ ОХРАНЫ АРХИВНЫХ ПАМЯТНИКОВ В ПЕРИОД ОККУПАЦИИ УКРАИНЫ (1941-1943 ГГ.)

Период оккупации Второй мировой войны нанёс большой ущерб памятникам истории и культуры, в том числе и архивным материалам.

Преследуя цель захвата территории Советской Украины, фашисты ставили перед собой задачу уничтожить культурные ценности советского народа.

Одной из главных задач спасения архивных документов была эвакуация фондов на восток. Уже в ходе войны разрабатывались планы эвакуации. 17 июня 1941 года был издан Указ о порядке вывоза и размещения ценного имущества и любых культурных ценностей.

Архивными работниками в условиях тяжёлого военного времени велась строгая классификация документов, которые следовало эвакуировать в первую очередь. Все документы невозможно было вывезти из-за дефицита средств передвижения, поэтому многие материалы сжигали, чтобы они не попали в руки фашистов.

В процессе подготовки к эвакуации часть документов было уничтожено из-за неблагоприятных условий хранения, взрывов, пожаров и недостатка квалифицированных кадров. Например, из 1,5 млн. дел всех партийных архивов Украины было спасено только 700 тысяч. Самые большие потери понесли архивы городов Киева, Днепропетровска, Житомера, Каменец-Подольска.

Архивы Украины были эвакуированы в города Поволжья, Урала, Сибири, Казахстана и Узбекистана.

Работа архивных организаций во время войны проводилась согласно с приказом НКВД СССР от августа 1941 года «Про охрану государственных архивов в военное время».

Для выполнения заданий по выявлению и отбору более ценных документов были созданы экспертно-проверочные комиссии, которые принимали решения об эвакуации или уничтожению тех или иных бумаг. Все эти действия из-за войны делались поспешно, многие сотрудники не имели ни опыта, ни стажа работы. Проводились «макулатурные комиссии», которые собирали много важных документов.

Другой группой проблем сохранения архивных материалов была угроза вывоза фашистами архивных фондов в Германию и Румынию. Таким образом фашисты похитили из государственных архивов Украины свыше полмиллиона дел, в том числе 5834 актовые книги.

Гитлеровцы устанавливали свои правила и порядки на оккупированных территориях. Это усугубляло положение архивов.

Среди их учреждений была зундеркоманда, которой командовал барон Эберхардт фон Кненсберг. В её задачи непосредственно входила конфискация и вывоз архивных документов, а так же подготовка их к использованию против СССР.

В июне 1941 года был основан айнзацштаб рейхкомиссара Розинберга, который взял под свой контроль все архивы на оккупированных территориях.

1 сентября 1941 года на территории Украины был создан рейхкомиссариат.

Для организации функционирования архивов на оккупированной территории немецким командованием было создано Краевое управление. 26 февраля 1943 года вышел указ об организации Краевого архива. В конце 1943 года сме-

нилось начальство Краевого архива, и все материалы были перевезены в город Тропау.

Таким образом, во время Второй мировой войны архивные документы Украины были в большой опасности: часть погибла от пожаров и взрывов, часть была вывезена в Германию фашистами для изучения их с целью раскрытия тайн советского государства, часть архивов была эвакуирована.

Не все архивы, которые были вывезены, немцы смогли использовать, часть этих материалов украинские архивисты смогли вернуть после окончания войны.

Несмотря на все потери, архивисты Украины сделали очень много для того, чтобы спасти наши архивы, потому что это наша история, наша историческая память, наше прошлое, без знания которого мы не сможем считать себя образованными людьми.

РОМАНУХА ОЛЕКСАНДР
ДОНУ

НАУКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ І РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ 1991-2005 РР.

Вищі навчальні заклади (ВНЗ) відіграють важливу роль у розвитку наукових контактів України і Російської Федерації. Вони ініціюють проведення ряду наукових досліджень, конференцій, семінарів, активно взаємодіють з науково-дослідними інститутами, бібліотеками та лабораторіями різних країн. Це допомагає забезпечувати гідне місце країни в розвитку міжнародного та міждержавного наукового співробітництва.

У науці вивченню цієї теми приділяється значна увага. Прикладом слугують роботи під редакцією В. Шевченка, М. Полякова, тощо. У них питання співпраці ВНЗ у сфері науки розкриваються через історію університетів. На прикладі діяльності факультетів та інших структурних частих вищого навчального закладу показується весь спектр кооперації ВНЗ України і Російської Федерації. Комплексних же робіт, які б безпосередньо торкалися досліджуваного питання написано не було. При цьому його рідко торкалися і на сторінках періодичної літератури. Тому ступінь наукової розробки теми можна охарактеризувати, як не достатньо вивчений та такий, що перебуває у стадії розробки.

Наукові взаємини вищих навчальних закладів України і Росії пройшли у своєму розвитку складний шлях. Початок 90-х років XX століття, супроводжуючись економічною кризою, тяжко позначився на стані науки та освіти в обох державах. Цей період характеризувався скороченням кількості науковців, бюджетного фінансування. Тому вести мову про розвиток двосторонніх контактів у

сфері науки не можна. У цей час лише створюють необхідні передумови для збереження та подальшого розвитку наукового простору, формуються нові механізмі взаємовідносин ВНЗ двох країн. Зміни починаються з другої половини 90-х років. Підписуються двосторонні угоди про співробітництво, досягаються домовленості по спільне використання лабораторій один одного, започатковуються конференцій, що з часом перетворюються на традиційні, поновлюються спільні наукові дослідження особливо між прикордонними університетами. Все це дало змогу утримати високий рівень наукової бази ВНЗ. Початок XXI століття позначається сталими темпами розвитку, зростанням кількості угод, спільних наукових досліджень та відкриттям перших міждержавних університетських об'єднань.

Як видно, наукове співробітництво вищих навчальних закладів України і Російської Федерації важливе і необхідне. Воно сприяє становленню дружніх міждержавних стосунків, розвитку науки та техніки, допомагає долати спільні проблеми, у зв'язку з чим має бути віднесене до пріоритетних напрямків міждержавного співробітництва.

РУГАЛЬ ВОЛОДИМИР
Музей народної архітектури та побуту НАН України

БОЙОВІ ДІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА ПІД ЧАС МОРСЬКИХ ПОХОДІВ XVI-XVII СТ.

Наприкінці XX ст. в українській історичній науці виник напрямок дослідження військової історії. Одним з найважливіших предметів дослідження військової історії стало військове мистецтво українського козацтва. На сьогодні існує низка праць присвячених даній темі, але жодна з них не розкриває військово-морське мистецтво козаків.

Українське козацтво проводячи військово-морські експедиції вступало в бойові сутички на морі з флотом та на суші з гарнізонами Османської імперії, при цьому використовували елементи раптовості і рухливості.

Вийшовши в море, козаки намагались йти непоміченими, тому що турецький флот переважав у класі, і з XVII ст. застосовував лінійну тактику ведення морського бою, що заключалась у ведені вогню з гармат. Козаки не могли дотримуватись лінійної тактики, бо мали на озброєнні лише малі гармати – фальконети та бомбарди, які стріляли ядрами величиною з апельсин. Тому вони використовували тактику ближнього бою, але турецькі галери були пристосовані і до такої битви.

Успішність морського бою залежала від погодних умов, простору та раптовості нападу. Метод ведення бою козаками постійно вдосконалювався, бо з кожним черговим походом вони збагачували свої знання про дії ворога та море. Крім того козаки розуміли, що застосування однієї тактики не приведе до бажаного результату.

При захопленні ворожих човнів козаки використовували переваги власних - невелика осадка над водою (2,5 стопи), що давало можливість не помітно рухатись і спокійно спостерігати за морем виявляючи ворогів.

Після виявлення противника екіпаж чайок вправно згортав вітрило та складав щоглу. Потім схвалювалось рішення про подальші дії, якщо вирішували нападати на ворога то займали позицію під сонцем За годину до заходу сонця запорожці підпливали за милю від ворога, щоб не втратити з поля зору. Опівночі козаки розпочинали за сигналом отамана атаку. В першу чергу атакували човен адмірала.

Під час штурму козаки ділились на дві групи. Одна група вела вогонь з рушниць та гармат інша була підготовлена до абордажного бою і чекали лише відповідної хвилини. З проникненням на палубу ворога розпочинався жорстокий бій в якому козакам надавали допомогу веслярі – невільники. В час бою козаки які залишались на чайках підрубували вороже судно.

Успіх козаків в боях залежав від простору. Поблизу берегів маневреність чайок залишала мало шансів на перемогу ворогам. Коли ж їм випадало зіткнутися у відкритому морі, то запорожці починали крутити “веремію”, на певній швидкості підходили до турецьких суден, давали залп із гармат і рушниць, а тоді відходили. Маневр повторювався вдруге, втретє, але вже з інших позицій. Коли ворог приходив до тями то козаки вступали в відкритий бій.

Вирішальну роль в битві козаків з турецьким флотом відігравали погодні умови. При сильному вітрі козакам було важко вести прицільний вогонь бо чайку сильно кидало в різні сторони, а тяжкі турецькі човни краще зберігали стійкість і маневреність. Козацькі човни навпаки при сильному вітрі не могли йти на веслах. Тому найкраще для бою з турецькими суднами була без вітряна погода. але виникала інша трудність – застосування турками прийому утримування противника на відстані, розроблений ще в XVI ст. іспанцями. Вони розпочинали вогонь не всім бортом а окремими гарматами бортової батареї. Так, що частина зброї постійно була заряджена.

Постійне ведення вогню не дозволяло козакам наблизитись на мушкетний постріл, таке протистояння могло тривати декілька годин, але

козаки не втрачали витримки. Поступово пороховий дим стелився навколо турецьких човнів густою хмарою, що мішало вести турецьким артилеристам прицільний вогонь. Під прикриттям диму козаки наближались до ворога і розпочинали мушкетний вогонь. Поки одна група чайок стріляла відволікаючи таким чином увагу екіпажу галер, інша не помітно наближались до корми і розпочинала абордажний бій. Скориставшись розпочатим боєм на палубі і припиненням вогню козацькі чайки роєм бджіл обліплювали турецькі човни.

Захопивши човни ворога козаки забирали з них здобич, яка була багата, а човни використовували як „брандери”, або як прикриття. За часів Сагайдачного захоплені турецькі галери використовували для переправлення визволеного населення на батьківщину.

Значне місце у воєнно–морському мистецтві запорожців посідає тактика здобування приморських фортець. Вона складалась з детальної розвідки фортифікаційних особливостей укріплення, висадки десанту, навальних та сміливих дій козацької піхоти та артилерії.

Побачивши яку-небудь бухту неподалік від міста чи села висаджували в ній в ночі групу розвідки, а самі на день відходили в море. Наступної ночі отримавши дані від розвідки, висаджувались всією флотилією. Біля кожного човна залишалось чотири козака, а решта з рушницею в руках нападають на міста чи села, здобувають, грабують і палять.

Походи козаків спричинили до спустошення побережжя Криму, за виключенням деякої місцевості яка укріплена фортецями. Були захоплені міста які вважались не приступними: місто-порт Варна. В жовтні 1616 р. від нападів козаків впала Кафа.

Взяття Кафи відбулось за допомогою хитрощів та військового мистецтва козаків. Частина козаків переодяглась в турецький одяг, і в ночі підійшли до укріплення, і на турецькій мові сказали ніби вони послані до Джан-Бек-Гірея для казирбашицької служби, таким чином відволікши варту. В цей час решта козаків приставили драбини до мурів і перелізли їх. Перебивши варту, вони відкрили ворота для побратимів. В місті козаки вчинили переполох. Взяли в полон багатих кафінян для викупу та звільнили бранців. Після взяття Кафи козаки підійшли до міста Оскол і взяли його таким же способом.

Навіть сама столиця – Стамбул була не одноразово сполохана. Так влітку 1621 року козаки напали на околиці Стамбула, сам султан з вікна палацу побачив як козаки підпалюють вогні.

Отже українське козацтво XVI-XVII ст. в морських походах виробило власні прийоми ведення боїв, основними елементами яких були природні умови та відвага.

РЫШКОВСКАЯ АНАСТАСИЯ
БГУ

ГЕРМОНАССА: К ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ БОСПОРСКОГО ГОРОДА НА ТАМАНИ

Гермонасса - один из крупнейших античных городов Азиатского Боспора. Располагаясь на Таманском п-ве, она занимает по величине 2-е место в регионе. Первые сведения об античном городище здесь относятся к 1711 г. Первые археологические раскопки были проведены здесь А.А. Миллером в 1930 г. Наиболее важны работы К.К. Герца и С.А. Плетневой. Вопросы истории и культурных традиций региона освещены в работах М.И. Ростовцева, В.Ф. Гайдукевича, В.Д. Блаватского, Т.В. Блаватской Отдельные статьи посвящены изучению конкретных археологических памятников (И.Б. Зеест, С.И. Финогенова, Н.П. Сорокина). В истории Гермонассы остается много белых пятен, так как существующие публикации описывают в основном археологический материал. Таким образом, остается ряд проблем в комплексной исторической интерпретации.

Апойкия на месте Гермонассы возникла в 580-560 гг. до н.э. Ее вывели выходцы из Митилены Лесбосской. Наличие в ранних слоях Гермонассы большого количества привозной посуды из Малой Азии, Ионии и материковой Греции свидетельствует о ее экономической важности и широких торговых связях.

Дионисий Периэгет описывает Геомонассу как «прекраснопостроенную». Версию о бескровном присоединении Боспором Гермонассы (Т.В. Блаватская, А.К. Коровина) подпитывают и другие факты. Внешней, объективной причиной сплочения была угроза скифских набегов. Внутренней, по мнению Т.В. Блаватской, был интегрирующий общий культ, вероятнее всего Аполлона или Афродиты. Найденная известняковая капитель колонны (кон. VI – нач.V вв. до н.э.) свидетельствует о наличии в Гермонассе храма Аполлона.

Эпиграфический, археологический и нумизматический материал позволяют утверждать, что Гермонасса до середины III века до н.э. оставалась развитым экономическим и культурным центром. В политическом плане III–II вв. до н.э. для понтийского региона в целом были не столь удачны. Власть на Боспоре перешла в руки Митридата Евпатора. Гермонасса, несмотря ни на что, не была сепаратистской областью, оставалась опорой государству и региональным центром.

Культурные напластования II в. и 1-й пол. I в. до н.э. представлены маловыразительными и плохо сохранившимися памятниками. На рубеже веков (46 г. до н.э. – 45 г. н.э.) происходила борьба проримской и митридатовской тенденций. Попытки объединить Понт и Боспор и ликвидировать митридатизм на Боспоре в конечном счете потерпели неудачу (С.Ю, Сапрыкин). Подтверждением того, что Гермонасса была втянута в эту борьбу, являются эпиграфические памятники - надписи на постаментах, найденные в разное время и отражающие роль Гермонассы в династических перипетиях Боспора.

I век н.э. в истории Гермонассы был отмечен экономическим и культурным подъемом. Разворачивается широкая строительная деятельность. Разрушения предыдущего периода были настолько сильны, что при новом строительстве происходит частичная перепланировка города. В первые века н.э. в Гермонассе велись большие восстановительные работы.

Ряд проблем возникает при изучении Гермонассы в ранневизантийский период (V-VI вв. н.э.). Город сократился до небольших размеров. Наличие строительных остатков и отсутствие следов пожара и разрушения позволяют предположить, что Гермонасса не подвергалась нашествию гуннов, а захирела «естественным образом».

Проблема перенесения античных традиций, врастания в Средневековье является одной из актуальнейших в последнее время (Н.Н. Болгов). Выделение и исследование слоев Гермонассы раннесредневекового времени начато недавно. На примере керамики и надписей хорошо видна преемственность между ранневизантийской Гермонассой и античной.

РЯБЦЕВА МАРИНА
БГУ

О ГОТСКИХ ПОГРЕБЕНИЯХ НА БОСПОРЕ (ВОСТОЧНЫЙ КРЫМ) В СЕРЕДИНЕ III – VI ВВ.

Для Восточного Крыма выделим ряд местных особенностей: во-первых, большая по сравнению с Юго-Западным и Южным Крымом степень варваризации; во-вторых, это отсутствие обряда трупосожжения. Последнее обстоятельство еще не является показателем отсутствия здесь готских захоронений, т.к. они имеют ряд своих локальных особенностей. Так, на Боспоре готы использовали для погребения умерших либо старые античные склепы, либо создавали новые по аналогии со старыми.

В частности, при исследовании некрополя под Госпитальной улицей на северном склоне горы Митридат в Керчи были обнаружены земляные склепы с росписью. Погребенные были в богатых одеяниях, на голове – диадемы из тонких золотых листочков, но обращает на себя внимание наличие фибул и пряжек, указывающих на контакты с Центральной Европой. По причине наличия данного «феномена» могильнику приписывали и «готскую», и «гуннскую» принадлежность. Но опять же не стоит забывать о наличии интеграционных процессов между различными культурно-историческими общностями: боспорская знать вполне могла перенять элементы готского костюма, а часть готов – занять верхушечное положение в рядах боспорской знати. Тем более, что отношение боспорян к мирно настроенным варварам было вполне благоприятным.

С середины IV века в керченских погребениях появляются вещи, характерные для черняховской культуры: трехручные вазы, аналогичные вазам из Брест-Тришина. К концу IV века в готских погребениях Боспора обнаруживается большое количество античной керамики, что еще раз свидетельствует о наличии этнокультурных процессов между народами.

Значительное влияние на эволюцию погребального обряда оказало принятие готами христианства. По словам Прокопия Кесарийского, восточно-причерноморские готы приняли христианство еще до ухода их Крыма. Уже с середины V века германцы, жившие у Черной Речки, не кремируют умерших. Самые ранние вещи с христианской символикой: привозные краснолаковые миски, германская пряжка с кербшнитным декором первой половины VI века.

В последнее время масштабы исследования некрополей Боспора возросли. Вновь открытые склепы содержат умбоны щитов, росписи с христианской символикой. Возможно, здесь речь уже идет о погребении федератов на службе Византии, которые уже приняли христианство.

Обращаясь к данной проблеме на практике, отметим, что весьма сложно проследить этническую принадлежность погребенного на контактной территории, каковой является Крым. Так, на некрополе могильника Джург–Оба (хора Китея), в раскопках которого в сезоне 2006 г. нам довелось принять участие (начальник экспедиции А.Л. Ермолин), существуют участки захоронений, которые принадлежат разным хронологическим периодам. Во-вторых, на поздних участках некрополя, в местах погребения представителей варварских народов, явно прослеживаются элементы и античной, и варварской традиций. Последнее обстоятельство в очередной раз рождает новые споры об этнической принадлежности погребенных и представляет широкое поле для исследования.

САЙПАНОВА АЛЛА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ВКЛАД С. И. СИДЕЛЬНИКОВА В ИЗУЧЕНИЕ БОЛГАРСКОГО РЕВОЛЮЦИОННОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА

1. Центральное место в творческом наследии профессора Харьковского университета С. И. Сидельникова (1916 – 1977) занимает одна из ключевых проблем истории национально-освободительного движения болгарского народа – возникновение и деятельность Болгарского революционного центрального комитета (БРЦК). Этому вопросу ученый посвятил докторскую диссертацию, 2 монографии и ряд статей.

2. С. И. Сидельников пересмотрел существующую точку зрения в исторической литературе о сроках создания БРЦК. Ему удалось убедительно обосновать, что комитет, возникший в Бухаресте в апреле 1870 г., хотя и носил название БРЦК, из-за острых внутренних противоречий не смог возглавить революционное движение против турецкого господства. Подлинным его руководителем, как доказал исследователь, стал внутренний центр, возникший и действовавший в 1870-1873 гг. в г. Ловеч. Именно он является первой и единственной революционно-демократической организацией болгарского народа в период позднего Возрождения.

3. Проследив процесс постепенного усиления революционного течения в болгарском национально-освободительном движении, а также проанализировав борьбу течений в этом лагере, С. И. Сидельников указал на решающую роль в нем демократического крыла.

4. Харьковский профессор по-новому решил вопрос о численном и социальном составе болгарских революционных организаций в период деятельности БРЦК с момента его создания до Апрельского восстания 1876 г. включительно. В результате проведенных сложных социологических исследований полностью подтвердился вывод ученого о том, что БРЦК был революционно-демократической партией, отражающей интересы широких слоев народа. Эта тесная связь БРЦК с народом дала ему возможность в условиях глубочайшего подполья и постоянных преследований со стороны османских властей подготовить и возглавить массовое вооруженное восстание в 1876 г.

5. Одновременно с этим была предпринята успешная попытка определить время и место возникновения революционных организаций, установить их общее число и распределение как по районам Болгарии, так и в эмиграции. С этой целью С. И. Сидельников создал специальную картотеку насе-

ленных пунктов, где фиксировались все без исключения упоминания об участии их жителей в революционном движении, встречаемые в источниках и литературе. Это облегчило понимание общего хода вооруженных выступлений 1876 г. и причин существующих различий в их силе и массовости по отдельным районам страны.

6. Для осмысления проблемы Степан Иванович привлек комплекс источников: мемуары, пенсионные дела участников национально-освободительного движения, болгарскую периодическую печать и т.д. При этом он провел тщательное исследование каждого факта путем сопоставления данных, взвешенно подходя к определению степени достоверности каждого из них.

Выводы советского ученого получили высокую оценку в отечественной и болгарской историографии, не потеряв своей актуальности по настоящее время.

САЙЧЕНКО ЛЮДМИЛА
ХГУ «НУА»

ДОМАШНЕЕ ОБУЧЕНИЕ: КТО, ЧТО И КАК ПРЕПОДАВАЛ

Известно, что домашнее обучение наиболее древняя форма образования, оно предназначалось, как правило, для получения первоначальных знаний, необходимых для поступления в учебные заведения более высокой ступени или же изучения всех предметов.

Обычно домашнее образование и воспитание давали хорошие результаты, ибо здесь сложились свои строгие правила, требования, традиции. На определенном этапе развития отечественного образования – особенно в дворянской среде - домашний этап обучения был обязательным.

Интерес к истории домашнего образования в современных условиях возникает не случайно. Трансформация отечественной образовательной системы привела к серьезной ее демократизации и разнообразию. Стали появляться новые формы обучения, восстанавливаться ранее существующие. Снова получил право на существование и такой вариант как получение образования в домашних условиях.

Цель работы – проанализировать систему домашнего обучения, ее развитие и становление, формирование условий для получения качественного домашнего образования.

В отечественной литературе XIX века домашние наставники описываются значительно чаще, чем, гимназические. Знакомство же с мемуарной литературой позволяет говорить о том, что домашние воспитатели, учителя оставляли значительный след в жизни многих известных людей того времени.

Как показывает анализ имеющейся современной литературы, проблема в целом изучена не достаточно. Наибольший интерес представляют публикации конца XX века. Среди них такие известные издания как: «Друзья Пушкина: Переписка. Воспоминания»; Игорь Ильинский Сам о себе; Сарапулова А, Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності гувернера; Белова А, Домашнее воспитание дворянок в первой половине XIX в. и другие. В этих работах представлена интересная информация об изучаемых предметах, режиме учебы и о том, каким должен быть домашний наставник.

В XIX – начале XX века в Российской Империи родители особое внимание уделяли поиску подходящего учителя. Высокая репутация, стоимость, качество образования, были теми критериями, которыми руководствовались при выборе наставника и, соответственно формы обучения.

Домашними наставниками или домашними учителями в Российской империи назывались педагоги, занимавшиеся воспитанием и обучением детей в семье. Звания домашним наставникам присваивались лицам, которые выдержали установленные испытания в университете, педагогическом институте, гимназии или уездном училище. Кроме педагогических знаний, требовались «добрые» нравственные качества, русское подданство, принадлежность к православному вероисповеданию. В дворянских семьях воспитанию детей придавалось большое значение.

Из русских домашних наставников, известными были такие, как И.И Анненский, И.И. Бецкой, В.А. Жуковский, И.А. Золотов, Н.А. Корф и другие.

Важным моментом в развитии домашнего образования является любознательность, интерес к образованию, потребность в познании таких предметов, которые не входили в обычный кругозор тогдашних людей. Дворянские дети подробно изучали (русскую и всеобщую), географию, русский язык, литературу, мифологию. Иностранные языки – немецкий, английский французский они знали хорошо. Важным в процессе домашнего обучения было чтение, в основном французской литературы.

Главный принцип домашнего воспитания является доверие к педагогу, которому родители частично отдавали свои воспитательные права.

Домашнее обучение является актуальным и в наше время. Оно нашло своих приверженцев во многих странах мира. И хотя в Украине система домашнего обучения еще требует больших изменений и доработок, родители не сдаются и находят все новых и новых сторонников.

САЛТАН ОЛЕКСАНДР
ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИТОКИ І НАСЛІДКИ КАРИБСЬКОЇ КРИЗИ

Динаміка «холодної війни» спричиняла періоди конфронтації і розрядки. Одним з таких яскравих епізодів американо-радянського ракетно-ядерного протистояння стали події карибської кризи, що мало не привели до початку третьої світової війни. В умовах прискорення процесів глобалізації та облаштування монополярного світу необхідно враховувати досвід минулих років, щоб уникнути в майбутньому помилок які можуть мати фатальні наслідки для всього людства, що робить вище означену проблему надзвичайно актуальною.

Торкаючись питання причин карибської кризи слід зауважити, що ця історична подія була викликана комплексом об'єктивних і суб'єктивних чинників спричинених складною міжнародною ситуацією що склалася в світі на початку 60-х рр., і амбітними політичними планами американського, радянського, а також кубинського керівництва. Більшість істориків вважає, що революція на Кубі відбулася без серйозного впливу СРСР і лише конфлікт Кастро з США змусив Острів Свободи стати на шлях будівництво соціалізму. Усвідомлюючи небезпеку політичного прецеденту що виник, Вашингтон намагався позбутися прорадянськи настроєного сусіда шляхом відкритої агресії, що змусило Кастро звернутися за допомогою до Хрущова.

Після аналізу воєнно-політичної ситуації Перший Секретар виніс цю проблему на розгляд Президіуму ЦК КПРС, запропоноване вирішення якої з певними зауваженнями було ухвалено 21 травня 1962 р.

В рамках реалізації операції «Анадир», Радянський Союз здійснив безпрецедентну в світовій історії воєнну акцію по передислокації ударного угруповання збройних сил, укомплектованих балістичними ракетами середньої дальності Р-12 та Р-14. Але, як відомо завдяки аналізу аерофотозйомок літака-розвідника U-2, а також виходячи з результатів шпигунської діяльності полковника ГРУ Олега Пеньковського, американське керівництво отримало вичерпну інформацію стосовно стратегічних і можливостей СРСР.

Фінальна стадія карибської кризи була ще більш напруженою ніж початкова, зважаючи на рішучість «яструбів», яких очолював Д. Кеннеді здійснити бомбардування території Куби. Радянське ж партійне керівництво, роблячи асиметричні кроки, продовжувало блефувати майже до останньої миті врегулювання цього вкрай небезпечного воєнно-політичного конфлікту.

Зважаючи на той факт, що зіткнення геополітичних інтересів і політичних амбіцій наддержав восени 1962 р. спричинили виникнення «ядерного тупика» з перспективою отримання «піррової перемоги» в ході ядерної війни, лідери США та СРСР вирішили досягти мирного компромісу в цьому питанні, сутність якого полягала у здійсненні політичного реверсу, стосовно радянських балістичних ракет на Кубі, та американського ядерного арсеналу розміщеного на території Туреччини. Отже відкритого ракетно-ядерного зіткнення між СРСР та США вдалося уникнути.

На думку автора, результати та наслідки карибської кризи слід оцінювати не через призму переможців і переможених, а з позиції його глобального впливу на політичну розстановку сил в світі і подальшого розвитку «холодної війни». В зв'язку з цим необхідно підкреслити, що події Карибської кризи стали поворотним моментом в історії американо-радянського ракетно-ядерного протистояння, яке стали визначальним у стосунках двох ворогуючих систем. Гонка озброєнь з 60-х років XX ст. переходить в іншу площину. Суттєво зростає роль «балансу сприйняття», тобто переоцінку політичної ролі «непридатних у великій війні» ядерних озброєнь. Вирішальний етап гонки озброєнь і ступінь військової конфронтації було пройдено, «холодна війна» почала вступати в стадію розрядки.

В той же час саме карибська криза стала класичним втіленням ядерної дипломатії СРСР, військовою авантюрою, котра довела неможливість відкритої агресії; поворотним моментом в політичному антагонізмі наддержав, відносини між якими в подальшому були більше схожі на компроміс, ніж на конфлікт. Слід підкреслити, що в результаті карибської кризи методика «ядерного шантажу», гонка ракетно-ядерних озброєнь так само як і «холодна війна» остаточно втратили будь-який сенс, її ідеологічну і політичну доцільність.

САМОФАЛОВА МАРІЯ
НТУ "ХПІ"

ВЗАЄМИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ І УРЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ІСТОРІОГРАФІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Дослідники міжвоєнного періоду приділяли значну увагу аналізу правових аспектів взаємин Української православної церкви (УПЦ) і уряду Гетьманської Держави. Радянські автори робили це переважно в контексті висвітлення «контрреволюційних» і «антинародних» заходів українських національних урядів. Зокрема, І. Сухоплюєв звинувачував уряд П. Скоропадського в тому, що він не тільки не відокремив церкву від держави, а, навпаки,

законом «Про Тимчасовий державний устрій на Україні» від 29 квітня 1918 р. православну церкву було проголошено державною, пануючою. На думку історика, державною в цьому законі фактично було проголошено Російську православну церкву (РПЦ), а не українську, рух за автокефалію якої на той час вже набув певної сили. Отже, цей закон об'єктивно заважав проголошенню автокефалії УПЦ, а її прихильники, як єретики, зазнавали переслідувань з боку проросійськи налаштованого духовенства. Ю. Самойлович погоджувався з думкою І. Сухоплюєва, підкреслюючи, що підтримка гетьманським урядом РПЦ проявилася у визнанні і офіційному затвердженні ним на посаді митрополита Київського та Галицького Антонія (Храповицького), обраного на Всеукраїнському Соборі, відвертого прихильника патріарха Тихона. Радянські дослідники в своїх публікаціях обминали питання про діяльність уряду Гетьманату, спрямовану на досягнення автокефалії УПЦ, і зображали гетьмана і його уряд прибічниками РПЦ.

Більшою широтою поглядів і оцінок відрізнялися роботи дослідників часів національно-визвольних змагань в Україні та авторів – представників української діаспори. Ними проаналізовано багато аспектів правового регулювання взаємин УПЦ і гетьманського уряду. Д. Дорошенко в розділі «Міністерство ісповідань і церковна політика Української Держави» другого тому «Історії України 1917-1923 рр.» позитивно оцінював внесення в закон «Про Тимчасовий державний устрій на Україні» окремого розділу «Про віру». У ньому православна церква проголошувалася «передовою в Українській Державі», а всі неправославні мешканці України мали право на свободне віросповідання. На думку історика, це не лише не заважало здійсненню принципу свободи віросповідання, а й допомагало слабкій ще УПЦ за підтримки держави набути поширення і домогтися довгоочікуваного проголошення автокефалії.

В публікаціях багатьох дослідників – представників української діаспори зверталася увага і на такий спосіб правового регулювання державно-церковних взаємин за часів Гетьманату, як відокремлення Департаменту духовних справ від Міністерства внутрішніх справ і перетворення його на окреме Міністерство ісповідань. Д. Дорошенко вважав це великою подією в державі, адже відтепер справами УПЦ і підготовки проголошення її автокефалії могло займатися спеціальне міністерство з підготовленими чиновниками і власним кошторисом. На відміну від Д. Дорошенка, В. Біднов та О. Лотоцький вважали, що створення окремого міністерства не призвело до зміни курсу церковної політики Української Держави, започаткованого ще за часів Центральної Ради. На їхню думку, Міністерство ісповідань лише гальмувало процес церковного відродження, а очолювала його група світських і церковних активістів, намагалися досягти проголошення автокефалії УПЦ.

САРАНОВ СЕРГЕЙ
ЛНПУ

ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЙ КУРС ФРАНЦИИ В ПЕРСИДСКОМ ЗАЛИВЕ: ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ (1899-1904 ГГ.)

Расположенный в северо-западной части Индийского океана, находящийся в центре пересечения древнейших торговых путей огромной стратегической значимости Персидский залив достаточно рано стал привлекать внимание французских правящих кругов. .Однако лишь в XVII в. французы включились в борьбу за господство в водах залива, явно уступая пальму первенства в этом деле голландцам и англичанам. Медленный, но верный упадок восточной политики Франции в годы правления Людовика XV и Людовика XVI не помешал ей все же периодически открывать торговые фактории в регионе. .Это, впрочем, ни к чему не привело поскольку общая ситуация в регионе была настолько сложной, а условия для торговли столь неблагоприятны, что их пришлось ликвидировать. Одним из последствий провала французской политики в Индии стало то, что интересы Франции в Персидском заливе – районе все возраставшего имперского доминирования Великобритании- в начале XIX в. оказались сведены практически к нулю. Для того, чтобы понять причины их последующей активизации в 90-х гг. XIX-нач XX вв. необходимо хотя бы в самом сжатом виде ознакомиться с развитием военно-морской политики Франции этой эпохи.

Утратив по итогам Парижского трактата 1814 г. большую часть своих колониальных владений Франция на протяжении последующих нескольких десятилетий сравнительно мало уделяла вопросам колониальной экспансии. Но после поражения во франко-прусской войне 1870-1871 гг. в стране, в том числе и под влиянием идей реваншизма, повысился интерес к колониальной политике. В этих условиях во французских военно-морских кругах возникла оригинальная доктрина- «стратегия слабейшего», направленная против Великобритании, которая благодаря островному положению и огромным колониальным владениям казалась неуязвимой на своем острове. Она сводилась к тому, чтобы посредством приобретения многочисленных военно-морских баз,

расположенных вблизи жизненно важных центров Британской империи, и сосредоточением в них французских эскадр внезапным сокрушительным ударом нанести поражение на море «владычице морей». Вокруг идеи создания одной из таких баз, в Бендер-Иссе при входе в Персидский залив и разгорелся англо-французский конфликт в Маскатском султанате.

Однако в конечном счете все претензии Франции на создание угольной станции оказались обречены на провал : после образования Антанты в апреле 1904 г. она отказалась от противодействия колониальной политике Великобритании на Востоке. В заключение необходимо отметить, что «маскатский вопрос» сыграл важную роль в разрешении англо-французских колониальных противоречий на рубеже XIX-XX вв. наследие которых четко прослеживается и в современной кризисной ситуации в Персидском заливе.

САТОХІНА НАТАЛІЯ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОРНАМЕНТУ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПІЛЬНОСТІ

Сьогодні відбувається вихід за межі традиційної археології. Тому постає завдання опанувати ті неархеологічні прийоми дослідження, які давали б змогу проводити їх на високому науковому рівні. Це дозволить розпочати дослідження духовного світу стародавніх людей за археологічними матеріалами, до яких належить, зокрема, орнаментований посуд.

З середини 1960-х починається вивчення ідеології давніх суспільств, знаки на зрубному посуді пов'язуються зі світоглядними уявленнями населення. Це і звернення до окремих міфологічних сюжетів (космогонічний акт творіння, перевтілення людини у стрілу-душу, переправа у потойбічний світ), і спроби реконструкції зрубної моделі світобудови в цілому. В рамках історико-культурного підходу існують декілька напрямків, які відрізняються інструментарієм, що використовується. Важливе місце серед них посідають статистичні методи. Особливо гострі дискусії розгорнулися у зв'язку з астрономічно-календарною символікою. Вперше аналіз масового матеріалу в рамках цього напрямку проведено М. О. Чмиховим. Ним запропоновано метод визначення хронології пам'ятки в абсолютних датах на підставі співвідношення певної кількості елементів орнаменту з числом зодіакальних сузір'їв між точками рівноденств і сонцестоянь. В. І. Беседін та І. Є. Сафонов в результаті проведення статистичного аналізу прийшли до висновку про існування місячного синодичного календарю у племен зрубної спільності. В. В. Отрощенко на горщику з с. Ювілейне виділяє тринадцять ромбів, які, на його думку, відповідають тринадцяти місяців року. О. Ю. Захарова характеризує зрубну календарну систему як місячно-сонячну, а 13-ти елементні композиції як зображення високосного року. Дослідники опиняються в одній з наступних ситуацій: або аналізується окремо взятий предмет, або незначна їх кількість, що робить вибірку нерепрезентативною, або отримується виключна різноманітність чисел при мінімумі співпадінь, що відкриває широкі можливості для прив'язки до будь-яких міфологічних і календарних уявлень. Багато питань залишаються спірними, зокрема, щодо 13-го місяця, який додавався для зрівняння місячного року з тропічним. У ведичній міфології число цілого нерідко отримується додаванням одиниці до суми частин, що вже наявні („три шаги Вішну", „п'ять сторін світу"). Так 13-й місяць – лише символічне вираження всього року, що дає підстави сумніватись в правильності зроблених висновків. На противагу статистичним методам, Ю. О. Шилов провідним вважає метод психоаналізу, не підкріплюючи при цьому свої дослідження аналізом масового археологічного матеріалу.

Ані статистичний метод, ані метод психоаналізу не взмозі самостійно вирішити завдання інтерпретації джерела, оскільки зачіпають лише один його бік . Необхідно застосовувати комплексний аналіз, на роль якого претендують семіотичні дослідження. Більшість вчених дотримуються такого методологічного принципу вивчення суспільств праісторії як наявність в культурі якоїсь єдиної моделі, структури, що реалізується у різноманітних сферах людської діяльності – суцільна семіотизація культури. В рамках семіотичного аналізу орнамент розглядається як динамічна семіотична система, що передбачає сукупний аналіз синтактичного (якими засобами зображено), семантичного (що зображено) і прагматичного (з якою метою зображено) аспектів, а також характеру і механізму еволюції . Орнамент є феноменом комунікації, але з особливою функцією. Людство використовує дві системи комунікції: одна тяжіє до передання інформації, інша – ієрархії (цінностей). Для першої базові вербальні структури, для другої – невербальні. Саме в такому ключі слід розглядати орнаментальні сюжети. Орнамент хоч і являє собою знакову систему, не може бути дешифрований на зразок письма, оскільки знаки, вірогідно, вміщували згорнуті тексти і сюжети, що зберігались в усній пам'яті. Можемо говорити лише про

основи світогляду, базові цінності, відчуття часу і простору. Окресливши загальний підхід, констатуємо необхідність розробки методів в рамках цього підходу, які б забезпечили якісні дослідження.

ІЛЛЯ САФРОНОВ
СДПУ ім. А.С. Макаренка

ДИНАМІЧНЕ ХРИСТИЯНСТВО В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА

Християнство, як правило, сприймається як статична релігія або ж як комплекс моралістичних вчень. На думку автора, християнство можна розглядати лише як динамічний історичний процес, що є відображенням процесу еволюції людської свідомості, так як історія людства є історія його шляху до Бога. Найбільш успішними в питанні співвідношення історії людства і християнства стали праці М.Бердяєва, А.Дж.Тойнбі, Іоахіма Флорського і О.Шпенглера.

М.Бердяєв підкреслює пряму взаємозалежність історії та християнства: «Християнство дало історію, дало історії те, що воно вперше визнало до кінця, що вічне може мати вихід у тимчасовому; у християнській свідомості вічне і тимчасове перебувають нероздільно: вічне входить до тимчасового, тимчасове до вічного». Цікавий погляд Тойнбі на роль релігій, а саме християнства в історичному процесі: «Християнство являє собою зародок, личинку і лялечку, шлях від метелика до метелика. Християнство – це явище проміжне, певний міст через пролом між однією цивілізацією та іншою».

На думку автора, християнство являє собою насамперед еволюційний шлях людства, спрямований на досягнення рівня Боголюдини (Христа). А.Дж.Тойнбі підкреслює, що «рух цивілізацій має циклічний і періодичний характер, в той час як рух релігії виглядає як одна безперервна висхідна лінія».

Виходячи із запропонованого визначення християнства, автор вважає необхідним ввести таке поняття як «християнська епоха» – один із циклів в історії людства, який характеризується певною фазою свідомості і певним рівнем сприйняття Божественного сучасниками конкретної епохи, тобто представниками домінуючої цивілізації. Епоха (цивілізація) має два полюси: початок і кінець. Перший період (утопія) є інтенсивним. Народжується дух епохи, формулюються цілі та завдання. У цей період формується особистість. Цей етап є духовно спрямованим, але водночас слабким у питанні матеріально-технічного прогресу. Другий період (антиутопія) є

екстенсивним. Тут вже плоть перемагає дух. Люди приходять до побудови антиутопії – до земного раю. Збільшується роль матеріально-технічного прогресу, виникають мегаполіси. Внаслідок чого гине дух епохи, а потім і сама вона, немов Левіафан (Т.Гоббс) приводить себе до загибелі. Що ж стосується розвитку культури, шлях якої відображає шлях цивілізації, то Ф.Ніцше вказує, що поступальний рух мистецтва пов'язаний з подвійністю аполонічного і діонісійського начал.

Аполлон, як бог всіх сил, що творять образами, є водночас бог, що віщує істину, віщує прийдешнє. Під чарами Діоніса не тільки знову заключається союз людини з людиною; сама відчужена, ворожа або поневолена природа знову святкує свято примирення зі своїм блудним сином – людиною.

Отже, історичний процес ґрунтується на «динамічному християнстві». Динамічне християнство – це процес безперервного розвитку, що проявляється як в душі окремої людини, так і в колективній душі всього людства, відбиває еволюцію свідомості, і є центром культури й двигуном історії. Тобто християнство як динамічний процес, як «жива» культурна система є духовним нащадком інших вищих релігій і деяких філософських систем. По суті поняття історія людства і динамічне християнство є тотожними і в повній мірі відображають одне одного.

СБИТНЕВА ЮЛИЯ
БГУ

К ПРОБЛЕМЕ ИЗУЧЕНИЯ ВОСТОЧНО-ХРИСТИАНСКОГО ИСКУССТВА Н.П. КОНДАКОВЫМ (1844 - 1925)

Н.П. Кондаков, выдающийся историк искусства и археолог, родился в Новооскольском уезде Курской губернии в 1844 г. Именно он заложил основы для изучения художественного наследия восточно-христианских стран. Важную роль в формировании Кондакова как ученого сыграли постоянные научные поездки, начавшиеся с 1873 г. и не прекращавшиеся на протяжении всей его жизни. Почти каждая такая поездка влекла за собой издание фундаментальной работы. Именно из материалов этих поездок Кондаков постепенно создал свою историю византийского искусства.

В 1873 г. Н.П. Кондаков посетил Грузию с целью изучения архитектуры грузинских церквей, а ее результаты обобщил в статье «Древняя архитектура Грузии». Ученым было исследовано 14 монастырей и составлены «Опись дре-

вностей в некоторых храмах и монастырях Грузии» и «Опись памятников древности в некоторых храмах и монастырях Грузии» (1890 г.).

В 1891 г. Н.П. Кондаков совершил научную поездку в Сирию и Палестину для изучения христианских древностей Святой земли. Основной задачей было изучение форм, характера и степени участия различных территорий и этносов в создании христианского искусства. Объектом основного внимания и исследования экспедиции Кондакова был храм Гроба Господня. Именно здесь проявился комплексный подход ученого, выразившийся в стремлении охватить весь свод источников, связанных с памятником. Вышедшая затем книга «Археологические путешествия по Сирии и Палестине» представляет собой введение в изучение церковных древностей Палестины, а шире - в ее «художественную археологию» византийского времени.

В мае – июне 1898 г. Н.П.Кондаков возглавил русско-французскую экспедицию по изучению афонских монастырей. В результате поездки был произведен осмотр 18 монастырей и одного скита, главным образом, их ризниц, икон и церковной утвари. Целью поездки явилось изучение и систематизация скульптурных украшений памятников христианского архитектурного искусства и памятников иконописи на Афоне. Материалы этой экспедиции обобщены в его книге «Памятники христианского искусства на Афоне».

В 1900г. под руководством Н.П. Кондакова была совершена археолого-этнографическая экспедиция Петербургской Академии Наук в одну из древнейших христианских областей - Македонию. Месторасположение и изолированность Македонии от внешнего мира способствовали сохранению памятников христианского искусства вокруг Охридского озера. К отчету о путешествии в Македонию Н.П. Кондаков сформулировал задачи для изучения славянских древностей на Балканах как особой ветви византийской археологии.

С 1889 г. Н.П. Кондаков предпринимает, совместно с графом И.И. Толстым, издание «Русских древностей в памятниках искусства» (вып. I-VI), куда во многом вошли материалы личных наблюдений ученого. Почти одновременно, в 1892 г., появляется в свет один из наиболее фундаментальных трудов Кондакова «Византийские эмали. Собрание А.В. Звенигородского. История и памятники византийской эмали». Это сочинение, изданное для своего времени с необычной роскошью, далеко выходит за пределы своей темы, давая целый ряд блестящих экскурсов в область самых различных проблем и вопросов византинистики.

Во многом научное изучение восточно-христианского искусства наталкивалось тогда на целый ряд препятствий и почти непреодолимых затруднений. Но, несмотря на все сложности, в результате «археологических поездок» был сделан огромный вклад в мировую науку. Опубликованные работы Н.П.

Кондакова ввели в научный оборот большой, неизвестный ранее материал и наметили пути решения ряда вопросов истории искусства Византии.

СВЕНЦИЦЬКА БІЛЯНА
ДОНУ

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ І ЇЇ ВПЛИВІВ У М. ЮЗІВЦІ (СТАЛІНО) І ІНШИХ ВЕЛИКИХ РАДЯНСЬКИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ МІСТАХ (1918-1928)

В Донецькому регіоні більшовицьку владу було встановлено наприкінці 1920го року. З цього виходить, що декрети, видані більшовицькою владою до 1921 року, мали незначний вплив на Донецький регіон („Декрет про соціалізацію жінок”-1.05.1918, декрети СНК про громадянську реєстрацію шлюбів від 19 і 20 грудня 1920 року)

У Москві та Ленінграді тоді точилися бурхливі дискусії з приводу позашлюбних і шлюбних стосунків у суспільстві (значного поширення і обговорення набули праці О.М. Колонтай і О.Б. Залкінда та інших відомих партійних діячів), багатьма дослідниками відзначаються „сексуальна революція” або „сексуальний бум” у великих індустріальних містах. Наслідками цього були масові зґвалтування (Чубаровська справа, масове зґвалтування неповнолітніх дівчат у парку Леніна), що навіть увійшли у норму життя великих індустріальних міст, через що відбулося значне підвищення відсотку захворюваності молоді венеричними хворобами і кількості позашлюбних дітей.

У Донецькому регіоні праці Колонтай і Залкінда масово не обговорювалися. Гучними процесами над гвалтівниками або значним розповсюдженням „вільного кохання” Донецький регіон не визначався. Відповідно демографічних або „фізіологічних” наслідків цих явищ тут не спотерігалося. Молодь м. Сталіно не визначалася виключно шлюбністю свого кохання або відсутністю зґвалтувань чи венеричних хвороб, але всі ці показники значно не відрізнялися від показників попередніх років.

Отже, різниця у впровадженні сімейної політики і її впливах в Донецькому регіоні та інших великих промислових містах пояснюється наступними чинниками: більшовицьку владу було встановлено тут значно пізніше порівняно з Москвою і Ленінградом; на початковому етапі розгортання політики в Донецькому регіоні вона мала насамперед економічне спрямування; культурно м. Юзовка (Сталіно) було порівняно з Москвою і Ленінградом менш розвинутим; населення Донецького регіону значно відрізняється в ментальному плані від населення інших великих індустріальних міст СРСР.

СВИРИДЕНКО ВИКТОРИЯ
ХНУ им. В.Н. Каразина

СОВЕТСКИЕ ВОЕННОПЛЕННЫЕ В ФАШИСТСКИХ ЛАГЕРЯХ (1941-1945)

1.Одними из главных целей Гитлера в его политике установления мирового господства было порабощение континентальной Европы, включая Советский Союз, и создание тем самым базы для борьбы за германское мировое господство.

2.Неотъемлемой частью нацистского террористического режима было создание концентрационных лагерей, строительство которых началось с приходом к власти Гитлера в 1933году. Число концентрационных лагерей постоянно увеличивалось. К началу Второй мировой войны существовало 6 крупных концентрационных лагерей. Но уже в апреле 1944года было 20 основных концлагерей. Число филиалов с учетом внешних рабочих команд к концу 1944года достигло 1000.

3.Концентрационные лагеря являлись индустриальными фабриками смерти, где узников морили голодом, эксплуатировали их труд, использовали для медицинских опытов.

4. Общая численность советских солдат и офицеров, попавших в плен, составляла 5,7млн. человек.

5. Пренебрежение гитлеровцами основными положениями Гаагской(1907) и Женевской(1929) конвенций по отношению к советским военнопленным привело к тому, что советские военнопленные находились в ужаснейшем положении. Одним из нарушений норм международного права в отношении военнопленных был фашистский «Приказ о комиссарах».

6.С 30.10.1941г. было дано разрешение использовать советских военнопленных во всех сферах экономики Германии, что являлось нарушением статьи 31 Женевской конвенции, запрещающей использовать военнопленных «на работах, направленных на удовлетворение нужд, связанных с ведением войны».

7.Помимо мужчин в лагеря поступали и военнопленные советские женщины.6.03.1944г. был принят указ верховного командования вермахта «Об обращении с военнопленными русскими женщинами».

8.Политическое и военное руководство «третьего рейха» рассматривало советских военнопленных не только как людей «неполноценной расы», но и как потенциальных врагов национал-социалистской Германии.

9.Многие советские солдаты, среди них раненные, умирали уже на пути следования в сборные и пересыльные лагеря, а часть погибла при транспортировке в стационарные лагеря.

10.Террор, недостаточное количество помещений и ужасные бытовые условия в них, чрезвычайно плохое питание, фактически отсутствие медицинского обслуживания вызвали осенью и зимой 1941/1942гг. эпидемии сыпного тифа, все это привело к тому, что 3,7млн. советских военнопленных погибли.

СЕЛЕВИЧ ЮЛІЯ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ДОКУМЕНТИ ХАРКІВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КОНСИСТОРІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО З ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ

Харківська Духовна Консисторія була головним колегіальним органом управління єпархією та мала надзвичайно широкий спектр управлінських та судових повноважень.

Церква – організація не лише релігійно – політична, а і соціально – економічна. Без урахування масштабів, форм і методів її господарчої діяльності ми не матимемо повного уявлення ні про соціальну функцію самої церкви, ні про соціально - економічний розвиток суспільства в цілому.

В фонді ХДК Державного архіву Харківської області відклався великий обсяг матеріалів, з яких джерела з економічної діяльності Харківської єпархії займають значне місце серед усієї кількості документів фонду.

Радянська історіографія стверджувала, що лише завдяки експлуатації селян, а не вмілому веденню господарчої діяльності представники церкви зобов’язані своїм багатством. Матеріали ХДК дають змогу більш об’єктивно розглянути господарчо-економічну діяльність православних монастирів, архієрейських будинків на території Харківської єпархії та звичайних церков.

До найбільш поширених джерел, що відображають фінансову звітність священнослужбовців можна віднести прибутково-видаткові книги, контракти, які укладала церква з приватними особами чи товариствами на аренду церковної нерухомості чи землі, та квитанції.

Фонд ХДК містить також матеріали, які ілюструють традиційні джерела прибутків духовенства, що випливали із специфічної ролі церк-

ви, як культової організації. Цей капітал здебільшого складався з плати мирян за треби, продажу свічок, „кухольних" та „гаманцевих" зборів. Так, в описах часто зустрічаються справи, що надають відомості про прибуток та витрати свічної та гаманцевої суми за певні роки. Майже всі монастирі мали земельні володіння чи прибутки від якихось промислів. Це підтверджують справи про борошномольний промисел, цегельні заводи тощо. Зберіглися в архіві і справи, що містять списки церковних земель.

В багатьох справах найшов своє відображення факт штрафування керівництвом єпархії священослужителів за цілий ряд провин: самовільну відлучку в іншу єпархію, невірне відправлення молебну, за поведінку що вважалася ганебною для священика тощо.

Значним джерелом доходів для духовенства, що підтверджує значна кількість справ, була плата за виконання церковних таїнств – вінчання, хрещення, миропомазання, сповіді, похорон та інших треб.

З початку XX ст. саме консисторія почала виступати ініціатором зборів пожертв на різні суспільні потреби.

Ретельний аналіз цих джерел та згодом їх включення до наукового обігу проллє додаткове світло на економічну діяльність церков, архієрейських будинків, монастирів; сприяє дослідженню господарського побуту духовенства, а також на церковне й світське звичайне право тощо.

СЕРГЄЄВА МАРИНА
ДОНУ

ПРО ЗНАЧЕННЯ ЛОТОСА У СТАРОДАВНЬОМУ ЄГИПТІ

У Стародавньому Єгипті було розповсюдженим поклоніння різним рослинам і тваринам. Серед тварин сакральними вважалися крокодил, ібіс, жук та ін. Але більше ніж тварин єгиптяни вшановували рослини. Символом Верхнього Єгипту був лотос, який згодом як символ єдиного Єгипту витіснив папірус – емблему Нижнього Єгипту.

Треба зазначити, що існувало 3 різновиди лотосу. Вони різнилися один від одного за формою та значенням. Перший біологічний вид – рожевий лотос або „нехеб". Він вважався найсакральнішим. За деякими міфами походження світу пов'язували з лотосом. Але у той саме час він тісно поєднаний з культом Осірісу. Також цей різновид лотосу був присвячений дружині Осірісу – Ізіді. У пізніх зображеннях виступає як солярний знак. Ранніх його зображень майже немає. Вони з'являються лише з середини I тис. до н.е. Але його опис є у сакральних

текстах – Книга мертвих, тексти часів Рамзеса III, тексти пірамід Пепі I. Там йдеться про використання його жерцями з лікарською метою. Він є символом – воскресіння людини до буденного життя. Рожевий у стародавніх єгиптян був кольором зародження життя, асоціювався з початком сходження сонця.

Другий різновид білий лотос „сешен", навпаки, дуже часто зустрічається у зображеннях на теми буденного життя. Він був знаком державної влади. „Сешен" був символом Нефертуму, останній зображувався як чоловік з головним убором у формі лотосу. Тому він мав і таке значення як могутність природи, єдність Єгипту, божественне походження (законність влади). На рельєфах святилища Сокара-Осіріса у храмі Сеті I у Абідосі зображується один з елементів культу Нефертуму – цар здійснює переливання води з священної посудини „немсет" до чаші з трьома квітками лотосу. Лотос використовували у різних видах мистецтва. Знатні люди прикрашали себе, бідняки вживали у їжу. Назву білого лотосу використовували у іменах фараонів. Білий колір символізував святковість, радість, веселощі, чистоту.

У Єгипті був розповсюджений й третій різновид – блакитний лотос („серпет"). Він використовувався у культі померлих, був частиною у обряді принесення жертовних дарів. „Серпет" теж вважався священним. Але на відміну від рожевого лотосу він часто зустрічається на розписах гробниць. Смерть приєднує людину до богів. Завдяки лотосу вона більше не повертається до буденного життя, а продовжує жити разом з богами. Основне його семантичне значення здатність до вічного життя завдяки смерті. Померлий продовжував жити у царстві мертвих. Блакитний колір символізував повітряні сфери, вознесіння душі на небо.

Лотос був універсальною системою світосприйняття стародавніх єгиптян. Кожен з його видів використовувався з певною метою і лише за певних обставин. Порушення цих правил жорстоко каралося. Уявлення про лотос співпадає з тримірним поділом світу, що є характерним для тогочасної людської уяви і виступає як своєрідний засіб пристосування стародавніх єгиптян до навколишнього середовища.

СЕРЕДА ОЛЬГА
НЮАУ ім. Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО ДОСВІДУ РОСІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Вже тривалий час не втрачає своєї актуальності питання щодо впровадження суду присяжних в Україні. Наукові кола не мають з цього приводу єдиної узгодженої позиції. Вченими представлена велика кількість до-

сліджень, де висловлена як прихильність до даного інституту, так і наукова критика. Ситуацію, що склалася можна пояснити, з огляду на російський історичний досвід.

В ході судової реформи 1864 року було запроваджено якісно новий для судової системи Російської імперії інститут суду присяжних. Ідея реформування судової системи в Росії виникла ще за довго до 1864 року. Вже в XVIII столітті з'являються побажання введенная інститутів: гласності та суду присяжних. В процесі пошуку напряму розбудови інституту присяжних виникло протистояння двох політичних сил: консервативної та радикальної. Результати дискусії визначили основні принципи суду присяжних засідателів.

В процесі дискуії багато уваги було приділено питанню необхідності запровадження даного інституту та визначення умов його функціонування.

Полеміка виникла навколо звинувачень у „копіюванні" цього інституту з іноземних зразків, його політичному характері та недоцільності в російському судочинстві.

Проте, не зважаючи на негативні відгуки про суд присяжних, його правовий статус спочатку був закріплений в „Основних положеннях" 3 вересня 1862 р., а згодом Судовими Уставами 1864 р.

Напротязі десятиліть після прийняття Судових Уставів 1864 р. законодавець намагався вдосконалити інститут суду присяжних, поставити його у відповідність до потреб суспільства та інтересів держави.

Таким чином, беручи до уваги побажання судової практики, наукової думки, було проведено низку важливих юридичних змін. Вони спрямовувалися на заповнення законодавчих прогалин у механізмі обрання присяжних засідателів. Закони 12 червня 1884 р. та 28 квітня 1887 р. внесли корективи щодо критеріїв відбору осіб на посаду присяжного та порядку їх обрання.

Характер змін дає підстави стверджувати про зацікавленість держави контролювати функціонування суду присяжних. Проявом державного впливу стали своєрідні механізми майнового та службового цензу, що викликало критику серед наукових кіл.

Білою плямою серед гарантій, що забезпечували самостійність присяжних, було питання їх матеріального забезпечення на час розгляду справи. Хоча на час законопроектних робіт воно було вирішене на користь присяжних, але нормативне закріплення тимчасово відклали, а як показав час – просто забули. В силу формальностей „потрібна норма" не знайшла свого закріплення ні в Судових Уставах 1864 р., ні в законах 1884 та 1887 років.

Законодавець розробив механізми, які були основою функціонування суду присяжних. На протязі десятиліть він постійно працював над їх вдосконаленням, враховуючи потреби практики. У силу цього було внесено десятки змін та поправок, дано всеохоплююче роз'яснення норм. Таким чином, було проведено важливу роботу, якісні результати якої використовувалися та враховувалися у подальшій модернізації інституту суду присяжних вже у XX столітті.

Таким чином, історія становлення російської моделі суду присяжних охоплює багатий досвід, врахування якого є необхідним в умовах сьогодення. Звертаючись до потреби введення інституту присяжних в Україні, корисно звернути свою увагу на якісні механізми його функціонування в Росії. Варто врахувати недоліки методів складання списків присяжних, в силу цього відмовитися від багатоступінчастої системи їх упорядкування. Належить визначитися з органом, якому доручалася б дана відповідальна робота.

Кінець XIX – поч. XX для російського суду присяжних - це час переосмислення основних засад його функціонування, модернізації та адаптування до потреб практики. Це період активних наукових досліджень та законотворчої роботи, який становить для сучасної науки вагому цінність.

СИМОНЕНКО ОЛЬГА
ОНУ ім. І.І. Мечникова

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ПРОФСПІЛОК У ТОТАЛІТАРНІЙ ДЕРЖАВІ НА ПРИКЛАДІ ІТАЛІЇ

Однією з найважливіших проблем демократичних транзитів посттоталітарних держав є поверненням природної ролі профспілковим організаціям. Дискредитація профспілок – наслідок їх ролі у тоталітарній системі як складової частини суспільно-політичного руху. Однопартійна система - єдина ідеологія – єдина система суспільних організацій – монополія загальновизнаної системи профспілок: так виглядає система керування у державі. Таким чином профспілки, як орган впливу на державну владу та фінансово-промислові групи (ФПГ), обмежуючи їх протиправні дії, лобіюючи інтереси працівників, самі стають частиною державного механізму та виконують роль приборкувача ФПГ лише випадках, коли це потрібно привладним силам та лобістам.

На 1922 рік в Італії була розвинута профспілкова система. Це був наслідок кризи післявоєнних років. Через професійні організації працівники боролися з післявоєнним безробіттям, зниженням зарплатні та ін.

Фашистська тоталітарна держава була однією з наймолодших, тому на нашу думку, Б. Муссоліні намагався виробити власні шляхи впливу на профспілки. З початку він намагався не ліквідувати нефашистські спілки, а показати ефективність саме підконтрольних фашистам, створивши впливову структуру лобіювання інтересів працівників, обмежуючи дії керівників підприємств. Зокрема, фашистські профспілки організовували страйки, і що було важливо для робітників – ефективність цих дій, порівняно з Конфедерацією праці. Тому ряди цих спілок масово поповнювалися.

Б. Муссоліні намагався постійно знайти консенсус між профспілками та роботодавцями. У березні 1923 р. був виданий декрет про взаємостосунки між робітниками і промисловцями про 2 наднормові години роботи за 10% зарплатні. Одночасно уряд видав указ, за яким: «кожному фабриканту, який наважився закрити двері свого підприємства, відкриються двері римської в'язниці».

Однак політична „криза Маттеотті” та економічна криза 1925 р. показали, що ці дії не ефективні. Профспілки не можуть буди повністю підконтрольні. Саме з цього часу і почалася їх політизація та включення до системи влади.

Була проваджені комісари на керівні посади в нефашистські профспілки, а у 1926 р. вийшов закон „Про правову організацію колективних трудових відносин”, який значно обмежив права на створення організацій, через рік „Хартією праці” всі невизнані державою профспілки були заборонені.

Остаточне втягнення в політичну систему Італії профспілок відбулося вже в травні 1928 р. За законом „Про реформу політичного представництва” офіційно визнані профспілки отримали право пропонувати кандидатів у виборчі списки до парламенту - Великої фашистської ради (ВФР).

С цього часу через підконтрольні профспілки партія подавала кандидатури до ВФС, створюючи ілюзію демократії. Всі спілки підпорядковувалися Раді корпорацій, яка у 1939 р. була об’єднана з партією в Раду фаші та корпорацій, очолювані Б. Муссоліні. Таким чином на час війни профспілковий рух був повністю втягнутий в політичне життя і був інструментом впровадження державної політики та контролю.

СИНЕЛЬНИКОВА ОКСАНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ИНОИМЕННЫЕ ДИОНИСЫ: ИСТОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ И СТАНОВЛЕНИЯ ДИОНИСИЙСКОГО КУЛЬТА В ДРЕВНЕЙ ГРЕЦИИ КЛАССИЧЕСКОГО ПЕРИОДА

Дионис является наиболее загадочным божеством древнегреческого пантеона. Появившись на территории Эллады на рубеже IX- VIII вв. до н.э. лишь к началу V в. до н.э. ему удалось завоевать признание. Причиной тому является иноземное происхождение культа. Осложняется вопрос также и существованием иных подобных, как по методам, так и по способам почитания, культов. В связи с этим можно говорить о почитании одного божества, но под разными именами.

Однако в работах античных авторов можно увидеть и другие теории о месте первоначального появления и начала почитания божества. Окончательно не решен этот вопрос и в современной научной историографии. Одни исследователи рассматривают его в контексте общей истории античной религии (Нильссон М., Зелинский Ф.Ф.) , другие трактуют как явление, связанное с упадком религиозности в целом, что сделало возможным появление нового культа и его принятие древнегреческим обществом (Зайцев А.И.), третьи идут по пути трактовки мифологемы о Дионисе и на основе этого восстанавливают путь распространения культа (Грейвс Р., Иванов В.). Цель данного доклада определить существование иных, более ранних по времени появления культов, схожих с Дионисом и определить их влияние на становление его именно в той форме, в какой он почитался в Греции в V- IVвв. до н.э.

Большинство нарративных источников указывают на малоазийское, а точнее фракийское происхождение Диониса, где он первоначально почитался в образе Безымянного Охотника или Конника, сближаясь с культом бога войны Арея. Это сходство подметил Еврипид в «Вакханках». Но фракийскому пра-Дионису уже был присущ тирс вместо меча и венок из плюща вместо шлема, что отмечено в так называемых Орфических и Гомеровских гимнах.

В общем можно выделить пять основных истоков дионисийского культа.

Исходя из сходства мифологем о двойном рождении как Загрея, так и Диониса появилось предположение о преемственности обоих культов:

перерожденный Загрей является самим Дионисом. В связи с этим, Диониса часто именуют не иначе, как второй Загрей.

Сходство придания и ритуала Диониса и Осириса побудило Геродота вообще отрицать независимое происхождение первого.

Существует мнение, что бог вина Дионис- это поздняя подмена «пивного» бога Сабазия, который почитался среди населения тех территорий, где не произрастал виноград. В подтверждение этого говорит сходство в почитании обоих божеств, что описал Демосфен в своей речи против Эсхина. Но параллель довольно рискованная.

Еще одной ипостасью Диониса является хтоническое божество Иакх, имя которого похоже на второе имя Диониса – Вакх. Он наряду с Деметрой и Персефоной фигурирует в Элевсинских мистериях. Здесь Дионис является символом жизни и смерти, что сближает его с Аидом, и воплощает в себе силу живой природы. В этом аспекте он схож с Адонисом и Аттисом.

Окончательное вовлечение всех пра- Дионисов в круг дионисовой религии происходит уже на территории Греции , где он почитается как бог вина и творческого экстаза, приобретая в Vв. до н.э. статус государственного культа.

Таким образом, специфика культа Диониса объясняется именно его происхождением, которое прослеживается на основе, как мифологической традиции, так и сведеньях античных авторов. Лишь изучив традицию становления культа Диониса можно выяснить и специфику его почитания эллинами в V- IVвв. до н.э.

СКАЛЬСЬКИЙ ВІТАЛІЙ
Інститут історії України НАН України

КИЇВ – ХАРКІВ – ПЕТРОГРАД. ПОТЕНЦІАЛ РЕВОЛЮЦІЙНОГО ЛІДЕРСТВА. 1917 РІК

Будь-яка революція має своїх лідерів та ініціаторів. Питання про керівний центр Української революції 1917 – 1921 рр., з якого мали б виходити імпульси революційного життя, не поставало і не обговорювалось. Ним однозначно був Київ. Цього вимагала історична традиція, на якій ґрунтується ментальність українців. Київ є символом, навколо якого відбувається українське націєтворення, він акумулює в собі вітальність українства. Цим зумовлюється києвоцентричність Української революції. Проте, інші міста теж були революційними центрами і реалізовували власну, витворену на місцевому ґрунті, політику, водночас визнаючи авторитет і пріоритет Києва.

Українська громада Петрограду першою серед українців відгукнулася на революцію. Вже 2 березня існував Тимчасовий український революційний комітет, а з 19 березня - Українська національна рада. Вони були засновані місцевим відділом Товариства українських поступовців І їм вдалось зберегти свій вплив на новозаснований революційний орган. В Києві ж ТУП, серед членів якого виникла ідея формування українського координаційного центру, не отримав у Центральній Раді домінуючого становища. Петроградський відділ ТУП взяв на себе завдання увійти у зносини з Тимчасовим урядом: «положення української колонії в столиці обовязувало до відповідних в українській справі кроків, що переходили за межі місцевих інтересів та мали значіння загально-українське». П.Стебницький та О.Лотоцький підготували Пам'ятну записку української делегації голові Тимчасового уряду, чим розпочали практичну боротьбу за автономізацію України.

Представникам петроградських українців вдалось двічі (17 та 23 березня) побувати на прийомі у російського прем'єр-міністра кн. Г.Львова. Під час однієї з аудієнцій голова Тимчасового уряду звернувся до М.Славинського зі словами: «тридцять років ми з вами знайомі і я не знав, що ви українець». Цю фразу можна потрактувати подвійно: як свідчення недостатньої «українськості» діячів петроградської громади або як вказівку на особистісні контакти М.Славинського з Г.Львовим. Завдяки таким стосункам можна було більш наполегливо вирішувати конкретні українські проблеми.

Тимчасовий український революційний комітет, спромігшись провести 20-тисячну маніфестацію у центрі столиці Російської імперії, заманіфестував свою присутність в революції. Тепер Тимчасовий уряд не міг ігнорувати «українське питання». Ця демонстрація показала російській демократії силу й міць українського національно-визвольного руху.

Київ не був в захваті від дій петроградського осередку. М.Грушевський вважав, що «петербурзька українська громада ... явочним порядком уже взяла на себе перед Тимчасовим урядом ролю всеукраїнського представництва». Протистояння посилювалось і через ідеологічні розбіжності. Звіт О.Лотоцького про дії Національної ради зазнав критики з боку радикально налаштованих членів Центральної Ради.

Національна рада в Петрограді була зовсім не проти, з огляду на своє становище, очолити український рух: «поспішаючись з організацією місцевої національної ради, сподівались дати готовий, зручний орган для провадження думок і пляномірної політики всього організованого українства». Проте (і, мабуть, на краще), жодним чином не протистояла Центральній Раді.

В Харкові український революційний рух розпочався з обранням 3 березня Тимчасового комітету. Згодом він був перетворений на Організаційний комітет. Найважливішим його завданням було скликання Губернського українського з'їзду. Крім цього, організаційний комітет виконував ряд інших важливих дору-

чень українського громадянства Харкова. Комітет видрукував відозву «До селян», вів переговори щодо публікації в «Харківських губернських відомостях» офіційних документів українською мовою, організував випуск тижневика «Рідне слово», проводив організаційну роботу в селах Харківській губернії, обмінювався інформацією та делегаціями з іншими губерніями та українськими колоніями Росії, піднімав питання про українізацію школи та армії. Все це робило Комітет популярним та впливовим, а, отже, здатним очолити національно-визвольний рух на всеукраїнському рівні. Харківський організаційний комітет, а згодом Рада Слобідської України виводили «село зі стану розпорошеності і громадянської безпорадності». Саме такої організаційної активності не вистачало Центральній Раді.

Потенційними альтернативами Українській Центральній Раді були Українська національна рада Петрограду та Організаційний комітет у Харкові. Їх альтернативність була викликана кількома причинами. Харківські українці проявляли надзвичайну революційну активність, саме за ними була першість в національному рухові на поч. XX ст. Харків залишався проявом традиції та зберігав тяглість національно-визвольної боротьби.

Здатність петроградської громади українців очолити Українську революцію спиралась на столичний статус міста, а, отже, і на близкість до Тимчасового уряду. Це давало можливість тиснути на російську демократію, орієнтуватися в її настроях, оперативно реагувати на події в Петрограді.

Наявність потужних, потенційних організацій-лідерів революції не обмежували впливовість Центральної Ради, а сприяли її політичному зміцненню як через власну підтримку, так і завдяки спонуці до кращої, якіснішої роботи.

СКІДАНОВА АНТОНІНА
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ТОРГІВЦІ РИНКІВ ХАРКОВА (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Наприкінці XIX ст. в середньому 7 % харків'ян займалися торгівлею. З-поміж них на ринках міста торгувало близько половини. Таким чином, вивчаючи торгівців ринків Харкова, ми значною мірою відтворюємо образ міського дрібного підприємця. Люди, які торгували на ринку – образ із повсякденності сотень покупців, який закріпився у свідомості сучасників, сформував певне сприйняття торгівця та ринкової торгівлі в цілому.

Джерелами для вивчення означеного питання є документи справочинства канцелярії Податного інспектора третьої ділянки м. Харкова та міської Думи, матеріали переписів населення Харкова 1879 р. і 1897 р.

Метою доповіді є відтворення соціального, національного та статевого складу торгівців ринків Харкова у другій половині XIX – на початку XX ст., визначення спрямування їхньої торгової діяльності.

В результаті проведеного дослідження виявилося, що на ринках м. Харкова наприкінці XIX ст. у торгівлі були зайняті практично всі верстви населення. Найбільш чисельною становою групою були міщани та селяни, значний відсоток з-поміж ринкових торгівців складали відставні і запасні військовослужбовці та їхні дружини. Меншою була частка цехових та купецтва.

Питання про національний склад ринкових торгівців є досить складним для вивчення, оскільки жоден із переписів чи відомих статистичних моніторингів того часу не намагався з'ясувати національну приналежність підприємців. Достовірно говорити можемо тільки про торгівців єврейської національності, чисельність котрих було враховано переписом населення Харкова 2 квітня 1879 р. Виходячи з даних відомостей, з-поміж базарних торгівців євреї складали 3,5 %. Більша частина євреїв реалізувала старі речі, менше торгівців були зайняті у торгівлі дрібним товаром на рознос, і порівняно не велика частка займалася продажем продуктів харчування.

«Обличчя» ринкової торгівлі залишалося жіночим. Так, за даними перепису 1879 р. жінки складали 80 % зайнятих на ринках. Майже виключно жінки торгували молочними продуктами, овочами та зеленню. Жінки домінували з-поміж торгівців дрібними товарами на рознос, старими речами, готовим одягом, птицею, рибою, фруктами, хлібом.

Ринкові торгівці значною мірою сприймалися через призму предметів, які вони реалізували. Частіш за все на ринках Харкова можна було зустріти торгівця дрібними предметами побуту селян та міщан, старим одягом, готовим вбранням та білизною; меншою була частка продавців продовольчих товарів.

Таким чином, на ринках м. Харкова у другій половині XIX – на початку XX ст. торгівлю вели переважно міщани та селяни, меншою мірою – інші верстви населення; практично всі з них були місцевого походження (ринковою торгівлею займалася також незначна група єврейського населення). Більшу частину торгівців складали жінки, предметами ж торгівлі в основному були простонародний одяг та побутові речі, часто такі, що були у вжитку. Сукупність даних характе-

ристик ринкових торгівців була досить стійкою, що справило вплив на формування певного образу останніх.

СКЛОКІН ВОЛОДИМИР
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПІДПОРЯДКУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ОБИВАТЕЛІВ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ (60-ТІ РР. XVIII – ПОЧ. XIX СТ.)

В Російській імперії другої половини XVIII – поч. XIX ст. в умовах жорсткого державного регулювання соціальних процесів адміністративне підпорядкування було одним з основних чинників, що визначали соціальний статус людини. Кожна з основних категорій населення Російської імперії користувалась певним набором прав та обов'язків, мала власну корпоративну організацію, а в адміністративному і судовому відношенні підпорядковувалась певній державній установі. Таким чином, дослідження адміністративного підпорядкування дозволяє простежити специфіку взаємовідносин між державою та суспільством і є важливою складовою студій над соціальною структурою населення імперії Романових.

Мета цієї доповіді – простежити адміністративне підпорядкування військових обивателів Слобідської України у 60-х рр. XVIII – на поч. XIX ст. Цієї теми торкались в своїх дослідженнях Дмитро Міллер, Дмитро Багалій і В. Ганцова-Класен, втім, деякі аспекти цієї проблеми залишаються висвітленими досить слабко. Це стосується, зокрема, змін в адміністративному підпорядкуванні військових обивателів у другій половині 90-х рр. XVIII ст., а також ініціатив слобідської губернської влади, спрямованих на розширення адміністративних і судових повноважень громади військових обивателів.

В історії адміністративного підпорядкування військових обивателів Слобідської України 60-х рр. XVIII – перших десятиліть XIX ст. можна виокремити три періоди. Перший: 1765 – 1779 рр. – перехідний період після скасування автономії слобідських полків, коли обивателі в адміністративному і судовому відношенні підпорядковувались комісарським правлінням; другий: 1780 – 1796 рр. – період поширення на Слобідську Україну сфери дії Губернської реформи 1775 р., коли військові обивателі підпорядковувались у господарському відношенні Казенній палаті, в адміністративному – нижньому земському суду, а в судовому нижній расправі; третій: 1797 – середина 30-х рр. XIX ст., коли військові обивателі в адміністративному відношенні підпорядковувались волосному правлінню і земському суду, а в господарському – Казенній палаті.

Скасування автономії слобідських полків в 1765 р. мало своїм наслідком ліквідацію полково-сотенної адміністративної системи. На території колишніх слобідських полків була утворена Слобідсько-Українська губернія, що поділялась на провінції і комісарства. Керівництво губернією здійснювала губернська канцелярія на чолі з губернатором, якій підпорядковувались провінційні канцелярії і комісарські правління. Комісарські правління очолювались комісарами, які призначались губернатором з представників колишньої слобідської козацької старшини і дворянства. Відповідно до інструкції Слобідсько-Української губернської канцелярії 1766 р. комісари отримували надзвичайно широкі повноваження. Фактично, комісари мали регулювати всі сфери життя військових обивателів, які проживали в населених пунктах, що входили до складу комісарства. Комісари, зокрема, мали виконувати поліцейські, судові і фіскальні функції, стежити за розподілом громадських земель, виконанням натуральних повинностей, контролювати переселення обивателів тощо. Громада військових обивателів кожного населеного пункту обирала з числа своїх членів отамана, який підпорядковувався комісару і мав допомагати йому у виконанні зазначених вище функцій.

З поширенням у 1780 р. на Слобідську Україну сфери дії Губернської реформи 1775 р. замість Слобідсько-Української губернії було створено Харківське намісництво, що поділялось на 15 повітів. У господарському відношенні військові обивателі відтепер підпорядковувались Казенній палаті, що стежила, зокрема, за розподілом громадських земель і лісів, проведенням ревізій і збиранням податків. Судові справи обивателів мала розбирати нижня расправа, а адміністративному і поліцейському відношенні військові обивателі підпорядковувались нижньому земському суду.

В 1797 р. на Слобідсько-Українську губернію була поширена сфера дії "Положення о волостях". Відтепер повіти губернії поділялись на більш дрібні адміністративні одиниці – волості. В кожній волості створювалось волосне правління, яке очолював волосний голова, який обирався обивателями на 2 роки. Волосний голова отримував широкі повноваження, зокрема, він мав стежити за порядком, організовувати збирання податків, сприяти розвитку рільництва, а також виконувати судові функції, розбираючи конфлікти між обивателями. Волосному голові підпорядковувались старости, які обирались громадою обивателів кожного населеного пункту.

Зазначимо, що слобідська губернська влада постійно намагалась розширити повноваження громади військових обивателів в адміністративній і судовій сферах. Маємо, зокрема, дані про укази губернаторів від 1781, 1792 і 1797 рр., відповідно до яких, громади військових обивателів кожного населеного пункту повинні були щорічно обирати кілька виборних обивателів, які мали вирішувати найважливіші питання внутрішнього життя громади, а також розглядати майно-

ві суперечки і конфлікти між обивателями. Такі ініціативи губернської влади були пов'язані насамперед з бажанням зменшити навантаження на місцеві суди, в яких розглядалась надзвичайно велика кількість справ, пов'язаних з майновими суперечками, які через недосконалість тогочасної правової системи часто тягнулись роками.

Підсумовуючи, зазначимо, що протягом досліджуваного періоду відбувалось поступове зближення військових обивателів в адміністративному підпорядкуванні з різними категоріями державного селянства. Проте, у 60-х рр. XVIII – на початку XIX ст. громади військових обивателів продовжували зберігати окрему адміністративну структуру і користувались досить широкими повноваженнями в судовій та адміністративній сферах.

СКОРОБОГАТА ІРИНА
ДОНУ

РОЗВИТОК РАДІО НА ДОНЕЧЧИНІ В 20-30-ТІ РР. XX СТ.

За радянських часів, як власне і в незалежній Україні, Донбас був і залишається промисловою та економічною базою держави. Це й зумовлювало демографічний, національний та соціальний склад населення нашого краю, який відзначався своєю строкатістю та розмаїттям. Та надзвичайна важливість Донбасу для Радянської держави, курс партійного керівництва на штучне „створення" єдиного „радянського народу", змушували його приділяти велику увагу розвитку ЗМІ регіону взагалі та радіомовленню певно. Метою роботи є спроба послідовного й всебічного дослідження розвитку радіо на Донеччині в 20- 30-і рр. Актуальність полягає ще й в тому, що ця тема не була предметом спеціальних ґрунтовних досліджень вчених-істориків, але багата на джерельну базу.

На початку 20-х рр. XX століття радіо використовувалось головним чином у телеграфічній мережі. Лише з часом радіомовлення стало доступним широкому колу слухачів. Цей час для мешканців Донеччини настав у другій половині 20-х рр., коли поширення радіолюбительської справи набуло більш-менш значних масштабів. Значну роль у розвитку радіолюбительства відіграло Товариство Друзів радіо, хоча його кількісний склад і не був великим (до 200 чоловік).

Одною з перших радіостанцій на Донеччині була Артемівська. Вона почала свою роботу до 1926р.

Важливою подією стало створення у 1927р. радіомовної станції у місті Сталіно, яку на початку 30-х років було перетворено на Вседонбаський радіоцентр.

Радіо поширювалося двох видів за допомогою дроту та за допомогою електромагнітних хвиль. Слухачі використовували радіоточки (гучномовці) і радіоприймачі відповідно.

Згідно з прагненням партійного керівництва радіо встановлювали в першу чергу у культурно-просвітних закладах і клубах, хатах-читальних, сільбудах тощо.

Технічний, ідеологічний та художній контроль над радіо здійснювала Комуністична партія. Про це свідчить постанова ЦК ВКП(б) від 10 січня 1927р.

30-ті роки були періодом величезного поширення сфери радіо. В ці роки вдосконалювався технічний бік радіомовлення, зростала мережа радіомовних станцій. І вже у 1941р. Сталінська область мала велику кількість радіовузлів (54 одиниці) та радіоточок (102805), обігнавши у розвитку радіомережі Київську і Дніпропетровську області, і поступаючись лише Харківській області.

Спочатку передачі по радіо переслідували обмежені цілі: перевірка якості роботи передавача і визначення радіуса його чутливості. По радіо можна було почути оголошення, уривки з науково-технічних книг та журналів. Це було обумовлено тим, що першими слухачами радіо були радісти і техніки приймальних радіотелеграфних станцій. Поштовхом для поширення радіопередач була ленінська ідея про «газету без паперу» і «без відстані». Початок регулярного радіомовлення в Україні було покладено першим випуском Всеукраїнської робітничої радіогазети «Пролетар», яка вийшла в ефір 10 грудня 1926р. в місті Харкові. Відтоді на досить тривалий час радіогазети стають основною формою радіомовлення в Україні. Величезною віхою у радіожитті став запис радіопередач на плівку – радіофільми. Замість радіогазет, як головної форми інформації, зайняли на початку 30-х рр. регулярні випуски „Останніх вістей" (чотири випуски за день). Велике значення мали передачі на політичні, наукові й науково-популярні теми (лекції, доповіді), транслювалися різноманітні концерти, виступи акторів, читання художніх творів.

Таким чином, радянське радіомовлення на Донеччині в 20-30-ті роки з'явилося, набуло поширення та розвитку й тим визначило собі непересічне місце в системі освіти, науки й культури.

СКУБИЙ ИГОРЬ
ХНУ им. В.Н. Каразина

ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОВЕТСКО-ПОЛЬСКОЙ ВОЙНЫ 1920 ГОДА

Советско-польская война начала 20-х годов во многом определила характер дальнейших взаимоотношений между коммунистической Россией и буржуазной Польшей. Это было одно из наиболее массовых военных столкновений за весь период борьбы на территории бывшей Российской империи в 1918-1921 годах. Одним из наиболее важных был идеологический аспект противостояния.

Во II Речи Посполитой существовало несколько вариантов интеграции земель, лежащих на востоке от Западного Буга. Они базировались на национальном романтизме и исторической традиции XVII-XVIII вв. Это были концепции инкорпорации и федерализации. Инкорпорация, предложенная лидером «эндеции» Р.Дмовским, предусматривала этническую ассимиляцию населения, проживавшего на территории Литвы, Белоруссии и Украины. План федерализации Ю.Пилсудского предполагал создание формально автономных буферных областей в границах Польши до 1772 года.

Наступление советских войск летом 1920 г. вызвало к жизни концепцию «национального спасения», которая способствовала выступлению большинства политических сил единым фронтом. В этих условиях начала воплощаться в жизнь идея инкорпорирования всех земель государства с целью превращения его в этнический монолит. Такая идеологическая направленность послужила основой для ярко выраженного этнонационализма в 20-е гг. Это значительно дестабилизировало обстановку в стране, поскольку великодержавная политика польской элиты вызвала сопротивление нацменьшинств в «восточных кресах».

Идеологическая борьба между коммунистической Россией и капиталистической Польшей проходила под разными лозунгами. В Советской России польский режим рассматривали как изначально ориентированный на социальное угнетение, а в Польше очередной вооруженный конфликт с Россией (теперь уже Советской) трактовался как очередная война за независимость с имперским агрессором. В польском обществе активно пропагандировались такие идеологические установки как «Запад нам поможет», берущая свои истоки в старой концепции «сторожевой крепости» (Польши) против «восточного варварства», и «мы воюем сами»- за объединение всех польских территорий. Определение же государственных границ вызывало большие затруднения из-за расплывчатости контуров польского этнического массива. На территории Советской России распространялась идея поддержки западноевропейским пролетариатом военных действий РККА при ее вступлении в коренные польские земли.

Используемые противниками идеологические доктрины негативно оценивали «непредусмотренные» национальные движения, существовавшие в зоне интересов этих. Именно тогда были усовершенствованы методы ведения пропагандистской борьбы, преследующие цель наиболее эффективной мобилизации человеческих ресурсов. Вооруженный конфликт 1920 года стал кульминацией этого процесса. Неудача советских войск под Варшавой во многом объясняется успешной идеологической кампанией польского правительства. Однако по мере продвижения войск Польши на восток импульс «национальной консолидации» слабел, попадая в инородную национальную среду.

Рижский мирный договор 1921 года, обозначивший новую границу, показал несостоятельность идеологических концепций воюющих стран, поскольку в нем не был учтен фактор этнического размежевания. Правовой статус спорных территорий был решен силовым путем без участия местных политических элит. Это несло в себе угрозу новых конфликтов.

СКУБИЙ ИГОРЬ
ХНУ им. В.Н. Каразина

РОЛЬ Ю.ПИЛСУДСКОГО В ГЕНЕЗИСЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ПОЛЬШИ В 20-Е ГОДЫ XX В.

Одним из наиболее значимых вопросов для стран Восточной Европы в первой половине XX века являлось соотношение национальных и социальных составляющих в процессе построения государств, образовавшихся после распада бывших империй – участниц первой мировой войны, пути формирования в них политических систем. Практически везде такая ситуация вызывала подчас острые гражданские конфликты. Особым характером отличалась политическая обстановка в Польше в 20-х годах, где происходила борьба между Юзефом Пилсудским и Сеймом, определившая характер политического режима страны в межвоенный период.

Оказалось, что в ситуации формирования парламентских принципов только «начальник государства» приобрел достаточный авторитет для общенационального признания, основанный на его деятельности в польских легионах. Только он мог взять в свои руки исполнение чрезвычайных полномочий в 1918 – 1921 гг., при этом устраивая основные политические партии. Это и заложило основы его будущей

конфронтации с законодательной ветвью власти. События развивались следующим образом:

1. Осень 1918 г. – конец 1921 г. Воссоздание польского Сейма и оформление правового поля для высших учреждений страны. Нарастание напряженности между парламентом и Пилсудским.

2. Середина 1922 – май 1926 гг. Конфронтация с Сеймом и «добровольное отшельничество» Пилсудского: латентное противостояние между ними.

3. Май 1926 – март 1928 гг. Военный переворот Пилсудского и политика обструкции Сейма, попытки политического «усмирения» польских партий несиловым путем.

4. Март 1928 – осень 1930 гг. Формирование оппозиции действующему правительству, проведение репрессивных акций и установление режима с авторитарными чертами (режима «санации»).

Для первых двух периодов характерен постепенный отход Пилсудского от левых сил – Польской социалистической партии (ППС), радикального крыла крестьянского движения (Польске стронництво людове – «Вызволене»), связь с которыми была необходима для недопущения социального взрыва и радикализации общественных настроений. Опорой бывшего бригадира стрелков стали члены боевой группы ППС в довоенный период («Польска организация войскова»), Союза легионеров, военные чины в армии; немалое количество пилсудчиков оставалось и в рядах левых партий. Основой объединения его сторонников стал «комбатантский принцип» – неформальное подчинение Пилсудскому как непререкаемому авторитету. Присвоение представителями армии ему звания «Первый Маршал Польши» давало возможность выхода из правового поля политических действий. Неразрешенность экономических проблем привела на сторону Пилсудского интеллигенцию, часть рабочих и крестьян. Это стало решающим фактором при захвате Маршалом власти. Именно благодаря этому удалось создать верные кадры «санации», среди них «Беспартийный блок» (ББ).

Для польского общества 20-х годов была характерна вера в сильное национальное государство с действенным аппаратом управления. Этому способствовали традиции национального романтизма, воплощавшиеся в образе народного вождя. Затяжные парламентские кризисы 1923 г. и 1925 – 26 гг. привели к падению авторитета Сейма. В такой ситуации приход Пилсудского к власти в мае 1926 г. не вызвал массового сопротивления населения страны и позволил установить политический режим «санации», при котором «правица» и «левица»

Польши были фактически отстранены от участия в управлении страной при сохранении формальных учреждений парламентской республики.

СМИРНИЦКИХ ТАТЬЯНА
БГУ

ЧАСТНАЯ ЖИЗНЬ ВИЗАНТИЙСКОЙ ЖЕНЩИНЫ В IV – VI ВВ.

Для ранневизантийского периода (IV-VI вв.), считающегося в мировой науке позднеантичным, важное источниковедческое значение имеет агиография. Гендерный аспект в истории ранней Византии изучен еще недостаточно. Частная жизнь ранневизантийской женщины наиболее ярко и рельефно предстает перед нами именно в агиографии, так как этот тип источников наследует античной биографии, жизнеописанию.

В частной жизни женщины выделяем материально-предметную, бытовую сторону, и психологически-мотивационную.

Выделяются 3 группы «женских» житий: 1) о девушках и женщинах, покинувших отцов и мужей ради девства в миру или монастыря (подгруппа – о женщинах из знатных семей); 2) о раскаявшихся блудницах и грешницах; 3) мученичества.

Распределение текстов по столетиям (IV-VI вв.) достаточно равномерно. Наиболее известные тексты для женщин IV в.: Екатерина Александрийская, Домника, Синклитикия Александрийская, Таисия блудница, Макрина, Мелания старшая и Мелания младшая, Евсевия Евхаитская, Евсевия (Ксения) Миласская.

Для V в.: Евфросиния Александрийская, Олимпиада, Елизавета Чудотворица, Мария-Марин, Матрона Пергская, Евпраксия Фиваидская, Феодора Александрийская, св. Пелагия, Мелания Римлянка, Зоя Вифлеемская.

Для VI в.: Мария Египетская, Феодора из Петры, Мария Антиохийская, Голиндуха, Марфа, Анастасия патрикия.

Из сборников в «Лавсаике» Палладия (V в.) 30 из 132 глав рассказывают о женщинах. В «Луге Духовном» Иоанна Мосха (VI-VII вв.) – лишь 15 из 219.

В агиографических текстах нам наиболее интересны: бытовые реалистические исторические детали; античные реминисценции; собственно гендерный аспект, объясняющий поведение той или иной героини: отрыв от мужчины (семьи), девство как часть обращения; уход из своего социального класса, отказ от имущественного положения; уход в монастырь от мира как логическое завершение обращения; уход от блуда, мирского греха как частный случай; мученичество как высшая форма христианского подвига.

Преобладание в Византии вертикальных общественных связей делало судьбы женщин чрезвычайно мобильными. Они могли в одночасье возвыситься из самых низов (как императрица Феодора – жена Юстиниана I), и так же упасть вниз. Но идеальным все же считалось обращение в христианство и аскетический подвиг, хотя бы и после самой низменной жизни в миру. Для агиографии характерен именно путь «от гетеры до игуменьи».

I группа текстов наиболее богата бытовыми подробностями, так как дает наибольшее разнообразие случаев обращения или примеров проявления благочестия. Наиболее контрастным, и потому наиболее ярким, является обращение блудницы. Агиографические тексты в большинстве случаев дают только моральную оценку случая. Женщина часто изображается в агиографии как естественный источник соблазна не только для мирянина, но и для монаха. Поэтому даже для благочестивой женщины нет гарантии от насилия. Поэтому женщина может проявлять даже хитрость для сохранения благочестия. Впрочем, суд Божий для авторов агиографических текстов гораздо важнее суда человеческого, и это служит предостережением к осуждению женщин. В целом агиография рисует яркие образы девушек и женщин, обуреваемых сильными страстями, собственной греховной природой, иногда поддающимися ей, но обязательно раскаивающимися. А окончательный суд их поступков не должен быть судом человеческим. Таким образом, женщина в агиографии - существо особое, таинственное, самим своим существованием как бы открывающее сосуд греха. Вместе с тем, благочестие и смирение помогают женщине преодолеть свою греховную природу, что является весомым христианским подвигом.

СМИРНОВА ОЛЬГА
ДОНУ

СИРОВИННА БАЗА КАМ'ЯНИХ ЗНАРЯДЬ ПОСЕЛЕНЬ ЕПОХИ ПІЗНЬОЇ БРОНЗИ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я

Автора зацікавило питання щодо використання кам'яних знарядь праці на поселеннях бронзового віку, де не було гірничо-металургійного виробництва.

Робота грунтується на матеріалах поселень бронзового віку Широка Балка II, Безіменне I і –II. Основою стало визначення функціонально-морфологічного значення кам'яних знарядь, порівняння комплексу Північно-Східного Приазов'я та регіонів з металургійним виробництвом.

Північно-Східне Приазов'я

Значну частину фрагментів складають зернотерки та розтирачі з місцевої сировини. Однією з найбільш цікавих груп знарядь праці є молоти та молотки. Відмінність встановлюється за розмірами та вагою; об'єднуєть загальні морфологічні риси, по-перше, наявність перехвату. Значний процент складають пести. Знайдено багато пласких, округлих чи прямокутних каменів з увігнутою робочою поверхнею. Їх діаметр рідко перевищує 30 см, як і пести вони ділилися на групи в залежності від робочої поверхні. Найбільш виразною є низка виробів, що формою та розмірами подібні до курячого яйця. Такі вироби розповсюджені в степовій зоні /зокрема пам'ятники сабатинівська культура/, та Центрального Казахстану, одна знахідка подібного знаряддя походить з села Іллічівка. Знайдено декілька сфероподібних виробів, які могли бути пращовими каменями. Є серія знарядь праці, з умовною назвою "праска". Їх форма, заполірованість робочої частини дозволяє вбачати в них знаряддя для розгладжування, шліфування чи лощіння.

Усово озеро

Молоти важкої дії призначалися для подріблення руди, деяки з пристосуваннями для кріплення руків'я. Молотки використовувалися у ковальскому виробництві. Пести використовувалися для подріблення руди. Рудотерки –масивні; у центрі завжди є неглибокі виїмки. Куранти призначалися для розтирання руди на плитах. На абразивах є відбитки здебільшого круглої чи яйцевідної форми.

Мосоловське поселення

Незначна вага кайл підсилюється додатковим навантаженням руків'я, мають сплощено-клиновидну форму та вузьке лезо з двобічними сколами. Більшість молотів мають два робочіх торця. Ковалди відрізняються ретельно обробленою робочою поверхнею, яку часто шліфували під час роботи, кріпилися ременями по пробитому жолобку. Молоточки мають пласку робочу поверхню. Для всіх ударних ковальских знарядь характерна спрацоьваність вузьких торців.

Рудопроявлення Донбасу

Татарінов виділяє за виробничим призначенням масивні молоти-ковалди з перехватом для подрібнення руди; молотки, для першого етапу її збагачення; пести й розтиральники для подрібнення та розтирання руди. Характерною особливістю знарядь є недбалість виготовлення.

Каргали

Молоти Горного становлять найбільш численну групу. Специфічною функцією є подріблення кісток тварин і сакральний забой рогатої худоби. Ковалд небагато, з пласкою чи випуклою робочєю поверхнєю. Рудотерки різного розміру з декількома поглибленнями.

Висновки

Комплекси кам'яних знарядь на поселеннях, де оброблювали мідь, та на поселеннях Північно-Східного Приазов'я принципово відрізняється чисельністю знарядь для видобутку та обробки міді. На приазовських поселеннях переважають знаряддя для обробки шкіри. Але пести, ковалди та ступки обох груп поселень бувають схожі за морфологією. Проте степні знаряддя завжди менші за розміром, частіше відрізняються функціонально. Особливу увагу викликають молоти й молотки, які характерні для обох груп поселень. Це своєрідний символ для виробничої діяльності всього зрубно-андронівського світу.

Особливістю використання каменю мешканцями Північно-Східного Приазов'я була відсутність сировини та придбання її шляхом обміну. Це приводило до особливо ретельної обробки знарядь та максимально раціонального їх використання.

СОБОЛЄВ ВОЛОДИМИР
КНУ ім. Т. Шевченка

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПІДСУДНОСТІ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ СУДАМ ВІЙСЬКОВОГО ВІДОМСТВА ЗА РОСІЙСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Беручи до уваги значну кількість цивільних осіб засуджених до різних видів покарань в тому числі і смертної кари військовими судами Російської імперії напередодні та особливо підчас революції 1905-1907 років значної актуальності набуває проблема загальних принципів підсудності кримінальних справ спеціалізованим (в тому числі і військовим) судам.

Стаття 5 „Уголовного уложения" 22 березня 1903 року обмежувала дію зазначеного уложеня не розповсюджуючи її на злочини, які судились за церковними, військовими та іншими спеціальними законодавчими актами. В даному випадку мова йде не лише про військових осіб, які чинили ті чи інші кримінальні злочини, але і про цивільних. Зокрема „Устав уголовного судопроизводства" та „Устав военно-судиний" передбачає підсудність цивільних осіб військовим судам у разі вчинення „змішаних" злочинів та за скоєння посадових злочинів чиновниками військового відомства. Крім того, зазначений статут передбачає передачу справ цивільних осіб до судів військової юрисдикції також у тому випадку, якщо територія на якій скоєно злочин знаходиться у військовому стані відповідно до статті 23 „Общего учреждения губерній", та у разі споєння тяжких злочинів на території Кавказького намісництва та на залізниці. В такому випадку статті „Уголо-

вного уложенія" замінювались відповідними статтями „Военно-судного устава". Треба зазначити, що військовий статут передбачав покарання за відповідні злочини на декілька ступенів вищі ніж „Уголовное уложеніє".

Справи щодо цивільних осіб могли передаватись на розгляд військових судів також у випадку скоєння їх на територіях що перебували під охороною відповідно до Закону 14 серпня 1880 року. У випадку, якщо територія перебувала у стані охорони передача конкретної справи або цілої групи справ до військових судів вирішувалась Генерал-губернатором або міністром внутрішніх справ.

Досить цікаві результати може дати розбивка загальної кількості злочинів, що розглядались військовими судами на категорії (для спрощення поділимо їх лише на політичні та кримінальні). Так за підрахунками Грузенбега лише загальна кількість цивільних осіб страчених протягом 1900-1908 років за вироками військово-окружних судів склала 2068 осіб (в той час як військових страчено лише 230 осіб). Зокрема 1908 року за політичні злочини військовими судами було засуджено до страти 117 осіб в той час як за кримінальними понад 1279. Цікавим також є те, що у порівнянні з 1905 роком загальна кількість справ, розглянутих військовими судами, по політичним злочинам зросла в 10 разів, в той час як по кримінальним у понад як 300! При цьому необхідно зауважити, що в тому ж 1908 році з 1279 осіб страчених за вироками військових судів 1224 особи страчено за вбивства та розбій.

Враховуючи викладене, на нашу думку головною причиною настільки широкого застосування військової юстиції була боротьба не з революційними рухами, а з хвилею кримінальних злочинів, яка охопила імперію під час революції 1905 року.

СОБОЛЄВА ОЛЕНА
КНУ ім. Т. Шевченка

МУЗИКАНТИ ЯК ПЕРСОНАЖІ ТРАДИЦІЙНОГО КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО ВЕСІЛЛЯ

В сучасній вітчизняній історіографії питання кримськотатарської етнографії недостатньо висвітлені і потребують докладного дослідження. Це стосується і обрядової сфери, зокрема питань родинної обрядовості. У весільному циклі обрядодій кримських татар окрім загальномусульманських рис, побутують специфічні елементи характерні лише для кримських татар, а також звичаї

запозичені під час контактів з численними етнічними спільнотами, які здавна проживають на Кримському півострові.

Дана доповідь присвячена обрядовій ролі музик в кримськотатарському весіллі. Музиканти завжди посідали помітне місце у весільних святкуваннях кримських татар, вони мали певну рольову модель поведінки, супроводжували основні найважливіші обряди весілля, саме тому їх можна зарахувати до весільних персонажів. В Бахчисараї діяв цілий цех музикантів, членами якого були переважно кримські цигани "чингене". Традиційними інструментами були: дудка "кавал", парні глиняні литаври "думбелек", бубон "даре", цимбали "сантир", "саз" – струнний щипковий інструмент з глибоким грушоподібним корпусом та довгою шийкою. Пізніше до цього набору інструментів приєдналась скрипка "кемане" та кларнет. Керував музикантами "усталар аякъчысы". Сьогодні частіше за все його функції перебирає загальний розпорядник весілля "той аякъчысы". Раніше до складу великих колективів входили не лише музиканти але й пара танцівників, які виконували на замовлення різні танці під гру музик.

В минулому музиканти в весільних обрядах з'являлись ще під час заручин ("агир нішан"). Сьогодні звички наймати музик в день заручин вже нема. Весілля кримських татар тематично можна поділити на два основних етапи: перший день (іноді більше) святкували в нареченої, другий день – у нареченого. Наречений мав найняти музикантів як для святкувань на стороні дівчини, так і в себе в будинку. Власне сама гра музик сповіщала усе село про початок весілля. Музиканти зустрічали грою усіх гостей. Оскільки у кримських татар кожна статевовікова група перебувала в окремому приміщенні, то музиканти часто грали біля вікна знадвору, або біля дверей кількох кімнат. Музиканти обов'язково супроводжували такі важливі моменти весілля як прощання родини з нареченою, поїзд молодої, обряд голінння молодого тощо. Вони залишались після весілля і зустрічали вранці молодят спеціально призначеною для цього моменту мелодією. Для кожного етапу ритуалу музиканти виконували окремий твір. Вони досконало володіли обрядовою музикою, а отже завжди були носіями етнічної традиції.

Сьогодні так само як і сто років тому жодне кримськотатарське весілля не обходиться без музик. Сучасні колективи нараховують від 3 до 7 чоловік. Хоча більшість традиційних інструментів сьогодні вийшла з загального ужитку, проте досить часто сучасні музики використовують бубон "даре", як традиційний елемент. Сучасний репертуар музикантів доволі широкий, крім народних мелодій і пісень вони мають знати і сучасні популярні твори, адже від цього залежать їх заробітки. Хоч весілля дещо втрачає своє етнічне музичне забарвлення, проте музиканти залишаються важливими дійовими особами сучасного обряду.

СОКОЛКОВА НАТАЛЯ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ ТЕАТРУ "БЕРЕЗІЛЬ" (ОСТАННІ РОКИ ЖИТТЯ ЛЕСЯ КУРБАСА)

Яскравою сторінкою у розвитку вітчизняної культури були20 – 30 роки XX століття. Це був період справжнього культурного ренесансу, коли українська культура, література та мистецтво, незважаючи на всебічний контроль з боку радянського партійного керівництва, набирало нові оберти у своєму подальшому розвитку.

Нова українська культура була передусім пов'язана з Харковом. Місто зі своїми традиціями, багатим історичним минулим, своїм обличчям займало провідні позиції у загальноукраїнському культурному процесі не тільки України, але й всього СРСР. Своїми успіхами в мистецтві перша столиця багато в чому завдячувала саме театру Леся Степановича Курбаса – "Березолю".

Театр "Березіль" був створений у березні 1922 року в Києві, однак, чотири року потому театральна трупа на чолі з Курбасом переїхала до Харкова. Леся Курбаса в нашому місті більш за все привертав до себе новий глядач, романтичний дух, що був властивий тодішній столиці. Сюди в 20 – 30-х роках збиралися молоді таланти, тут гартувалась українська інтелектуальна еліта нової формації. Саме з Харковом Лесь Курбас пов'язував свої мрії про новий театр експресивного реалізму (тобто стиль театру, при якому використовується метод, що базується на активному світосприйнятті), про можливість більшого впливу на загальноукраїнський театральний процес, що перебував на шляху творчих пошуків. Проте, головною причиною переїзду театру став наказ Народного комісаріату освіти. Це рішення комісаріату можна пояснити наступним чином. Діяльність Мистецького об'єднання "Березіль" (МОБ) була досить успішною, що не міг не помітити ЦК компартії УРСР. Саме тому члени ЦК, а також ряд діячів культури, таких як О. Шумський, Г. Гринько, М. Скрипник, бажали тримати театр Курбаса під своїм контролем, спрямовуючи репертуар у русло "соціального реалізму".

Варто звернути увагу на те, що у Харкові в колектив поповнився новими акторами. Так, були запрошені Н. Ужвій, С. Федорцева, повернулися І. Мар'яненко, який недовгий час працював у Театрі імені І. Франка, та Д. Антонович, що протягом двох років перебував у Москві. До складу театру

в цей час були також прийняті актори О. Долінін, Д. Мілютенко, Д. Козачковський, А. Романенко, А. Хвиля, диригент і композитор Б. Крижанівський. Трохи пізніше, в 1928 році, Курбас запросив до театру студентів Київського муздрамінституту Р. Черкащина та Ю. Фоміну. Наприкінці сезону в Харкові відбувся новий набір до студії. До неї вступили Є. Бондаренко, Н. Герасимова та багато інших.

Слід зазначити, що за час харківського періоду діяльності театру "Березіль" його керівництво, застосувавши аналітичне ставлення до основних принципів режисерської й акторської творчості зуміло створити свою естетично-театральну систему, яка дала змогу колективові вписати в історію української театральної культури цілий ряд спектаклів непересічної ідейно-художньої цінності, а іноді й шедеврів, там, де духовні цінності були піднесені театром до вершин художнього узагальнення. Прикладом таких вистав є "Сава Чалий" і "Хазяїн" І. Карпенка-Карого, "Народний малахій" і "Мина Мазайло" М. Куліша, "Змова Фієско в Генуї" Ф. Шіллера та інші.

Треба відмітити той момент, що значна частина даної доповіді присвячена останнім рокам життя Леся Курбаса.

В історії культури кожного народу існує кілька видатних осіб, на які так чи інакше зорієнтовано весь культурологічний простір. Вони або найповніше відбивають потреби й проблеми свого часу, або випереджають його. Для української історії XX сторіччя такою постаттю є Лесь Курбас – режисер, актор, театральний діяч, представник українського модерну, що у повній мірі розділив трагічну долю свого покоління. Його доля унікальна навіть в аспекті окремої доби. Унікальним є і вплив постаті Курбаса на майбутнє. Ім'я цієї людини співвідноситься з трьома етапами українського відродження: Лесь Степанович був розстріляний на початку 30-х, частково реабілітований під час "відлиги" 60-х, згаданий у нових вимірах наприкінці 80-х – у 90-ті роки XX століття.

Однак, останні роки життя цієї людини та обставини його смерті протягом десятиліть приховувалися різними державними службами СРСР, такими як НКО, НКВД та КДБ. На даний момент, частина документів по слідчій справі Курбаса введено до наукового обігу, йде розробка загальної проблеми політичних репресій 1937 – 1938 рр. – тобто "білі плями" починають прояснюватись. Але, є ще багато невідомих та нерозроблених матеріалів, які потребують наукового дослідження. Тому, до більш детального розгляду було обрано саме кінцевий етап життєвого шляху Леся Курбаса. З метою надати об'єктивну оцінку цим подіям та явищам, в роботі були використані наступні матеріали: газетні статті, присвячені даній проблемі, збірники спогадів про Курбаса, випущені українськими емігрантами в Торонто, Балтіморі та Нью-Йорку, неопубліковані спогади З. Олійника, В.

Василька, С. Федорцевої та М. Черкащина, Обзорна справка по звинуваченню Л. С. Курбаса з архіву суспільних об'єднань України (колишній Партархів Інституту історії партії при ЦК Компартії України), а також ряд документів по цій справі.

СОЛОВЕЙ МАРИЯ
ДОННУ

СОЗДАНИЕ СЕТИ ДЕТСКИХ ДОМОВ В СТАЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Проблема беспризорничества, практически решенная в СССР в середине 30-х годов, вновь стала актуальной с началом Великой Отечественной войны. Первый шаг в направлении ликвидации детской безнадзорности был сделан постановлением СНК СССР от 23.01.1942 г. «Об устройстве детей, оставшихся без родителей». Особое внимание уделялось детям-сиротам, родители которых погибли за Родину в ходе Великой Отечественной войны. Для них в соответствии с постановлением Совнаркома УССР и ЦК КП(б)У от 27.03.1943 г. предусматривалась организация специальных детских домов. В них нормы питания были выше, а ассортимент продуктов – разнообразнее, чем в остальных детских воспитательных учреждениях. Но наиболее значимым в создании законодательной базы для работы детских сиротских учреждений стало постановление СНК СССР от 1.09.1943 г. «Об улучшении работы детских домов».

14.10.1943 г. бюро Сталинского обкома КП(б)У и облисполком постановило открыть в области в ближайшее время 25 детских домов с общим количеством 2 тыс. детей. Но в октябре 1944 г. поставленные задачи были перевыполнены. На тот момент в 37 детских домах области проживало 3545 сирот. Почти треть их – 1239 человек – были детьми погибших воинов Красной Армии, партизан и подпольщиков, а потому воспитывались в 13 спецдетдомах.

Нередко инициатива создания детских домов исходила "снизу" – от трудовых коллективов и воинских подразделений. Они организовывали сбор средств на строительство детдомов и передавали их местным органам управления. К примеру, в начале 1945 г. бойцы и офицеры 50-й гвардейской Сталинской дивизии прислали трудящимся Сталино из своих личных сбережений 427 тыс. руб. на оборудование детских домов для сирот. И уже к марту 1945 г. на эти деньги был оборудован спецдетдом на 75 мест в Кировском районе города.

Поступок воинов нашел отклик среди трудящихся Донбасса. Рабочие Рутченковского коксохимзавода также решили построить на свои деньги детский дом. Они обратились с призывом поддержать их начинание ко всем трудящимся области. Откликнулись многие трудовые коллективы. Так, работники совхоза "Металлист" перечислили более 18 тыс.руб. В Петровском районе Сталино трудящиеся собрали в фонд помощи детям фронтовиков 303 тыс.руб.

В Сталинской области был организован и первый в Украине межколхозный специальный детский дом. Его открыли в октябре 1944 г. на хуторе Шапошниково Чистяковского сельского района. Инициаторами его создания и шефами выступили колхозники окрестных сел.

По окончании войны в Сталинской области действовало уже 52 детских дома, в которых находилось около 6 тысяч детей. Для сравнения отметим, что по всей территории Украины в это время функционировало 440 детских домов, объединявших около 48 тысяч воспитанников. Выходит, что на долю нашей области приходилось около 12% всех созданных в республике детдомов. Они дали приют более чем 12,5% безнадзорных детей Украины.

СОРОЧАН ЕКАТЕРИНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

О ТОРГОВЛЕ ДРЕВЕСИНОЙ КАК ПРЕДМЕТЕ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ В ВИЗАНТИИ IV – IX ВВ.

Древесина являлась жизненно важным товаром, необходимым в качестве топлива, сырья для ремесла, изготовления средств производства, связи, общественных сооружений. Встает вопрос можно ли говорить о ней как о предмете торговой специализации в ранне-средневековой Византии. Эта проблема не имела ранее специального изучения, поэтому главную роль в ее исследовании играет источниковедческая база в виде византийских нарративных, правовых, агиографических памятников IV-IX вв.

Можно установить, что высокое значение древесины в кораблестроении определяло активный обмен лесом с Западом и иногда даже выбор места проведения будущей битвы.

Производные из лесоматериалов (уголь, кора, поташ) использовались и в других средствах производства; выращивание специальных пород гибких кустарников и использование ивы давало сырьё для изготовления плетёнок.

Следует учесть важность древесины в качестве топлива - для обогрева, приготовления еды, занятия большинством ремесел и промыслов. Суровость климатических условий в северных районах Греции, Балкан, Малой Азии обуславливала жизненно важную роль дерева и его производных (дрова, хворост, древесный уголь) в повседневной и производственной жизни ромеев (свидетельства Иоанна Златоуста, Феодорита Кирского, Сократа Схоластика).

Поставка дров была куриальной повинностью лишь в отношении общественных терм, в других случаях топливо поступало через рынок или на заказ, ремесленники, нуждавшиеся в нём в особо больших размерах, заботились об обеспечении топливом своих заведений сами.

Профессии, связанные с заготовлением и торговлей древесиной – торговцы дровами (xylorolai), торговцы камышом (thryopolai), угольщики (anthrakopoiia или anthrakopoieo), дровосеки (xylokopos, pelekanos), имели важное значение как для сельской жизни, так и для городской.

На протяжении всего периода IV-IX вв. древесина продолжала играть жизненно важную роль в повседневном труде и быте византийского общества, а в VII-IX вв. - "эпоху" мелкого свободного крестьянства, руки деревенских профессионалов приняли на себя основную нагрузку по снабжению ромеев топливом. Специализация в этой отрасли экономики была налицо.

СОФЬИН ДМИТРИЙ
Пермский государственный университет

ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ СЕРГЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ И АЙСЕДОРА ДУНКАН В 1905 Г.

Начало нового 1905 года принесло Великому князю Сергею Александровичу много перемен и беспокойства. Так, будучи сторонником жёсткого консервативного курса, он 1 января 1905 г. ушёл в отставку с поста московского генерал-губернатора из-за несогласия с умеренно-либеральными планами министра внутренних дел князя П.Д. Святополк-Мирского. Однако, Великий князь остался руководить вооружёнными силами Москвы, получив звание главнокомандующего войсками Московского военного округа. После известных петербургских событий 9 января беспорядки произошли в ряде городов, в том числе и в Москве. Сергей Александрович проявил весь свой опыт и хладнокровие, чтобы успокоить первопрестольную. В этом он вполне преуспел уже в середине января. «Забастовки утихают», – отметил Великий князь в своём дневнике 17 января 1905 г., а на следующий день уже уверенно добавил: «Почти все забастовки кончились!».

Августейший московский главнокомандующий с юности был страстным театралом. При этом если в политике он был настроен очень консервативно, то к новым веяниям в сфере культуре был в достаточной степени восприимчив. Наведя порядок на подведомственной ему территории, Великий князь вновь стал регулярно посещать театры.

В начале 1905 г. в России гастролировала американская танцовщица Айседора Дункан. В то время она уже приобрела мировую известность как новатор в области танца, заменив традиционный европейский балет свободной импровизацией и выступая в античных одеждах. В выступлениях Айседоры, считавшихся ренессансом древнегреческого танца, нашли выражение идеи А. Шопенгауэра о музыке как воплощённой воле и его последователя Ф. Ницше о дионисийском характере музыкального искусства.

Когда в январе 1905 г. танцовщица приехала из Петербурга в Москву, Великий князь, будучи, во-первых, поклонником античности, а во-вторых, интересовавшийся культурными новинками, поспешил посетить её выступление. Хотя многим в то время танцы молодой американки казались слишком откровенными, Сергей Александрович поехал на концерт 27 января со всей своей семьёй – супругой Елизаветой Фёдоровной и племянниками-воспитанниками, 14-летней Марией и 13-летним Дмитрием. Словно сквозь улыбку, заочно журя пальцем, хозяин Москвы записал в дневнике после выступления Айседоры: «…замечательно оригинально и грациозно, но очень мало одета».

Революционеры-террористы уже давно охотились за Великим князем, и он об этом знал. Тем не менее, московский главнокомандующий считал неприемлемым показывать слабость и прятаться – напротив, Сергей Александрович всеми своими действиями демонстрировал спокойствие и уверенность. 2 февраля он был на благотворительном концерте, где выступали Ф.И. Шаляпин и С.В. Рахманинов. А 4 февраля Великий князь Сергей Александрович был убит бомбой террориста на территории Кремля.

СТЕПАНОВА МАРИНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ПРИМЕНЕНИЕ ЛЕКАРСТВЕННЫХ АРОМАТИЧЕСКИХ РАСТЕНИЙ В АНТИЧНОЙ МЕДИЦИНЕ

1. Начало использования лекарственных растений восходит к глубокой древности. Первоначально древние народы обходились своей местной флорой, но в связи с оживлением торговых связей между народами налаживался и обмен медицинскими сведениями и лекарственными растениями.

2. От Адена к Средиземному морю шла знаменитая караванная «дорога ладана», по которой арабские племена доставляли драгоценные ароматные смолы, пряности и лекарства в финикийские порты. Именно финикийцы, один из первых торговых народов, могли привозить ароматические лекарственные растения в Грецию.

3. Нет сомнений, что древнегреческая медицина многим обязана восточной медицине, откуда были заимствованы некоторые лекарственные средства и растения. Египтянам, например, с глубокой древности были известны лекарственные вещества и разнообразные формы их приготовления. В Индии корица, кардамон, имбирь, гвоздика и сандаловое дерево применялось при лечении желудочных заболеваний. Индийская растительность чрезвычайно богата, и экспорт индийского сырья производился с древнейших времен. Греческие врачи внимательно знакомились со средствами египетской и индийской медицины, из которой ими заимствован ряд лекарственных растений.

4. На рубеже V-IV вв. до н.э. на о. Кос сформировалась медицинская школа, связанная с именем Гиппократа. Гиппократ собрал воедино всевозможные медицинские наблюдения и придал им систему. Большая часть лекарственных средств, применяемых Гиппократом, были заимствованы из растительного мира. Он применял растительное сырье без переработки, т.е. в естественном виде. В своей медицинской практике употреблял кардамон, мирру, нард, корицу, ладан в виде ароматных окуриваний и специальных пессариев при лечении самых разнообразных заболеваний.

5. В древности не было аптек, и врачи сами занимались приготовлением лекарств. Для растирания различных лекарственных веществ применяли круглые мраморные ступки с пестиками и прямоугольные полированные таблички. Врачи могли приобретать лекарства у торговца лечебными травами – «фармакопола». Однако со временем, врачи начинают приобретать уже готовые лекарства.

6. С наукой врачевания римлян познакомили греки, и именно они были в Риме представителями этой области знания.

7. Особое место занимает древнеримский ученый и врач I в. до н.э. А.К. Цельс и его труд «О медицине». Цельс очень активно применял в лечении заболеваний различные ароматические растения – ладан, корицу, амом, гальбан, бальзам и многие другие. Каждое благовонное растение применялось в определенном случае. Он также собрал рецепты лекарственных мазей более ранних греческих врачей – Клеона, Эразистрата и других. В составе этих мазей, компрессов и пластырей при-

менялись и ароматические вещества. Благовония применялись в составе лекарственного питья.

8. Чаще всего ароматические растения применялись как ранозаживляющие, смягчающие и очистительные средства. Болезни глаз, ушей, укусы насекомых, язвы, женские заболевания лечились с помощью ароматических лекарственных растений.

СТОЛЯРЕНКО ЕВГЕНИЙ
ХНУ им. В.Н. Каразина

К ВОПРОСУ ОБ ЭТНИЧЕСКОМ ПРОИСХОЖДЕНИИ ХАЗАР

Изучение истории Хазарского каганата имеет многолетнюю традицию. Важным вопросом по истории хазар является определение этнического происхождения этого народа. Для ученых, исследующих историю Восточной Европы, этот вопрос остается актуальной научной проблемой. В современной исторической науке можно выделить несколько версий этногенеза хазар.

Тюркская теория. По данным еврейско-хазарской переписки хазарский царь Иосиф считает себя потомком Тогармы, сына Яфета. Согласно библейской традиции все тюркские народы происходили из рода Тогармы. Арабский историк X в. аль-Масуди сообщает, что хазары род тюрок. В сочинении Ибн-Русте хазары и тюрки не отождествляются, но отмечается, что вера хазар сходна с верой тюрок. Однако в сообщениях Мовсеса Хоренци («История Армении», конец Vв.), и Захария Ритора (сер. VIв.) упоминаются хазары, которые проживали на территории Северного Дагестана еще до прихода сюда тюркского населения.

Сабирская теория. В начале VI в. на территории Черноморо – Каспийского междуморья существовал сильный племенной союз сабиров, племени угорского происхождения. После расселения здесь тюркского населения во второй половине VI в. сабиров, возможно, стали упоминать в источниках, как хазаров. Основной дискуссионной проблемой этой теории являются лингвистические данные о языке хазар.

Уйгурская теория. В китайских источниках VII-X вв. упоминаются племена коса, которых идентифицируют как хазар. В Терхинской и Тесинской надписях говорится о прославленных огузах Кадыр Касаре и Беди Берсиле. По мнению некоторых ученых, уйгуры это архаическое название огузов. Археологические материалы, которые принято считать хазарскими, можно отнести к уйгурской традиции. Но датируются они

VII-VIII вв. когда на территории Северного Дагестана присутствовал значительный тюркский элемент, которому, возможно и принадлежат эти памятники.

Эфталитская теория. Согласно этой теории, первое упоминание хазар локализует их в районе Хорасана. Хазары, являясь частью эфталитского союза кочевников (белые гунны), в V-VI вв. переселились в юго-восточные предгорья Кавказа. Распад государства эфталитов приводит к дальнейшей миграции хазар на запад, на территорию Северного Дагестана. Но, эта версия не подкреплена данными источников.

Акацирская теория. В сообщениях Иордана, середины VI в. хазары – это акациры, пришедшие на территорию Северного Дагестана вместе с гуннами. Этникон «акациры» иногда читают как «ак-хазиры» (белые хазары). В арабских источниках упоминаются белые и черные хазары. Это деление, возможно, осуществлялось по этническому признаку. Предполагается, что белые хазары и акациры это один и тот же народ, который с приходом на территорию Северного Дагестана тюркского населения (2 пол.VIв.) утратил свое политическое и экономическое превосходство на этой территории. Но эта теория требует дополнительного подтверждения археологическими материалами.

Теория синтеза. Этапами этногенеза хазар можно считать, появление на территории Северного Дагестана разных народов. Первый этап, это расселение здесь гуннского племени акациров, которые ассимилировали местные ираноязычные племена. Следующими этапами являются, переселение на эту территорию огорских племен, сабиров, аваров, и наконец, приход сюда тюркских племен. В результате такого долговременного синтеза возник хазарский племенной союз.

Таким образом, проблема этнического происхождения хазар имеет несколько точек зрения, которые требуют дальнейшего изучения.

СУПРУН НАТАЛЬЯ
МАН

АНАЛИЗ НЕКРОПОЛЯ ХЕРСОНЕСА ТАВРИЧЕСКОГО В ЭПОХУ АНТИЧНОСТИ

Данная работа является результатом трехлетней научно-исследовательской деятельности, посвященной изучению античного некрополя Херсонеса Таврического. На основе его материала в работе делается попытка классифицировать и систематизировать погребальные сооружения некрополя первых веков, а также - восстановить миро-

воззрение жителей Херсонеса. Поняв, как они мыслили, мы сможем понять, почему они совершили те или иные поступки. Это и является целью исследования.

Хронологические рамки охватывают период с IV до н. э. по IV вв. н. э.

В результате раскопок Херсонеса Таврического накоплен огромный материал, раскрыто и исследовано порядка 4000 захоронений. К сожалению, мне не удалось найти работ, в которых с достаточной полнотой был рассмотрен этот материал, однако проанализированный мною материал некрополя позволяет сделать следующие выводы:

1. Некрополь Херсонеса IV – I вв. до н. э.

В этот период в херсонесском государстве сохранялось традиционное полисное мировоззрение, отражавшееся в государственных культах и целостном общинном восприятии мира, что нашло свое отражение и в погребениях.

Некрополь представлен, в основном, могилами вырубленными в скале или выкопанными в земле. В погребальном обряде превалирует ингумация. Инвентарь бедный или отсутствует. Есть примеры кремации (ступенчатая могила у главных ворот), но, как проявление самых ранних погребений, погребений периода основания города.

Коллекция надгробий этого периода позволяет говорить о существование некоторого «стандарта» для таких сооружений. В общем, прослеживается монообрядовость, т. е. подавляющее большинство жителей придерживались общих взглядов на смерть и загробную участь.

В IV – I вв. до н. э. существует единая религиозная система, основанная на полисном мировоззрение, государственные культы являются обязательными для всех граждан, приверженность к которым - гарантия преданности государству. Погребение умершего дело всей общины, требующее строгого соблюдения всех обрядов и традиций.

2. Некрополь I – IV вв. н. э.

В I – IV вв. происходят коренные изменения в политической жизни Херсонеса. Город попадает в сферу интересов Римской политике, в городе и его окрестностях размещаются римские войска. Они принесли с собой новые религиозные взгляды, получившие распространение среди местного населения. Происходит падение роли городской общины и как следствие - падение роли общегосударственных культов, разрушение целостного, полисного восприятия мира и как следствие - индивидуализация сознания, погребение становиться делом каждой отдельной семьи, а не общины в целом, как это было до этого. Распространяется обряд кремации, на некрополе появляются новые типы погребальных

сооружений – склепы. Среди захоронений просматривается полиобрядовость. В этот период происходит социальное расслоение в обществе. В I – IV века н. э. в Херсонесе появляются представители скифов, фракийцев, позже сарматов, происходит романизация местного населения. Все это просматривается в памятниках некрополя.

В целом, мы можем говорить об огромном значении херсонесского некрополя как источника информации, касающегося не только мировоззрения, но и сложных экономических, политических, социальных и этнических процессов, происходивших в городе с IV до н. э. по IV вв. н. э.

ТАВШУНСКИЙ ОЛЕГ
ХНУ им. В.Н. Каразина

ФАКТОР ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ В ИСТОРИИ НЕЗАВИСИМОГО ГОСУДАРСТВА КОНГО (НГК)

Популяризация идеи овладения заморскими землями началась вскоре после конституирования Бельгии как самостоятельного государства. Начинания короля Леопольда I, в конечном счете, ни к чему не привели, надолго отбив у парламента охоту ввязываться в планы короля по колонизации.

Унаследовавший престол Леопольд II впервые напрямую апеллировал к общественности, начав исследовательскую кампанию в Африке в кооперации с Г.Стэнли. Ее успехи прочно закрепили за королем имидж филантропа и мецената.

Итоги кампании подвела Берлинская конференция. Интересы Англии, Франции и Германии по вопросу Конго сформировали одну из основных проблем форума. В качестве решения стороны согласились с тем, чтобы бельгийский король как суверен возглавил новообразованное Независимое государство Конго при гарантиях стран-участниц конференции, что мировое сообщество восприняло одобрительно и благосклонно.

Сомнения появились лишь в 1890 г., когда Дж. Вильямс, посетивший НГК, прямо обвинил Стэнли в закабалении африканцев и подчеркнул, что администрация Конго действует от имени короля Бельгии. В то же время Леопольду II на II Брюссельской конференции было поручено возглавить антирабовладельческую войну с вождями Маньемы (на

востоке НГК), т.о. благоприятное представление о политике Леопольда II в Конго оставалось незыблемо.

Основные сложности с получением данных по Конго были связаны с жесткой миграционной и информационной политикой государства, практически закрывшим свои границы для цивилизованного мира. Льготами пользовались лишь миссионеры, отчеты которых давали хоть какое-то альтернативное представление о ситуации в стране.

Очередной вехой в формировании общественного мнения стала публикация 1898 г. в парижской газете «Тан» переписки о «красном каучуке» Конго, обрисовавшей ужасающую картину произвола в стране. Переломный же момент настал с консолидацией сил противников Леопольда II, причем как писавших о его деяниях в печати, так и финансовых кругов, примкнувших к этой кампании.

Наконец, в 1903 г. ситуацией озаботилось британское правительство. Консулу в г. Бома (НГК) было поручено провести инспекцию – доклад Р.Каземента, опубликованный в феврале 1904 г., подтвердил факты злоупотребления властью в Конго.

Вскоре кампания в прессе приобрела лавинообразный характер, вторгшись в оплот суверена НГК – Бельгию, где не только соцпартия, но и доминировавшие в парламенте сторонники короля католики выступили за аннексию НГК, на чем особенно настаивала Англия. В 1908 г. НГК перешло по наследству Бельгии, что привело к спаду общественного движения в преддверии Первой мировой войны.

В итоге для большинства бельгийцев Леопольд II остался строителем-гуманистом, и все же в 2002 г. Бельгия на официальном уровне извинилась перед конголезцами за колониальную политику прошедших лет. Однако, даже в современной Демократической республике Конго (наследнице НГК) нет определенного мнения на этот счет.

ТЕЛУХА СВІТЛАНА
НТУ «ХПІ»

УТВОРЕННЯ ТА ДЕЯКІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ « ХАРКІВСЬКОГО БРАТСТВА ЗАКОНОВЧИТЕЛІВ »

До приходу преосвященного Антонія (Храповицького) на Харківську кафедру вчителі Закону Божого не були об'єднані, а кожен працював самостійно, виконуючи міністерські програми та розпорядження. Слід нагадати, що спроби об'єднання законовчителів були зроблені попередником Антонія, преосвященним Арсенієм. 29 липня - 3

серпня 1913 р. в Харкові відбувся перший з'їзд законовчителів єпархії, на якому говорилося про необхідність заснування братства, яке б об'єднало всіх вчителів. З'їзд ухвалив постанову "Організувати єпархіальне братство законовчителів, яке б об'єднало всіх законовчителів єпархії в одну сім`ю для взаємної підтримки одне одного". Незважаючи на те, що на з'їзді було обрано навіть комісію із числа законовчителів, яка повинна була стати ядром єпархіального братства, подальші спроби об'єднання зайшли в глухий кут. Ситуацію ускладнило й те, що на початку 1914 р. з себе склав повноваження голова законовчительських зборів.

Зі вступом на Харківську кафедру митрополита Антонія, в житті харківського духовенства і пастви відбулися суттєві зміни та визначився новий період енергійної та плідної діяльності. Ситуація змінилася після того, як 19 травня 1914 р. Святійший Синод видав наказ про призначення архієпископа Волинського Антонія управляючим Харківської єпархії. 30 листопада 1914 р. відбулися організаційні збори законовчителів, на яких було розроблено основні принципи їх об'єднання, а також затверджено положення, що покровителем та керівником законовчтельських зборів є архієпископ Харківський та Охтирський Антоній. Вже 4 грудня 1914 р. "Харківське братство законовчителів" розпочало свою діяльність. На першому об'єднавчому засіданні було зазначено наступні напрями його діяльності : об'єднання всіх законовчителів середніх та нижчих учбових закладів, жіночих і чоловічих, всіх відомств та типів; щоб спільно створити міцну основу для успішного здійснення завдань релігійно – православного виховання і навчання учнівської молоді в дусі православної віри та любові до Христової церкви та Батьківщині. Митрополит Антоній запропонував для проведення братських зборів свої архієрейські покої. Збори було заплановано проводити щочетверга. На цих зборах харківські викладачі Закону Божого стали більш відкритими, ближчими однин до одного. Антоній брав активну участь в кожному засіданні братства, в обговоренні доповідей, з великим ентузіазмом ділився з законовчителями своїм досвідом та знаннями. 12 листопада 1914 р., під час відвідання жіночої гімназії, митрополит Антоній був присутнім на уроці Закону Божого.

28 грудня 1915 р. відбувся другий єпархіальний з'їзд законовчителів середніх та нижчих учбових закладів Харківської єпархії під головуванням митрополита Антонія. Відкритя з'їзду розпочалося з виступу головуючого: "Від душі радуюсь, дивлячись на зібравшихся перед собою законовчителів, які цінують святу справу викладання

Закону Божого в школі, пожертвували своїм відпочинком та прийшли на збори, щоб разом обговорити найважливіші питання законовчителювання, а потім ввести їх в практику викладання во славу Божу на радість Православної церкви, на втіху батьків та суспільства". За пропозицією митрополита Антонія секретар братства коротко звітував про діяльність братства з часу його відкриття 4 грудня 1914 р. по 7 грудня 1915 р. Було з'ясовано, що за цей час відбулося 18 засідань, 11 із них - з 4 грудня по 2 квітня 1914 р., а 7 засідань з 8 жовтня по 7 грудня 1915 р. На самому малолюдному зборі були присутні не менше 20 харківських законовчителів, а найбільша їх кількість дорівнювала 60 особам.

На засіданнях братства обговорювалися різні питання викладання Закону Божого. Так, на черговому засіданні 20 січня 1916 р. була зачитана доповідь законовчителя 4ї гімназії міста Харкова М. Красовського на тему " Критичний огляд брошур професора П.М. Ковалевського "Біблія та норов". 17 березня 1916 р. архимандрит Олексій виступив на тему «Рік смерті та воскресіння Святителя». Кожна доповідь детально обговорювалась учасниками засідань, основні моменти були запроваджені в теорію викладання закону Божого. Необхідно відмітити, що доповіді та пропозиції мали не лише теоретичне значення, а несли й конкретні практичні моменти. На одній з таких зустрічей законовчителів було розглянуто два важливих питання : про організацію єпархіальної законовчительської бібліотеки – читальні, та про заснування школи, в якій би готували помічників вчителів Закону Божого для викладання в початкових училищах із числа дияконів, псаломщиків та народних вчителів. Постановою братства був прийнятий проект організації бібліотеки – читальні, в єпархіальному будинку, який знаходився в порядкуванні Харківської Духовної консисторії; просити Раду Озерянського братства передавати в новостворену бібліотеку всі духовні журнали, які вона виписує, а також просити щорічної грошової допомоги на організацію бібліотеки – читальні. З приводу відкриття бібліотеки Антонієм 10 липня 1915 р. було скликано зібрання харківського міського духовенства за участі законовчителів середніх учбових закладів, на якому обговорювалися питання про влаштування бібліотеки – читальні, про необхідну для неї літературу, про фінансування та потенційних читачів.

Таким чином, митрополит Антоній, надавав велике значення викладанню Закону Божого в навчальних закладах Харківської єпархії. Саме завдяки його діяльності сталося об'єднання вчителів Закона Божого в "Харківське братство законовчителів", сприяло поліпщенню

викладання Закону Божого, організації більш широкої навчальної бази для цього.

ТЕРЕЩЕНКО ЮЛІЯ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЖІНОЧОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ В 1920-ТІ РР.

Ключем до вирішення жіночого питання більшовики вважали досягнення жінкою економічної рівності з чоловіком, тому першочерговим завданням державної політики зайнятості було переміщення більшості жінок працездатного віку зі сфери хатнього і дрібного індивідуального господарства в сферу суспільного виробництва. Ці ідейні засади були повною мірою втілені в трудовому законодавстві перших років радянської влади, яке надало жінкам рівні права в сфері працевлаштування і мало на меті створення передумов для гармонійного поєднання професійної діяльності та материнства.

Важкі економічні умови (масове безробіття), неготовність суспільства сприйняти новий статус жінки змусили владу вдатися до активного втручання у функціонування ринку праці з метою забезпечення інтересів жінок як найбільш вразливої категорії трудящих. Регулювання трудових відносин мало два головних завдання: 1) боротьба з жіночим безробіттям (в 1922 р. було заборонено звільняти вагітних та самотніх жінок з дітьми без дозволу інспектури праці, відсоток жінок серед звільнених не мав перевищувати їх питомої ваги серед працюючих; створювались особливі пільгові черги для самотніх жінок з дітьми, багатодітних жінок та дружин червоноармійців і т.д.); 2) масове залучення жінок в промислове виробництво (особливо у важку промисловість, найбільш розвинену в Україні).

Об'єктом державної політики регулювання зайнятості (і політики в жіночому питанні взагалі) виступали не всі жінки, а виключно жінки-пролетарки, а основною сферою реалізації цієї політики була промисловість. Створені в серпні 1924 р. Центральна та губернські комісії з вивчення жіночої праці склали по галузях промисловості та окремих підприємствах списки професій, придатних для жінок. Жінки розглядалися як резерв дешевої робочої сили для розпочатої індустріалізації. У травні 1928 р. ЦК КП(б)У прийняв постанову про розширення використання жіночої праці у важкій промисловості. У порівнянні з довоєнним періодом в 1929 р. кількість жінок в кам'яновугільній галузі зросла в 2,5 рази, в металообробній – в 6,5 разів, в машинобудівній – в 93 рази.

Програма заходів щодо розширення сфери використання жіночої праці передбачала охоплення жінок системою професійної підготовки (школи ФЗУ, технікуми, бригадне та індивідуальне учнівство). В отриманні професійної підготовки жінки користувалися певними пільгами і перевагами: в учбових закладах діяв принцип квот для дівчат(їх частка у складі учнів мала відповідати питомій вазі жінок, зайнятих в даному виробництві); регулярно проводились кампанії висування жінок на більш кваліфіковані і високооплачувані посади.

Головну роль в реалізації державної політики жіночої зайнятості грали жінвідділи, співробітники яких ініціювали заходи щодо подолання безробіття і контролювали їх виконання на місцях, брали участь в роботі бірж праці, органів соціального страхування і відділів праці, контролювали додержання принципу квот в учбових закладах і слідкували за тим, щоб робітниці навчались спеціальностям, яких в першу чергу потребувала промисловість.

Таким чином, заходи в сфері зайнятості можна охарактеризувати як позитивну дискримінацію, тобто політику найбільшого сприяння по відношенню до жінок як особливої суспільної групи. В складних умовах даного періоду, жінкам як незахищеній і дискримінованій групі було вигідне існування централізованої влади, яка мала серйозну програму їх висування і потужні важелі впливу на трудові відносини. Політика радянської влади по відношенню до жінок за своєю суттю була патерналістською. Партія сама вирішувала, що є корисним і першочерговим для жінок, і спрямовувала їх енергію відповідно до потреб соціалістичного будівництва.

ТЮХТИНА АЛЛА
БДУ

«ДРУГАЯ» ЛЮБОВЬ В ДРЕВНЕЙ ГРЕЦИИ КАК СОЦИАЛЬНО И КУЛЬТУРНО ОБУСЛОВЛЕННЫЙ ФЕНОМЕН

Сегодня исследователям хорошо известно, сколь широко были распространены в античной литературе и искусстве сюжеты, основанные на взаимной любви мужчин. Для нас важно понять природу греческой однополой любви, так как она, несомненно, играла существенную роль в древнегреческом обществе на протяжении всего его существования.

В советской науке этот вопрос по известным причинам не освещался. Среди новых работ можно назвать лишь несколько, специально затрагивающих данную проблематику. Современное восприятие однополой любви, несмотря на свободу отношений полов, остаётся в целом отрицательным, поэтому человек, узнающий о том, что греческая цивилизация воспевала любовь к юноше, и это было совершенно естественным в большинстве полисов, начинает сомневаться в состоятельности греческой культуры и её «нормальности». Античное и современное восприятие термина παιδεραστία коренным образом отличалось, т.к. отличалась сама природа явления, которое он определял.

Говоря об античной любви к мальчикам, ни в коем случае не имеются в виду дети нежного возраста: это мальчики, достигшие половой зрелости, а нередко «молодые люди» в современном понимании. Любовь же между взрослыми мужчинами не была распространена в Древней Греции.

Время возникновения рассматриваемых отношений – VIII-VI вв. до н.э., хотя, возможно, они были присущи уже ахейцам. Предполагается, что они были заимствованы с Востока, где имели ритуальный характер. Практика и этика однополых отношений связаны с формированием мужских союзов в родовом обществе, которые носили аристократический характер. Формула – καλός καγαθός находила в любви к юношам конкретное выражение и была связана с формирующимся аристократизмом, который основывался на духе героизма.

Понятие любви в Древней Греции было тесно связано с военной организацией и дружбой. На Крите, в Спарте, в Фивах активно проявляли себя традиции мужского воинского братства и обучения. Ксенофонт писал, что «нет фаланги сильнее той, которая составлена из соратников-друзей» (Киропедия, VIII, 1, 30). По словам Плутарха, именно на основе такого принципа в Фивах был сформирован особый «священный отряд», который считался непобедимым. «…Любящие, стыдясь обнаружить свою трусость, в случае опасности неизменно остаются друг подле друга» (Пелопид, XVIII).

Мужчина занимал центральное место практически во всех жизненных сферах, он разумен и добродетелен, в отличие от женщины. Мужская любовь – добродетельна и надинстинктивна (Лукиан. Две любви, 30). Мужчина естественен, женщина – нет. Она искусственно усиливает красоту, используя косметику и украшения, она ни в чём не знает меры, она непостоянна. Любовь к ней – лишь природная необходимость продолжения рода (Лукиан. Две любви, 33).

Греческое искусство зиждется на культе мужского тела, отсюда проистекает канон красоты (мужской) – «прекрасный телом и душой».

Наиболее чёткое обоснование любви (Эроса), и в частности любви к мальчикам, проливающее свет на греческую ментальность, даёт Платон в диалоге «Пир». Он уже допускает Любовь-Благо и по отношению к женщине, но в первую очередь, она – удел мужчин, т.к. помимо всего прочего является воспитанием. Любовь может передаваться от богоизбранных к их

любимым, и они уподобляются божественным (связь с Героем). У Платона, любовь к юношам – основа мироздания, на этом пути достигаются благо и бессмертие. Эта любовь – чистая, опирающаяся на этические и эстетические принципы.

Таким образом, любовь к юноше в античной Греции является сложным феноменом, обусловленным рядом социальных, культурных, религиозных факторов.

УВАРОВА ОЛЕНА
ОДМУ

РОСІЙСЬКА «ПОЛІТИКА ПОКРОВИТЕЛЬСТВА» БАЛКАНСЬКИМ НАРОДАМ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ

З другої половини XVIII ст. і до 1830 р. відбулися важливі події в історії боротьби балканських народів проти влади Туреччини. Росія в цей час грала важливу роль в міжнародних відносинах Європи під час вирішення Східного питання. Саме на цьому історичному етапі складалися основи принципів, цілей і методів російської "політики покровительства", виникли моделі вирішення балканського питання, швидко розширювалися контакти Росії з балканськими народами. З моменту, коли Росія вступила в боротьбу з Османською імперією за вихід до Чорного моря, в її політичних і військових планах балканські народи починають відігравати все більш помітну роль. Прагнення захисту південних кордонів держави, розвитку чорноморської торгівлі, необхідність вирішення питання щодо Протоків – все це змушувало російський уряд шукати підтримки у християнських народів Османської імперії.

"Покровительство" базувалося на статтях Кючук-Кайнарджийської мирної угоди 1774 р., яка надала Росії право представляти перед Портою Дунайські князівства, зафіксувала зобов'язання Порти, що на повернених їй після війни островах Архіпелагу "християнський закон не буде підданий ніякому утиску", проголосила, що "Велична Порта обіцяє твердий захист християнському закону і церквам його". "Покровительство" полягало в заснуванні російських консульств на Балканах, у праві населення зайнятих під час війни областей переселятися на російську територію, у наданні пільг грецькому судноплавству та ін. Ми розширили розуміння цього поняття, використовуючи термін "політика покровительства" і розглядаючи останню не тільки як результат зовнішньої політики Росії - захист балканських християнських народів перед урядом Османської імперії за допомогою положень в двобічних договорах (а ми б додали, що ще й шляхом переговорів з провідними європейськими країнами), а й певною мірою як наслідок внутрішньої російської політики щодо балканських переселенців - запрошення, пільги балканським жителям при переселенні на слабозаселені російські землі, сприяння їхньому всеосяжному включенню в суспільне й економічне життя. На наш погляд, це досить ємне поняття. Ми схиляємося до інтерпретації цього явища не стільки як системи, хоча воно і відрізнялося своєрідною сталістю, скільки як саме політики з її мінливим, залежним від обставин характером.

Політика Росії по відношенні до Туреччини та балканських народів носила суперечливий та непослідовний характер. Конкретні її завдання виникали, формувалися та видозмінювалися під впливом всього комплексу міжнародних стосунків в Європі, розстановки сил великих держав на Балканах та Близькому Сході, боротьби із зовнішньополітичних питань в урядових колах Петербургу, ідеологічних факторів й т.п. Царський уряд добивався покращення суспільно-політичного стану окремих балканських народів (греків, сербів, молдаван та валахів) вимогами надання їм прав на широку внутрішню автономію під верховною владою султана. І незважаючи на те, якою б суб'єктивно корисливою не була зовнішня політика Росії, об'єктивно вона мала на той час прогресивний, позитивний вплив на історичний розвиток балканських народів.

УМАНЕЦЬ ОЛЕНА
ХДАК

ДО ІСТОРІЇ ЗАСНУВАННЯ МУЗЕЇВ ІМПЕРАТОРСЬКОГО ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Друга половина XIX ст. для всіх російських губерній стала періодом розквіту музейного будівництва, не виключенням була і Україна. Більшість провінційних музеїв були створені закладами, діяльність яких охоплювала історичне, економічне, геологічне дослідження губернії: статистичними комітетами, губернськими архівними комісіями, губернськими та повітовими земствами. В п'ятьох земських українських губерніях – Херсонській, Катеринославській, Таврійській, Полтавській та Чернігівській силами земств та місцевої громадськості були засновані губернські природничо-історичні музеї, музеї губернських архівних комісій. В Харківській губернії подібних музеїв створено не було. Виникає закономірне питання, чому цього не сталося, тим більше, що Харків вже на той час був,

по-перше, університетським містом і, по-друге, значно більшим за кількістю населення за інші губернські міста, отже потребував музейного осередку?

Відповідь можна знайти в самому запитанні. В Харкові в 1804 р. був заснований університет, при якому спочатку в якості допоміжних учбових установ, а згодом як самостійні заклади, було засновано декілька музейних установ. Д. І. Багалій в «Історії міста Харкова за 250 років ...» описує шість університетських музеїв, включаючи до них ще й нумізматичний кабінет. Однак, якщо звернутися до звітів про діяльність Імператорського Харківського університету, то з впевненістю можна сказати, що університетських музеїв було вдвічі більше. Кожний з чотирьох факультетів університету мав свої музеї чи кабінети, в яких зберігались музейні зібрання. Фізико-математичний факультет мав чотири музеї: геологічний, мінералогічний, зоологічний, заснований під назвою натурального кабінету, та зоотомічний музей, який в 1863 р. був відокремлений від зоологічного. До складу медичного факультету входили музеї фізіологічної анатомії, патологічної анатомії, музей кафедри (згодом інституту) судової медицини та студентський музей при кафедрі патологічної анатомії. Музей красних мистецтв та старожитностей знаходився під порядкуванням історико-філологічного факультету. Окремий музей мав юридичний факультет. До університетських музеїв ми також маємо право віднести етнографічний музей, створений при Харківському історико-філологічному товаристві, оскільки саме товариство було засновано при університеті.

Університетські музеї в своїй більшості були учбовими і їх експонати зазвичай використовувались під час лекцій та практичних занять. Слід зазначити, що приналежність музею до того чи іншого факультету не забороняла викладачам та студентам інших факультетів користуватися їх колекціями. Наприклад, експонати музею судової медицини використовували під час занять лектори медичного та юридичного факультетів, а в зоологічному музеї займались практичною роботою студенти фізико-математичного та медичного факультетів. Хоча музеї і були учбовими, вони вирішували різні господарські питання, з якими до них зверталось населення. Геологічний музей, наприклад, проводив дослідження по вияву покладів корисних копалин та ґрунтових вод. Частина університетських музеїв відвідувалась населенням. Так, відкритими для відвідувачів були зоологічний, зоотомічний, етнографічний музеї та музей красних мистецтв та старожитностей. Музеї медичного факультету були суто учбовими, проте періодичні медичні виставки як в Харкові, так і інших містах Російської імперії давали змогу демонструвати їх музейні колекції для публіки. Таким чином, Харківським університетом була створена низка музеїв, як учбо-

вих, так і публічних, які з успіхом змогли замінити відсутність єдиного губернського музею.

УС НАТАЛЬЯ
ХНУ им. В.Н. Каразина

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЭКСТРЕМИЗМ В ИТАЛИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА: КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ ДВУХ ТАКТИК

Политический терроризм – взрывы бомб в общественных местах, диверсии на железных дорогах, похищения и убийства политических деятелей и государственных служащих - стал во второй половине 1970-х годов таким же привычным явлением в жизни итальянского общества, как перманентная нестабильность правительства, мафия, проблемы Юга и эмигрантов. Эти террористические акции не случайные явления, а планомерная деятельность существующих в подполье и активно действующих экстремистских организаций.

Послевоенный терроризм в Италии являлся одной из форм скрытой гражданской войны между наследниками взглядов Муссолини и их идейными противниками. Почти до конца 1960-х годов слово «терроризм» означало «опасность справа». Но в начале 1970-х годов, с появлением левых экстремистских группировок, терроризм разделился на «правый» и «левый».

Итальянский неофашизм проявляет себя в двух внешне противоположных аспектах. С одной стороны, это обычная демагогия и попытка протащить покрывшиеся пылью времени идеи. С другой – создание боевых групп, главное оружие которых – бомбы. В печати того времени есть сообщения о том, что правые экстремистские силы создали полувоенные лагеря в предгорьях Апеннин, там проводятся занятия по организации террористических актов, читается курс по тактике ведения боевых действий, ведутся занятия по стрельбе, формируются штурмовые группы.

Тактика правых сил состоит в том, чтобы путем насилия и террора создать в стране обстановку неуверенности, спровоцировать серьезные беспорядки и тем самым предоставить армии предлог для вмешательства, ликвидировать республиканский строй и установить «сильную власть».

Появление левого экстремизма как заметного фактора политической жизни в Италии было связано с подъемом студенческого движения 1967-1968 гг. В дальнейшем его база, в отличие от других стран, видоизменилась и несколько расширилась. При этом «молодежный» характер левого движения сохранился.

В 1977-78 - обсуждается вопрос о переходе от "демонстрационных действий" к "постоянным акциям" и "расширению круга целей". С этого момента террористы переходят к прямым постоянным атакам на представителей государственной власти. Всего за период с 1971 по 1980 в Италии террористами убито 15 прокуроров и судей. 16 марта 1978 следует знаменитое похищение Альдо Моро. Похитив Моро, Красные Бригады пытались вынудить правительство пойти на переговоры и признать таким образом "Бригады" полноценным политическим оппонентом.

Террор последнего периода деятельности БР не носит массового характера. Операции тщательно планируются, покушения предпринимаются против конкретных лиц. Оставшиеся на свободе террористы разрабатывают "новую стратегию", в соответствии с которой террор направлен против известных общественных деятелей, покушениям подвергаются экономисты, разрабатывающие программы реконструкции экономики.

Таким образом, все кровавые провокации 1960-1970-х годов полностью вписываются в один общий и далекоидущий план (хотя отдельные его элементы могут быть охарактеризованы с меньшей точностью), постоянной кровавой характеристикой которого является четкое чередование терактов против заранее намеченных личностей («красный» экстремизм) и массовых убийств без разбора (неофашисты). При этом неизменно общим для обоих является двоякая направленность всех провокаций: одна – на публику, в среде которой стимулируются, таким образом, настроения всеобщего смятения. И другая – нацеленная в самое сердце государственных институтов. Общий же знаменатель всех провокаций – дестабилизация, а вернее стабилизация существующей системы в реакционном ключе.

УСТИМЕНКО ОЛЕКСАНДР
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

НЕЗРЯЧІ В ХАРКІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Дана робота присвячена вивченню соціального становища незрячих в Харківській губернії наприкінці XIX – на поч.. XX ст., а саме – їх сімейного стану, засобів для існування та ін.

За даними перепису 1886 р. в Харківській губернії нараховувалось 3,8 тис. незрячих, з них чоловіків 2,3 тис. і 1,5 тис. жінок. Серед усіх незрячих губернії дітей шкільного віку нараховувалось 135 чол. При проведенні цього перепису був прийнятий план і система за якими була розроблена статистика незрячих в Російській імперії та кожній губернії окремо (дослідження і базується на цьому переписі в Харківській губернії). Слід зазначити, що дані перепису 1886 р. та інші джерела по темі стосуються переважно незрячих православного віросповідання, але оскільки православні (в тому числі і незрячі) в досліджуваний період становили абсолютну більшість населення Харківської губернії, отримані висновки можна поширити на всю генеральну сукупність – тобто на всіх незрячих губернії.

Вивчення сімейного стану незрячих показало, що незрячі жінки та чоловіки знаходились у нерівному становищі. Так, співставляючи час втрати зору із сімейним станом незрячих жінок, робиться висновок, що сліпонароджена, і та, що втратила зір до 20 років у рідких випадках виходять заміж, а якщо і виходять, то за сліпого, а більшість замужніх і вдів втратили зір уже заміжні. Це явище зрозуміло, бо через шлюб селянське господарство отримувало робітницю, а незряча в переважній більшості випадків не могла бути повноцінним робітником. Зовсім в іншому положенні знаходиться незрячій чоловік. Він намагається одружитись переважно на зрячій, щоб мати за собою догляд, а інколи в обличчі жінки придбати собі провідника, з яким його будуть пов'язувати спільні інтереси.

Важливим є питання про засоби до існування незрячих. Значна частина незрячих мала свої засоби існування: земельний наділ з будинком, квартиру (якщо в місті), тощо. Чисельну групу становили незрячі, які утримуються на кошти рідних. Зовсім невелику групу становили сліпі, які отримували засоби до існування з державної скарбниці у вигляді пенсій та допомоги, або проживали у богадільнях, чи отримували допомогу від приватних осіб. Отже, так само як і зараз, 100 років тому засоби до існування незрячі переважно мусили знаходити самі.

Що стосується трудової зайнятості незрячих, то велике значення мав час втрати зору конкретної незрячої людини. Ті, що втратили зір у зрілому переважно продовжували працювати у тій же галузі, де вони працювали до настання сліпоти. Сліпонароджені і осліплі у ранньому віці в абсолютній більшості реєструвались як непрацюючі чи жебраки. У всякому разі, частка працюючих незрячих була значною а, спектр їх професійної діяльності складає цікаву картину прагнення незрячих до праці.

Як і слід очікувати, заняття чоловіків більш різноманітні, ніж жінок. Так, перше місце по роду занять серед чоловіків займає «господарство» далі – виготовлення мотузок та рогожі, також займалися музикою, читанням та співом у церквах, плетінням корзин, теслярським, столярним ремесло, млинарством, щітковим ремеслом, ткацтвом, розповсюдженням газет, звонарством, шевцюванням, слюсарним ремеслом, вичиненням шкір та ін. Заняття серед жінок менш різноманітні: вони займалися домашнім господарством, рукоділлям, служили у прислугах, займалися музикою та співали у церквах.

Жебракування серед незрячих було надзвичайно розповсюдженою формою добування собі засобів до життя. Збирання милостині становило своєрідний привілей сліпоти. Цим займалися не тільки сліпі, які не мали майна а й ті, які, навіть по селянським міркам, вважалися заможними. Кадри сліпців-жебраків поповнювалися переважно сліпонародженими або тими, хто втратив зір у ранньому віці, адже осліплі у ранньому віці залучалися до жебрацтва оскільки ще не мали ніяких професійних навичок. Отже, для деяких сліпців жебрацтво не було суворою необхідність, а скоріше вигідним промислом, яким вони могли займатися навіть при наявності інших засобів до існування.
Таким чином, в другій половині XIX ст. в Харківській губернії було майже 4 тис. незрячих. Вибиті із нормального життєвого рівня через невігластво, відсутність медичної допомоги, вони жевріли жалюгідним, тяжким життям. Більшість незрячих мали низький матеріальний статок. На них дивились як на зайвий рот – безкорисні істоти. Ситуація дещо покращуться з 1887 р., коли в Харкові було відкрито спеціальне училище для незрячих дітей.

ФАЛИ МІРА
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ЖИТТЯ УКРАЇНКИ У XIX СТ.

Наприкінці XVIII ст. Україна була розподілена між двома імперіями – Австрійською та Російською. Втрата державою автономії відбилася на політичному, економічному та соціальному житті українців. Зміни торкнулися й жінок.

Становище українки характеризувалося порівняною демократичністю її статусу в сім'ї та громаді і мало наступні етнічні особливості.

Період від народження до одруження позначався перебуванням під опікою батьків, вихованням та підготовкою до самостійного активного життя. Змалку дівчинку привчали до хатньої жіночої роботи. Так, семирічна дівчинка вже була нянькою меншим братам і сестрам, її також навчали прясти, шити, варити їжу, місити тісто в діжі, випікати хліб тощо.

Розвиток землеробства та почитання землі як матері-годувальниці стали приводом для зростання поваги до жінки. Навіть в уставі парубочої громади йшлося про ставлення до жінок та дівчат: "Господиню на вечорницях поважати і шанувати як матір, з дівчатами обходитися з повагою; не забувати, братця, що чесна дівчина – то є краса і честь всього села".

Дівчина, як правило, виходила заміж у 16-20 років. Кохання було основою більшості шлюбів українців, але були й винятки. Дійсним визнавався релігійний шлюб, чоловік проголошувався господарем жінки, яка повинна була підкорятися йому.

Традиційно найщасливішою порою для одруження вважали м'ясниці (січень – лютий), бо ще достатній запас харчів до весілля, а також за зиму, коли селяни відпочивають від польових робіт, молода жінка може краще адаптуватися в сім'ї чоловіка.

У XIX ст. українські сім'ї мали багато дітей.

На жінку було покладено насамперед хатній побут усієї родини. Її господарювання передбачало:

- виховання дітей;
- приготування їжі, випікання хліба, переробку молочних продуктів, приготування круп, заготівлю на зиму продуктів харчування;
- дотримання норм гігієни особистої, а також чистоти в приміщенні і його прикрашання;
- прання білизни, рушників, одягу;
- виготовлення одягу;
- багато іншої повсякденної праці.

До кола жіночих обов'язків належав також догляд за домашніми тваринами, городництво. За відсутності чоловіка, його хвороби жінки виконували й суто чоловічу роботу: запрягали коней і перевозили вантаж, рубали дрова, косили сіно, жали тощо.

Окрім буденої виснажливої праці, жінка-селянка мала й дозвілля. У XIX ст. центрами зустрічей, спілкування, розваг були церква, шинок, ярмарки, храмові свята та всі інші святкові дні церковного і народного календаря, яких на рік випадало до 150!

Однак соціальне положення жінки було не таким вже й радісним. Так, жінки, активно втягуючись у трудову діяльність, постійно наштовхувались на кабальні статті, які затверджували повну залежність їх від чоловіків при пересуванні, наймі на роботу, отриманні паспорта.

Матеріальне становище жінки було також пригніченим. Наприклад, дружина наслідувала після чоловіка одну сьому частину нерухомого й четверту частину рухомого майна.

"Політичний статус" жінки передбачав віднесення її до категорії неправоздатних громадян, які не мали пасивного виборчого права й були позбавлені можливості приймати участь в державному управлінні та самоуправлінні.

В суспільному та науковому середовищі України у XIX ст. були поширені ідеї про природну неповноцінність жінки.

Отже, низький соціальний, економічний та правовий статус жінок, обмеженість права на освіту, неможливість приймання участі в творчій суспільній

діяльності стали важливим підґрунтям виникнення жіночого руху в Україні у XIX ст.

ФАЛЬКО СЕРГІЙ
Академія внутрішніх військ МВС України

ПРОТИВОСТОЯНИЕ СПЕЦСЛУЖБ РОССИИ И ЯПОНИИ НАКАНУНЕ И ВО ВРЕМЯ ВОЙНЫ 1904-1905ГГ.

Исследование организации и функционирования специальных служб на рубеже новой и новейшей истории относится к наиболее актуальным проблемам современности. Необходимо отметить изменение в настоящее время характера вооружённых противостояний в целом. Всё большую роль в наше время приобретают решения политических проблем вооруженным путём с использованием специальных служб. В свете этих событий история спецслужб вызывает всё больший интерес в обществе.

Русско-японская война 1904-1905 гг. вошла в историю как одно из первых крупномасштабных столкновений великой континентальной евроазиатской империи и небольшого, быстро прогрессировавшего островного государства, претендовавшего на лидирующую роль в Восточной Азии. Это был один из первых конфликтов, где спецслужбы и милитаризация общества сыграли важное значение.

Данное сообщение посвящено борьбе спецслужб России и Японии в период подготовки и в ходе войны с Японией. Хронологические рамки исследуемого периода – 1895-1905 гг.

В данном сообщении будут рассмотрены следующие вопросы:

- организация общества и вооружённых сил противников;
- деятельность разведслужб противников накануне войны;
- история структурной эволюции российских и японских спецслужб и их влияние на события 1895-1905гг.
- русско-японская война 1904-1905 гг. и участие в ней разведывательных структур противников.
- контрразведка и события на Дальнем Востоке;
- МИД противников и его участие в операциях спецслужб;
- разведывательные органы в структуре высшего военного управления Российской и Японской империй начала XX века;
- анализ информационной войны в 1904-1905 годах!
- роль спецслужб в государственных системах России и Японии

Освящение вышеназванных вопросов способствует более объективному объяснению поражения России в этой войне.

ФИЛИППЕНКО Л.
ХНУ им. В.Н. Каразина

«ЖЕНСКИЙ ВОПРОС» В ТВОРЧЕСТВЕ Н.С. ЛЕСКОВА

Шестидесятые годы XIX века вошли в историю России как переломные. Вступление России на путь капиталистического развития обострил множество проблем, волновавших в этот период русское общество. Не последнее место в ряду этих проблем занимал, так называемый, «женский вопрос»,- место и роль женщины в семье и обществе.

Этот вопрос вызвал острую полемику, что нашло свое отражение в художественной и научной литературе, публицистике, частной переписке и дневниках.

Общество разделилось на два лагеря, выражавших полярные взгляды в отношении женской эмансипации,- консервативный лагерь, отстаивающий ценности патриархального уклада жизни, и либерально-демократический, выступающий за необходимость перемен. Однако, и тот и другой лагерь не были однородными. В каждом из них были как радикально настроенные представители, так и выражающие умеренные взгляды, мыслящие трезво, пытавшиеся найти компромиссные решения.

Таким был и известный русский писатель Николай Семенович Лесков. Его творчество представляет значительный интерес, т. к. он был достаточно популярным писателем и оказывал влияние на формирование взглядов значительной части интеллигенции своего времени.

В советское время творчество Н.С.Лескова оценивалось не всегда объективно, отмечались попытки отнести его к писателям консервативного толка. При этом использовалась аргументация критиков дореволюционного периода, в том числе и современников писателя, которые представляли партию «нетерпеливцев». Лесков не только в своих художественных произведениях, но и в публицистических очерках совершенно определенно объяснял собственную политическую позицию – необходимость «…бороться и с легкомысленными порывами» и с « ретроградной, старческой, крепостнической партией.»

Созданные им женские образы несут в своей основе идею доброты, духовности. Причем независимо от того является ли женщина представи-

тельницей старого уклада жизни либо эмансипированной женщиной, по сути, они очень схожи, в своем стремлении творить добро.

Лесков хотел видеть женщину «долга и обязанностей», а не «фраз и рассуждений». Он утверждал, что истинную, разумную эмансипацию следует отличать от той анархичной свободы, которую обыватели путают с эмансипацией. « Мы говорим не о забвении обязанностей, удальстве и возможности во имя принципа эмансипации бросить мужа и даже детей, а об эмансипации образования и труда на пользу семьи и общества».В деле эмансипации, считает Лесков, есть « золотая середина». Ее держатся женщины, желающие знаний, « которые не пренебрегают никакими настоящими достоинствами своего пола».

К сожалению, восприятие « женского вопроса» через призму крайностей дошло и до нашего времени. Возможно, поэтому творчеству Лескова многие склонны приписывать качественные характеристики, которые возникли в эпоху острой полемики конца XIX в.

ФОМИНА АЛЬБИНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ОРГАНИЗАЦИЯ ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ В ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ: МИФЫ И РЕАЛЬНОСТЬ

Партизанскому движению в СССР и Украине было посвящено более 2000 публикаций. Только в 1944-1974 годах вышли в свет 274 наименования мемуаров, сборников документов, изданий массовой и научно-популярной литературы на эту тему. Но состояние исторической науки того времени исключало непредвзятое изучение проблемы партизанской борьбы. Внимание исследователей преимущественно сосредотачивалось на постоянном подчёркивании руководящей роли коммунистической партии в организации действий, на мифологизации борьбы во вражеском тылу.

С началом Великой Отечественной войны работа по набору людей в партизанские отряды в Харьковской области была возложена на второго секретаря обкома И.И. Профатилова и секретаря по кадрам Г.Г. Петрова. Организация партизанского движения в Харьковской области с первых дней была сопряжена с многочисленными трудностями. Ситуация по набору людей на местах довольно часто оказывалась весьма противоречивой. Нередко люди отказывались идти в отряд, мотивируя свой отказ различными причинами.

Уже на первом этапе войны перед многими отрядами возникла вполне реальная угроза голода. Руководство некоторых партизанских отрядов признавалось, что вследствие ошибок, допущенных при организации движения, нередко продукты питания приходилось изымать у населения оккупированных районов Харьковской области. Отсутствие планового снаряжения и неполучение нарядов на продовольствие и вооружение ставило сформировавшиеся отряды в весьма затруднительное положение. Об этом сообщал в апреле 1942 г. секретарь по кадрам Петров.

Однако официальная историография заявляла о достаточном уровне вооружения партизан. Таким образом вокруг этой проблемы на протяжении десятилетий формировался ряд мифов, призванных скрыть ошибки правящей партии, повлекшие за собой гибель большинства отрядов ещё в первую военную зиму. Отчёты командно-комиссарского состава партизанских отрядов, отражающие реальную обстановку в районах области, иногда просто «исчезали» из райкомов партии, что позволяло беспрепятственно подчёркивать и возвеличивать роль коммунистической партии в организации партизанского движения.

ХАРИТОНОВА НІНА
Донецька філія українського державного університету економіки і фінансів

ГОЛОД – ГЕНОЦИД 1933 РОКУ В УКРАЇНІ

Голодомор 1932 – 1933 років – велетенська катастрофа українського народу, інспірована вищим керівництвом СРСР. Упродовж понад півстоліття ця тема була найбільш забороненою сторінкою радянської історії. Замовчування голоду як явища, табу на будь – яку інформацію про нього були складовою офіційної політики правлячої партії…

Минув час…Усе ніби увійшло у своє закономірно природне русло, і ми знов повертаємося до керма, що веде нас у майбутнє. Але для очевидців голоду той жах закарбувався у пам’яті на все життя. Трагедія забрала не лише рідних, друзів чи знайомих, а й частину їх самих.

Зі спогадів Варвари Спиридонівни Снігур, жительки міста Жмеринка, яка народилася у 1919р.: «То дуже страшні роки! В нашому селі половина хат опустіли, а люди – валялися під тинами, як собаки дохлі. Пухли і старі, і малі. Всі шукали їжі! Отак іде людина, дивишся, а вона вже лежить посеред дороги мертва. Був у нас спеціальній чоловік, який возив усіх померлих на возику на цвинтар. Тих людей, які ще не віддали душу Богові, а лише опухлі лежали в гарячці і без тями, також зволікав і скидав в одну яму з померлими…». І ці спогади не

єдині, і приклад, нажаль, не останній! За підрахунками П. Василевського, кількість жертв становила 7 125 850 душ…. І це тільки по Україні. А в інших районах СРСР оцінка жертв голоду не перевищувала 1 – 2 мільйонів чоловік.

Голодомор справді був геноцидом селянства в Україні. Тобто це був геноцид українців як нації. Він не випливав з офіційної національної політики ВКП(б), а точніше, з політики сталінського режиму, який підім'яв під себе не тільки суспільство , а й правлячу партію. Та він об'єктивно випливав з масового терору за соціальними і національними ознаками.

Радянська влада дала Україні визнану міжнародним співтовариством державність, перетворила її в індустріально і культурно розвинену республіку, зібрала під управлінням Києва всі етнічні землі українського народу. У світлі цих безспірних здобутків звинувачення ВКП(б) у геноциді українського народу виглядали непереконливо. Хлібозаготівлі – ось причина, яка лежала на поверхні. Відібрали хліб – стався голод. Зв'язок між цими явищами безспірний.

Голод у багатьох регіонах СРСР був наслідком помилкової спроби, а голодомор в Україні – результатом намагань Кремля вийти з катастрофічної ситуації в найбільш небезпечних для нього національних регіонах шляхом застосування превентивних репресій (терору голодом).

«Візитною карткою» голодомору є натуральні штрафи. Натуральні штрафи – це конфіскація незернового продовольства у боржників із хлібозаготівель. Конфісковане продовольство не йшло в залік боргу, а було каральним засобом. Заготівельники були переконані, що десь в ярмах або в «озадках» (соломі й полові) зерно у колгоспників є. Щоб змусити їх розраховуватися з державою, вони вдавалися до натуральних штрафів.

Коли селян позбавляли хліба, від голоду гинули власники слабких господарств. У добре поставлених садибах люди виживали за рахунок незернового продовольства, яким запасалися до нового врожаю. Якщо це продовольство конфіскувалося за борги, гинули й вони.

Продиктована Молотовим постанова ЦК КП(б)У про заходи щодо посилення хлібозаготівель від 18 листопада 1932 р. мала пункт, який став запальною свічкою голодомору: «В отдельных районах (по постановлению облисполкома) штраф может быть установлен картофелем в размере годичного плана данного хазяйства по картофелю. В исключительных случаях по специальному постановлению облисполкома размер штрафа может быть удвоен».

Треба одразу підкреслити: в компартійно – радянських постановах про натуральне штрафування названі тільки м'ясо, сало і картопля. В них не згадувалося про крупи, буряки, квасолю, цибулю, гарбузи, фруктову сушню та інші продукти тривалого зберігання…

Слід розуміти, що голодомор – це не будови першої п'ятирічки. Організовуючи його, держава не галасувала в газетах, все робилося тишком – нишком.

Коли здійснювалися різні заходи в регіонах, охоплених голодом, сам факт визнання його вилучався з цілком таємної документації вищих компартійних органів в «особые папки».

Ось таке життя! Є в ньому і білі смуги, і чорні. Але,безперечно, голодомор 1932 – 1933 років – найчорніша смуга в історії України. Це була справжня війна з усім українським народом; безкровна війна, що забрала мільйони невинних душ. Антинаціональна спрямованість дає змогу назвати його «геноцидом», який є цілком адекватним для визначення характеру голоду 1932 – 1933 років в Україні.

ХАРЛАМОВ МИХАЙЛО
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПРОФЕСІЙНИХ ШКІЛ В УСРР У 1921-1929 РР.

Питання розвитку сільськогосподарських професійних шкіл в УСРР у 1921-1929 рр. є недостатньо висвітленим у сучасній науковій літературі, проблеми діяльності цих шкіл в радянській історіографії розглядалися поверхнево, оскільки на перший план виходили аспекти, пов'язані з промисловістю та промисловою освітою. З огляду на важке становище сучасної сільськогосподарчої професійно-технічної освіти країни ми вважаємо, що дослідження досвіду діяльності професійних шкіл сільськогосподарського спрямування України 20-х рр. XX сторіччя буде корисним для покращення роботи в цій освітній галузі, допоможе віднайти нові шляхи та перспективи розвитку для сучасної української освітньої системи.

Згідно «Тимчасового положення про професійно-технічні школи», від 16 червня 1922 року прийнятого Наркомосом УССР професійні школи, в тому числі і сільськогосподарські повинні були приймати усих підлітків від 15 до 17 років не дивлячись на їх освітній рівень. Це призводило до того, що молодь країни могла отримувати подальшу освіту, мати можливість вступати до вищого навчального закладу, навіть якщо не вчилася у базовій семирічній трудовій школі. Такі заходи мали також і негативні наслідки, оскільки часто учні сільськогосподарських професійних шкіл не мали базових знань, не могли ефективно навчатися у професійній школі, були лише «фіктивними» учнями.

До сільськогосподарських шкіл приймалися лише ті підлітки, котрі працювали у сільському господарстві. В Україні існувало два типи професійних шкіл сільськогосподарського профілю: професійні школи «нормального» типу й професійні школи «інтегрального» типу. В основу такого поділу було покладено

специфічні риси в організації навчально - виховного процесу в цих закладах. Вони зумовлювалися специфікою сільськогосподарського виробництва і різною цільовою установкою школи: професійним навчанням молоді чи підготовкою культурного селянина.

Слід відмітити, що вступ до професійної школи відбувався за класовим принципом, тобто перевага при вступі надавалася вихідцям з пролетарських та незаможних верств населення. Це призводило до зниження освітнього рівня сільськогосподарських шкіл, оскільки дітей з гарними знаннями, але з неблагонадійними анкетними даними до шкіл не приймали. За цим слідкувала комісія з представників комітету з незаможних селян, губернського відділу професійної освіти, комсомолу та члена шкільної ради.

Згідно «Кодексу законів про народну освіту УСРР» соціальне виховання дітей та навчання у професійних школах та на курсах до 17- річного віку включно оголошувалося загальним, обов'язковим та безкоштовним. Однак, нажаль, безкоштовність професійної освіти залишилася на бумазі. Як відзначає дослідник С. Сірополко, статистичні дані на 1928 р. свідчать про те, що плата за навчання була у 79 % шкіл.

Розвиток сільськогосподарських професійних шкіл в УСРР у 1921-1929 рр. мав багато складнощів та проблем, гостро не вистачало кваліфікованих викладачів, навчальної та методичної літератури, приміщень, інструментів та приладів тощо. Підтвердженням цьому слугує циркуляр Головного комітету з професійної та спеціально-наукової освіти (Головпрофос) від 8 березня 1922 року, в якому зазначалося, що при ускладненні у підборі викладачів сільськогосподарських шкіл, можна допускати до викладацької діяльності осіб, що закінчили сільськогосподарські технікуми та інститути. Проблеми становлення та діяльності сільськогосподарських професійних шкіл в УСРР у 1921-1929 рр. мають актуальний характер та потребують подальшого вивчення.

ХАРЧЕНКО АРТЕМ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ ШЛЮБІВ КУПЕЦТВА ХАРКОВА У XIX СТ.

Сучасним дослідженням соціальної історії властива увага до еволюції шлюбних особливостей населення в цілому, та окремих соціальних груп.

Більшість харківських купців у зазначений період були одружені. Більше 70% купців у XIXстолітті перебували у шлюбі. Так, у 1848 р. З 76 купецьких родин, які досліджувались, одруженими були 63 голови родин. Відсоток неодружених серед купців Харкова був досить незначним, але

протягом століття він зріс з 1 до 10%. Така картина сімейного становища купецтва Харкова була подібна купецтву інших регіонів Російської імперії.

У 1830 р. в імперії було встановлено шлюбний віковий поріг, який складав 18 років для чоловіків та 16- для жінок. У переважній більшості шлюбів цей поріг витримувався, але були й виключення. Так, у 1850 р. купчиха О. Плетньова взяла шлюб і народила дитину коли їй було 12 років. Значна частина чоловіків одружувались у достатньо зрілому віці. Відсоток шлюбів, в яких чоловіку було більше 30 років становив до 40%. Так, на 1870 р. зі 159 шлюбів у 65- з них вік чоловіка перевищував 30 років. Втім, протягом століття спостерігалась тенденція до зменшення шлюбного віку чоловіків. Так, у 1873 р. з 55 шлюбів у 26 чоловіку було за 30 років, у інших- вік чоловіків був від 25 до 30 років. Протягом століття збільшилась кількість шлюбів, які укладали чоловіки у віці до 20 років (з 0,5 до 14%). Жінки у купецькому середовищі Харкова найчастіше брали шлюб у віці до 20 років. На кінець століття у двох третинах шлюбів вік жінки дорівнював 20-30 років. Рідко зустрічалися випадки замужества після 30 років. Майже не булло жінок, які виходили заміж після 40 років.

В цілому, шлюбний вік купецтва Харкова збігався з подібними показниками купецтва Центральної Росії. Розбіжності між ними спостерігалися в останній третині століття. У купецтва Харкова в цей час підвищується шлюбний вік жінок та знижується шлюбний вік чоловіків.

У більшості родин чоловік переважав дружину у віці. Родини з віковою перевагою жінки зустрічалися здебільшого в другій половині століття. У подружжі найбільш поширеною була різниця у віці у п'ять та більше років. Так, у 1829 р. серед 110 шлюбів купців тільки у 31 з них вікова різниця становила менше 5 років. Нерідко зустрічалась різниця у 20 та більше років. Так, у 66- річного купця Т. Савченкова була 38- річна дружина.

Повторні шлюби нечасто зустрічались в середовищі купецтва Харкова. У 1829 р. знаходимо тільки два таких випадки. У другій половині століття повторних шлюбів стає більше, але це стосувалося переважно чоловіків. Так, у гільдійському списку 1882 р. зустрічаємо 8 повторних шлюбів чоловіків й тільки один у жінки. Майже не було випадків третього шлюбу. Тільки у 1893 р. зустрічаємо купчиху С. Заблудіну, яка була у третьому шлюбі. Отже повторний шлюб не був характерним для купецтва Харкова, в той час як в середовищі купецтва Томська чи Барнаула повторні шлюби складали до 20%.

В цілому, шлюбна поведінка купецтва Харкова у XIX столітті відзначалась традиційністю. Тенденції до змін в ній були складовими того процесу, який в літературі дістав назву модернізації родини, й який позначився в останній третині століття.

ХОМЕНКО НАТАЛІЯ
Інститут історії України НАН України

ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД СТУДЕНТІВ УРСР 1950–1960-Х РР.

Дослідженню життя та діяльності студентської молоді присвячена значна кількість літератури, однак не достатньо вивченим залишається такий бік повсякденного студентського життя 1950–1960-х рр., як зовнішній вигляд. Дана розвідка сприятиме кращому розумінню внутрішнього світу, культурного та матеріального рівня розвитку не тільки студентства, а й загалом всього радянського суспільства того періоду.

Як і більшість радянських громадян 1950-1960-х рр. студенти одягалися скромно, переважна частина вдягалася дуже погано. Перша половина 1950-х рр. характеризувалася тим, що більшість студентів переймалися не естетикою одягу, а його наявністю. Деякі першокурсники початку 1950-х рр. доношували шкільну форму. У особливо тяжкому становищі перебували студенти, які приїжджали на навчання із периферії. У декого не було навіть необхідних теплих речей, дехто відвідував заняття у простій сільській куфайці. В основному студенти купували уцінений одяг у комісійних магазинах, перешивали старий, але була і невелика група забезпечених студентів, які могли собі дозволити новий дорогий одяг.

У дівчат до повсякденного одягу входило ситцеве плаття або спідниця, блуза та жакет. У юнаків – брюки, сорочки, піджак або так звана „бобочка” – комбінована сорочка – куртка на блискавці під пояс. Комір викладали на верх жакета. З кінця 1950-х рр. з'являються деякі відмінності в одязі і вже до кінця 1960-х рр. років надзвичайно модними стають піджаки та брюки різних кольорів, а також брюки „дудочки”. На зміну двобортним приходять однобортні жакети з широкими плечами. Зачіски „полька”, „напівбокс”, а також „бокс”, витісняються „коком”.

У 1940-х рр. у радянському суспільстві з’являються перші стиляги. Серед студентської молоді ця група була не численна. В основному стиляжництвом захоплювалися студенти, які мали значну фінансову підтримку батьків. Стиляги зазнавали постійної критики з боку комсомольських та партійних органів, їх визначали як певну соціальну аномалію, прирівнювали до хуліганів.

Стиляги повторювали західну культуру: незвично одягалися, танцювали, слухали джаз. Стиляжництво сприймалося владою як проникнення американської культури, яке могло підірвати радянські моральні устої, але

цей феномен мав характер своєрідного протесту молоді сірій буденності, усталеним радянським канонам та нормам поняття моди, моралі, естетичним та музичним смакам, які відбирали в молоді право на самовираження.

За стиляжництво передбачався цілий спектр покарань та переслідувань, використовувалася посилена ідеологічна пропаганда, яка мала запобігти впливу західної моди.

Отже, відмінності в одязі студентів були не значні. Зовнішній вигляд переважної більшості студентства був однорідний, недорогий та скромний і в основному залежав від матеріального статку. Студенти-стиляги, наслідуючи західну культуру, за допомогою одягу прагнули самовиразитися, немов би протиставляючи себе існуючій системі пов’язаною із уніфікацією одягу та стилю.

ЦИОЗДА АННА
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ПОЛЯКИ У КАТОЛИЦЬКІЙ ГРОМАДІ ХАРКОВА В XIX СТОЛІТТІ

Історія польської діаспори як складової частини римо-католицької громади Харкова та вплив поляків на розвиток структур парафії в XIX столітті, недостатньо досліджені в науковій літературі.

З кінця XVII століття утворюється і формується згуртована польська громада Харківщини. Зусиллями спільноти починається проведення католицьких богослужінь, які відбувались в будинках різних старанних парафіян. Існування активної польської діаспори підтверджується утворенням 2 липня 1829 р. церковної ради, до якої увійшли активні парафіяни і представники Польського дому (таку назву отримала діаспора): професор Криницький, майори Прелать та Донейкович, поліцмейстер Слонгевський, ротмістр Плехнєвіч та ін. У цей час польська діаспора активізується для вирішення проблем та потреб римо-католицької церкви, й як наслідок були висунуті вимоги до Могілевського архієпископа про надання священика. Першочерговою задачею католицької парафії був пошук окремого будинку для проведення постійних богослужінь.

Заснування першого римо-католицького храму, перебудованого за проектом інженера Верецинського в 1832 році, стало важливою подією, яка пожвавила громадське життя Харкова. У зв’язку з будівництвом богадільні і плебанії, участь меценатів стає активнішою. Яскравим прикладом цього була різноманітна допомога польського аматорського театру у вигляді благодійних концертів і внесків. Результатом цієї дія-

льності польської діаспори була розбудова і створення певної інфраструктури церкви.

У другій половині 1880-х років XIX ст. старий храм став непридатним для використання, оскільки не міг вмістити усіх парафіян, і тому у 1886 відбулось закладання фундаменту першого римо-католицького костьолу в готичному стилі на Харківщині. Вагомий внесок в піднесення костьолу зробив архітектор Б. Г. Міхайловський, який розробив проект будівництва храма та керував будівництвом. Всесвітньовідомий живописець Г. Семирадський подарував ікону, спеціально виконану для харківського костьолу. У цей час була заснована Попечительська рада, яка взяла на себе обов'язок турбуватись про всі богоугодні заклади. Постійну допомогу католицькій парафії надавав польський театр, прибуток від вистав якого йшов на допомогу богадільні, бідних парафіян та католицьких священиків Харкова. Таким чином, до кінця XIX ст. збільшується матеріальна та моральна допомога римо-католицької церкви з боку польської діаспори. Костьол став осередком суспільної діяльності поляків.

Документи вказують, що наприкінці XIX ст., чисельність поляків серед католиків Харкова сягла майже 65 % загальної кількості парафіян.

Отже, благодійна діяльність поляків пройшла еволюцію від парафіяльних внесків на початку XIX ст. до благодійних вистав польського театру і т. п. Роль польської громади Харкова в розбудові католицької церкви. Поляки - харків'яни брали активну в процесах створення церковної інфраструктури. Роль поляків у розбудові парафії очевидна і вагома, являє собою реальну підтримку римо-католицькій церкві на Харківщині в XIX ст.

ЧАСНИК ОЛЕКСАНДР
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ЛОКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ НОВОВОДОЛАЖЧИНИ

Для українського народу тема його історії та традицій завжди була актуальною. В наш час питання етнографічних досліджень стоїть досить гостро. Радянські часи наклали негативний відбиток на традиції та культурну спадщину нашого народу. Завданням сучасних етнографів являється відновлення втраченого та пояснення опрацьованого матеріалу.

Обряд народної весільної драми – один із найяскравіших в українській народній традиції. Цей звичай має велике різноманіття своїх локальних особливостей. Вивчення конкретних відмінностей особливо важливе, бо дає можливість проаналізувати сімейно-побутові та суспільні відносини наших предків.

Актуальність даної роботи полягає в тому, що вперше розпочате широке дослідження особливостей весільної обрядовості, та безпосередньо весільної драми Нововодолажчини, маловивченого регіону, який фактично залишався поза увагою дослідників XVII-XX ст.

У своїх фундаментальних працях до весільної обрядовості зверталися такі дослідники як Г.Калиновський, П.П.Чубинський, Н.Ф. Сумцов, В.Н. Борисенко, де містяться етнографічний та аналітичний матеріал з весільних питань для всієї України, в тому числі й Слобожанщини. В роботі також використані матеріали фольклорно-етнографічних експедицій по селах Нововодолазького р-ну, зібрані автором у складі зразкового фольклорно-етнографічного „Вербиченька" Нововодолазького БДЮТ.

Метою даної роботи є розкриття змісту весільного обряду Нововодолажчини як історичного, суспільного, психологічного явища; простежити локальні особливості весільної обрядовості нововодолажчан. Підкреслити значення цього обряду та його трансформацію від давнини до сучасності.

Предметом дослідження є переважно матеріали некалендарної обрядовості (записані від інформантів під час експедицій), витвори та знаряддя у весільному обряді (рушники, одяг, культові предмети побуту – ікони, кераміка), обрядові хліби (їх зразки, рецепти, значення на весільному столі).

Обряд весілля на нововодолажчині мав свої локальні особливості, що проявлялися: у наявності специфічних за випіканням і значенням обрядових хлібів, схемі руху «весільного поїзду», локальними варіаціями весільних пісень, частим використанням в пісенній традиції архаїчних слів-заклинань, часом вінчання.

Таким чином, на основі вивчення наукової думки та на власних дослідженнях приходимо до висновків, що на сьогоднішній день існує потреба в широкому і всебічному дослідженні весільної обрядовості взагалі в Україні, пізнання їх локальної різноманітності і відродження сучасного українського весілля, бо в народній драмі весілля є частина народного світогляду, що допомагає краще пізнати філософію буття українців. Вся сукупність весільної обрядовості Харківщини, зокрема Нововодолажчини, становить пізнавальний інтерес з точки зору соці-

ологічного, етнографічного, історичного розвитку суспільства. Весільна обрядовість несе в собі виховне значення, нам є що почерпнути з цього обряду, бо то є мудрість й творчість наших пращурів.

ЧЕНЧИК ДМИТРИЙ
ХНУ им. В.Н. Каразина

СТАНОВЛЕНИЕ ЕВРОПЕЙСКИХ ФЕДЕРАЛИСТСКИХ ДВИЖЕНИЙ В 1945 – 1947 Г.

Поступательное развитие региональной экономической интеграции привело к учреждению в 1992 г. Европейского союза (ЕС), основанного на единой системе ценностей – поощрения демократии и свободного рынка. Одним из возможных и желанных направлений дальнейшего институционального развития ЕС всегда считались идеи федерализма, предполагавшие ограничение национального суверенитета и передачу части полномочий на наднациональный уровень. Важным этапом в становлении этого течения сыграли первые послевоенные годы, когда происходил численный рост и усиление влияния различных федералистских организаций.

В исторической науке стран СНГ этим вопросам практически не уделялось внимания, за исключением отдельных работ В.А. Артемова И. С. Пиляева, затрагивающих частные аспекты деятельности отдельных федералистских организаций. В западной историографии данная проблематика также интересовала ограниченное число ученых – Х. Брюгманса, В. Липгенса, В. Лота, Дж. Пиндера и Р. Майне, из-за чего некоторые сюжеты, касающиеся становления и развития федерализма в 1945 – 1947 гг., не получили должного освещения и нуждаются в дальнейшей разработке.

Сразу после окончания Второй мировой войны и провала планов создания региональных федераций в освобожденной Европы наблюдалось снижение активности федералистских организаций. связанное с восстановлением западноевропейских правительств и перемещением центров мировой силы из Европы в Америку (США) и Евразию (СССР).

К началу 1946 г. ситуация начала меняться. Во-первых, из эмиграции возвращались многие приверженцы федерализма, в частности Р. Куденхове-Калерги. Рост конфликтного потенциала между бывшими союзниками по антигитлеровской коалиции и, соответственно, опасность разделения Европы на два противоборствующих блока, а

также обострение финансово-хозяйственной ситуации наглядно демонстрировали невозможность самостоятельного преодоления национальными правительствами социально-экономических трудностей – все это способствовало усилению федералистских настроений среди части европейского политикума. Европейская федерация дала бы, по их мнению, пример для консолидации мира и расширения полномочий ООН, создав образец регионального порядка, который устранит опасность конфронтации мировых держав в Европе.

Первоочередной задачей в это время становится координация действий национальных федералистских движений и организаций установление контактов между ними. Первые их встречи проходили в Гертеншейне (Швейцария) и Люксембурге осенью 1946 г. 15 декабря 1946 г. был создан Союз европейских федералистов (СЕФ). Состоявшийся в августе 1947 г. конгресс СЕФ в Монтрё продемонстрировал значительное структурное и идейное укрепление движения. Принятые конгрессом резолюции призывали к образованию экономического союза со свободным передвижения людей, труда и капитала, к усиленной пропаганде с целью подтолкнуть национальные правительства в направлении федерализации западноевропейских стран. По оценкам численность СЕФ достигла 100 тыс. человек.

Еще одной организацией, выступавшей за создание Соединенных штатов Европы, стал Европейских парламентский союз (ЕПС) Р. Куденхове-Калерги, состоящий из депутатов, поддерживавих планы объединения Европы. На первом конгрессе ЕПС, прошедшем 8 – 10 сентября 1947 г. в Гстааде (Швейцария), главной целью движения было признана работа над созывом учредительного собрания и разработка федеральной конституции.

В начале 1947 г. заявил о себе и Комитет за социалистические Соединенные Штаты Европы. Его представители считали, что создание европейской федерации должно способствовать социалистической трансформации европейских государств. Их отличительной чертой была четкая поддержка концепции «третьей силы», недоверие к либерально-демократическим партиям и их способности возглавить и провести процесс федерализации Европы.

Значительный рост и структурное укрепление федералистских организаций в 1945 – 1947 гг. способствовали формированию групп давления в политических кругах своих стран, выступавших за объединение Европы. Их деятельность готовила общественное мнение к появлению на континенте первых многосторонних организаций и началу интеграционных процессов.

ЧЕРКАШИН ОЛЕКСАНДР
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТАРООБРЯДЦІВ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ XIX СТ.

Старообрядці, які заселили територію Харківської губернії, відрізнялись від представників інших етноконфесіональних груп своєю господарською активністю. Цьому сприяли особливості релігійного вірування, в основу якого був покладений суворий аскетизм та особливе відношення до власності. На різноманітні аспекти господарської діяльності старообрядців звертали свою увагу такі вчені як Ю.В. Волошин, С.В. Таранець. Джерельну базу дослідження данної теми, перш за все склали матеріали діловодного та статистичного характеру.

На території Харківської губернії основними заняттями старообрядців були промисли, ремісництво і торгівля. Наприклад, в описі старообрядців Вовчанського повіту за 1828 рік зазначено, що вони "займалися землеробством і різними роботами по простолюду". Мешканці слободи Підгорівка Старобєльського повіту возили на продаж крейду з крейдових гір, які знаходились в їхній слободі, займались виготовленням реманенту, а також гасінням вапна та випалюванням цегли. Ю.В. Волошин висловлює думку, що одним з найбільш прибуткових промислів старообрядців Харківської губерні було утримання постоялих дворів та ткацтво. Підтвердження цому знаходимо в описі слободи Великой Черніговки Старобєльського повіту, в якому повідомлюється, що жінки займались ткацтвом (виробляли рядно, сукно, пояси та килими – доріжки) й практично все це продавали на ярмарках. У селі Борова Зміївського повіту це ремесло теж носило характер вироблення для продажу. Старообрядці цього села займалися також вирубкою та вивозом дров на продаж. Старообрядці села Гур'єв Козачок Харківського повіту займалися вирощуванням і вибоєм овець, а також виготовленням борошна.

В слободі Райгородовка на початку XIX ст. головним заняттям тутешнього населення було бджільництво, оскільки цьому заняттю сприяли величезні ліси. Наприкінці XIX ст. майже усі ліси навкруги села були вирубані – і бджільництво занепало. Після цого межканці села почали займатися переважно відхожими промислами. Навесні деякі селяни відправлялись на літні роботи у великі міста і поверталися здебільшого до Покрови. Взимку наймалися на шахти, що знаходились в 45 верстах. Деякі також

їздили купували кам'яне вугілля, для проджу на базарі в містах. Отже, промисли становили найбільш прибуткову частину господарської діяльності старообрядців.

Селяни-старообрядці які займались землеробством, здебільшого спеціалізуючись на вирощувані якоїсь продукції на продаж. Найбільш доходним вважалося садівництво і городництво. Цікаво, що в сусідній з Райгородовкой слободі Бондарьовка, заселеною представниками Руської Православної Церкви її мешканці не займалися промислами та ремеслами навіть в роки систематичних неврожаїв кінця XIX ст., що суттєво погіршило їх матеріальне становище.

Отже, руські старообрядці відрізнялись від представників інших етноконфесійних груп методами ведення господарства, в основу якого були покладені ремесла та промисли.

ЧЕРКАШИНА НАДЕЖДА
БГУ

К ПРОБЛЕМЕ СКИФСКОГО ВЛИЯНИЯ НА РАННИЕ КОЛОНИИ ЭЛЛИНОВ В СЕВЕРНОМ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ (ПО ДАННЫМ ТОПОНИМИКИ)

Существует множество вопросов в проблеме скифского влияния на первых эллинов-колонистов. Однако, несомненно то, что греки не могли не заимствовать каких-либо элементов культуры у своих соседей-варваров.

Одним из таких доказательств, причем очень ярких, является наличие скифских названий в северо-причерноморской топонимике. Ещё до возникновения первых колоний греческие мореходы, знакомясь со Скифией, узнали от местного населения множество географических названий, которые относились главным образом к гидронимике. Наряду с Понтом, они услышали о Меотиде (в переводе ″мать моря″), которая, как считалось, питала своими водами само Чёрное море. Эллины также выделили восемь крупнейших рек Скифии и сохранили в своём языке их названия, происходящие от иранских или даже более древних индо-арийских корней. Далее колонии, как это часто бывает, стали называть по наименованиям рек, например, Тира, Борисфен, Пантикапея.

Ещё в доколонизационный период эллины узнавали туземные названия тех или иных объектов от оракулов Аполлона – покровителя колонистов и моряков. Милетяне, выводившие огромное количес-

тво колоний, советовались с оракулом в Дидимах, а греки Балканского полуострова - в Дельфах. У данных оракулов скапливалась подробная информация о географическом положении многих регионов и областей, а также об их природных ресурсах, этнической ситуации и другие полезные знания.

Киммерийская топонимика перекочевала в эллинскую через скифов, которые пришли в Северное Причерноморье раньше греков и сместили киммерийцев с политической арены. Однако, некоторые учёные вообще отрицают существование этого народа и считают его вымышленным, жившим на некоем абстрактном севере (отсюда и отождествление определения киммерийский = северный). Так, существовали Боспор Киммерийский, Киммерик, Киммерий, Киммерия и другие топонимы, связанные с этим легендарным этносом.

Однако, необходимо отметить, что скифское влияние прослеживается здесь лишь в гидронимике (два моря, реки, пролив). В остальном же эллины принесли сюда свои названия, образованные не только по принципу географической ориентировки, но и с использованием характерных черт объекта. Существуют также истории создания наименований, не поддающиеся классификации: например, Ольвия, Феодосия, Нимфей. Здесь необходимы специальные исследования.

Важно также сказать о различии, существовавшем в принципах топонимики скифов и греков. Эллины, как и современные географы и топонимисты, называли любой объект (холм, возвышенность, ручей, реку, мыс), который мог пригодиться им в каботажном плавании и земледелии. Скифы же абсолютно не интересовались своим побережьем и называли не отдельные объекты, а их группы, единые в хозяйственном отношении, либо даже относящиеся к землям отдельной семьи, рода.

Итак, мы видим, что греки, расселяясь в Северном Причерноморье, уже знали, что это Скифия. Они восприняли те топонимы, и в особенности гидронимы, которые были им известны ещё до колонизации. В остальном же они внесли много своих наименований, привезённых из метрополии, либо созданных на месте.

Можно также констатировать, по данным археологии, что наиболее активные заимствования происходили в зоне наиболее интенсивных контактов – районе Керченского пролива.

Топонимика доказывает нам, что греки, несмотря на своё негативное отношение к варварам (в данном случае, скифам), всё же заимствовали у них некоторые реалии на начальном этапе освоения

территорий Северного Причерноморья. Далее эти заимствования проникли в более глубокий пласт греческой культуры.

ЧЕРНІКОВА ІННА
ХНПУ імені Г.С. Сковороди

СПІВРОБІТНИЦТВО ГРОМАДСЬКОСТІ З ПАМ'ЯТКООХОРОНЦЯМИ ХАРКІВЩИНИ У 20-Х – НА ПОЧАТКУ 30-Х РР. XX СТ.

Після завершення бойових дій на території Харківщини практично відразу постало питання про масову популяризацію пам'яток та організацію громадських осередків охорони пам'яток, периферійних комісій охорони (районних, сільських, при школах, підприємствах тощо). За причиною малих фінансових надходжень державним пам'яткоохоронним установам, обмеженості їхнього штату та значного обсягу роботи, громадський повсякденний контроль за пам'ятками значно збільшив шанси пам'яткоохоронців по збереженню та охороні культурної спадщини всієї Харківщини. У цьому контексті організаційним, інтегруючими, координаційним чинником стала наукова інтелігенція та громадськість. На теренах Харківщини простежується тенденція участі відомих науковців у відродженні пам'яткоохоронних установ. Д.І. Багалій, М.Ф. Сумцов, С.А. Таранушенко, О.С. Федоровський, Ф.І. Шміт та багато інших учених стали засновниками харківської пам'яткоохоронної школи, лідерами пам'яткоохоронного руху у 20-х рр. XX ст.

Вдала співпраця державних пам'яткоохоронних установ з громадськістю, залучення місцевого населення Харківщини до справи збереження пам'яток у значній мірі обумовило успіхи пам'яткоохоронного руху 20-х рр. XX ст. У той же час показником абсолютно нового якісного рівня пам'яткоохоронної роботи можна вважати і активність громадськості у створенні законодавчої бази охорони пам'яток. Успіхи пам'яткоохоронців протягом 1920-х – початку 1930-х рр. стали можливими завдяки активістам: В.О. Бабенко, М.В. Сібільову, С.А. Таранушенку, О.С. Федоровському та ін. У цьому контексті потрібно відзначити принципово нові моменти у співпраці громадськості з державними пам'яткоохоронними установами порівняно із дореволюційним періодом:

– координація зусиль державних установ із органами місцевої влади (виконкоми, окрвиконкоми, міськкоми);

– активна участь членів громадських осередків у розбудові пам'яткоохорнного руху, зокрема відкриття понад десяти повітових комітетів охорони пам'яток, заснування відповідних комісій, здійснення заходів у справі збереження культурної спадщини; участь у наукових дослідженнях;

– організація гуртків "Друзі охорони пам'яток", проведення лекцій, конференцій, екскурсій, експедицій для місцевого населення, учнів, студентів, членів профспілок тощо;

– вихід громадських установ на загальнонаціональний рівень, шляхом входження в структуру пам'яткоохоронних органів;

– активізація пам'яткоохоронного руху була обумовлена в значній мірі зростанням самоорганізації, ініціативи широких народних мас;

– протягом періоду, що аналізується, відбувалася корінна зміна ідеологічних та політичних орієнтирів культурного будівництва, яка згубно впливала на пам'яткоохоронну справу. Плідні стосунки пам'яткоохоронців державних та громадських установ з урядом змінювалися конфронтацією і репресіями з боку тоталітарного ладу;

– головною причиною обмеження та недоліків у співпраці пам'яткоохоронців з громадськістю стала відсутність стабільної державної політики по збереженню культурної спадщини.

ЧЕРНОВА ОЛЬГА
БГУ

ФОРМИРОВАНИЕ И УКРЕПЛЕНИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО АППАРАТА ПРОФСОЮЗОВ В ЦЕНТРАЛЬНОМ ЧЕРНОЗЕМЬЕ В 20–Е ГГ. XX В. В КОНТЕКСТЕ ПРОВЕДЕНИЯ ПОЛИТИКИ УКРАИНИЗАЦИИ В РЕГИОНЕ

Национальный вопрос для России всегда являлся одним из важнейших. События конца 80-начала 90-х гг. XX. опровергали эти утверждения. Однако безаппеляционно отметать опыт решения национального вопроса, предпринятый в 20-30 гг. XX в. в Советском Союзе нельзя. К позитивным моментам, в частности, можно отнести продуманную конструктивную национальную политику, проводимую в 1923-1933 гг. по отношению к представителям украинского населения, проживающего в пограничных областях России с Украиной и на Украине, получившую название «украинизации». Наш регион являлся одним из таких районов. Вспомним о сущности и результатах политики украинизации полезно сейчас как украинцам, так и русским. Национализм сейчас зачастую выступает как патриотизм, а это очень опасно и в результате ведет к возрождению фашистской идеологии в обществе.

В 1920-1922 гг. национальный вопрос становится важнейшим во внутренней политике Советской России. Политика «коренизации», которая проводилась в УССР и в пограничных с ней районах России, получила название украинизации. Эта политика оказала значительное позитивное влияние на общественно-политическое и культурное развитие УССР в 20-е годы. Политика украинизации распространялась и на общественные структуры, такие как профессиональные союзы.

С 1923 по 1926 г. на Белгородчине проводился этап перехода к украинизации. Главной целью политики украинизации на территории Белгородчины было стремление сохранить самобытную национальную культуру украинцев, способствовать развитию национального самосознания украинского населения, препятствовать его ассимиляции.

Материалы обследования шести волостей Белгородского уезда позволяет представить сведения по волостям. И учитывая данные сведения и процентный состав украинского населения в обследованных волостях, президиум уездного профсоюзного бюро в соответствии с указаниями по этому вопросу VII Всероссийского съезда профсоюзов приступил к работе по украинизации аппаратов профсоюзных органов в волостях с большим процентом украинцев.

Для успешного проведения украинизации в волостях Белгородского уезда необходимо было в первую очередь создать широкую сеть курсов по изучению украинского языка и культуры для профсоюзных и партийных работников.

К 1927 г. подготовительный этап перехода к процессу украинизации был завершен. Одним из мероприятий, направленных на улучшение работы украинских районов, явилась политика перемещения профсоюзных, судебных, милицейских, культурно-просветительных работников, знающих украинский язык, в украинизированные районы. Однако с положительными моментами в политике украинизации выявлялись и негативные черты.

В 1929-10930 гг. проводилось обследование процесса украинизации в волостях Белгородского уезда. На территории Белгородчины политика украинизации завершилась в 1933 г. закрытием Белгородского Украинского пединститута. Начался перевод всех украинизированных учреждений и школ на территории РСФСР с украинского на русский язык. Так закончилась на территории Белгородчины политика

украинизации, являвшаяся, несмотря на целый ряд недостатков, полезным и нужным делом, способствовавшим сближению русского и украинского народов.

ЧЕРНЫШ ИННА
НТУ «ХПИ»

АРХИВНАЯ ИНФОРМАЦИЯ КАК ОБЪЕКТ АВТОРСКОГО ПРАВА

Архивные материалы представляют собой специфическую разновидность информационных ресурсов, используемых исследователем при создании самостоятельного произведения. В процессе работы с ретроспективной документной информацией исследователь вступает в комплекс правоотношений с различными объектами авторского права, что и требует от него определенной правовой культуры. Первые публикации, в которых рассматривались правовые аспекты деятельности архивных учреждений, относятся к периоду обретения Украиной независимости (В.П. Ляхоцкого, К.Е. Новохатского). Внимание исследователей привлекали проблемы разработки и функционирования законодательства «О национальном архивном фонде (НАФ) и архивных учреждениях», но не затрагивались аспекты, связанные с особенностями правового статуса архивного фонда. Исходя из сказанного, в данной работе ставится цель провести классификацию архивных документов как объектов авторского права и показать правовой режим их использования.

Деятельность архивных учреждений регулируется законами Украины, а именно: Законом «Об информации» № 2658-XII 02.10.1992; Законом «О государственной тайне» № 3855- XII 21.01.1994, Законом «Об авторском праве и смежных правах» № 3792-XII 23.12.1993, Законом «Об обязательном экземпляре» № 595-XIV 09.04.1999, Законом «О Национальном архивном фонде Украины (НАФ) и архивных учреждениях» № 2888-III 13.12.2001. Отправной точкой действующего законодательства является регламентация различного рода правоотношений, возникающих в процессе хранения, использования и распространения архивной информации, как со стороны архивных учреждений, так и со стороны различного рода юридических и физических лиц. Следует отметить, что право собственности на владение, использование и распространение материа-

лов, составляющих национальный архивный фонд, принадлежит государству.

Поскольку состав архивного фонда неоднороден, то необходимо провести его классификацию с точки зрения объектов авторского права. Согласно Ст. 5 Закона Украины «О Национальном архивном фонде и архивных учреждениях», архивный фонд формируется из документов, накопленных во время деятельности органов государственной власти, органов местного самоуправления, предприятий, учреждений и организаций всех форм собственности, а также архивных документов граждан и их объединений. При этом акты органов государственной власти и органов местного самоуправления (законы, указы, постановления, решения), а также их официальные переводы не являются объектом авторского права в соответствие со Ст.434 Гражданского Кодекса. В то же время архивный фонд содержит и документы, рассматриваемые как объекты авторского права (статьи, лекции, выступления, речи, проповеди и другие устные произведения), согласно Ст. 8 Закона «Об авторском праве и смежных правах». Особую группу архивных материалов составляют личные бумаги физического лица - документы, фотографии, дневники, другие записи, личные архивные материалы (Ст.303, ГК). Таким образом, архивный фонд включает в себя документы, рассматриваемые как объекты авторского права, так и произведения, не являющиеся объектами авторского права, а также личные бумаги.

Правовая дифференциация содержания архивного фонда определяет специфику его использования посредством цитирования, воспроизведения и опубликования отдельного экземпляра произведения или его части. Использование документов, не являющихся объектами авторского права, требует от исследователя только указания источника заимствования по аналогии с библиографическим списком литературных источников. Другой режим использования предусматривает использование личных бумаг, в частности ознакомление и их публикация допускается только с согласия физического лица, которому они принадлежат, либо его правопреемников (Ст. 303-305, ГК). Произведения, являющиеся объектами авторского права, могут быть свободно использованы без согласия автора, но с обязательным указанием его имени и источника заимствования, согласно Статьям 21-25 Закона «Об авторском праве и смежных правах».

Краткий обзор правового статуса архивных материалов раскрывает сложность рассматриваемого вопроса, дальнейшее изучение

которого позволит выверить линию правоотношений не только в работе исследователя, но и деятельности архивных учреждений.

ЧОРНОГОР ЯРОСЛАВ
Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України

УЧАСТЬ ПАРТІЇ „ЗЕЛЕНИХ" ФРН В МАСОВИХ СОЦІАЛЬНИХ РУХАХ АНТИВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ В 1983-1985 РР.

Період кін. 70-х-поч. 80-х рр. XX ст. характеризується в історії як чергове загострення протистояння США та СРСР. Небезпека розгортання «холодної війни» у справжні військові дії надало масовим соціальним рухам у ФРН сильного імпульсу. Неможливість захисту довкілля без усунення небезпеки з боку військово-політичних блоків і страх перед розгортанням атомної війни сприяли включенню «Зелених» в рух за мир та роззброєння.

Перемога на виборах 1983 р. для партії «Зелених» (ПЗ) мала дуже важливе значення, партія вперше потрапила до Бундестагу і отримала змогу боротися за свої вимоги парламентським шляхом. Ця подія поклала початок новому періоду розвитку екологічного руху «Зелених». Основними напрямками діяльності ПЗ, поряд з проблемами довкілля, була боротьба за мир та проти «доозброєння» країн НАТО. В 1983-1985 рр. «Зелені» брали активну участь в багаточисельних антиракетних виступах, в т.ч. в «пасхальних маршах», блокадах військових баз, організації «живого ланцюга» та інших антивоєнних акціях. Представники ПЗ увійшли до Координаційного комітету прибічників миру, були присутні на міжнародних конференціях за мир. Крім того, «Зелені» вимагали виходу ФРН із НАТО, розпуску військових блоків, проведення одностороннього роззброєння та створення в Європі без'ядерної зони.

Депутати парламентів різних рівнів від ПЗ активно використовували трибуну для антиракетної боротьби. Під час дебатів в Бундестазі в 1983 р. «Зелені» піддали різкій критиці плани „доозброєння" і вимагали відмовитися від його реалізації, вони відкидали застосування стратегії «ядерного залякування». Ними також засуджувалися поліцейські репресії проти учасників демонстрацій. «Зелені» внесли резолюцію проти розміщення американських ракет на території ФРН, але вона була відхилена більшістю голосів депутатів Бундестагу. В 1984 р. «Зелені» оголошують 8 вимог до уряду, в т.ч. зупинення розміщення американських ракет, вивезення вже завезених ядерних боєголовок і хімічну зброю, вийти з НАТО, припинити експорт озброєння і т.д. «Зелені» в парламенті виступали проти американського плану СОІ і можливості участі в ньому ФРН. Депутати партії в ландтагах активно виносили на обговорення проекти рішень про оголошення земель без'ядерними зонами.

Таким чином, чергове загострення протистояння США та СРСР, що призвело до небезпеки розгортання «холодної війни» у справжні військові дії надало масовим рухам у ФРН сильного імпульсу. ПЗ виступила як активний і організований учасник акцій протесту, що підтверджує її громадсько-політичну позицію створення нового „суспільства екології та миру".

ЧУМАК МИХАЙЛО
СНУ ім. В. Даля

КУПЕЦТВО СТАРОБІЛЬСЬКОГО ПОВІТУ В РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ (КІН. XIX – ПОЧ. XX СТ.)

Актуальність вивчення історії вітчизняного підприємництва, значну частину якого складало купецтво, в умовах незалежності України викликана значним інтересом. На сучасному етапі становлення України, враховуючи інтенсивний розвиток ринкових відносин, відродження підприємницької діяльності, появи нових представників великого приватного капіталу, виникає необхідність детального і всебічного аналізу купецтва як торгово-промислового прошарку. Завдяки промисловому купецтву розвивалась і зміцнювалась економіка українських губерній, що входили до складу Російської імперії.

На Лівобережній Україні помітну роль у піднесенні харчової промисловості посідає купецтво Харківської губернії, зокрема Старобільського повіту, який займав одне з перших місць за інтенсивністю розвитку зазначеної промисловості. Цьому активно сприяли відомі на той час старобільські ярмарки, які вважались самими найвизначнішими в Харківській губернії. На них місцеві купці, які й контролювали хід торгівлі, вели переговори та укладали контракти із купцями Москви, Ростова, Богучара, Таганрога, Полтави, Одеси та інших міст Російської імперії.

Старобільський повіт був значним центром хліборобства Харківщини. Він відігравав помітну роль у її економічному житті і займав 22,6 відсотка від її загальної площі губернії. Тут дуже широко було розвинуте купецьке землеволодіння. Так у 1905 р. зафіксовано 40 господарств, придбаних купцями. Найбільшими з них вважались господарства Суханова – 48 тис. дес., Муханова – 20 тис. дес., найменше нараховувало 792 дес. Купці за допомогою найманої праці на своїх землях вирощували пшеницю, жито, ячмінь, соняшник, коноплі. Переробкою культур зерна та насіння у борошно та олію купці займались на власних борошно-круп'яних і олійних підприємствах. На ярмарках (Васильївській, Миколаївській, Петровській, Покровській) купці також активно займались закупкою збіжжя і насіння до своїх млинів, маслобоєнь і торгували самі

зерном, борошном, олією, пивом. Наприклад, у 1901 р. купці Абрамов, Ковтунов, Кожухов та інші власники переробних закладів вивезли за межі Старобільського повіту 9662 т. різного зерна та 8994 т. борошна, чим активно сприяли розширенню економічних зв'язків повіту, тим самим зміцнюючи його промисловий потенціал.

Купці Старобільського повіту своєю діяльністю, модернізуючи старі і будуючи сучасні підприємства, сприяли швидкій капіталізації та індустріалізації харчової промисловості не тільки губернії, але й Лівобережної України взагалі. Вони одними із перших власними коштами поширювали застосування на виробництві парової та нафтової ененргії двигунів. Особливо названі тенденції проявились в олійництві і борошно-круп'яній галузях, виходячи зі специфіки краю.

Перше механічне підприємство мукомольного напрямку виникло в Старобільському повіті у 1869 р., завдяки зусиллям та високій трудовій активності купця 1-ї гільдії Н.А. Кожухова. Загальна кількість робітників становила 75 чоловік, за добу млин переробляв на борошно та крупчатку біля 3 тис. пудів зерна.

У 80-х рр. XIX ст. з'являються парові млини з удосконаленими двигунами, піднесшими переробну промисловість повіту на якісно новий рівень в селищах Лиснівці – Д.М. Пристінського, Проказіному – Г.Л. Мірошниченка, Курячівці – Ф.Г. Жоса. У 90-х рр. XIX ст. купець І.Д. Юров побудував біля с. Чмирівка сучасний паровий млин.

На початку XX ст. акціонерним товариством, до складу якого входили місцеві купці Ф.Шпрік, Г. Шульц, Н.П. Русінов та Н.Н. Максимов, побудовано млин із дизельним двигуном і сучасним німецьким обладнанням для помолу і просіву. Підприємство стало одним з технічно передових на той час борошномельних заводів губернії. На ньому працювало 25 робітників, а за рік перероблялось 250 тис. пудів зерна.

Серед потужних закладів з переробки насіння слід відзначити завод купця М.І. Ковтунова. Він оснастив підприємство сімома потужними пресами, які приводились у дію паровими, а згодом і нафтовими двигунами. Цей завод на поч. XX ст. став одним з найбільших у повіті.

Таким чином, наведений матеріал дозволяє зробити висновок, що купецтво Старобільщини, як і по всій Російській імперії, активно залучилось до промислової діяльності в пореформений період. Вкладало свої капітали у галузі промисловості, які повністю відповідали і підкреслювали специфіку краю як одного з центрів землеробства Харківської губернії і успішно їх розвивало, виводячи цим рівень економічного розвитку повіту на одне з перших місць. Найбільший пік розвитку діяльності промислового купецтва краю припадає на

кін. XIX – поч. XX ст., коли більш масово використовуються сучасні двигуни та устаткування.

ЧУМАЧЕНКО МАРИНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

СУДЕБНАЯ РЕФОРМА 1864 ГОДА И А. Ф. КОНИ

В становлении государственности Украины одной из приоритетных задач является совершенствование судебной системы, приближение ее к мировым стандартам. Для этого необходимо использовать не только новейшие разработки в области судопроизводства, но и опыт прошлого, в частности Судебной реформы 1864 года.

Среди важнейших событий второй половины XIX века, явились реформы Александра II, и в том числе особое место занимала Судебная реформа 1864 года, вопрос о которой стоял особо остро, так как устарелые порядки судопроизводства не отвечали новым общественным тенденциям.

Одним из активных разработчиков положений Судебной реформы был выдающийся юрист Анатолий Федорович Кони, олицетворявший активного защитника прогрессивных идей реформы.

Отказавшись от преподавательской деятельности, он предпочел уйти на практическую работу в судебную систему и посвятил этому всю свою жизнь.

А. Ф. Кони считал: «Судебная реформа призвана была нанести удар худшему из видов произвола, произволу судебному, прикрывающемуся маской формальной справедливости». Он полагал необходимым внедрение в судебный процесс таких нововведений, как несменяемость судей и независимость их от административной власти, выборность суда, гласность и публичность его заседаний, состязательный процесс, институт адвокатуры, присяжных заседателей, нотариат.

Одной из главных заслуг выдающегося юриста в разработке и проведении Судебной реформы является использование судебной этики, под которой он понимал «учение о приложении общих понятий о нравственности к той или другой области специальной судебной деятельности». Термин «этическое» А. Ф. Кони понимал и в смысле развития правосознания народа и проникновение в процессуальные правила нравственных начал. Высокие цели правосудия – ограждение общества и одновременно защита от несправедливого обвинения, по мнению Анатолия Федоровича, - должны быть достигаемыми только нравственными способами.

По убеждению А. Ф. Кони судья не должен быть в плену «мимолетного мнения», решать дела по принципу: «Я так хочу». Его девизом должен быть: «Я не могу иначе», а в основе судебного приговора должны лежать не только логика вещей, но и внутреннее чувство, и жизненная правда, и смысл закона».

Прокурор, по мнению А. Ф. Кони, должен иметь такие качества как «спокойствие, отсутствие личного озлобления против подсудимого, отсутствие лицедейства в голосе, но в то же время обязательным является простота языка, свободная от вычурности или громких и жалких слов».

Анатолий Федорович особо уделял внимание выяснению характера обвиняемого и, только дав ясное представление о том «кто этот человек», переходил к дальнейшему изысканию внутренней стороны совершенного преступления. Характер человека служил для него предметом наблюдений не только со стороны внешних обстоятельств, но и тех особых психологических элементов, из которых состоит человеческое «я».

В жизненной обстановке находил он «лучший материал для верного суждения о деле, так как краски, которые накладывает жизнь, всегда верны и не стираются никогда», говорил А. Ф. Кони.

Подводя итоги пятидесятилетнего действия положений Судебной реформы в книге «Отцы и дети Судебной реформы», А. Ф. Кони дал превосходные библиографические очерки деятелей русской юстиции, которые стояли у истоков зарождения идей самой реформы. Наряду с этим он указал на искажения Судебных уставов, а отступление от них называл «постыдным малодушием».

А. Ф. Кони сыграл огромную роль в разработке и проведении Судебной реформы, в его лице государство получило новый тип судьи беспристрастного гуманного и независимого, судьи нового времени в истории государства.

ЧУХЛІЙ СВІТЛАНА
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

«КУБАНСЬКИЙ ПЕРІОД» В ЖИТТІ І ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСОРА М.В. КЛОЧКОВА

Останнім часом в історичну науку повертається багато «забутих імен». Серед них – М.В. Клочков (1877 - 1952), професор Харківського університету в 1914 – 1919 роках. Уродженець м. Самари, міщанин за походженням, М.В. Клочков сформувався в мікросоціумі декількох університетів – Юр'ївського (Дерптського), Санкт-Петербургського, Харківського, Кубанського, Ростовського, і в макросоціумі російської дійсності кінця XIX – початку XX ст.

Десятиліття «кубанського періоду» в житті Клочкова не було послідовним благополучним сходженням до вершин його кар'єри. Попередні соціально-політичні катаклізми суттєво змінили його долю саме тоді, коли він «ввійшов» в період розквіту своєї творчої діяльності. Тим не менш, переїзд до Краснодару в 1920 р. і наступна робота - це початок нових тем, з одного боку, й продовження в нових історичних умовах тієї діяльності, яку він уже вів, тих дослідницьких напрямків, які він уже розробляв, але з урахуванням нових методологічних підходів.

В першій половині 20-х років М.В. Клочков працював в Кубанському університеті на посаді декана соціально-історичного факультету, був завідуючим кафедри вітчизняної історії, потім – на словесно-історичному факультеті педагогічного інституту м. Краснодара. Окрім роботи в вищезазначених закладах, М. Клочков також працював в Архівному управлінні та Політехнічному інституті, проводив заняття на робітничому факультеті та в Кубанському педагогічному технікумі, був головою музейного підвідділу обласного відділу народної освіти. Друга половина 20-х років була не менш насичена роботою - з 1926 по 1929 рр. професор завідував Краснодарським робітничим університетом, активно займався краєзнавчою роботою, пов'язаною з Товариством любителів вивчення Кубанської області (ОЛІКО), з Кубанським окружним бюро краєзнавства і Літературно-історичним й етнологічним науковим товариством (ЛІЕТО).

На межі 30-х рр. М.В. Клочков змінив місце проживання – переїхав до Москви, а потім – до Ростова-на-Дону. Розпочався новий період в його житті. Проте, цей, попередній, став важливим етапом подальшого становлення М.В. Клочкова як вченого, педагога, суспільного діяча переломної епохи. В свою чергу, його перебування в Краснодарі, стало вагомим чинником розвитку освіти, науки та архівної справи на Кубані в період 20-х рр. XX ст.

ШАПОВАЛОВА ЕЛЕНА
ХНУ им. В.Н. Каразина

ВЛИЯНИЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО СПОРА НА ОБЩЕСТВЕННОЕ МНЕНИЕ В ЯПОНИИ И РОССИИ

В многочисленных документах 2000-2006 гг. российская и японская стороны на высшем уровне зафиксировали, что будут идти к партнерству путём параллельного и одновременного продвижения по трем направлениям: стратегическое взаимодействие на мировой арене, развитие торгово-экономического и иного практического сот-

рудничества, продолжение переговоров на пути подписания мирного договора, включая аспект пограничного размежевания. Однако скорость и степень продвижения по этим направлениям различны.

Наиболее сложен и чувствителен для двух народов – территориальный вопрос. Как показывает история переговоров более чем за 60 лет, не одной стороне не удалось навязать партнеру свою крайнюю позицию. Заслуживают особого внимания слова заместителя Министра иностранных дел России А.П.Лосюкова, высказанные им еще в 2001 году, - мы «можем откровенно сказать: если работа японской стороны с нашей общественностью будет строиться, как и раньше на презумпции некой исторической вины СССР, а затем – России, перед Японией в связи с войной 1945 года, то это бесперспективно и контрпродуктивно», что и подтверждают опросы общественного мнения. Отвечая на вопрос о том, на каких условиях должна настаивать Россия в связи с проблемой Курильских островов, в 1999 г. позицию (спорные Курильские острова должны принадлежать России, а Япония должна отказаться от них), выбрали 47%, в 2000г. – 54%, а в 2002 г. – 64% опрошенных в РФ. В то же время, оценивая российско-японские отношения в 2005 году, подавляющее большинство респондентов РФ – 83% были убеждены, что партнерские отношения с Японией важны для России. Явно противоположной является точка зрения японцев по отношению к России. В 2000 г. 81,1%, а 2001 г. – 76,7% японских респондентов не считали Россию дружественной страной. В 2006г. в кинотеатрах Японии стали показывать ролик, призывающий население требовать возвращения Северных территорий. (Территориальный спор между Японией и Россией обостряется).

Как справедливо заметил журнал “Economist”, в наши дни в демократических странах законность силовой акции определяется общественным мнением. Именно оно, а не нормы международного права выступает в роли высшего арбитра.

Следовательно, для построения отношений дружбы, понимания и взаимного уважения необходимо кропотливо и терпеливо разъяснять народам и политическому истеблишменту необходимость отказа от крайних позиций, формировать не только объективное представление о позиции партнера, но и проводить мысль о важности трезвого, не зашоренного стереотипами взгляда на свою собственную позицию в новых исторических условиях, когда РФ и Япония, в отличие от эпохи холодной войны, уже не находятся в отношениях конфронтации.

ШАТОХІНА МАРИНА
ДОНУ

ДАВНІ ІНДОІРАНЦІ НА ТЕРЕНАХ ПРИЧОРНОМОР'Я: ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Численні публікації і активна наукова діяльність фахівців сприяли підвищенню уваги до проблеми прабатьківщини індоєвропейців, зокрема степової її версії. Причорноморські степи за своїм географічним положенням є своєрідним міграційним коридором, в якому відбувалися контакти населення, що належало до різних господарсько-культурних типів та етнічних спільнот. В сучасній індоєвропеїстиці, враховуючи актуальність проблеми походження та археологічної ідентифікації носіїв індоіранських мов, склалася непроста ситуація, причиною якої, крім суто дослідницьких проблем, є слабка ознайомленість з науковими наробітками вітчизняних та зарубіжних авторів, присвяченими становленню, розвитку і початковим етапам розпаду індоєвропейської спільноти. Упорядкування й узагальнення цього величезного наукового надбання сприятиме конструктивним розробкам у цій проблематиці.

Вперше причорноморські степи в якості прабатьківщини індоєвропейців розглядав у XIX ст. Т. Бенфей (1868), спираючись на відповідну лексику для позначення флори і фауни. Надалі О. Шредер (1883) припустив, що прабатьківщина знаходилася в південноруських степах, оскільки принаймні з часів скіфів тут відомі іраномовні кочовики. Уперше вбачати археологічним еквівалентом індоєвропейців культуру поховань з вохрою запропонував Г. Чайлд (1926). Пізніше цю ідею обґрунтував Т. Сулімірський (1933, 1968), який зробив висновок про походження кубків культури шнурової кераміки від давньоямної кераміки і про подальші міграції «ямників» з Причорномор'я до Центральної Європи. Подальші розробки цієї концепції пов’язані з дослідами М. Гімбутас (1970), яка вважала носіїв ямної («курганної культури») протоіндоєвропейцями.

Суттєвим внеском у розробку проблеми стали праці В. Даниленка (1974), М. Мерперта (1976), Д. Телєгіна (1977), В. Сафронова (1974), присвячені ямній культурно-історичній спільноті. Втім лише В. Сафронов запропонував ототожнювати її носіїв з індоіранцями, використовуючи при цьому наробітки своїх попередників, а також лінгвіста В. Абаєва (1965), який виявив доскіфський іранський пласт (до поч. II тис. до Р.Х.). Відповідно, В. Сафронов (1989) визначає іранську атрибуцію полтавкінської та зрубної культур. Згідно Дж. Меллорі (1989), еквівалентом індоєвропейсь-

кої спільноти напередодні розпаду виступає культура Середній Стіг. Ця культура була виділена Д. Телєгіним (1973); вона ввібрала елементи груп полігенетичного походження, встановлених В. Даниленком (1969, 1974).

Так як процеси становлення і розвитку індоєвропейської спільноти неможливо обмежити хронологічними рамками середньостогівської культури, постає питання виділення на дніпровсько–волзькому просторі більш ранніх, спільних за походженням груп. В якості етнокультурного підґрунтя індоєвропейців Л.Залізняком (1994) пропонується дніпро – донецький, а Ю. Павленком (1994) надазовський варіанти. Що ж до більш пізніх культур бронзового віку, Л. Залізняк (2006) ототожнює з індоіранцями ямну, катакомбну, бабинську, зрубну та сабатинівську культури.

Встановлення етнічної приналежності носіїв археологічних культур причорноморських степів епохи бронзи має визначальне значення для вирішення проблеми походження індоєвропейських народів, оскільки з цією територією прихильники центральноєвропейської гіпотези ґенези індоєвропейців пов'язують міграцію індоіранців у Південну Азію, а прихильники передньоазійської гіпотези – просування у зворотному напрямі декількох послідовних хвиль різних індоєвропейських народів і остаточне розселення іраномовних племен.

ШЕВЧЕНКО ВАЛЕНТИНА
Інститут історії України НАН України

УЧАСТЬ ПРИВАТНИХ ОДЕСЬКИХ БАНКІРІВ ЄВРЕЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ У СОЦІАЛЬНІЙ ДОБРОЧИННОСТІ (ДР. ПОЛ. XIX – ПОЧ. XX СТ.)

Благодійництво – одна з основних форм діяльності єврейських кагалів. Участь у ній брали всі члени общини. У другій половині XIX – на початку XX ст., з розвитком капіталістичних відносин, суттєвий внесок у доброчинність робили євреї, які здійснювали приватні банкірські операції.

Однією з найдавніших форм єврейської благодійності була допомога хворим. Наприкінці XIX ст. сферою здоров'я єврейського населення, яке проживало в Російській імперії, опікувалися спеціальні благодійні заклади – лікарні та товариства піклування про хворих.

Зміни, що відбулися у другій половині XIX ст. у психології комерційної еліти міста, яка почала сприймати єврейську лікарню в Одесі як об'єкт, достойний пожертвувань, суттєво позначилися на її функціонуванні. Не останню роль у цьому відіграли й євреї-банкіри. Можливості лікарні розширилися із завершенням будівництва амбулаторії на кошти нащадків засновника торгово-

го-банкірського дому Абрама Рафаловича, гідропатичного відділення, відкритого за рахунок пожертв власника банкірського дому Леона Єфруссі та відділення для хронічних хворих, спорудженого на капітал банкіра Абрама Бродського. Але найбільший вклад у розбудову лікарні внесла родина Ашкеназі, особливо дружина сина засновника торгового дому Євгенія – Луїза Гесселівна. Її фактично вважали патронесою міської Єврейської лікарні.

Не менш важливою формою доброчинності євреїв була й турбота про безпритульних, яка здійснювалася через створення богаділень, будинків призріння, притулків, нічліжок і дитячих гуртожитків.

Надаючи допомогу різним нужденним категоріям єврейського населення, члени общини з особливою увагою опікувалися над сиротами. Одеський єврейський сирітський будинок завдячує своїм існуванням Абраму Бродському. Ще в 1861 році він подарував одеській єврейській общині двоповерховий кам'яний будинок з метою створення притулку для 20 сиріт. Відкрили його у травні 1868 року при талмуд-торі. 1879 року А. Бродський виділив 50 000 руб. для зведення окремої будівлі спеціально для єврейського сирітського будинку. На початок XX ст. він перетворився на один із найвідоміших у Росії та за кордоном інститутів одеської єврейської общини.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. активну участь у благодійній діяльності одеської єврейської общини брав і власник банкірської контори Самуїл Барбаш. У 1890-х він очолював Комісію для роздачі допомог бідним євреям, а в 1900 році, під час голоду в південному регіоні, саме в його конторі Одеський тимчасовий комітет для надання допомоги єврейському населенню, яке постраждало від неврожаю сконцентрував усі зібрані кошти.

Маючи великі статки в результаті комерційної діяльності, одеські банкіри єврейського походження жертвували значні суми й на доброчинність.

ШИШКІНА ЄВГЕНІЯ
НТУ «ХПІ»

МІСЦЕ НЕЗАГАЛЬНООБОВ`ЯЗКОВОГО ГРОШОВОГО ОБІГУ У СИСТЕМІ ПОЛІТИКИ «ВОЄННОГО КОМУНІЗМУ»

Політика радянської влади у 1918-1921р в сфері грошового обігу була віддзеркаленням політики «воєнного комунізму». Природнім в цій ситуації було: з одного боку, використання «відмираючих» грошових відносин в інтересах фінансування революції, а з іншого ліквідація грошового обігу після того, як емісія остаточно вичерпає себе як джерело державного прибутку. Реалії, однак, виявились сильнішими за ідеологічні переконання. Остаточно відмовитись від грошей

радянській владі так і не вдалось. Свідченням тому є не тільки продовження випуску розрахункових, а по суті тих же грошових знаків, але й широкого використання грошових замінників, серед яких принципову роль відігравали незагальнообов'язкові гроші.

Грошова політика радянської влади у роки «воєнного комунізму», зробила, на наш погляд, певний внесок у перемогу більшовиків в громадянській війні. Фінансові системи урядів, які знаходились при владі в українських землях у роки громадянської війни, були побудовані на товарно-грошових відносинах, що не могли існувати без грошових знаків. В цих умовах більшовики здійснювали необмежені державні емісії. Через грошовий голод учасники війни не могли позбавитись чи хоч якось контролювати випущену радянською владою грошову масу, в наслідок чого на територіях, підпорядкованих нерадянським урядам погіршувався стан грошового обігу. Сама ж радянська держава від цього була деякою мірою захищена. Провівши націоналізацію більшості об'єктів народного господарства, більшовики ввели альтернативні засоби товарно-грошових відносин. Вагому роль серед них грали бони. Треба зазначити, що ці знаки мали кілька стрижневих відмінностей від незагальнообов'язкових грошей, випущених іншими урядами (тут не враховуються гроші органів місцевого самоврядування і грошові знаки різноманітних прорадянських державних утворень, які випускались в роки громадянської війни). Вони на рівні офіційних державних актів визнавались за засоби «безгрошового» обміну і представляли собою спеціальні платіжні знаки, що оберталась в середині підпорядкованих радянській владі державних установ, підприємств та у кооперативних спілках. На практиці такі знаки виконували роль грошових замінників, тому мають бути віднесеними до незагальнообов'язкових грошей (бон).

Фінансова політика, яка проводилась в рамках «воєнного комунізму» знайшла своє цілковите розкриття на початку 1920-х років. Спроби радянської влади перейти в цей період на «безгрошовий» обмін, на практиці означав, з нашої точки зору, денаціоналізацію (право друку грошей передавалось з рук державних емісійних органів до приватних осіб – керівництва різноманітних держаних установ, підприємств, кооперативних спілок) і децентралізацію (перенесення емісійного права з центру на місця) грошового обігу, що не могло входити у плани радянського уряду. Зважаючи на це стає зрозумілою ще одна, хоча і не першочергова, але значима складова комплексу причин, які обумовили перехід до нової економічної політики.

ШЛЯХОВА ІРИНА
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ПО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ У М. ХАРКОВІ (1921-1925 РР.)

Розвиток промисловості має велике значення у житті суспільства. Основи промислової потужності міста Харкова були закладені у роки нової економічної політики.

Актуальність теми пов'язана з тим, що проблема розвитку промисловості є важливою і сьогодні. Крім того ще не зроблено систематичної характеристики діяльності місцевих органів влади м. Харкова, наприклад, по розвитку промисловості, хоча зараз це місто є одним з найбільших промислових центрів України. До цієї роботи було залучено фонди Державного архіву Харківської області. Свого часу цією темою займався Духопельников В.М. та такі радянські дослідники, як Генкина Е., Кудлай О., Кулаєв В. З утворенням незалежної України ця тема не була піднята дослідниками.

У роботі передбачається простежити принципи проведення нової економічної політики місцевими органами влади у м. Харкові. Програмою діяльності місцевих органів влади Радянського Союзу стосовно проведення в життя непу був «Наказ от Совета Труда и Обороны местным учреждениям» (25 травня 1921р.) Місцевим органом влади була міська Рада, владні повноваження у місті мали також губернські з'їзди Рад, губернська Рада. Міською Радою приймалися рішення пов'язані з перебудовою системи управління промисловістю, створенням дієвого господарського апарата.

Серед основних заходів, пов'язаних з реалізацією непу слід зазначити, по-перше, переведення підприємств на господарський розрахунок. По-друге, здачу в оренду певних підприємств, основними з яких були легкої чи харчової промисловості. Наприклад, 28 липня 1921р. на засідання Харківської губернської економічної наради було прийнято рішення про передачу в оренду миловарень. В оренду було здано 112 таких підприємств. По-третє, створювалися трестовані підприємства, у результаті чого до 1925р. кількість робітників на підприємствах збільшилася у 2 рази. Тобто безпосереднім результатом діяльності місцевої влади є і скорочення безробіття у місті і прилеглих районах. По-четверте, у цей же час виникли заводи-гіганти, наприклад, «Коминтерн», «Электросила», «Серп и Молот», які виготовляли продукцію чи не на весь Радянський Союз. Зараз часто ставлять питання про непотрібність таких великих промислових підприємств, їх екстенсивні методи господарювання, вплив на екологію, але, безумовно, у 20-х рр. такі рішення були виправданими, завдяки ним країна змогла встати з руїн

громадянської війни. Важливою умовою відновлення промисловості і нарощування темпів виробництва було збільшення фінансування галузі, надання кредитів промисловим підприємствам. У квітні 1923р. створений міський Комунальний банк, який фінансував держпідприємства, комунальні організації. Міська Рада сприяла багатьом нововведенням у сфері промислового виробництва, зокрема, у системі преміювання робітників, підвищення заробітної плати. У такий спосіб у матеріально-економічному становищі робітників були досягнуті певні успіхи. Уже в 1924р. були досягнуті значні успіхи у розвитку промисловості, розширився ринок збуту харківських промислових товарів.

Під час впровадження непу місцеві органи влади стикалися з багатьма проблемами. Серед найважливіших слід зазначити погане фінансування, нестачу сировини, необхідної для виробництва, а також з рядом організаційних, таких як постійні вибори та перевибори до рад, що у певній мірі супроводжувалося внутрішньою нестабільністю у радах.

Таким чином, уже на кінець 1925р., як явний результат діяльності місцевих органів влади, промисловість міста зайняла перше місце в УРСР, промислові потужності були доведені до рівня 1913р.

У такий спосіб було проведена робота по дослідженню промислового розвитку Харкова у 1921-1925рр., його етапів, темпів та характерних рис, також виявлені тенденції розвитку.

ШЛЯХТИН ИГОРЬ
БГУ

ВОИНСКИЕ ПОГРЕБЕНИЯ РЖЕВСКОГО МОГИЛЬНИКА САЛТОВО-МАЯЦКОЙ КУЛЬТУРЫ

В 2004-2006 гг. раннесредневековой экспедицией Белгородского государственного университета под руководством кандидата исторических наук Сарапулкина В.А. проводились раскопки грунтового могильника салтово-маяцкой культуры у села Ржевка Шебекинского района Белгородской области.

В процессе раскопок было выявлено 72 погребения, из которых 23 оказались детскими, 49 взрослыми. Погребения были совершены в подпрямоугольных, реже овальных, ямах. Размеры ям значительно превышают необходимые для помещения человеческих останков. Погребённые расположены вытянуто на спине головой на северо-запад, иногда с небольшими отклонениями. Руки вытянуты вдоль туловища, реже одна, либо обе кисти лежат на тазе. Для Ржевского могильника характерна очень слабая сохранность костных останков. Поэтому половозрастной состав погребённых предварительно определялся,

исходя из размеров сохранившихся костяков и характера погребального инвентаря.

13 мужских погребений сопровождались оружием (№№1, 11, 12, 20, 21, 25, 31, 37, 39, 44, 50, 60, 68). Всего было обнаружено 11 копий, 2 меча, 2 сабли, 3 боевых топора и один наконечник стрелы. Большинство наконечников копий имели узкое ромбическое в сечении перо, то есть представляли собой пики. Их длина колеблется от 204 до 280 мм, диаметр втулки – от 25 до 44 мм. Все топоры имеют оттянутое вниз лезвие, образующее уступ и молотковидный обушок. Сабли (длиной по 800 мм) из погребений №№11, 60 имеют наклон рукояти в сторону лезвия, меч (длиной около 700 мм) из погребения №12 имеет обломанное гантелевидное перекрестие, меч (длиной около 850 мм) из погребения №44 имеет прямое перекрестие. Обращает на себя внимание практически полное отсутствие деталей лука и наконечников стрел, то есть оружия дистанционного боя. Единственный трёхлопастной наконечник стрелы, выявленный в погребении 21, мог быть амулетом. Данная ситуация, в целом не характерна для воинских захоронений хазарского времени.

Все типы вооружения Ржевского могильника имеют прямые аналогии на памятниках лесостепного варианта салтово-маяцкой культуры (в кремационных и ингумационных захоронениях Красногорского, Сухогомольшанского могильников, в катакомбах Дмитриевского и Верхнесалтовского археологических комплексов, в грунтовых погребениях Нетайловского могильника) и датируются концом VIII – началом X вв.

Почти все погребения, имевшие данные элементы вооружения (за исключением погребения №1 которое было разрушено вкопом современного грабителя), содержали также в своем погребальном инвентаре черепа и конечности коней (всего 10), стремена, удила, подпружные пряжки, что говорит о помещении оружия во всадические захоронения. Наиболее часто оружие встречается вместе с перстнями, ножами, столовой керамикой, в пяти случаях вместе с поясными наборами.

Анализ воинских комплексов Ржевского могильника позволил выделить три группы захоронений: первую группу составляют погребения №№44, 60, имеющие полный набор вооружения: саблю (в одном случае меч), топор и копьё; вторую – имеющие неполный набор погребения №№11, 12: саблю (или меч) вместе с копьём, либо с топором; в третью группу входят захоронения №№1, 20, 21, 25, 31, 37, 39, 50, 68, где содержится один вид вооружения (в основном копьё).

Примечательным является отсутствие в двух первых, наиболее оснащённых вооружением, группах элементов поясной гарнитуры, тогда как, по мнению С.А. Плетневой поясные наборы являлись показателем воинской доблести.

Значительное количество воинских погребений (почти половина всех мужских погребений могильника) говорит о большой степени вооружённости населения, оставившего данный памятник. Преобладание такого вида оружия, как копья, говорит о том, что в составе войска основную роль играли конные копейщики, чей таранный удар на всём скаку в тех средневековых сражениях, исход которых решался в ближнем бою, мог стать кульминационным моментом битвы. Некоторые копейщики были оснащены и другим оружием (клинками и топорами), что позволяло вести им бой на всех его стадиях.

Показательна разница между наборами вооружения разнотипных погребальных памятников салтово-маяцкой культуры в лесостепи. В катакомбных аланских могильниках основным видом оружия являются боевые топоры, что говорит о преобладании в составе войска у алан пехотных формирований. Широкое распространение копий в комплексе с конской упряжью в материалах Ржевского, Красногорского, Сухогомольшанского могильников, указывает на первостепенное значение конницы.

ШТАН ГЕНАДИЙ
ХНУ им. В.Н. Каразина

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ДЕМОКРАТЫ И ПОЛЬСКИЕ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ДЕМОКРАТЫ: НЕСОСТОЯВШИЙСЯ СОЮЗ (1905-1914)

В статье рассмотрены точки зрения партии кадетов и польских национальных демократов на так называемый «польский вопрос» и их взаимодействие в Государственных думах в 1095-1914 годах. Эпизод достаточно важен с точки зрения развития партийно-политической системы как России, так и Польши.

Кадеты уделили достаточно большое внимание «польскому вопросу». Собственно же учредительный съезд конституционно-демократической партии в её программе посвятил ему отдельный пункт. В частности, признавалось необходимым введение в Царстве Польском автономного устройства с сеймом. Об этом неоднократно высказывались лидеры партии, в частности считавшийся полонофилом Ф. Родичев (правда, он жалел о том, что к вопросу о польской автономии «цепляются» другие автономии, в то время как автономию, по его мнению, заслуживает только Польша). Программой же эндеков предусматривалась государственная принадлежность Царства Польского к Российской империи на началах автономии края. Таким образом, трактовка польских национальных интересов эндеками открывала, казалось, новые возможности для диалога и с властями, и с русскими либералами. Кроме того, в 1906 г. лидер партии Дмовский объявил о «безусловной» поддержке неославизма, также попытавшись установить союз с кадетами, однако он не хотел, чтобы власти идентифицировали поляков с либеральной оппозицией.

Близость программ в будущем стала платформой для сотрудничества (хотя и достаточно кратковременного) думской фракции кадетов и Польского коло. В качестве примера практических действий в этом направлении можно привести поручение ряду членов ЦК кадетов разработать законопроекты о правах национальностей, однако в Думу они так и не были внесены. Эндеки несколько раз пытались внести (хоть и безуспешно) свои проекты автономии, не согласовывая их с кадетами, что вызвало недовольство последних, а с началом деятельности III Думы перешли к поддержке большинства правительственных мероприятий. Новая тактика эндеков вызвала резкое неприятие со стороны конституционных демократов; окончательный же отход в данном вопросе можно проследить с началом Балканских войн, когда кадеты выступили с резкой критики позиции Коло и начали декларировать возможную польскую автономию как исключительно культурную. Действительной же причиной послужило то, что число сторонников согласования интересов в обеих политических силах было незначительно, а подавляющее большинство в руководстве их отдавало предпочтение реализации в первую очередь других моментов собственных программ (в частности, конституционных вопросов для кадетов и принципиального отношения к власти для эндеков) в ущерб компромиссам.

ЩЕПАНЯК НАДЕЖДА
ХНУ им. В.Н. Каразина

АМФОРНАЯ КЕРАМИКА ПОСЕЛЕНИЯ МАСЛИНЫ КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК (ПО ФОНДАМ МАЭСУ)

Поселение Маслины, расположенное на берегу Каркинитского залива в «) км на северо-восток от с. Межводного Черноморского района АРК, являлось наиболее удаленным пунктом на северо-западной окраине херсонесской хоры и просуществовало с кон. IVв. до н.э. до сер. II в. до н.э. Маслины представляли собой укрепленное поселение, достаточно благоустроенное, со своим производством, о чем свидетельствует разнообразный археологический материал.

С 1972 по 1987г. в Маслинах ежегодно проводились систематические раскопки северокрымской экспедицией Харьковского государственного университета под руководством В.А. Латышевой. Находки на сегодняшний момент не паспортизированны и не изучены детально. Целью нашей работы является помощь музею путем полной описи, фотографии, паспортизации керамического материала из Маслин и введение его в научный оборот.

Среди многообразия керамики выделяется своим количеством тарная, в частности амфорная, которая может стать источником богатой информации при подробном ее изучении.

Обработанные нами амфоры (около 50 экземпляров) представлены в основном амфорами из красной и светлой глины, многие из которых покрыты ангобом, и почти все с примесями пироксена или слюды в тесте, которое, как правило, высокого качества.

Находки представлены ручками, горлами, ножками и археологически целыми экземплярами амфор с характерными морфологическими признаками херсонесских, синопских, возможно хиосских и фасосских керамических центров. Обработанные нами ручки (38 штук) практически все клейменные, с именами херсонесских и синопских астиномов (характерных для Херсонеса) и мастеров. Из 37 клейм 8 имеют эмблему (птица, всадник с копьем, канфар, обмундирование воина и др.), на одной амфоре- граффити в виде нескольких вертикальных черточек. Кроме внешних признаков определяющими являются состав глины, техника керамического производства и проч.

Определив центры производства найденной в Маслинах тары, мы можем установить, с кем поселение имело торговые связи и насколько сильные, какими путями те или иные продукты (как правило, вино, оливковое масло, зерно и др.) завозились в причерноморские полисы и куда попадали дальше. Керамика зачастую является основным датирующим материалом, не только благодаря радио-физическим свойствам обожженной глины, но и в связи с изменяемостью форм амфор, а также путем сопоставления эмблем со знаками на монетах и другими соответствующими изображениями городов-экспортеров, имен астиномов и т.д.

Итак, данная работа в достаточной степени актуальна, т.к. имеет своей целью ввести в научный оборот ранее неизвестный, еще неизученный, и следовательно, таящий в себе массу информации материал.

ЮРОЧКІНА ІРИНА
КНУ ім. Т. Шевченка

УКРАЇНСЬКИЙ ЧЕРВОНИЙ ХРЕСТ НА ЕТАПІ СВОГО СТАНОВЛЕННЯ (1918-1926 РР.)

Перша світова війна, революції в Росії та Україні спричинили катастрофічну соціально-економічну ситуацію. Велика кількість поранених і хворих через військові дії й епідемії та відсутність ефективної державної системи охорони здоров'я призводили до значної смертності населення.

Наданням медичної допомоги займалися громадські організації, серед яких найбільш активною був Червоний Хрест.

На 1-му установчому з'їзді, що проходив 15-18 квітня 1918р., було проголошено створення Українського товариства Червоного Хреста(УТЧХ) та прийнято рішення про передання йому майна інституцій Російського Червоного Хреста. Засноване за часів Центрально Ради, воно продовжувало свою роботу й за гетьманату П.Скоропадського, Директорії УНР. Радянська влада намагалася реорганізувати діяльність УТЧХ на ідеологічних засадах. В свою чергу Російське товариство Червоного Хреста(РТЧХ) прагнуло зберегти та монополізувати свій вплив на території України. 3 січня 1920 р. Центральна Колегія РТЧХ звернулася до Всеукраїнського Революційного Комітету з проханням вирішити статус Товариств, підкреслюючи, що діяльність Червоного Хреста не може мати вузько національний характер. Проте 7 лютого 1920 р. Всеукрревкомом було прийнято рішення про підтримку діяльності УТЧХ. 13 липня 1920р. Раднарком УСРР підтверджує це декретом, за яким УТЧХ ставав фактично частиною Наркомату Охорони Здоров'я. На Товариство покладалися зобов'язання організації санаторно-курортної справи на Правобережній Україні, формування сільських загонів та лікувальних одиниць з наступним переданням їх органам охорони здоров'я на місцях, формування залізничних летучих санітарно-епідемічних загонів. Перший етап організаційного оформлення завершився прийняттям постанови ВУЦВК та РНК УСРР "Про діяльність Українського Червоного Хреста"(23 листопада 1921 р). та затвердженням 14 вересня 1922 р. його Статуту. Робота Товариства почала поступово переводитися на Місцеві Комітети УТЧХ, які діяли на добровільній та виборній основі, але під контролем комуністичної партії.

На початку 1920-х років знову підіймається ідея об'єднання всіх республіканських товариств ЧХ. Утворенню єдиної організації передувала угода від 30 січня 1922 р. між Російським та Українським товариствами. У травні 1923 р. на зустрічі повноважних представників організацій було прийнято рішення про утворення Союзу товариств Червоного Хреста(з 1926 р. – Союз товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця). 1 вересня 1925 р. РНК СРСР затвердив відповідне Положення. ВУЦВК та РНК УСРР у лютому 1926р. прийняли нове "Положення про Товариство Червоного Хреста УСРР", яке відображало організаційні зміни, що відбулися. Міжнародний Комітет Червоного Хреста визнав 3 січня 1928р. лише загальносоюзну організацію, а національні товариства, які входили до її складу, вважав структурними одиницями.

Отже, на середину 1920-х років Український Червоний Хрест, як самостійна організація, припинив свою діяльність. Структура республіканських органів була уніфікована в межах Союзу товариств.

ЮРЧЕНКО ЮЛІЯ
ХНУ ім. В.Н. Каразіна

СТОЛОВИЙ ПОСУД ЛІСОСТЕПОВОГО ВАРІАНТУ САЛТІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

До столового посуду відносять глечики, кружки, миски, горщики і великі горшки-корчаги, піфоси з вузьким горлом глечика. Кожен з названих типів посуду мав десятки варіантів.

Столовий посуд салтівської культури був гарніше і різноманітніше за кухонний і, тим паче, за тарний. Тому його часто називають парадним. Майже весь він виготовлявся на гончарному кругу, а рідкі ліпні екземпляри є більш-менш успішним копіюванням кругового посуду.

Стандартизації цього посуду майже не існує, - кожен майстер вкладав в посуд свою індивідуальність. Але для всіх різноманітних форм, типів і видів цього посуду характерні дві ознаки: це склад тіста і лощена поверхня.

Тісто, як правило, гарно вимішане і цупке, обезжирюючи домішки тонкі: шамот, дрібний, просіяний річний пісок. Випал кераміки завжди дуже рівний.

За допомогою твердої гілочки, можливо, маленької кістки, з округлим відполірованим кінцем на злегка підсушену рівну і гладку поверхню зазвичай наносили лощені смуги, що надавало посуду особливий переливчастий блиск, красу і парадність. Лощениям наносили на посуд різноманітний візерунок, або лощені смуги суцільно вкривали весь тулуб глека. Комбінації лощених смуг на поверхні були надзвичайно різноманітні.

Глеки - самий нестандартний зі всіх тип салтівської кераміки. На види глеки діляться за наступними ознаками: співвідношення висоти глека з висотою горла і співвідношення висоти і ширини тулуба.

Для лісостепового варіанту надзвичайно характерні енохоєвидні глеки, з приземкуватим тулубом. Енохоєвидні ангобовані глеки четвертого виду є найрідшими знахідками. їх уламки знайдені в Таматархані і Фанагорії, декілька цілих глечиків знайдені в Саркелі та Верхньому Салтові, один на правобережному Цимлянському городищі.

До іншого типу столового посуду відносять кухлі - невеликі посудини висотою від 10 до 14 см.

На види кухлі поділяються за тією ж ознакою, що і глеки, тобто за співвідношенням висоти посудини до висоти тулуба. Виходячи з цієї ознаки кухлі можна розділити на 2 види.

Орнамент на кухлях обох видів дуже простий.

Ще одним типом столового посуду є кубишки. Вони являють собою невеликі, об'ємом до 1 літра, посудини, що за своїм зовнішнім виглядом нагадують нижню (шаровидну чи злегка сплющену) частину глека.

На могильниках і на поселеннях лісостепу вони трапляються однаково рідко і складають в середньому 5-7% столового посуду.

До окремого типу посуду віднесені горщики та корчаги.

Отже, столовий (парадний) посуд салтівської культури в цілому і особливо лісостепового варіанту, вражає різноманітністю форм і орнаментів. До того ж посуд надзвичайно якісно виготовлений, що демонструє майстерність гончарів. Цим визначається цінність цього джерела інформації про салтівську культуру для дослідників.

ЯРОВАЯ ЕВГЕНИЯ
ХНУ им. В.Н. Каразина

ЛЕПНАЯ КЕРАМИКА САЛТОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Степи и лесостепи донского бассейна в VIII-начале X века были заняты населением, создавшим одну из наиболее ярких и высоких культур раннего средневековья - так называемую салтовскую культуру.

Среди различных вопросов салтовской археологии выделяется проблема изучения керамического комплекса салтовских памятников. Керамика – наиболее массовый материал с могильников и поселений. Керамика салтовской культуры подразделяется на лепную и гончарную. Подробно остановимся на лепной.

Лепная керамика салтовской культуры делится на кухонную и столовую. Но так как в различных зонах культуры эти группы имеют множество различных видов, подробно остановимся на каждом из регионов, а именно: лесостепь, степь и Крым.

Изучение керамики лесостепного варианта позволяет утверждать, что один из основных типов были толстостенные большие горшки, небрежно орнаментированные из глиняного теста с примесью грубо молотого шамота, реже дресвы и шлака.

Первый вид представлен кухонными горшками близкими по форме и орнаментации обычным кухонным горшкам.

Второй вид горшков совершенно нестандартен. Один горшок - лепной, баночной формы, со слегка отогнутым венчиком, другие - оригинальной, расширяющейся к низу формы.

Третий вид – горшки с ручкой, укрепленной одним концом на венчике, другим на плечиках.

Четвертый вид – кувшинчики с коротким горлом, венчиком с небольшим сливом и массивной ручкой, прикрепленной от края венчика до плечика.

Что касается лепной керамики степных регионов, то она вся делится на тонкостенную и толстостенную. Все сосуды довольно высокие, расширяющиеся к верху, но со слабым выгибом боков, однако встречаются и сосуды с выпуклыми боками.

В Крыму лепная керамика в небольшом количестве, но все же выделяется в отдельные виды, которые не встречаются на предыдущих степных и лесостепных вариантах. Это такие как:

1. Горшки яйцевидной формы.
2. Горшки-миски баночной формы с S-видным профилем.
3. Лепные кувшины-ойнохои.

Также на всей территории салтовской культуры распространены котлы с внутренними ушками и, кроме Крыма, кружки и казанки с петлевидными ручками. Особенностью является в небольшом количестве найденная посуда с зооморфными мотивами.

Что касается технологии изготовления, то салтовцы проделывали следующие этапы до получения готовой посуды:

Заготовка сырья.

Приготовление глиняного теста.

Формовка и отделка.

Просушка.

Обжиг.

Насчет последнего, то температура в печи должна быть не менее 700-900 градусов.

Таким образом, как уже говорилось, керамика является одним из наиболее массовых материалов из памятников салтовской культуры. Керамическая посуда наделена значительной информативностью и может быть использована как важный исторический источник для реконструкции отдельных страниц средневековой истории. Обзор лепной салтовской керамики показывает, что она отличается необычайным и разнообразием форм, орнаментов и технологических приемов.

Вищі навчальні заклади та інші установи, студенти та співробітники яких беруть участь у конференції

- Академія внутрішніх військ МВС України
- БДУ – Бєлгородський державний університет, Російська Федерація
- ВДПУ ім. М.Коцюбинського – Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського
- ВДУ ім. Лесі Українки – Волинський державний університет ім. Лесі Українки
- ГАДІ ДНТУ – Горлівський Автомобільно-дорожний інститут Донецького Національного технічного університету
- ДАХО – Державний архів Харківської області
- ДоНУ – Донецький національний університет
- Ізмаїльський державний гуманітарний університет
- Інститут історії України НАН України
- Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України
- КНУ ім. Т. Шевченка – Київський національний університет ім. Т. Шевченка
- ЛНПУ ім. Т. Шевченка – Луганський національний педагогічний університет ім. Т. Шевченка
- Луганський відділ Східноукраїнського філіалу Інституту археології НАН України
- МАН – Мала академія наук
- МПСТГУ - Московський Православний Свято-Тихонівський Гуманітарний Університет, Російська Федерація
- Музей народної архітектури та побуту НАН України
- Музей народної архітектури та побуту НАН України
- Національний музей – заповідник українського гончарства в Опішному
- НДУ ім. М. Гоголя– Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя
- НТУ «ХПІ» - Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
- НЮАУ ім. Я. Мудрого – Національна юридична академія ім. Я. Мудрого
- ОДЕУ – Одеський державний економічний університет
- ОДМУ – Одеський державний медичний університет
- ОНУ ім. І. І. Мечникова – Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
- ПДЛУ –П`ятигорський державний лінгвістичний університет, Російська Федерація
- ПДУ ім. О.М. Горького – Пермський державний університет ім. О.М. Горького, Російська Федерація

- РДГУ – Ростовський державний гуманітарний університет (історико-архівний інститут), Російська Федерація
- Ростовський державний педагогічний інститут Південного федерального університету, Російська Федерація
- СДПУ – Сумський держаний педагогічний університет
- СмолДУ – Смоленський державний університет, Російська Федерація
- СНУ ім. В. Даля – Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Луганськ
- СПбДУ – Санкт-Петербурзький державний університет, Російська Федерація
- ТвДУ – Тверський державний університет, Російська Федерація
- ТДУ – Тольятинський державний університет, Російська Федерація
- ТНПУ ім. В. Гнатюка – Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка
- Український державний університет економіки і фінансів, Донецька філія
- Український Католицький університет, м. Львів
- Університет ім. А. Міцкевича в Познані, Польща
- ХГУ "НУА" – Харківський гуманітарний університет „Народна українська академія"
- ХДАК – Харківська державна академія культури
- ХДС – Харківська духовна семінарія
- ХЗОШ № 52 – Харківська загально освітня школа № 52
- ХІМ – Харківський історичний музей
- ХНАМГ – Харківська національна академія міського господарства
- ХНПУ ім. Г. С. Сковороди – Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди
- ХНУ ім. В.Н. Каразіна – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
- ЦДНТАУ – Центральний Державний науково-технічний архів України
- Центр дослідження науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України
- ЧНУ ім. Б. Хмельницького – Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького
- Школа мистецтв Київського району м. Харкова

Наукове видання

Матеріали міжнародної конференції молодих вчених

Каразінські читання (історичні науки)

Редактор Журавльов Д.В.
Комп'ютерна верстка Проценко М.В.

Підписано до друку 10.04.2007 Формат 60х841/16.
Умов. друк. арк. 16,77. Обл. вид. арк. 19,5
Папір офсетний. Друк ризографічний.
Наклад 250 прим. Ціна договірна.

61077, Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
Видавничий центр

Надруковано ФОП «Петрова І. В.»
61144, Харків-144, вул. Гвардійців Широнінців 79^{в}, к. 137
тел. 320-01-52

Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО № 948011 від 03.01.03